

Mind the gap

DET OFFENTLIGA RUMMETS MÖJLIGHETER I DEN SÄMTIDA STADEN

Karin Görln & Emma Simonsson
Examensarbete 20 p
Inst. för landskapsplanering
SLU Alnarp, 21 november 2005
Handledare: Gunilla Lindholm

Förord

Mind the gap är ett projekt som handlar om det offentliga rummets möjligheter i den samtida staden. Projektet har sin utgångspunkt i stadens mellanrum, platser som kan förstås som tids-rumsliga situationer, i ständig förändring genom interaktionen med användarna. Vi har genom observationer, analyser och egna experiment sökt en förståelse för vår samtid och för de förutsättningar som finns att skapa intressanta och lekfulla stadsrum. Projektet är vårt examensarbete på landskapsarkitektutbildningen, SLU, Alnarp och har genomförts under år 2005 i Madrid.

Mind the gap är vårt inlägg i den pågående debatten om det offentliga rummets roll och dess möjligheter. Vi hoppas att med detta projekt kunna inspirera till en mer kreativ syn på stadsrummet, och kanske provocera till ett ifrågasättande av det som oftast tas för givet. Det skulle också kunna vara annorlunda!

Ett stort tack till vår handledare Gunilla Lindholm.

Tack till Luna, Asun, Mercedes, Nathan, Paulator för picknicken; Kerstin Lagnefelt, Magnus Ydmark, Diego Trillo, Frida Stångberg, Jesús Martín, Luján Gozalo Marcos, wwwDanne, Luis Felipe Alonso Teixidor, Joaquín, Begoña, Elin, Raúl Lázaro, Shermin Voshmgir, Tobbe, Ramón, Elin Henriksson, Sara Flood, Ida Pettersson, Fernando Caballero, Ale och Familjerna.

Malmö, 20 november 2005

Karin Görlin
Emma Simonsson

Abstract

Mind the gap encourages you to beware of the interspaces. The project seeks to defend the gaps that occur in time and space and encourages the reader to care about the interruptions of the routine-like and planned, whilst also opening up a discussion about interaction and participation. *Mind the gap* is a project about the many opportunities the public space has in the contemporary city. What you have in front of you is the result of this project.

As society constantly changes, new and different needs arise in the city and it is necessary that architects and planners understand and adapt to these changes. They have to be able to develop new ways of thinking and to challenge established perceptions of what the public space is and should be. This means being able to see that the public space could be different and to recognize the potentials for it to change.

This project examines the underlying ideals of urbanism and investigates the potentials of the City when shaped by these ideals. In the search for a city's distinct identity, particularly in combination with the competition for taxpayers' and investors' money, it is commonplace to strive for a clear and attractive image of the City. Sometimes, this vision involves creating a *new* city for *new* inhabitants, rather than improving the existing one. Furthermore, due to pressure from market interests, our cities have been subjected to processes with the purpose to 'clean up' the urban space, and as a result, the City is gradually becoming more homogenous.

The urban space constitutes the physical framework for people's shared existence in the City. Often, we tend to accept the physical realities of the urban space and take it for granted without reflecting over what actual meaning it has to us. However, the socio-material impact of the built environment, the surveillance systems, and the social norms, largely control the individual's behavior in the public space. At the same time, an increased privatization of the urban space is taking place: adverts and commercial events are allowed to utilize the City space in a way that excludes some of its inhabitants – streets and squares are no longer equally accessible to *all* inhabitants. Protests that claim the right to the City and demand that streets are reclaimed indicate that there may be something wrong with "the public space".

Instead of viewing *place* as a permanent condition, it may be understood as a product of incidences - situations in time and space that are constantly modified through interactions between people and the Place. Solá-Morales' concept *terrain vague*, has been a fundamental idea in this project. The voids of the city have been the starting-point for the critical investigation of this project. These places include demolition sites and abandoned industrial estates – undefined places without established functions or codes of behavior that are excluded from the structure of

the productive City. These are places behind advertisement boards, places where there is room for personal expressions and participation in a more direct way. These places have the ability to leave room for the different and unusual, and are able to create a space within the City where people are equal.

With Madrid as our point of reference, various public spaces have been studied and explored through experimentation, observation, and analysis. The possibilities for the urban space to adapt to new needs and functions have been investigated through observing a range of spaces and comparing their intended functions with people's *actual* use of these urban spaces.

We have experimented with the material inertia and flexibility of urban places, and have focused on social codes and the potential for change. This deals with the right to the City and letting initiatives being handed over to the users of these spaces. Sometimes, it is necessary to step back to allow the City to transform naturally through the interaction with its inhabitants, rather than providing them with an experience that is controlled from the top.

The society we live in constantly changes and the question is if the traditional public spaces of the City have the ability to widen their functions to meet future needs. It may, therefore, be necessary to expand the existing "typology" of the urban public space; to develop hybrid expressions of the private and the public, the individual and the collective, in order to make room for public spaces that offers extended opportunities for interaction of people and places.

Mind the Gap begins with a theoretical section; SOUNDING: THE CITY, which maps and investigates the theories of urban studies. This is followed by an analysis; REFERENCE: MADRID, a discussion using case studies, particularly from central Madrid. Finally, a practical section; ACTION: MADRID, an experiment in the public space where theory and practice meet in a real situation. This project aims to increase the understanding of the complex circumstances that shape the urban space. This has required the use of interdisciplinary approaches throughout the project. *Mind the Gap* has, furthermore, enabled our vision of landscape architecture as a discipline, to incorporate arts, philosophy and sociology.

Sammanfattning

Mind the gap är ett imperativ som uppmanar dig att vara aktsam om mellanrummet. Att värna om gliporna i tid och rum, om avbrotten i det vanemässiga och planerade, om öppningar till interaktion och medverkan. *Mind the gap* är också ett projekt om det offentliga rummets möjligheter i den samtida staden, vars produkt du nu har framför dig.

Samhället förändras och nya skiftande behov uppstår i staden. Det är nödvändigt att landskapsarkitekten aktivt söker en förståelse för de omvandlingar som sker för att kunna inta nya förhållningssätt, och våga utmana invanda tankemönster om vad det offentliga rummet är och bör vara. Det innebär att se möjligheterna att förändra och förstå att det också skulle kunna vara annorlunda.

I projektet granskar vi de ideal som ligger till grund för stadsbyggandet och undersöker vad den stad man strävar efter i ”stadsvisionen” faktiskt innebär. I jakten på en tydlig identitet, och i konkurrensen om skattebetalare och investerare, eftersträvas en tydlig och säljande bild av staden, och ibland tycks visionen snarare handla om en ”ny” stad för nya invånare. Marknadsekonomiska intressen resulterar i gentrifieringsprocesser som städar upp och successivt gör staden mer homogen. Stadsrummen utgör ramen för människornas gemensamma liv i staden, och ofta accepterar vi stadsrummets fysiska verklighet som given, utan att egentligen reflektera över vad den säger oss. Men den byggda miljöns sociomateriella påverkan, övervakningssystemen och de sociala normerna, kontrollerar i hög grad individen i det offentliga rummet. Samtidigt sker det en ökad privatisering av stadsrummet, reklamaffischer och kommersiella jippon tillåts utnyttja staden på ett exkluderande sätt; alla har inte längre samma rätt till stadens gator och torg. Protesterna som kräver ett återintagande av gatorna och som hävdar rätten till staden är tydliga tecken på att det inte står helt rätt till med ”det offentliga rummet”.

Istället för att se plats som en permanent förutsättning, kan vi förstå platsen som en produktion av händelser; tids-rumsliga situationer som ständigt förändras i interaktion mellan människa och plats. Solá-Morales begrepp *terrain vague* har här varit grundläggande, och i syftet att kritiskt granska det offentliga rummet, och samtidigt undersöka dess möjligheter, har vår utgångspunkt varit stadens mellanrum. Det handlar om rivningstomter och övergivna industriområden; odefinierade platser utan uttalade kodsytter och funktioner, platser som har hamnat utanför den produktiva stadens struktur där det finns utrymme för det personliga uttrycket och för en mer direkt medverkan. Det handlar om rum i staden som kan lämna plats åt det annorlunda och udda, där alla kan vara på lika villkor.

Med Madrid som referensplats har vi studerat och experimenterat med olika stadsrum. Genom att observera olika platser och jämföra den tänkta funktionen med människors faktiska användning, har vi undersökt de möjligheter stadsrummen har att anpassa sig till nya behov och funktioner. Vi har experimenterat med olika platsers materiella tröghet och flexibilitet, med sociala koder och förändringspotential. Det handlar om rätten till staden; att våga överlämna makten åt brukarna, och ibland kanske ta ett steg tillbaka för att låta staden omformas och påverkas i interaktion med dess invånare istället för att bli en ”uppifrån” regisserad upplevelse. Samhället förändras och frågan är om de traditionella stadsrummen har förmåga att vidga sina funktioner för att möta framtida behov. Det kan därför bli nödvändigt att utöka den existerande ”typologin” av stadsrum; att utveckla hybrider mellan privat och offentligt, mellan individ och kollektiv, och att ge plats för rum med större möjlighet till interaktion.

Mind the gap inleds med en teoretisk del, SONDERING: STADEN; en kartläggning och granskning av det urbana studiefältets teorier. Sedan följer en analyserande del, REFERENS: MADRID; en diskussion kring verkliga exempel, framför allt från Madrids innerstad. Slutligen, en praktisk del, AKTION: MADRID; ett experiment i det offentliga rummet där teori och praktik möts i en reell situation. Med det här projektet strävar vi efter en ökad förståelse för de komplexa sammanhang som formar stadsrummet, en förståelse som genom hela projektet har krävt ett tvärvetenskapligt perspektiv. Projektet har haft förmåga att vidga vår syn på landskapsarkitektur, och därmed närma sig konsten, filosofin och sociologin.

Innehåll

FÖRORD

ABSTRACT/SAMMANFATTNING

INLEDNING..... 9

DEL 1 >> TEORI [sondering:staden]

Intro..... 15

Stadsrum och offentlighet..... 17

- Publicity and privacy
- Offentlighetens chimär
- Begrepp: Det offentliga rummet
- Privatiseringen av stadsrummet
- Maktstrukturer

Vision och verklighet..... 29

- Den beräknade och beräknliga staden
- Globala städer och New Babylon
- Acceptera eller förändra

Plats och identitet..... 39

- Platsbegreppet
- Identitetsökande
- Differens: det gemensamma och det annorlunda
- Koder i stadsrummet
- Interaktion och identitet

Tänka om stadsrum..... 49

- Plats: permanens eller produktion?
- Situationiststaden
- Den samtida situationiststaden
- Free zones
- Mellanrum - Terrain vague
- Landskapsarkitektens förhållningssätt

Det virtuella rummet..... 67

- Det rumsliga begreppet
- Det virtuella rummet som demokratisk arena
- Två parallella världar?

DEL 2 >> ANALYS [referens:madrid]

Intro..... 77

Bilder av staden..... 81

- Madrid – staden som aldrig sover
- Vykortsmotiven och staden där emellan
- Erbjuden identitet
- Subjektiva bilder av Madrid

Vision Madrid..... 97

- Ett livfullt centrum
- Gata 30 – ringled av motorväg i fyra filer
- Madrid was ready for you
- Moteld – ett kritiskt perspektiv på visionen

Ett annat Madrid..... 113

- Mellanrum: Madrid
- Utflykt: Barcelona 22@
- Aktiverat mellanrum: LABO
- Situationerna i stadsrummet
- Den lekfulla staden

Platser som skiljer sig..... 131

- Kategori och typologi
- Madrid: typer av platser

Platsobservationer..... 143

- Fysisk form och verklig användning
- Vad pågår i Madrids stadsrum?

DEL 3 >> EXPERIMENT [aktion:madrid]

Intro..... 159

Urban picknick..... 161

- Rätten till urban picknick
- Platsens picknickpotential
- Förberedelser
- c/Fuencarral 57 tisdag 14 juni
- Gran Vía tisdag 12 juli
- Plaza Mayor tisdag 12 juli
- Plaza de Lavapiés tisdag 12 juli
- Diskussion: Urban picknick

Utmärkta platser..... 201

- Förberedelser
- Att spänna upp ett nätverk
- Ett svar och flera frågor

Aktiverat (mellan)rum..... 215

- Förberedelser
- Aktion. Tagning

SLUTDISKUSSION..... 221

KÄLLFÖRTECKNING.....225

BILDFÖRTECKNING.....229

BILAGA

»» MIND THE GAP

»MIND THE GAP

Inledning

Mind the gap är ett imperativ som uppmanar dig att vara aktsam om mellanrummet. Det innebär att uppmärksamma glappet mellan upplevelsen av staden och staden som form, mellan individen och kollektivet, att se skillnaden mellan verklighet och ideell konstruktion. Det handlar om att lägga märke till skillnaden mellan olika samhällsparadigm. Att värna om gliporna i tid och rum, om avbrotten i det vanemässiga och planerade, om öppningar till interaktion och medverkan. Mind the gap handlar om att beakta fysiska och sociala mellanrum i staden och se de möjligheter som ges.

Vart är vi på väg? Den postindustriella staden har gått från produktionslandskapets platsbundenhet till en miljö alltmer präglad av konsumtion och flöde. Politik och ekonomi har successivt förflyttats från den lokala scenen till ett mer abstrakt och globalt nätverk och detta, tillsammans med ökad mobilitet och världens ständiga närvaro via media och internet, medverkar till att den lokala platsen betydelse och dess roll som identitetsskapare förändras. I ett samhälle karaktäriserat av ständiga informationsflöden och krav på flexibilitet och föränderlighet är det befogat att ifrågasätta arkitektens och planerarens traditionella roll.

De sociala och kulturella behoven skiftar och blir mer komplexa och det kan ifrågasättas om de traditionella stadsrummen har kapacitet att vidga sina funktioner för att möta framtida krav. Hur kan stadsbyggandet anpassas till förändrade förutsättningar och söka andra tankesätt och metoder för stadsutveckling?

Sambanden mellan det lokala och det globala beslutsfattandet i samhället blir allt mer komplicerade och svåra att förstå. Detta tillsammans med en

ökad privatisering av stadsrummet skulle kunna få som konsekvens att de olika offentliga rummen alltmer mister sin roll som demokratisk arena, och att stadens platser blir allt mer homogena och likriktade. Det offentliga rummet har blivit ett mycket aktuellt diskussionsämne i flera fora på senare tid och det tycks råda en förvirring runt begreppets mening och det konkreta rummets funktion och betydelse. Vad är det offentliga rummet? Vem disponerar över det? Hur fungerar de gemensamma stadsrummen demokratiskt?

Stadens platser formar de fysiska ramarna för livet i staden, och dessa ramverk styr mer eller mindre platsens användning och individens beteendemönster. Men varifrån kommer stadsbyggnadsidealerna och vilka värderingar kommer till uttryck i stadens gemensamma rum? Relationen mellan människa och arkitektur i staden är komplicerad, men vi ifrågasätter sällan det

byggda rummets inflytande på oss. Måste allt planeras eller finns det plats för mellanrum och spontana uttryck i staden?

Samtidigt som det offentliga rummet tycks försvagas introduceras det virtuella rummet som mötesplats; en plats utan sociala normer där du själv väljer den roll du vill spela. Vilka blir konsekvenserna av det virtuella rummet i det fysiska platsrummet?

Det offentliga rummet som en plats för möte på lika villkor är en nödvändighet i samhället. Trots omgivningens förändring och dynamik så har definitionen av det offentliga rummet, och dess fysiska gestaltning i staden, inte ändrats märkbart. Vi vill med detta projekt aktivt söka en förståelse för de omvandlingar som sker i vårt samhälle för att vi som landskapsarkitekter ska kunna vara beredda att inta nya förhållningssätt och agera inför framtiden. Vad har arkitekter och planerare för roll och ansvar i stadens utvecklingsprocess? Kan man genom brukarmedverkan och interaktion ge stadsrummen en fördjupad innerbörd?

Nya tankar och idéer om stadsrummets roll och utformning har uppkommit som en reaktion på samhällets omvälvning. Kan dessa erbjuda hållbara alternativ? Hur kan tid och rum samverka för att skapa intressanta platser och situationer? Vi vill inleda en diskussion om ett mer komplext och tvärvetenskapligt förhållningssätt till det offentliga rummet där brukaren inte i första hand är en hypotetisk medelmedborgare utan där mångfald ersätter generella lösningar; vilka möjligheter har det offentliga rummet i den samtida staden?

Syfte

Syftet med projektet är att undersöka nya former och koncept för stadens offentliga rum. Vilka alternativ kan tänkas möta de behov som uppkommit i vårt samhälle? Vilka teorier och idéer finns redan presenterade och hur skulle de kunna fungera som konkreta förslag i verkligheten? Vi vill utforska situationer där komplexa faktorer formar stadsrummet, både de rum som är spontant uppkomna och de som är projekterade, och undersöka hur stadsrummen används och vilken roll de spelar i människors liv. Genom att tvärvetenskapligt studera grunderna till det offentliga rummet och själva experimentera med nya koncept för stadens rum – både praktiskt och teoretiskt – vill vi öka vår förståelse för hur man kan uppnå en mer variationsrik stad med plats för alla.

Vi vill med detta arbete ännu en gång betona vikten av en problematiserande diskussion om det offentliga rummet; hur skulle landskapsarkitekturen kunna utvecklas för att stödja det demokratiska rummet? Vi söker en förståelse för vår samtid (och framtid), där det är möjligt att utgå från både designare och brukare i diskussionen om det gemensamma stadsrummet. Målet är att språkligt och formmässigt kunna uttrycka en sådan förståelse på ett tydligt sätt.

Metod och process

Projektet genomförs med en metodik som kan liknas vid ett urbant laboratorium där praktiska experiment är en viktig beståndsdel. Staden – där samhällsföreteelser tycks ackumuleras och koncentreras – är vårt studieobjekt.

Med en grundläggande tvärvetenskaplig teoretisk bas, inom fältet för urbana studier, och genom observationer, tolkningar och rumsliga laborationer söker vi en förståelse för stadsrummets och stadslivets funktioner och möjligheter.

Företeelser utanför den gängse vetenskapliga sfären anses som mycket viktiga i förståelsen av vår omvärld och det offentliga rummets fulla komplexitet i detta projekt. Allt det som speglar vår omvärld; tidningsartiklar, teve-inslag, spontan urban konst, turistbroschyrer etc. berättar något om samtidens tankesätt. Internet har varit ett viktigt verktyg för att söka information och genom sökmotorer kan man på ett effektivt sätt undersöka ett begrepp eller ett fenomen från olika discipliners perspektiv och det är ofta lätt att gå vidare och förstå ett ämnes relation till andra teman. På internet är det dessutom enkelt att söka upp initiativtagande grupper som har reagerat på problemen kring de offentliga rummen eller experimenterat med deras möjligheter. Självklart är det viktigt att vara extra källkritisk när det gäller information tagen från internet, och vi har försökt att sätta informationen i förhållande till upphovsmannen.

Det man vinner i yta förlorar man på djupet. För att kunna undersöka det offentliga rummets förutsättningar i det samtida samhället krävs en vid omvärldsanalys som tangerar många olika discipliner och fenomen. Det är ett brett och svåröverskådligt tema, men vi anser att det är viktigt att spegla de komplexa förhållanden som inverkar på stadsrummet, och har därför i detta tidsbegränsade projekt valt att eftersträva en bredd på resonemanget istället för enskilda djupa analyser. Diskussionen blir ibland hastigt svepande, likt Google Earths snabba in- och utzoomningar. Vi försöker greppa de stora förändringarna och sätta dem i relation till det offentliga rummet, för att sedan göra nedslag och mer noggrant undersöka specifika platser och situationer.

Det krävs ett ifrågasättande av det egna tankemönstret, där ett geografiskt perspektiv – som en väv över ytan – kan utmana det linjära tänkandet. Filosofen Gilles Deleuze menar att ”*vi tänker för mycket i historiska termer, vare sig de är personliga eller universella. Tillblivanden är geografiska, med sina inriktningar och riktningar, ingångar och utgångar.*”¹

Avgränsning

Projektet avgränsas praktiskt och geografiskt genom att vi koncentrerar oss på stadsrummen i Madrids innerstad, samtidigt som det självklart finns ett jämförelseperspektiv med andra länder, i första hand Sverige. Projektet koncentreras runt ett antal frågeställningar som undersöks i teoristudien och på olika referensplatser i Madrid samt under studieresor.

Under läsåret 2003-2004 studerade vi på arkitektskolan i Madrid och började intressera oss för nya idéer om stadsrummet som vi senare blev angelägna att vidare utforska. Madrid är en expanderande storstad på väg att ”re-moderniseras” och det offentliga rummets roll och användning får andra dimensioner än i svenska städer. Vi har valt att förlägga vårt projekt till Madrid för att uppnå ett mer intressant jämförelseperspektiv. Även om vi har en relativt god kännedom om staden Madrid kan vi fortfarande utnyttja ett utifrånperspektiv på stadens företeelser, något som ofta är svårt när man sedan länge bor och lever i den samtida staden. Självklart har vi inte samma möjlighet att jämföra förändringarna inom Madrid över någon längre tidsperiod, eftersom vi inte själva har upplevt hur det var innan. Men i det här projektet har det varit mer intressant att jämföra parallella samtida skeenden i andra städer.

Teori - Analys - Experiment

Projektet delas in i tre delar; en teoretisk del med kartläggning av samtida samhällsfenomen och olika idéer om stadsrummets form, funktion och möjligheter, en analyserande del med exempel framför allt från Madrids innerstadsmiljö, och slutligen en praktisk del utförd som experiment i det offentliga rummet där teori och praktik möts i en reell situation.

Projektet inleds med en teoridel, **SONDERING: STAD**, där vi gör ett försök till omvärldsanalys och där samtida samhällsfenomen diskuteras i relation till det offentliga rummet som begrepp, form, funktion och koncept. Denna teoretiska diskussion utgör en grund för hela projektet, och följs senare upp i analys- och experimentdelarna. Utifrån olika teorier inom fältet för urbana studier, och genom egna erfarenheter, undersöker vi förhållandet mellan människa och stadsrum. Teoridelen koncentreras runt begreppen offentlighet, demokrati,

privatisering, ideal, plats, identitet, personligt uttryck, interaktion, och stadsrum som permanent eller spontan företeelse, och i den här diskussionen utgör mellanrummet fokus som rumsligt och funktionsmässigt koncept.

De idéer, begrepp och diskussioner som tas upp i teoridelen undersöks vidare mer konkret i en analysdel, **REFERENS: MADRID**, med exempel framför allt ifrån Madrid. Vad är Madrid? Hur uppfattar vi staden, och hur vill man att staden ska uppfattas? Vi diskuterar de målpunkter som staden har satt upp för sitt stadsbyggande och vilka konsekvenser visionen om staden kan komma att få fysiskt och socialt. Vidare undersöker vi alternativa stadsrumsformer och olika personers och grupperns initiativ till en mer variationsrik och interaktiv stad. Genom att välja ut ett antal platser som skiljer sig till form, funktion och idé, och göra dem till referensplatser för en serie observationer, söker vi förståelse om olika platsers kods-system, om platsens verkliga användning och förmåga att anpassa sig till brukaren, om förändringspotential och möjligheter inför framtiden. Vilka möjligheter har platsen som spontan företeelse och som permanent projekterat stadsrum?

Projektet fortsätter vidare med en experimentdel, **AKTION: MADRID**, som en urban laboration där experiment iscensätts i stadsrummet för att undersöka möjligheterna till framtida funktioner för stadens offentliga rum. Vi utgår från en välkänd aktivitet, picknicken, men genom att introducera den i oväntade stadsrum skapas en kontrast mellan förväntad och verklig situation där människor förväntas reagera. Vi vill observera olika platsers sociala och fysiska koder och söker en förståelse för olika stadsrums förmåga till anpassning inför nya användningar och behov. Vi undersöker mellanrummets potential som ett öppet gemensamt stadsrum där det personliga uttrycket och den direkta interventionen kan få utrymme. Genom olika aktioner i stadsrummet önskar vi göra människor uppmärksamma på stadens olika rum och deras möjligheter.

NOTER

1. Deleuze, Samtalet: Vad är det och vad är det bra för?
i *Glänta/Aiolos*, 2003:4/2004:1, s. 5-14.

del 1

TEFORP

»» SONDERING: STADEN

»SONDERING: STADEN

Intro

Vart är vi på väg? Det är svårt att upptäcka förändringar som sker i vår samtid eftersom vi inte objektivt kan betrakta dem utifrån, utan snarare befinner oss mitt i dem. Men för att förstå stadsrummens förutsättningar, funktioner och möjligheter krävs en insikt om förändrade förhållanden i samhället. Denna inledande teoridel fungerar som en översiktlig omvärldsanalys där samtida fenomen och behov diskuteras i relation till människan och det offentliga rummet. Runt begrepp som plats, identitet, ideal, offentlighet, permanens, situation, spontanitet och interaktion, uppkommer frågan; Vad är ”det offentliga rummet”, och vad skulle det kunna vara?

Vi förändras med vår samtid, och eftersom vi är en del av omvälvningen är det svårt att bli medveten om dess betydelse förrän omvandlingen är ett faktum. Något är på väg att förändras, och i städerna – där förtätningen av människor, makt, livsstilar, pengar, konsumtion, kreativitet, frustration och identitet är som starkast – blir denna omvälvning allra tydligast. Men vad är det som förändras, och hur sker det? Hur kan vi upptäcka och bli medvetna om denna omvandling för att kunna handla inför framtiden?

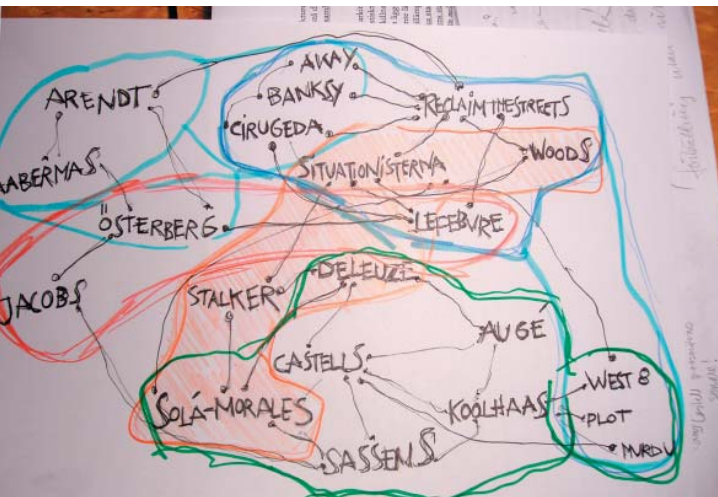
Står vi inför en ny samhällsrevolution? Informationsteknologins genomslagskraft i det moderna samhället jämförs inte sällan med den industriella revolutionen, och vi kan ännu bara ana de omfattande omvandlingar som vårt samhälle står inför. Samhället utvecklas ständigt och förändringarna avspeglas alltid i staden; kommer informationssamhället att innebära en ännu mer radikal förändring än tidigare paradigmskiften? Masssamhällets innefattande av allt och alla gör att samtida samhällsomvandlingar blir betydligt mer omfattande än tidigare i historien. Vi går från ett samhälle byggt på

produktion till en konsumtionskultur, från lokal platsbundenhet till globaliserat nätverkssamhälle, från kollektiva tillhörigheter till individualism och nya komplexa identitetsstrategier. Arkitekten Solá-Morales sammanfattar det: ”*Gud är inte bara död, utan det vakuum han lämnat efter sig har skapat en strömvirvel som drar med sig det kollektiva engagemanget och vårt moraliska förnuft, underminerar arkitektens försök att återskapa väsentliga gester, det mänskliga boendet och vårt förhållande till platsens djupare mening.*”¹

Syftet med denna teoretiska del är att förstå de tendenser i vårt samhälle som direkt eller indirekt påverkar förutsättningarna för stadens offentliga rum, och att sammanfatta fältet för urbana studier. Vi har sonderat samtida teorier och debatter som behandlar staden, människan, arkitekturen och det offentliga rummet, för att aktivt söka en förståelse för de förändringar som sker i vårt samhälle idag.

Inledningsvis ifrågasätts begreppen ”offentlighet” och ”offentligt rum” för att undersöka hur begreppen används och vad de egentligen står för. Hur är demokratin kopplad till det offentliga rummet i den samtida staden? På vilket sätt påverkas det gemensamma stadsrummets funktion och betydelse av ökad privatisering? Vidare studeras planeringsideal och stadsbyggnadsvisioner för att utröna vilka förebilder som styr formandet av våra städer samt hur dessa påverkas av politik, marknad, teknologi och sociala strukturer. Vilken är arkitektens roll och hur ter sig förhållandet mellan vision och verklighet? I ett samhälle som allt mer kommer att präglas av flöden spelar den fysiska platsen en allt mindre roll och får mindre och mindre betydelse i människors identitetsskapande. Hur ser relationen mellan människa och plats ut i framtiden och på vilket sätt söker man sin identitet?

Den definierade och planerade staden saknar utrymme för spontan kreativitet och det egna uttrycket och genom att granska skarvarna i denna, till ytan, homogena värld kan vi undersöka möjligheten hos stadens mellanrum. Hur kan dessa platser fungera som en buffert i den färdigregisserade staden?

Sondering av teorifält. En komplicerad väv av teorier breder ut sig. Försök till relationsöversikt över den del av fältet för urbana studier som har behandlats i SONDERING: STADEN.

Slutligen studeras det virtuella rummets förmåga att fungera som ett offentligt rum. Hur kommer den ökade användningen av internet att påverka vår syn på offentlig – privat, och vilka konsekvenser får det i stadsrummet?

Stad

Studieobjektet är staden; stadens arkitektur, stadens liv, stadens betydelse, men vad är stad? Staden är en ytterst paradoxal företeelse med en blandning av eufori och rädsla, av anonymitet och tolerans, gemenskap och ensamhet. Staden är attraherande och fränstötande i samma andetag och många människor tycks ha en förvirrad hat-kärleksrelation till staden. Den intensitet av människor och kommunikationer som är stadens positiva egenskap är samtidigt dess negativa. Alla sorts människor, intressen och drömmar ackumuleras i staden och för att i någon mån kunna förstå den fulla komplexiteten måste en mängd olika fenomen undersökas ur olika perspektiv. ”Om vi vill hålla fast vid tesen att stadens väsen är summan av kulturella dvs kollektiva och individuella projektioner, då måste detta väsen vara lika sammansatt som psyket är.”²

Staden kan förstås, antingen som en samling människor, *civitas*, eller som ett komplext arkitektoniskt verk, *urbs*³. Eller kanske ännu hellre, summa av de båda. Relationen mellan människan och den fysiska staden är den genomgående tankeställningen för teoridelen.

Sondering

Vi har rört oss snabbt över stora ytor för att sondera den terräng som utgör den samtida staden. Att sondera innebär att röra sig över en yta

och med djuplodningar undersöka vissa punkter vertikalt. Det är ett geografiskt perspektiv – sambanden över ytan – som med snabba in- och utzoomningar försöker förstå sammanhangen i staden. ”Sondering” innebär en kontextualisering av begrepp och processer; en överblick för att förstå upplevelser, åtgärder och uttryck i dagens stadsrum.

I sökandet av förståelse för vår omvärld har vi använt oss av olika typer av informationskanaler; böcker, tidningsartiklar, internet, film, föreläsningar och samtal med arkitekter, sociologer, konstnärer, politiskt aktiva etc. Det började med att vi hörde talas om Solá-Morales begrepp *terrain vague*, och när vi följde detta spår ledde det oss fram till en snårskog av olika teorier och debatter, idéer och protester, som tillsammans bildade ett nätverk av inbördes relationer. Ett fält av urbana teorier och studier började utkristallisera sig; plats, identitet, ideal, Jane Jacobs, offentlighet, permanens, Solá-Morales, Reclaim the Streets, gentrifiering, situationisterna, Deleuze, spontanitet, Rem Koolhaas, interaktion, Lefebvre, graffiti, ”den goda staden”, nätverkssamhället, free zones, genius loci, Castells, privatisering, transurbance, virtuella rum, socio-materia...

SONDERING: STADEN fokuserar på förhållandet mellan människan och staden, med landskapsarkitekturen som utgångspunkt men med öppningar mot sociologi, filosofi, psykologi, teknologi, politik, ekonomi, arkitekturteori, urban kultur. Eftersom vi har sökt en övergripande ”omvärldsanalys” har vi satsat på en bred ”scanning” istället för att gå på djupet i enstaka teorier. På grund av tidsbegränsning har vi till exempel valt att inte läsa Manuel Castells tre band om informationsåldern, utan istället försöka få en någorlunda uppfattning om vad han vill säga genom att läsa andras texter om hans teorier. Vi har försökt att inte begränsa oss till en viss typ av ”erkänd litteratur”, utan att söka förståelse för vår samtid genom många olika medier.

NOTER

1. Solá-Morales, i *Kairos 5: Arkitekturteorier*, 2003, s. 190.
2. Werner, 1991, s. 163.
3. Isidorus av Sevilla, Ur *Etymologarium*, skriven under mitten av 500-talet, från kursbeskrivning för ”Stad 1 – stadsrum”, Chalmers Tekniska Högskola, 2004

Stadsrum och offentlighet

Vad innebär det offentliga rummet, och vad menar vi när vi talar om offentligheten? Hur fungerar det offentliga rummet som demokratisk arena? Det tycks råda en viss förvirring över begreppens betydelser, och samtidigt som likriktade privata och politiska intressen tycks urholka innebörden i ”det offentliga rummet” finns det anledning att klargöra vad begreppet står för. För vem existerar stadens rum? Vem definierar dessa rum, och vilka värderingar kommer där till uttryck? Hur kan vi hävda rätten till staden och till platser där människor kan mötas på lika villkor?

Torget verkar stå för själva idén om det offentliga rummet – det centrala torget med marknader och uteserveringar, med valrörelser och demonstrationståg, som platsen där stadens vardagsliv utspelar sig. Det offentliga rummet är betydligt mer än ett juridiskt begrepp; det gemensamma öppna stadsrummet skapar ramarna för människors liv, platser där förutsättningar finns för mötet med andra, där tillit och empati formas till staden och medmänniskorna. Det offentliga rummet *är* staden.

Staden är vår civilisations försök till sambygge; det stora gemensamhetsprojektet. I staden samsas stora delar av befolkningen på en liten yta, tillsammans med maktens intentioner och företagens intressen. Offentlighet och demokrati behövs för att en stad ska fungera och kunna koordinera individuella önskemål med den ”allmänna viljan”.

Förändringar i vår samtid har lett till att vi har börjat ifrågasätta sådant som tidigare alltid har varit givet. När omvärlden tycks bli allt mer komplex omdefinieras existerande begrepp, och nya mer konkreta benämningar ersätter gamla traditionella termer. Man bör vara medveten om språkets makt över tanken, begrepp som används ofta och i många olika sammanhang förlorar lätt sin laddning. För att vidare utveckla debatten om det offentliga rummets

roll i staden är det viktigt att här inledningsvis diskutera begrepp som offentligt - privat, demokratiskt rum, och stadens offentlighet. Vi måste även uppmärksamma andra aktörer i staden; maktens strukturer och de privata intressenas utbredning i den fysiska miljön. Vem försvarar det offentliga i vår stadsmiljö och allas lika rätt till att vara där?

Publicity and privacy

Livet i staden är en pendling mellan den offentliga tillvaron och det privata hemmet; att se och synas på stadens offentliga platser och att kunna fly in i den skyddade privata sfären, eller kanske tvärtom, att söka en frizon från hemmets borg i stadens anonymitet. Samtidigt är staden det fysiska spelet mellan de privata byggnaderna och de offentliga rummen

däremellan. Även om många inomhusmiljöer som sjukhus, skola och bibliotek, räknas till den offentliga sfären så tolkas uppdelningen privat - offentligt oftast som åtskiljandet av inne och ute.¹ Vi beter oss inte likadant när vi befinner oss ute i det offentliga som när vi är inne i det privata; åtskillnaden mellan de två begreppen, som används som motsatspar i vårt dagliga språkbruk, tycks tyda på en verklig situation i vårt samhälle.

Offentligheten och det privata

Uppdelningen mellan privat och offentligt återspeglar ägande och juridiska rättigheter. Det privata har alltid rätt att stänga ute människor, medan det offentliga medför en skyldighet till allmänhetens tillgänglighet. Offentligheten speglar därför alltid det kollektiva; summan av alla enskilda individer. I Sverige har vi en lång tradition av offentlighet, en sed som har lett till att ge allmänheten rätt att vistas på privat mark, den så kallade allemansrätten. Det engelska ordet ”privacy” som betecknar det privata finns inte som direkt svensk översättning, ”privathet”, istället talar vi om avskildhet och intimitet. Men även begreppet ”publicity” har en annan klang än svenskans ”offentlighet”. Om offentlighet på svenska traditionellt mest syftar till en medborgerlig rättighet, så tycks ”publicity”, eller publicitet, mest handla om processen att

göra något känt via media. Offentligheten betyder då en sorts sfär med näst intill rumslig karaktär dit allmänheten har tillgång och där all information är fri, som ett virtuellt rum där det privata träder ut i ljuset för att förverkligas inför allmänheten.

Den språkliga dikotomin verkar ha sin uppkomst i det antika Grekland; den privata sfären i stadsstaterna betecknades av *oikos*, hemmet eller hushållet, som var helt avskilt från den offentliga och politiska *polis*-sfären. I *oikos* var det kvinnorna och slavarerna som arbetade med hushållets ekonomi och med livets

Foto: Philip Greenspun, Copyright 2000

Förskjutning av det offentliga. Gränsen mellan den privata och den offentliga sfären håller på att suddas ut; det privata offentliggörs, och det offentliga privatiseras. Via massmedia kan du ta del av den offentliga debatten, men utan att riskera mötet med den andre. "Denna möjlighet, att se på alla de andra i världen från vår egen position, präglar den västerländska samtiden".

dagliga sysslor. Ägaren av ett *oikos*, hufvudern, var klassad som medborgare och hade tillträde till den mer ädla *polis*-sfären där den politiska handlingen ägde rum. Denna antika kategorisering innebär förutom en åtskillnad av privat och offentligt också en uppdelning av ekonomi och politik.²

Sociologen Jürgen Habermas har studerat relationen mellan privat och offentligt under historiens lopp, och han menar att det som under antiken var en enhetlig offentlig sfär har nu delats upp i en offentlig myndighetssfär och en sfär där det som är allmänt känt samlas och visas upp. Men även det som betecknades av *oikos* har splittrats upp i de två sfärerna familj och ekonomi. Habermas har studerat det han kallar för "den borgerliga offentligheten"; det borgerliga samhällets offentliga sfär som uppkom mellan det privata hemmet och den politiska myndigheten. I denna sfär samlades den bildade borgarklassen till offentlig debatt, till diskussioner som ledde till skapandet av opinion. Denna borgerliga offentlighet och dess församlade *publikum* idealiseras av Habermas och han fördömer masssamhällets vaga offentliga sfär som har förflyttats från människornas omgivning, till en abstrakt mediavärld. Den nya offentligheten har inget samlat *publikum*, menar Habermas, man diskuterar inte politik på klubbar, salonger och i offentliga miljöer, utan istället sitter man hemma i det privata och tar del av en ordnad debatt på teve som inte tillåter att du uttrycker dina åsikter. "*Publikum konsumerar och tar möjligen ställning i efterhand; men publikum formas inte, producerar inte*", utan tvärtom formas *publikum* av massmedia, allmän opinion produceras av media i privat ägo med kommersiella intressen.³

Jag är på teve, alltså finns jag

Uppdelningen mellan den privata och den offentliga sfären verkar vid närmare eftertanke inte särskilt distinkt. Vår samtid tycks snarare karaktäriseras av en sammanblandning mellan de två sfärerna; det privata offentliggörs, och det offentliga privatiseras. Det offentliga rummet lyder under privata marknadsintressen, och vi har ständig tillgång till den offentliga sfären hemma i tevesoffan eller vid frukostbordet när tidningar, teve och internet förser oss med ständig information från den "offentliga sfären". I tevesoffan riskerar

vi inte mötet med ”den andre” och behöver inte stå till svars för våra åsikter; ”Denna möjlighet, att se på alla de andra i världen från vår egen position, präglar den västerländska samtiden”.⁴

Det verkar även som om det privata fåfängt längtar efter att bli offentliggjort och på så sätt förverkligat. Hemma-hos-reportage, skvallerpress och dokusåpor har blivit en del av den exhibitionistiska underhållning som sysselsätter sig med att offentliggöra det hemligt privata. ”Jag är på teve. Jag finns!”, skriver konstnären Maria Lantz; offentligheten ger legitimitet åt individen. Strävan efter att visa upp det privata tycks även avspelas i arkitekturens transparenta glasytor, där fönstret har förstörats för att exponera insidan, det intima, som i ett skyltfönster.⁵

Det offentliga rummet är traditionellt till för kollektivet, det gemensamma och allmänna. Dikotomin mellan privat och offentligt har därför oftast lett till att det annorlunda och avvikande hänvisas till den privata sfären⁶. Men när kollektivet sakta löses upp och ersätts med en flyktigare individualism är frågan vad som händer med stadsrummet?

Det är viktigt att skilja på privat som i privatperson eller som i privatägande. Privatiseringen av våra offentliga rum leder till en urvattning av demokratin, men är individens ”personalisering” verkligen av ondo? ”*Det pågående utbytet mellan det lilla, privata och det stora, gemensamma präglar samtiden*”, och kanske ryms det stora möjligheter i fältet mellan det privata och det offentliga, i mötet mellan personen och gruppen, i det halvoffentliga och det halvprivata?

Offentlighetens chimär

I många sammanhang talar man om offentligheten som en sammanfattning av alla medborgarna i ett samhälle. ”Offentligheten” refererar då till alla – men samtidigt inte till någon särskild. Det är ett begrepp för kollektivet där individen är helt underordnad den övergripande strukturen ”allmänheten”. I vårt språkbruk är det vanligt att använda sig av denna typ av abstraherade generaliseringar för att underlätta samtalet, att referera till varje enskild individ och dess särdrag i en samling tycks vara en orimlighet; vi får nöja oss med

Offentligheten korsar gatan. Många talar om en förlorad offentlig sfär, men frågan är om det någonsin har funnits en sfär som varit offentlig; som omfattat allt och alla. ”Offentligheten” är en språklig abstraktion som sammanfattar alla medborgare i ett samhälle. Begreppet tycks sträva mot en socialt sammanhållen medborgarkår, men genom att göra det ”allmänna” till förebild förtrycks det som uttrycker skillnader i samhället.

schematiska förenklingar. Man skall dock vara medveten om den makt språket har över tanken; om vi inte har förmåga att uttrycka komplexiteten, hur ska vi då kunna värna om den?

”Offentligheten” verkar stå för en socialt sammanhållen medborgarkår, en enhetlig samling gränssnittsindivider som vistas i stadens offentliga rum. Vem föreställer vi oss när vi talar om stadsrummets brukare? Är det en hypotetisk medelmedborgare likt Tage Danielssons statistiska skapelse Sven-Erik Medeltal?; en man av medellängd, med cendréfärgat hår, till 48 % socialdemokrat, som dagligen läser 1,35 tidning och som har lite småtråkigt i största allmänhet som normalt är⁸.

Rosalyn Deutsche ifrågasätter i sin essä ”Agoraphobia” om det överhuvudtaget finns någon enhetlig allmänhet; hon skriver att ”*just den egenskap som förment gör den offentliga sfären offentlig – dess omfattning av allt och tillgänglighet för alla – alltid har varit illusorisk. [...] den traditionella offentliga sfären är en fantom inte så mycket för att den aldrig blev fullkomligad som för att idealet med social sammanhållning – som begreppet offentlig alltid underförstått – i sig själv är ohjälpligt vilseledande och dessutom*

förtryckande.”⁹ Begrepp som ”allmänt” och ”normalt” verkar motsätta sig det som är annorlunda och det som uttrycker skillnader i samhället. Ett generaliserande medborgarideal förtrycker och marginaliserar avvikande människor, som genom sitt annorlundaskap ofta blir socialt förvisade från offentliga platser av en dömande likriktad allmänhet.

När samstämmighet blir ideal kan man ifrågasätta om den demokratiska dialogen verkligen fungerar? Förmågan till hänsyn och empati, och till demokratiskt samtal, bygger på mötet med ”den andre”, på skillnader och konflikter. Den idealiserande offentligheten kritiserar av sociologen Henri Lefebvre som hävdar att idén om *agoran* som det välmående demokratiska offentliga rummet är en ideologisk konstruktion. Staden har alltid varit splittrad och heterogen; den demokratiska dialogen sker inte i *ett* offentligt rum, utan i många skilda sociala rum¹⁰.

Den heterogena allmänheten

Många talar om en förlorad offentlig sfär och försvagade demokratiska ideal, men frågan är om det någonsin har funnits en sfär där alla har varit jämlika? De grekiska stadsstaternas prisade offentlighet inkluderade endast fria män, och den borgerliga offentlighet som Habermas idealiserar där allmänheten samlades för ”diskussion och kritiska resonemang” var kanske framför allt en social sfär som endast innefattade ett samhällsskikt, borgarklassen. Begreppet samhälle, eller ”det gamla goda samhället”, har historiskt endast omfattat de välbärgade samhällsklasserna, de delar av befolkningen som inte behövde slita fysiskt och därför hade tid och kraft att ägna sig åt kultur och politik. Men i modern tid har så gott som alla befolkningsskikt inkorporerats i samhället – masssamhället har uppstått – vilket gör ”offentligheten” alltmer svåröverskådlig¹¹. I de globala städerna samlas olika traditioner, kulturer, livsstilar, religioner och intressen i en uppsjö av ismer och trender, och samtidigt som masskulturen tycks sträva efter en homogenisering, finns en ständig kamp på personlig nivå för egenart och urskiljande identitet. Även om våra städer tycks likna varandra allt mer i en växande globalisering, tycks blandningen på den lokala nivån betydligt mer differentierad idag än tidigare i historien.

Att bryta upp offentlighetens illusoriska enhet skulle innebära att man ersätter det samstämmiga medborgaridealet med en heterogen allmänhet, men hur skulle detta fungera rent praktiskt?¹² Om vi skall sträva efter komplexitet betyder det att vi måste söka skilda offentliga rum, istället för att tillgodose alla intressen på alla platser i en slags urvattnad kompromisslösning? Om vi återgår till definitionen av brukaren i det offentliga rummet så finns ambitionen att försöka tillgodose varje ”användargrups” intresse i utformningen av en plats. Barn, rörelsehindrade, och gamla är de brukargrupper som är mest känsliga för en oanpassad fysisk miljö och som oftast omnämns i planeringen. Självklart är tillgängligheten till stadsrummet en viktig demokratisk rättighet, men risken finns att när vi vill skapa ett rum för alla så blir allas behov lika mycket, och lika litet, tillfredsställda. Istället resulterar detta kanske i en medelväg som inte gagnar någon. Arkitekten Catharina Gabrielsson menar att ”*tron på att man kan utforma ett allmänt ‘offentligt rum’ är en ideologisering: olika sociala grupperingar hävdar olika platser, oavsett ägandeförhållande eller grad av avsiktligt formad arkitektur.*”¹³ Man ska hålla i minnet att brukaren som användarprofil inte behöver vara knutet till ett subjekt; ibland kör vi bil och beklagar oss över fotgängarnas opålitliga beteende, nästa dag promenerar vi och skäller på ”de där bilisterna” som inte tar någon hänsyn. Vi är inte alltid samma användare och har inte ständigt samma behov, utan vi utför olika aktiviteter i stadsrummet. Ibland klagas vi över vandalism och klotter, och andra dagar känner vi en otrolig (irrationell eller rationell kan diskuteras) lust att själva ställa oss och måla bort tristessen från det vanligt normala och helt allmänna offentliga rummet.

Det offentliga rummet. Det tycks råda en viss förvirring över begreppets betydelse; ibland handlar det om rum för den politiska handlingen och det demokratiska samtalet; ibland om platsen för stadens sociala liv, och ibland menar man torget och gatorna - stadens gemensamma fysiska platser.

Begrepp: Det offentliga rummet

Vad menar vi när vi talar om ”det offentliga rummet”? I många sammanhang används begreppet tillsammans med ord som yttrandefrihet, medborgarrätt, och demokrati; det är en sfär för politisk handling och medbestämmande. Men vi talar också om det offentliga rummet i ett mer socialt hänseende; stadslivet, allmänhetens beteende och sociala relationer i staden. Det offentliga rummet innebär då möten, aktivitet, gemenskap, utanförskap och anonymitet. Om vi antar ett mer konkret och rumsligt perspektiv är det offentliga rummet stadens torg och gator som juridiskt sett är offentliga, det vill säga alla medborgares gemensamma utrymmen. Ofta tänker vi på den kommunala platsen – alstrad av den offentliga sektorn – som något mediokert, ett torg med betongplattor och buskage där gatukontorets orangeklädda parkarbetare sopar höstlöv om vardagarna.

Det offentliga rummet som demokratisk arena

Det offentliga rummet är nära förknippat med tanken på torget som demokratisk arena. Ursprungsmodellen är *agoran* i det klassiska Grekland, där värtaliga fria män samlades för att gemensamt diskutera och besluta om stadens angelägenheter. Men i dagens representativa demokrati sker inget direkt medbestämmande, utan de folkvalda diskuterar och beslutar i riksdagen och kommunalnämnder. Det handlar om politiska rum som du har insyn i via media, men dit du inte har tillträde annat än som passiv åhörare. Stadsrummet har successivt förlorat sin roll som plats för politisk handling¹⁴; domslut och juridiska kungörelser är inte förlagda till konkreta offentliga platser, den offentliga debatten har överförts till medias virtuella rum och politiska demonstrationer blir allt mer sällsynta. Trots detta lever föreställningen om det offentliga rummet som demokratins arena kvar i vårt medvetande.

När planerare och arkitekter talar om olika stadsrum används vanligen begreppet ”det offentliga rummet” vilket har blivit en konsoliderad benämning för att sammanfatta torg, gator och parker. Men även om det är fysiska stadsrum man refererar till, så ligger den politiska innebörden kvar i begreppet, vilket komplicerar förståelsen. Den engelska termen ”the open space” är

kanske en mer praktisk benämning på stadens öppna gemensamma rum; ett begrepp utan stark politisk och symbolisk laddning. Ju mer abstrakt och mångtydigt termen ”det offentliga rummet” blir, desto mer flyktig blir dess verklighet, och det blir svårare att värna om både det gemensamma utrymmet och den medborgerliga medverkan. Urvattningen av begreppet kanske kan resultera i att även betydelsen ”det gemensamma rummet” försvinner, så att alla exteriöra stadsrum inkluderas i ”det offentliga rummet”, även om de är under privat regi och endast illusoriskt allmänna. På samma sätt är det viktigt att språkligt konkretisera innerbörden av ett rum för medborgerliga rättigheter. I och med Agenda 21-arbetet för en hållbar stad har begreppet brukarmedverkan och delaktighet i planeringen blivit aktuell. Det är kanske dags att ge tillbaka det ”offentliga rummet” något av sin ursprungsinnebörd som rum för politisk handling och medbestämmande.¹⁵

Strävan efter ett demokratiskt ”offentligt rum” är en ständig utmaning; platser för möten på lika villkor, ett gemensamt rum där alla har samma rättigheter. På stadens gator möts människor med olika kulturella och sociala bakgrunder, och ofta innebär detta det enda tillfället där deras vägar korsas. Detta möte med ”den andre” är grundläggande för en fungerande demokrati. Men när stadens ”offentliga rum” utnyttjas av privata marknadsintressen blir målgruppen ofta väldigt begränsad och mångfalden och förståelse för olikheter – förutsättningarna för demokrati – går förlorad. Demokrati är en samhällsform som blir förstörd om den blir fullkomnad, den fungerar inte om det heterogena slätas ut och enkelriktas¹⁶.

Debatten om allas lika rätt till staden måste utgöra en kärna i studiet av framtidens offentliga rum. Frågan är bara hur dessa processer tar sig uttryck? Interaktion och brukarmedverkan är metoder för ökad grad av medbestämmande, men kan stadens gemensamma platser utveckla mer radikala icke-hierarkiska strukturer för demokratisk utövning?

Stadsliv: urban offentlighet

”Det offentliga rummet” ses ofta som sfären som skapas av stadsinvånarnas aktiviteter och liv. Stadens historia handlar ofta om dess offentliga rum och

det som där har utspelat sig; uppror och demonstrationståg, marscher och karnevaler, och inte minst det vardagliga livet. Staden blir folket på gatorna, den till synes kollektiva massan som erbjuder dig anonymitet men samtidigt gemenskap och möjlighet till möte.

Jane Jacobs beskriver i sin bok ”The Death and Life of Great American Cities” den urbana offentligheten som vimlet på gator och torg skapat av människans behov av att synas och bli sedd. I det kreativa och frivilliga mötet med anonyma främlingar, i kombination med kända fasta ”offentliga karaktärer” (butikägare, gatukontorets personal etc.), skapas en tillit till staden. Den urbana offentligheten fungerar som trygghetsskapare: I en miljö med tillräckligt mycket folk känner du dig trygg i förvisningen om att om något skulle hända finns alltid någon som kan försvara dig. Detta fenomen kallar Jacobs ”autokontrollerad” offentlighet; normerna upprätthålls inte i första hand av polisen utan av ”frivilliga” bland brukarna som kontrollerar de andras beteende. Men detta autokontrollerade system är oberäkneligt, och när det plötsligt inte finns några människor omkring dig upplevs situationen snabbt som hotfull.¹⁷

Den stora skillnaden mellan våra svenska städer, och storstäder som exempelvis Madrid, är att vi i Sverige inte når en så hög grad av kompakthet. I svenska småstäder fungerar därför inte den urbana offentligheten som trygghetsskapande, det finns helt enkelt inte tillräckligt mycket folk på gatorna. Jacobs ser gatan, eller trottoaren, som grundläggande element i den offentliga stadsarkitekturen. Människorna lever parallella liv i staden, men det finns korsningspunkter och det är på gatan som alla möts; hemlösa, överklasstanter, business-män, ungdomsgäng, och där tycks stadsrummet som mest heterogent och variationsrikt. Jacobs menar att stadens offentlighet helt enkelt bildas som ett slags överskott av vardagslivet.¹⁸

Den urbana offentligheten kan alltså förstås som ett kreativt moment som kräver interaktionsförmåga i mötet med ”den andre”; att manövrera bland främlingar, att välja graden av kontakt, att respektera den anonyma, att mötas och skapa gemenskaper. Men vilka former tar den urbana offentligheten i den samtida postmoderna staden? Stadens offentlighet är beroende av ett antal

oavsedda och slumpartade möten, där själva stadens fysiska form är viktig. Men i den rationaliserade moderna staden har detta tillfälliga momentana möte i många fall gått om intet.¹⁹ På liknande sätt beror den urbana offentligheten av våra handlingsmönster; om vi väljer att sitta hemma och se på teve eller surfa på nätet istället för att gå ut på stan, vad händer då med gatuvimlet och den självkontrollerande och trygghetsskapande urbana offentligheten?

Stadens gemensamma rum

Gatorna, trottoarerna, torgen, parkerna, busshållplatserna – de gemensamma öppna rummen i staden – är den mest konkreta innerbörden av ”det offentliga rummet”. Det är i dessa gemensamma fysiska rum som landskapsarkitekturen blir viktig, i formandet av rum för människors behov och önsknings. Det är ett stort ansvar att gestalta de fysiska ramverk i staden som förutsätter, definierar, men också begränsar, människors användning av stadens platser. I gestaltningen av en plats i staden eftersträvas ofta att innefatta hela vidden av begreppet ”det offentliga rummet”; skapa en plats för alla, en plats där alla är på lika villkor, en plats där den urbana offentlighetens spel kan fungera. Det finns en risk med att lägga in för mycket betydelse i gestaltningen, vilket leder till att platsen blir full av instruktioner på bekostnad av valfrihet och flexibilitet. Kan man förmedla solidaritet och tolerans genom den fysiska formen? Kan en flexibel plats med större valfrihet innebära en ”demokratisk” plats?

Ett offentligt rum juridiskt sett är ett område som är detaljplanlagt som allmän plats, vilken du har rätt att använda på ett sätt som stämmer överens med det ändamål som platsen har upplåtits för eller som är allmänt vedertaget.²⁰ Offentlighet syftar även till den offentliga sektorn – det kommunala och det statliga – som administrativt förfogar över de gemensamma stadsrummen. Med offentliga medel finansieras stadens utemiljöer, men den offentliga platsen i kommunal regi har fått ett nästan dåligt rykte i och med den offentliga sektorns ständiga sparkrav. Ofta står den för generella lösningar och materialupprepningar, som 35x35-betongplattan och en häck av ölandstok. Men den allmänna platsen behöver inte vara allmän till sin form för att kunna uttrycka allas lika rätt att vistas där. Stadens gemensamma platser har betydligt större möjligheter än så.

Privatiseringen av stadsrummet

När stadens gator och torg som offentlig och demokratisk arena allt mer trycks tillbaka till förmån för marknadsekonomiska intressen, blir frågan om rätten till stadens gemensamma utrymme allt mer aktuell. Dels handlar det om gigantiska reklamkampanjer som täcker hela fasader, dels om jippon sponsrade av något stort företag, dels om mer försynta verksamheter som uteserveringar där man måste betala för att få slå sig ner en stund. I samtliga fall handlar det om ett slags maktutövning som inkräktar på den allmänna platsen.

Enkelriktade budskap – gatans illegala dialog

Det är i princip omöjligt att gå i en stad utan att överrumplas av olika reklamkampanjer som vill övertyga dig om att ditt liv är meningslöst utan den här nya produkten. Manipulativt förmedlar de bilden av hur ditt liv egentligen skulle kunna vara, hur lycklig du skulle kunna bli, bara du skaffade dig den senaste mobiltelefonmodellen eller tvättade ditt hår med just det här schampot. Det handlar om en enkelriktad kommunikation där du bara förväntas att ta emot utan att egentligen reflektera över att du gör det. Och plötsligt kommer du, utan att egentligen veta varför, tycka att ”Nokia är en pålitlig mobiltelefon tillverkare som man vet vad de står för!”. Man ges egentligen aldrig en chans att svara på innehållet i budskapen och på det viset har man förlorat en del av sin rättighet i detta, till synes, ”demokratiska” rum; vi är inte längre här på lika villkor.

Men vems är staden? Vem bestämmer egentligen hur det ska se ut i stadsrummet? Kommunalpolitikern Lars Bjurström från Örebro bestämde sig för, efter att ha läst Naomi Kleins ”No logo”, att författa en motion till fullmäktige som gick ut på att ta bort all reklam i offentliga miljöer. Bjurström skriver i motionen att ”*reklamerna invaderar varje ledigt utrymme i sambället, ockuperar människors tankar och drömmar och formar deras livsstilar. Allt är till salu och medborgaren förvandlas till konsument.*”²¹

Genom att hyra en plats i staden kan företagen alltså köpa till sig makt, och på så sätt styr marknadsekonomiska intressen vem som får komma till tals. Samtidigt uppkommer nya koalitioner av halvprivat/halvoffentligt,

Enkelriktad kommunikation. Reklamens monologer förväntas att tas emot, men det ges inget tillfälle att reagera och svara. De kommersiella budskapen som exponeras i det till synes ”demokratiska” rummet skapar frustration; var kan jag uttrycka mina åsikter?

som olika köpcentra och gallerior som efterhärmar det offentliga rummet i sin utformning. Med torg, kvarter och gator bygger man upp en illusorisk känsla av allmän plats – med alla dess tillbehör; parkbänkar, ”vägskyltar” och lyktstolpar – men där dina rättigheter inte är juridiskt försvarbara eller betydelsefulla.

Det offentliga rummet reduceras ytterligare då alla inte längre kan vistas här på lika villkor. Har man inte pengar att köpa sig utrymme i staden för att uttrycka sina tankar och åsikter får man ta till andra medel. Protestrop och demonstrationer dyker upp som reaktioner på stadens omvandlingar, på privatiseringen av offentliga platser. Som journalisten Ana Valdés uttrycker det: ”När staden blir megafon för en enda klass och dess företrädare, när det offentliga förvandlas till välskötta parker där gräsmattor inte får beträdas, växer subkulturerna fram”²². Frustrationen ökar och behovet av att uttrycka sig yttrar sig med klotter och vandalisering som vittnar om en maktlöshet. Det blir uppenbart att det handlar om just maktlöshet när man ser gatukonstnären Akay i filmen ”Who am I?; stilig

klädd i kostym rör han sig genom Östermalm och sprejar politiska budskap som ”slopa fastighetsskatten”, ”för mycket pengar, för lite tid” och ”hippiefritt Östermalm”. Budskap som man vanligtvis inte ser klottrat ute på stan.

Konstnären Maria Lantz kommenterar Akays aktion: ”*Den är komisk, men visar samtidigt på något allvarligt i frågan om offentlighet: att de besuttna inte behöver använda illegal graffiti för att uttrycka sina åsikter. De har laglig tillgång till det offentliga rummet, via media och sin självkänsla, sina pengar och sina kontakter.*”²³

Vad är det då som gör att underklädesreklam från H&M (som ju dessutom underbygger utseendefixering och förvrängda ideal) är berättigad att få ”pynta” torget i staden, men inte personliga målningar? Det kan ju knappast handla om estetik, med tanke på hur vissa annonser ser ut (inte finns det väl ett skönhetsråd för ”offentlig reklam” som det gör för offentlig konst?). Eller så

Edborgarplatsen. Det offentliga rummet reduceras ytterligare då alla inte längre är där på lika villkor, då det inte längre är en plats för medborgaren. Hur mycket reklam kan man tolerera i stadsrummet?

räknas reklamaffischen inte så länge den håller sig inom den ram som är utvald till platsen; ramen i sig är ju designad och då blir innehållet i sig en frizon med syfte att dra in pengar till kommunens kassa.

Hur mycket reklam i stadsrummet kan man tolerera? Var går gränsen för vad som är etiskt försvarbart? Idag pryds såväl bussar, hållplatser och offentliga toaletter av reklamkampanjer; kan man även tänka sig reklamanpassade återvinningsstationer och lekplatser? Det finns ett stort problem med att frågan sällan diskuteras och det saknas riktlinjer för hur mycket reklam staden bör ha.²⁴

Gatorna tillbaka till folket!

De kommersialiserade stadsrummen har blivit ett hett ämne för motståndsrörelser som ”Reclaim the Streets” världen över. Genom att anordna ”spontana” gatufester hävdar man sin medborgarrätt och kräver tillbaka stadens gator till folket, som en plats för liv och kreativa uttryck. De visar på att en folkfest i staden inte behöver innebära sponsrade jippon på utsatta datum, utan att man med egen kraft och vilja kan erbjuda en fest med matservering, musik, skateboardbana, skulpturer, poesi, eldslukare och underhållning²⁵. I ett manifest från Reclaim the Streets i Madrid får bilen stå som symbol för förlorade ytor i staden; ”*det handlar inte bara om att det är ett dyrt, privat, bullrigt och förorenande transportmedel med kapacitet att döda, utan dessutom har fordonscirkulationen blivit berättigandet för att stadsrummen förblir omöjliga platser för leken, promenaden, festen, konsten eller blott för att vara på gatan*”²⁶. Rörelsen ”Kritiska massans cykelturer”, som Klein skriver om i boken ”No Logo”, använder sig av cykeln för att protestera mot den ökade bilismen i städerna. Genom att helt enkelt samlas och cykla tillsammans kan de genom sitt antal (upp till 17 000 cyklister!) övervinna och stoppa bilisterna; ”vi blockerar inte trafiken, vi är trafiken”²⁷.

Även om dessa manifestationer vid ett antal tillfällen har sparat ur finns det all anledning att ta dessa grupper och deras begäran på allvar. Flera gånger har den här typen av politiskt engagemang viftas bort med att demonstranterna är förvirrade och upproriska ungdomar, men skulle det i sådana fall vara skillnad på människa och människa? Skulle en ”förvirrad” 20-åring åsikt värderas annorlunda än en flitigt arbetande 40-åring? Om vi inte

“Imagine a city where graffiti wasn’t illegal, a city where everybody could draw wherever they liked. Where every street was awash with a million colours and little phrases. Where standing at a bus stop was never boring. A city that felt like a living breathing thing which belonged to everybody, not just the estate agents and barons of big business. Imagine a city like that and stop leaning against the wall – its wet.”

Banksy
www.banksy.co.uk/outdoors/02.html

kan möta dessa grupper och föra en seriös diskussion kan stadsrummet – som en gemensam plats för spontana händelser – snart vara förlorat.

Vilken betydelse kan då dessa grupper få i planeringen av framtidens stad, och vilken är arkitektens roll i denna process? Är det vår uppgift att stå på barriaderna och kräva tillbaka staden? Kan vi vara med och skapa en motståndets arkitektur, och kräva en planering som inte styrs av marknadsekonomiska eller maktpolitiska intressen? Landskapsarkitekturen är politisk och det är viktigt att vara medveten om vad gränsdragning, form och estetik får för konsekvenser.

Maktstrukturer

I det offentliga rummet avspeglas samhällets maktförhållanden. Makthierarkier konsolideras i stadsrummet med de subtila medel som det ”demokratiska samhället” medger; genom koder och undermedvetna budskap etableras gränser i staden som markerar skiljelinjen mellan gemenskap och utanförskap. Men vems värderingar är det som kommer till uttryck i det offentliga rummet?

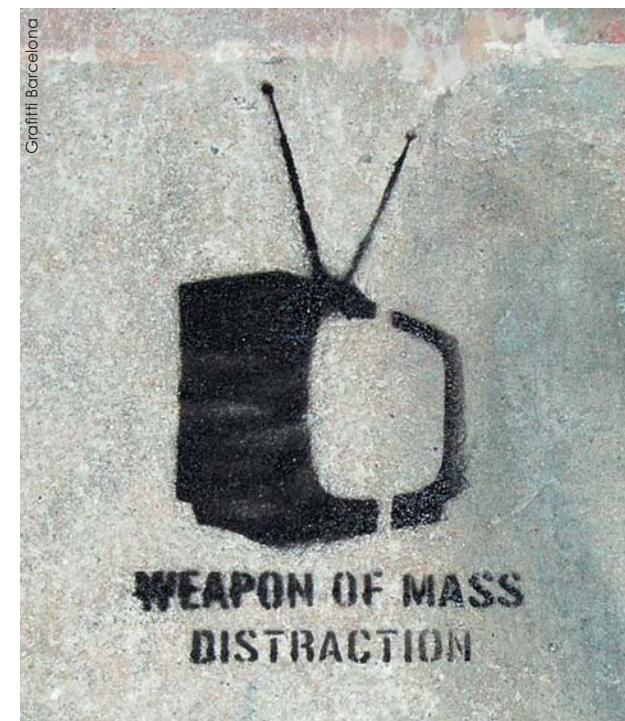
Historiskt har det offentliga rummet ofta varit tyngt av maktens symbolik och dess representativa formspråk. Den auktoritära offentligheten som kommunismens kolossala torg uppvisar, med exempel som Himmelska Fridens torg i Peking eller Röda torget i Moskva, är en offentlighet där individen är totalt underordnad massan. Men kontrollen av stadens allmänna platser tycks finnas i de flesta politiska system; även borgerlighetens tillrättavisande offentlighet, dess sociala kontroll och förtryckande av skillnader innebär maktutövning. Situationisternas frontfigur Guy Debord talar om skådespelssamhället, ”the society of the spectacle”, ett samhällssystem där kontroll och övervakning är principer för organisation och där våra liv regisseras av en osynlig järnhand, må vara politiska eller kommersiella krafter. Skådespelets samhälle återfinns likaväl i kommunismens stater som i de delar av världen där den kapitalistiska marknadsekonomin styr, menar Debord, och hans tankar om offentlighet genomsyras ofta av misstänksamhet; ”the urban authorities seem to govern the most innocent space of everyday life”²⁸.

Makt och nätverk

Det tycks betydligt svårare att avslöja maktförhållanden i dagens samhälle. Det politiska spelet, marknadskrafterna och media samverkar i ett intrikat nätverk för att skapa opinion och makt. Historiskt har makten nästan alltid varit hierarkisk och centraliserad; från en tydligt definierad topp ned till en bred bas har maktens beordringar riktats.

Nätverkssamhället, som den spansk-amerikanske sociologen Manuel Castells talar om som den globala stadens struktur, uppvisar dock helt andra relationer. David Karlsson beskriver det som en struktur som är ”icke-hierarkisk, decentraliserad och ofta består av tidsbegränsade projekt och allianser”²⁹.

Den nya mer abstrakta kunskaps- och serviceekonomin är inte längre konkret platsbunden, utan marknaden har förflyttats till ett globalt nätverk som spänner mellan världsmetropolerna, där pengar bara existerar som summor på olika konton och börser. De politiska maktförhållanden, som inte sällan korresponderar med marknaden, har på samma sätt globaliserats och förflyttats till det som Castells kallar ”flödesrummet”. Maktförhållandena är således inte lika klara och konkreta, och frustrationen ökar när människor inte längre känner att de kan protestera och påverka sin situation. Man vet helt enkelt inte längre hur och var makten handlar. ”Människor lever på platser, makten härskar genom flöden”³⁰ skriver Castells.

Weapon of mass distraction. Bröd och skådespel tycks fortfarande vara en effektiv maktmetod. I det ”demokratiska” samhället är det inte längre våld som kontrollerar medborgarna, utan de tycks i stället hållas i schack genom en ständigt bedövande dos av underhållning.

Kontrollsamhället

Bröd och skådespel verkar fortfarande vara en effektiv metod att hålla folket lugnt och nöjt. I det ”demokratiska” samhället är det inte längre våld som kontrollerar medborgarna, utan de tycks i stället hållas i schack genom en ständigt bedövande dos av underhållning. Showbusiness erbjuder ständigt nya ”events”, och vi görs passiva, orkar inte gå ut och demonstrera på första maj utan sitter hellre kvar i tevesoffan och blir gråtmilda av en dokumentär om barnen i Afrika – men förblir oförstående om hur allting hänger ihop! Televisionen och media har blivit ett ”massdistraktionsvapen”; genom rutan serveras bilder av äventyr, kärlek, ilska, längtan, uppror, sex, och vi kan konsumera de känslor dessa bilder producerar utan att riskera det obehagliga mötet med ”den andre”. Ju smidigare och mer friktionsfria våra liv blir, desto svårare är det att ifrågasätta och reagera på vår omvärld. Vi tycks bli formade av manipulativa krafter som ger oss repliker som ”så är det”, ”så ska det vara” och ”så har det alltid varit”. Men det skulle kunna vara annorlunda!

”Den generella staden har uppnått stillhet genom att evakuera den offentliga sfären, som i en brandövning. Stadens yta innehåller nu endast nödvändiga rörelser, framför allt bilen; motorvägar är en överlägsen version av boulevarder och torg...”¹ I den postmoderna stad som Rem Koolhaas beskriver tycks det ”offentliga rummet” vara reducerat till transportsträckor, effektiva rum med bortglömda demokratiska ideal. Men stadsrummet skulle kunna vara så mycket mer, bara man utgick från staden som en rättighet istället för en given opåverkbar realitet.

Kontroll och övervakning är maktens medel i strävan efter en genomskinlig stad där medborgaren är under ständig tillsyn. Allmänhetens spontana domare, den urbana offentligheten, kan tolkas som en direkt förlängning av det politiska systemet och dess värdegrund som bygger på förtryckande av skillnader hos ”den andre”. Samtidigt blir system av övervakningskameror och patrullerande väktare allt vanligare i vår vardag, och då är inte steget långt till ett samhälle med fullständig kontroll och makt över ditt liv. Dina val är förutbestämda och regisserade och om du önskar ta dig ut ur skådespelet kommer du att bli kraftigt motarbetad. Hotet om att bli utesluten ur den offentliga gemenskapen

Kontrollsamhället. Kontroll är maktens medel i strävan efter en genomskinlig stad, där medborgaren är under ständig tillsyn. Det offentliga rummet organiseras med hjälp av övervakning; ”the urban authorities seem to govern the most innocent space of everyday life”.

är ännu en maktstrategi. Det tycks finnas en kollektiv normalfördelningskurvan där individen måste placera sig någonstans inom det tolererade området; extrema fall är alltid dåliga och oacceptabla, oavsett vilken avvikelse från normaliteten personen representerar. I den metropolitiska begärsekonomin återfinns staden ”i en specifik, symbolisk dialektik mellan löftet om njutningen (staden som platsen där ’allt är möjligt’) och hotet om utfrysning”. Maktutövningens enkla metod är att locka med kompensation, eller hota med straff².

Rhizomets horisontella struktur

I det nätverkssamhälle som Castells beskriver tycks makten vara organiserad i komplicerade nätverk av flöden. Men även motståndet har organiserat sig i stora decentraliserade nätverk. Grupper som ”Reclaim the Streets” har

inget lokaliserbart centrum utan tycks virvla runt i världen. Protestaktioner uppkommer ständigt på nya platser och organisationen tycks endast existera som ett meddelande på internet som snabbt sprids via e-post.

Filosofen Gilles Deleuze och psykologen Félix Guattari har studerat detta decentraliserade och nomadiska maktstruktursfenomen som byggs upp av komplexa nätverk. De liknar organisationen vid ett rhizom; underjordiska rotstammar där flera växtindivider delar samma rotsystem utan inbördes hierarkisk ordning, och där en ytterst komplex väv av relationer breder ut sig.³³ Internet kan sägas ha rhizomets struktur med ett ständigt utbyte av information i slumpartade nätverk av momentana relationer. Internet har sagts handla om ”*drömmar om fördjupad mänsklig kommunikation och radikaliserad demokrati*”³⁴, men det är tydligt att rhizomets nätverksstruktur både kan innebära något oerhört positivt eller något förödande, beroende på hur den utnyttjas. Den icke-hierarkiska strukturen tycks stå för frihet och jämlikhet, men i maktpolitiska och militära sammanhang kan den lika gärna betyda att maktpåverkan inte går att definiera eller lokalisera.

Den intressanta frågan är hur denna nätverksstruktur kan leda till nya erfarenheter för det ”offentliga rummets” form och mening. Kan de traditionella stadsrummens ofta hierarkiska karaktärer och auktoritär offentlighet kompletteras med andra mer decentraliserade och nomadiska rumsstrukturer?

NOTER

1. Lantz, *Det expanderade konstrummet*, ur Statens konstnärsråds årskatalog nr 33, 2003, s. 127.
2. Jämför Habermas, Mats Dahlkvists inledande förord till *Borgerlig offentlighet* s. 5 f och Arendt i *Människans villkor* s. 50 f.
3. Förord av Mats Dahlkvist, i Habermas, *Borgerlig Offentlighet*, 2003, s 19.
4. Lantz, 2003, s.128.
5. Ibid, s. 129.
6. Deutsche, i *Area 3*, 2002, s 18.
7. Lantz, 2003, s. 128.
8. Danielsson, *Sagan om Frankensteins medeltal*, ur *Sagor för barn över arton år*, 1964.
9. Deutsche, 2002, s. 14.
10. Johansson, i *Urbanitetens omvandlingar*, 2003, s 13.
11. Arendt, 2004, s 212 f.
12. Deutsche, 2002, s. 17.
13. Gabrielsson, i *Stadsarkitekt – roller och betydelser*, 2001, s 44.
14. Jämför begreppet "civic actions" hos Arendt.
15. Lindholm, *Paper: Public space: a 'tragedy of the common' or a hidden potential*, 2005.
16. Deutsche, 2002, s. 18.
17. Jacobs, 2004, s 51 ff.
18. Franzén, i *Urbanitetens omvandlingar*, 2003, s 39 f.
19. Ibid, s. 40 f.
20. Ordninglagen 1993:931 § 2; förkortad version; *Area 2*, 2002, s. 30.
21. Lars Bjurströms motion om ett reklamfritt Örebro, i *Arkitekten* nr 12, 2004, s. 20.
22. Valdés, i *Tänk – 21 inlägg om framtidens stad*, 2001, s. 28.
23. Lantz, 2003, s. 132.
24. Mildner, *Reklamen invaderar stadsrummet*, i *Arkitekten* nr 12 2004, s. 22.
25. Klein, 2000, s. 383.
26. *Reclaim the Streets-manifest*, Madrid, (egen översättning) <http://www.otromadrid.org/abierto/leer.php?id=404>; 2005-04-22.
27. Klein, 2000, s. 378.
28. Sadler, 1999, s. 15 ff.
29. Karlsson, i *Urbanitetens omvandlingar*, 2003, s. 77.
30. Ibid, s. 95.
31. Koolhaas, i *Kairos 5: Arkitekturteorier*, 1999, s. 217.
32. Azar, i *Urbanitetens omvandlingar*, 2003, s. 203.
33. Hjelm, i *Kairos 6: Nomadologin*, 1998, s. 34 ff.
34. Karlsson, i *Urbanitetens omvandlingar*, 2003, s. 77.

»SONDERING: STADEN

Vision och verklighet

Vad är det egentligen som styr dagens stadsbyggande och på vilket sätt drivs utvecklingen framåt? Visionen om den framtida staden växer fram ur politiska mål, marknadskrafter, och teknologiska uppfinningar, men beror också av på vilket sätt arkitekten eller planeraren väljer att förhålla sig till dessa faktorer. Jakten på skattebetalare kommer alltid vara avgörande för makten och marknaden, vilket innebär en balansgång mellan ideal och den faktiska verkligheten i arkitektens arbete. Det handlar om hur man tolkar sin yrkesroll; att acceptera eller att vilja förändra rådande samhällsförhållanden.

Var tid präglas av stadsbyggnadsideal som beror av den rådande politiska, ekonomiska och teknologiska situationen. Om vi mycket kortfattat resumerar de idéer och strategier som genom historien har präglat stadsbyggandet: Den medeltida staden byggdes tät och oregelbunden, eftersom den uppstod mer eller mindre spontant, utan planering i dagens mening. Under industrialismen skapades plötsligt ett stort behov av bostäder när tusentals människor flyttade in till städerna i jakten på arbete. Staden fick bråttom att bygga upp en fungerande infrastruktur och resultatet blev en rutnätsstad, ofta med trånga kvarter och mörka bakgårdar. Modernismen som växte fram under 30-talet fick stor genomslagskraft under ledord som renhet, natur, ljus och luft; ett "bättre" alternativ till den trånga ohygieniska innerstaden. Med rationalismens tydliga argument var det enkelt att konstruera en klar bild av idealsamhället, för att sedan kunna realisera projekten med stor genomslagskraft. Under 60-talet använde man sig fortfarande av samma argument, och drog det kanske ännu mer till sin spets då man i många svenska städer rev hela stadskärnor för att ge plats åt stora moderna och rationella byggnadskomplex. Idag präglas stadsbyggnadsidealerna mer av begrepp som "uthållig utveckling",

kunskapssamhälle, informationsteknologi och mångfald och dessa deviser har sin grund i dagens samhällspolitiska diskussion. Det handlar om nya teknologier och informationstjänster som har ersatt producerande fabriker, och det handlar om begreppet "hållbar utveckling", som är ett resultat av Rio-konferensen, och kommunernas efterföljande Agenda 21-arbete. I sekvensen av snabba "trendbyten" kan det vara svårt att få syn på det förgivettagna – "kvarlevorna" – från modernismen.

Den beräknade staden. Ekonomiska kalkyler, invånarstatistik, matematiska regelverk för standardproportioner, geometriska former; den frenetiska viljan att planera allting kan liknas vid ett försök att "matematisera" staden och göra den beräknelig och kontrollerbar.

Den beräknade och beräkneliga staden

Den starka västerländska vetenskapstraditionen och tron på objektivitet och mätbarhet tycks fortfarande genomsyra hela vårt samhälle. Rationalism och förnuft är ännu storheter som har kraft att misstänkliggöra det subjektiva. Bland stadsplanerare, arkitekter och politiker finns en tendens att vilja definiera allt, att projektera varenda kvadratmeter av staden. Denna strävan är förmodligen ett resultat av två faktorer; den nuvarande definitionen av arkitektens yrkesroll, samt politiska visioner om vad den moderna staden innebär. Ända sedan man medvetet började planera städer har idealet varit att skapa ordning och tydligt definiera stadens olika delar. Genom att bygga staden sätter människan sin prägel på tidigare orörd mark och genom medveten planering får man kontroll över territoriet. Denna frenetiska vilja att planera allting kan liknas vid ett försök att ”matematisera” staden och göra den beräknelig och kontrollerbar. I planeringen och arkitekturen har man förlitat sig, och förlitar sig fortfarande på, matematiska formler och geometriska former som en utgångspunkt för att skapa ordning. Utöver det slutna kvarteret har man använt sig av ett antal klassiska stadsbyggnadselement; linjära gator, rektangulära torgytor, markerade korsningar, vertikala landmärken och grönskande parkytor, samtliga med en stark inbördes hierarki. Dessa element förekommer i de flesta västerländska städer och är därmed lätt igenkännbara. Det är rent av dessa ”formella typologier”, menar arkitekten Oriol Bohigas, som gör staden läsbar och på så vis tillgänglig och orienteringsbar¹.

I och med modernismen blev viljan att kontrollera och beräkna staden allt tydligare. Under efterkrigstiden, framförallt under 60-talet, växte det fram en stark framtidstro där tilliten till teknologi och vetenskap genomsyrade stadsplaneringen. Man ville bryta med historien och satte sin tilltro till masstillverkning och nya uppfinningar som bilen, televisionen och radion. ”*With electronics, automation and nuclear energy we all entering a new industrial revolution which will supply our every need easily...quickly...cheaply...abundantly*”², som situationisterna Asger Jorn och Guy Debord uttryckte det i sin satir över dåtidens visioner. Tekniska innovationer har alltid varit avgörande för samhällsutvecklingen, det är både ångmaskinen och bilen uppenbara bevis på.

Det enorma förtroendet till bilen ledde till en stadsbyggnadsutveckling där massiv infrastruktur formade staden och det skedde en zonifiering av olika verksamheter; bostäder, fabriker, nöjen och service, som byggde på bilens snabba transportförmåga. Stora delar av de dåvarande städerna revs med argument att de var ohygieniska och omoderna, man ville rensa bort det orena för att ge plats åt nya moderna byggnadskomplex. Resultatet blev ett ”modernt och genomskinligt folkhem”³, byggt på rationalitet och effektivitet, och med en enorm framtidstro och tilltro till teknologiska lösningar. Tekniken skulle lösa alla våra problem och göra människor lyckliga en gång för alla, och den här tanken påminner lite om dagens sätt att se på informationsteknologi; ”*Det smarta buset kontrollerar själv väderprognosen på internet, gör ett snabbt överslag om oljan i pannan räcker till nästa leverans eller om det måste beställas ny och skickar i så fall automatiskt en beställning över internet till OK. Kylskåpet håller själv reda på hur mycket mjölk som står på en speciell hylla och beställer mer om så behövs.*”⁴

Kanske skulle vi kunna ta lärdom av de misstag som redan har begåtts på grund av en överdriven tillit till tekniken och ifrågasätta dagens tilltro till den teknologiska utvecklingen istället för att bara blint acceptera den. Är rationalitet och effektivitet i sig ett självändamål eller vad önskar man uppnå genom dessa medel? Varför måste maskineriet vara så välsmort? Är det ideala samhället ett friktionsfritt samhälle utan konflikter? Ett samhälle där jag själv inte behöver tänka på att köpa mer mjölk, utan det fixar mitt smarta kylskåp.

Nutidens stadsplanering handlar fortfarande till stor del om att definiera och på så vis göra staden beräknelig. Det handlar om att ”städa upp” och skapa ordning, inte sällan genom förtätning av centrum som anses vara för glest. Man söker upp ”hål” i den välplanerade staden som man kan utnyttja bättre och fullfölja ”ofärdiga” typer av kvarter och gaturum. Genom att bestämma stadens alla ytor in i minsta detalj skapar man en kontroll som försöker garantera säkerhet och tillgänglighet för stadens alla invånare. Samtidigt resulterar detta inte sällan i att man dirigerar människors liv; genom designen sänder man ut signaler om vad man kan göra på platsen och vad man inte kan göra. Genom att ständigt indikera vad som är rätt och fel att göra i stadsrummet utesluts vissa aktiviteter och därmed vissa människor. I den fullständigt definierade

staden finns inte plats för kreativitet och spontanitet, men att förbjuda alla egna initiativ och personliga uttryck i stadsbilden resulterar i slutändan i en monoton och illusorisk ”perfekt värld” av kulisser.

Bildretuschering och gentrifiering

Staden har i dagens samhälle blivit en produkt som ska ”poleras”, marknadsföras och säljas. Denna lansering innebär att man reproducerar bilder av staden tills det att staden till slut framstår som en karikatyr av sig själv. Bilden av Paris är den romantiska staden för en kärleks-weekend, Prag har blivit Europas nya kulturmetropol och New York fortsätter att vara världsstaden framför alla andra. Bildernas repetitiva exploatering tycks successivt forma uppfattningen om vad staden egentligen är.

Bilderna handlar dels om idylliska och renodlade vyer av den traditionella och historiska staden – vare sig det gäller det medeltida Visby, tyska Hansastäder eller en kuststad vid Medelhavet – dels handlar det om massmedias bild av ”city-livet”, där man äter japansk sushi och dricker italienskt kaffe latte. Livet i den globala staden marknadsförs med alla sina möjligheter; här kan du konsumera alla världsdelaers kultur och traditioner. Nu vill man vara ”kontinental” som i Italien där man sitter på piazzan och äter en ”bruschetta” och dricker ett glas rött vitt på blanka dagen(!) och man vill vara ”hipp” som i Soho i London där man går på klubb hela natten. I dessa förskönade och säljande bilder finns dock inte plats för hela staden, bara särskilt utvalda delar.

Utvecklingen som sker i städerna idag styrs inte endast av den kommunala planeringen, den lyder även under kapitalstarka krafter. Fastighetsmarknadens enorma spekulationshandel ”renoverar” hela stadsdelar i jakten på ökade investeringar, och konsekvensen blir att boende och verksamheter som tidigare höll till i ett område inte längre har råd att vara kvar. Detta är en tendens, som syns i så gott som alla större städer och som har benämnts ”gentrifiering”, vilket innebär *”en omvandling som karakteriseras av nya investeringar i byggnader och omflyttning som präglas av att inflyttare har högre socioekonomisk status än utflyttare”*⁵.

Processen börjar ofta med att ”alternativa” människor (konstnärer, skådespelare, författare) på grund av låga hyror och centralt läge dras till en viss

Foto: Frida Stångberg

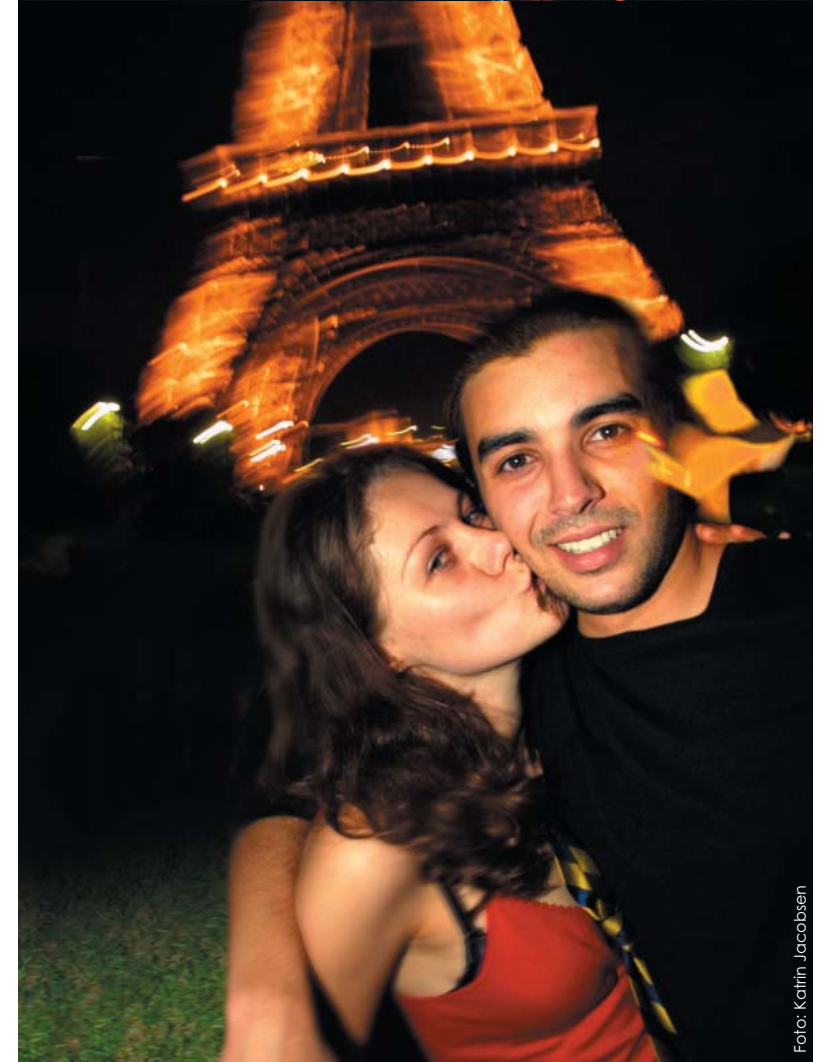

Foto: Katrin Jacobsen

stadsdel. Området börjar sakta formas av deras kreativitet och populariteten ökar, och successivt skapas föreställningen om den ”kreativa stadsdelen”, vilket i sin tur gör området ännu mer attraktivt, hyrorna stiger och de ”kreativa människorna” har inte längre råd att vara kvar. Stadsdelen degraderas sakta från att vara präglad av produktion, till ett område uppbyggd på konsumtion⁶. Likartade processer har till exempel ägt rum på Söder i Stockholm och håller just nu på att hända på Möllevången i Malmö och i Lavapiés i Madrid. Dagens ”lyxsanering” skulle kunna jämföras med funktionalismens stora stadssanering under 60-talet; på samma sätt, men med en mer subtil metod, tar man bort det

Gentrifiering. Fastighetsmarknadens enorma spekulationshandel ”renoverar” hela stadsdelar i jakten på ökade investeringar, en tendens som syns i så gott som alla större städer. Man tar bort det som anses annorlunda, smutsigt och oordnat och byter ut det mot en ”perfekt och hygienisk stad”. Den lokala handeln byts ut mot multinationella kedjor (här 7eleven på Möllevången i Malmö).

som anses annorlunda, smutsigt och oordnat och byter ut det mot en perfekt och hygienisk stad.

En ”uppstädning” av staden innebär också en uppröjning av människor och verksamheter, och därmed liv och rörelse. Jacobs menade att mängden främlingar i en stad säkrar anonymiteten och därmed säkerheten genom ett ”underförstått spel”, vilket kan förklaras som att det är läskigare att gå på en folktom gata utan någon typ av angränsande verksamhet än att gå på en vältrafikerad gata med mycket människor och aktiviteter. På den folktomma gatan blir man helt utlämnad till den person man eventuellt möter, medan på en livfull gata har man den stora anonyma folkmassan som en typ av skyddsnet. Etnologen Joakim Forsemalm menar att ”*medelklassens krav på och behov av ordning och reda i gatumiljöerna gjorde gatorna öde och därmed – paradoxalt för själva målet med gentrifieringen – också farligare*”⁷.

I industristaden som växte fram, med produktionen som grund, var det viktigt att förlägga olika aktiviteter i olika områden; industriområde, bostadsområde etc. medan det i det moderna samhället, med den nya informationsekonomin, är fullt möjligt att blanda bostäder med ”rena” verksamheter som service och tjänster. Istället finns idag en stor fascination för dessa gamla fabriksbyggnader och industriområden; platser som tidigare var kopplade till industriell produktion fungerar idag som museum, kontor, teatrar, restauranger, och här produceras idag kultur som konsumeras av stadens nya invånare. Den nya gruppen av höginkomsttagare påverkar stadens sociala rum på så sätt att de kräver en estetisering av vardagslivet. Det innebär en konsumtion av livsstil och kultur, då kläder är en fråga om design och märke och då det heter ”cuisine” istället för mat.⁸

Det goda livet, den goda smaken, den goda staden

Idéerna om den moderna staden, eller för att använda ett populärt uttryck: ”den goda staden”, bygger på tankar om demokrati, social trygghet och uthållig utveckling. Genom att använda skickligt formulerade, men mångtydiga, begrepp som *uthållig utveckling*, *demokrati* och *trygghet* förpackar man in stadsbyggnadsvisionen i en typ av allmängiltigt paket som tycks passa alla. Men

i själva verket handlar det om tämligen vaga uttryck som efter ett årtioende av flitigt omtalande utsatts för en kraftig meningsinflation; begreppen kan idag tolkas lite som man vill, och anpassas således efter situation och ändamål. Dessa motto ligger rätt i tiden, när den politiska debatten till stor del handlar om miljöförstöring och segregering.

I visionen om framtidens stad har begreppet ”den goda staden” blivit ett säljande koncept, den vänliga staden där alla trivs och är vänner. Men den goda staden betyder nästan alltid den traditionella staden; det är bilden av det konfliktfria ”gamla goda samhället” som tycks ligga och lura i vårt undermedvetna. Begreppet ”den goda staden” började användas under 60-talet då studier av Kevin Lynchs *The Image of the City*, Gordon Cullens *The Concise Townscape* och Jane Jacobs *The Death and Life of Great American Cities* inspirerade till ett ifrågasättande av den tidens rationalistiska stadsbyggnad. I kontrast till miljonprogramsvisionerna stod idén om staden som ”en levande organism som integrerar högt och lågt, stort och smått, genom att organisera busen kring en kontinuerlig sekvens ’offentliga’ rum i form av gator, torg och parker”⁹. Det här idealet har bra grundföresatser, men problemet är att metoden, på liknande sätt som under 60-talets rationalism, förlitar sig på vetenskaplig objektiv fakta; i detta fall människans ”mätbara” kognitiva mekanismer.

Med välkända bilder och symboler beskrivs den önskvärda ”stadsprodukten”, och framställningen är ofta så stark att den tycks ta över rollen som verklighet; det är ”ett bildtänkande som uppmanar till ett underdånigt passivt betraktande av det som påstås vara stad”, som arkitekturkritikern Leo Gullbring uttrycker det¹⁰. Den idealiserade bilden resulterar i ett betraktelsesätt där staden är en statisk produkt som har konstruerats en gång för alla för att sedan upplevas enligt ett uttänkt mönster, och ”det goda” kommer till slut att enbart handla om estetik. Media reproducerar samtidigt idealen om ”det goda” i färgstarka magasin och TV-program och mångdubblar bilderna av lycka och skönhet tills vi till slut blir bedövade och tror oss veta precis vad vi vill ha.

Frågan är i vilken grad man kan tala om en arkitektkår som, direkt eller indirekt, ”missionerar” ut *den goda smaken*. Genom att märka kataloghus med stämpeln

Staden som färdig produkt. Den idealiserade bilden av staden resulterar i ett betraktelsesätt där staden är en statisk produkt som har konstruerats en gång för alla för att sedan upplevas enligt ett uttänkt mönster; lika aktuellt idag som under miljonprogrammets tid.

*god svensk arkitektur*¹¹ kan man tala om vad som är vackert för dem som inte själva vet. ”God svensk arkitektur” verkar hänga ihop med ett ”gott svenskt leverne”, och skulle i sådana fall kunna innebära en normgivande arkitektur. Visionen om framtidens stad saknar då förståelse för andra behov, och kan inte heller erbjuda något utrymme för avvikelser.

Genom att utgå från upplevelsen, med befintliga miljöer som förebilder, bygger man staden på ett sätt som kanske mer liknar en färdig anläggning än en riktig stad i ständig förändring. Detta är vad Catharina Gabriellsson talar om när

hon beskriver hur det i Västra Hamnen i Malmö inte finns några gator, utan istället en ”räcka av programmerade upplevelser”. Här finns ingen naturlig koppling till resten av staden och därför blir inte heller området en integrerad del av Malmö.¹² Istället har Västra Hamnen snarare blivit ett utflyktsmål att

du få hjälp med tvättning, städning, att boka tid hos tandläkaren, tvätta bilen, heminredning, beställa frukt och tårter...¹³ Du behöver alltså inte längre röra dig i problemstaden Malmö, frisören kommer hem till dig och du slipper mötet med obehagliga främlingar.

”HSB Turning Torso har en reception som är bemannad dygnet runt. Det innebär att det alltid finns en vänlig och tjänstvillig person, en concièrge, som tar emot dig och hjälper dig med det du vill ha hjälp med, exempelvis att bära tunga väskor och kassar till bussen eller hela vägen upp till våningen, och att beställa en taxi och bjuda på en kopp kaffe medan du väntar. Concièrgen har även kyl och frys i receptionen och du kan därmed känna dig trygg med att den mat du beställer, och får hemkörd, blir ordentligt ombändertagen tills du kommer hem.

Concièrgen tar naturligtvis även hand om husets gäster och visar tillrätta samt ser till att det bara är boende och gäster som kommer in. Med detta kan du alltid känna dig trygg i ditt hem.”

Bild och text: www.turningtorso.com

Det talas om vikten av mångfald och möten mellan människor och olika kulturer, men man kan fråga sig hur det ska ske i ett område som Västra Hamnen där allt verkar förutbestämt och färdigregisserat. Istället för att utgå från existerande behov har man byggt staden på en idé om ”det goda livet” med förebild från västkustens skärgårdsö hoppas man kunna locka till sig höginkomsttagare för att öka skatteintäkterna i kommunen.¹⁴

Nostalgins ideal – ny urbanitet

Under stora omvälvningar verkar människor söka med ljus och lykta efter det gamla och välkända. Det är kanske därför som nostalgin även idag är så stark, det är ett slags bevarandeideal. Clara Skoog Åhlvik, utställningschef för Bo01, menar att nostalgin har varit ledstjärna i svensk stadsplanering de senaste tjugo åren. Hon skriver att ”nostalgi är en längtan efter något som inte längre är. Icke desto mindre är nostalgi alldeles nödvändig, inte minst då den skapar bemyndighet. Nostalgi är som en filt i soffan en blåsigt och regnigt dag. Men vi vill inte ligga där och dväljas under filten. [...] En levande stad bör omskapas och omformuleras, samtidigt måste få sätta sitt avtryck”.¹⁵

åka till, där man kan promenera, bada, titta på den senaste arkitekturen och dricka kaffe latte på Espresso House. Här är allt utformat i minsta detalj, modernt och snyggt likt kulisser i en konfliktlös och perfekt värld. På detta sätt signalerar man inte bara hur man ska använda platsen och vad man ska uppleva, utan även vilken typ av invånare man vill ha här. Konceptet ”Västra Hamnen” är snarare en livsstil än en Malmöstadsdel; att bo i Turning Torso innebär inte enbart att bo i en lägenhet i Malmö utan innefattar även tillgång till ”en rad extra lokaler och funktioner, från vinkällare till jacuzzi”, här kan

Utifrån tankarna om den goda staden har man byggt upp Jakriborg på slätten utanför Lund, med förebilder från hansans höga gavlar och trånga krokiga gränder och Dragørs färgskala; en hemtrevlig nostalgisk pastisch. ”Det är en av många nybyggda europeiska byar som vuxit upp som en reaktion mot modernismens

trista vita lådor som endast kunde göra perversa arkitekter glada” finns det att läsa på en hemsida om Jakriborg¹⁶. Man har alltså skapat en ”stadsmässig” och historiserande bebyggelse från ”scratch” utan egentlig historia eller platsbunden identitet, som någon slags illusorisk *genius loci*. Det är en typ av nyurbanistiskt projekt som man kan se som ett försök att återuppliva den stad som funktionalismens radikala stadsbyggnadsomvandlingar totalförstörde. Samtidigt innebär denna reaktionära historieromantik ofta en isolering från resten av samhällets pågående konflikter.

Självklart behöver det inte vara dåligt att använda sig av förebilder och referenser, tvärtom. Men när referensen fungerar som prototyp istället för inspirationskälla för nya idéer stannar arkitektur- och stadsutvecklingen och en anpassning inför framtida behov blir så gott som omöjlig. Det finns ett problem med att se staden endast som form. Gabriellsson skriver: *”Formen är bara en av en verklig stads egenskaper; planens förmåga att både tillåta en exploatering och samtidigt innehålla luckor (ekonomiska, sociala, arkitektoniska) inför en oförutsägbar framtid är en annan.”*¹⁷ När staden ses som en färdig produkt blir den lätt färdigregisserad utan utrymme för improvisation. Om man istället utgår från staden som en ständigt pågående process med förändringar i tid och rum – där alla människor är inkluderade – blir kraven på flexibla platser större. Som arkitekt blir det därför viktigt att vara medveten om vår tids förändringar och behov. Man kan inte förvänta sig att människor ska anpassa sig efter statiska färdiga skrivbordsprodukter utan istället handlar det om en arkitektur med förmåga att anpassa sig efter olika tids-rumsliga situationer.

Social segregering och annorlundaskap

Gentrifieringen medför en allt tydligare geografisk uppdelning vad det gäller sociala grupper. När en mer välbetald medelklass intar centrala stadsdelar tvingas tidigare invånare att flytta – ofta längre bort från centrum – vilket innebär en ökad segregation i staden och visar på hur innerstaden har minst lika stor skuld i integrationsproblemen som förorterna¹⁸. En följd av den sociala skiktningen blir frågan om säkerhet; eftersom människor från andra områden anses annorlunda gäller det att skydda sig från detta okända.

Problemen i centrum, som inbrott, personrån, överfall, prostitution och ungdomsgång kopplas inte till dem som faktiskt bor där, utan istället beskylls förortskidsen för att ”komma in till centrum och ställa till”¹⁹. Med kameror och väktare försöker man kompensera stadens bristande säkerhet.

Vissa ”typer av människor” blir allt mindre välkomna i innerstaden; de som inte kan betala för sig, de som skräpar ner och de som helt enkelt bara är på gatan utan att konsumera, blir ett hot mot den kommersiella staden och detta får även sitt uttryck i den fysiska stadsmiljön. För att avlägsna ”olämpliga människor” som påminner om fattigdom och misär använder man sig av ”materiella motstånd”; man ser till att det saknas offentliga toaletter och soffor att sova på, allt för att ”städa undan” människor som inte passar in i stadsbilden.

Globala städer och New Babylon

Globalisering har blivit ett modeord för att beskriva vår tids samhälle, men det är ett ord som samtidigt innefattar allting och ingenting. Begreppet används för att beskriva *”världsomspännande sociala processer, ofta ekonomiska men ibland även mångdimensionella processer som även inbegriper kulturella och politiska dimensioner”*²⁰. Dessa processer pågår egentligen överallt, men sociologen

Foto: Mats Andersson

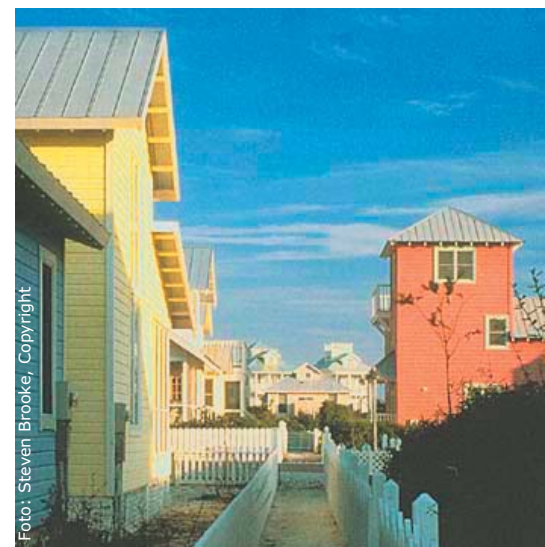

Foto: Steven Brooke, Copyright

Staden som bild. När staden ses som en färdig produkt blir den lätt färdigregisserad utan utrymme för improvisation. Hansastaden Jakriborg för tankarna till kulisser, inte helt olikt Seaside i Florida där Truman Show spelades in.

Saskia Sassen menar att de ändå koncentreras till några få ”globala städer” där världsekonomin utbud och efterfrågan är som störst; hon syftar närmast till megastäder som New York, London och Tokyo. Runt dessa metropoler växer den nya ekonomin upp som bygger på en ny form av produktion av tjänster och finansiella varor. De globala städerna präglas av en enorm migration och lockar människor från hela världen med löfte om självförverkligande, arbete och välgång. Dessvärre är inte alla vinnare. Medan centrum i de globala städerna befolkas av höginkomsttagare och lyxetablissemang tvingas mindre lyckosamma invånare ut till ghettoliknande förorter eller till ett liv som hemlös. I den globala staden är det kosmopolitiska ”city-livet” idealet, vilket smittar av sig på resten av världens städer. Det finns inget specifikt för platsen i de globala städerna, varken historiskt eller formmässigt, utan istället växer det fram en gemensam generell ”identitet” för alla städer. I näst intill alla större städer kan man idag hitta McDonald’s, Starbucks och Kentucky Fried Chicken. Samtidigt är den globala staden även den mobila staden, där traditionella institutioner måste anpassa sig och bli flexibla. Det börjar likna en nomadstad i en modern tappning, där det handlar om att vara flexibel och kunna röra sig²¹.

Dagens storstadsstrukturer påminner på många sätt om projektet ”New Babylon”, en utopisk nomadstad som situationisten Constant utvecklade under åren 1957-1974. New Babylon är en hyperteknologisk och multietnisk stad som ständigt transformerar sig själv i tid och rum. Det är en megastruktur som kan beskrivas som en labyrint-arkitektur bestående av en oavbruten sekvens av flera städer och heterogena kulturer; labyrinter där hela världens befolkning kan gå vilse. New Babylon har inget slut och inga gränser eftersom jorden är rund och det inte finns några nationella ekonomier, det finns inte heller någon speciell gruppstillhörighet eftersom människan alltid är i rörelse. Idén om ”New Babylon” har mycket gemensamt med dagens globala städer där allting hänger samman och är i ständig rörelse, men samtidigt finns det också mycket som skiljer åt. New Babylon var ett projekt för nomadmänniskan, i en värld utan maktstrukturer och hierarkier.²²

Situationisternas slogan löd ”living is being at home wherever you go”, och med detta ville de skapa en värld i rörelse som inte byggde på att *ha* och *äga*

utan på att *vara* och *göra*. Denna slogan skulle dock kunna vara tagen från Nokia eller vilket informationsteknologiskt företag som helst med syftet att med din mobiltelefon eller dator är du i ständig kontakt med nära och kära och det du relaterar som hemma, var du än befinner dig i världen. Kanske är det så att vi idag lever i en variant av New Babylon där nationella gränser får allt mindre betydelse och samhället allt mer präglas av ständiga flöden, fastän makten fortfarande är en överhängande faktor om än i ny organisationsform.

Den holländske arkitekten Rem Koolhaas har jämfört den moderna staden, som han kallar ”den generella staden”, med flygplatser och menar att alla ser mer eller mindre likadana ut. I den generella staden känner du igen dig oavsett om du varit där förut, du hittar alla faciliteter du kan tänkas behöva, städerna är likriktade utan egen platstillhörighet eller historia. Samtidigt ställs allt högre krav på lokal identitet i fråga om autentiska, lokala varor och upplevelser, specifika för platsen. I Frankrike köper man camembert-ost, i Sverige en burk sill och i Spanien lufttorkad skinka. Den generella stadens invånare befinner sig i ständig transit, mellan det globala och det lokala, som på en flygplats.²³

Acceptera eller förändra

Vilken är arkitektens roll i stadsutvecklingen och vilken utgångspunkt ska man inta i sitt arbete? Planeringen lyder under politiken, som i sin tur beror av marknadsekonomin, och frågan är om det överhuvudtaget finns utrymme för att vara visionär? Som arkitekt och stadsplanerare måste man ta ställning till hur man förhåller sig till samhället; om man ska acceptera det som det är eller om man vill förändra och förbättra det. Viljan att förbättra något borde alltid vara positivt och måste anses vara den enda vägen till utveckling, men det är inte alltid det blir så. Glappet mellan teori och handling är stort och många visioner fungerar bra på papperet, men får ett annat resultat i verkligheten.²⁴

Koolhaas har utvecklat ett pragmatiskt förhållningssätt till den samtida staden i sin arkitektur; istället för att söka efter ideal utgår han från hur samhällets ser ut och de faktiska förutsättningar som existerar. Hans metod utgår från en given beskrivning av verkligheten, utan att varken framställa alternativ, försöka

rätta till eller stryka över. Genom att acceptera företeelser som globalisering, media- och konsumtionssamhället som något man inte råder över försöker Koolhaas istället skapa arkitektoniska ramar för det som verkligen existerar idag. På så sätt har han många gånger tydliggjort tendenser i dagens samhälle och provocerat fram en medvetenhet om vad som egentligen håller på att hända.²⁵ Informationssamhällets flödesrum och den konkreta staden håller på att utvecklas till två parallella världar, och som Castells har påpekat krävs det att vi börjar bygga kulturella och fysiska broar mellan dessa två rumstrukturer för att inte två skilda världar med separata tidsdimensioner ska uppstå där ett möte blir en omöjlighet²⁶. Vi kan kanske inte längre förneka samhällets – till synes – självgående förändring?

Fast bör man ändå inte vara lite idealistisk? Det borde ligga i arkitektens ansvar att sträva efter en bättre verklighet och inte bara fatalistiskt acceptera det som är för ”det som ska vara”. Det är en stor skillnad mellan att beskriva staden och att planera den, och problemet ligger i att staden ofta ses som en statisk och färdig produkt. Allt är inte längre givet och det finns inga färdiga rationella lösningar som kan tillämpas utan sammanhang, utan nu är det den subjektiva och organiska staden som ska byggas för individen. Istället för centralt utvecklade stadsbyggnadsstrategier och framtidsvisioner kanske man ska se till det lokala initiativet – ”gräv där du står” – i en horisontell struktur, med referenser till Deleuzes filosofi. Tillsammans skapar vi framtidens stad och då måste vi våga experimentera och söka ”ett mer produktivt möte mellan fokuseringen på form respektive funktion”²⁷.

Foto: Frida Stångberg

”Den generella staden är staden som befriat sig från fångenskapen i centrum, från identitetens tvångströja. Den generella staden bryter med den destruktiva cykeln av beroende. Den är endast en reflektion över nuvarande behov och nuvarande möjligheter. Det är en stad utan historia. Den är tillräckligt stor för alla. Den är lätt. Den behöver inte underhåll. Om det blir för trångt expanderar den. Om den blir gammal så självförstörs den och återuppstår. Det är lika spännande – eller ospännande – överallt. Den är ytlig – på samma sätt som en Hollywoodstudio kan den producera en ny identitet varje måndagsmorgon.”

Koolhaas, *The Generic City*, ur S, M, L, XL, 1994
(översättning: Helena Mattson)

NOTER

1. Bohigas, 1999, s. 22.
2. Sadler, 1999, s. 19.
3. Strömstedt, i *Tänk – 21 inlägg om framtidens stad*, s. 127.
4. Edquist, i *Tänk – 21 inlägg om framtidens stad*, s. 97.
5. Definition enligt Katrin B. Anacker och Eric Clark, *Invandrarföretagande och gentrifiering - integration och stadsomvandling i svenska städer*, <http://www.keg.lu.se/forska/projekt/invandr.htm>, (2 mars 2005)
6. Johansson, i *Urbanitetens omvandlingar*, 2003, s 163 f.
7. Forsemalm, i *Urbanitetens omvandlingar*, 2003, s 153.
8. Peterson, i *Urbanitetens omvandlingar*, 2003, s. 72.
9. Nielsen, i *Arkitektur 6*, 2005, s. 15.
10. Gullbring, <http://www.calimero.se/stadspl.htm>, 2005-03-30.
11. Curt Salomon-Sörensen, debattinlägg i *Arkitekten* 09 2005, s. 55.
12. Gabrielsson, i *Stadsarkitekt – roller och betydelser*, 2001, s. 42.
13. <http://www.turningtorso.com/>; 2005-10-19.
14. Gullbring och Hellström, i *Area 2* 2001, s. 10.
15. Skoog Åhlvik, i *Tänk – 21 inlägg om framtidens stad*, 2001, s. 21.
16. <http://axelnelson.com/lund/staffanstorpe/jakriborg.htm>, 2005-03-30.
17. Gabrielsson, s. 42.
18. Forsemalm, i *Urbanitetens omvandlingar*, 2003, s. 162.
19. Ibid, 2003, s. 143.
20. http://www.sverigemotrasism.nu/templates/svNormal____2531.asp, 2005-03-30.
21. Peterson, i *Urbanitetens omvandlingar*, s. 65 ff.
22. Careri, 2002, s. 108 ff.
23. Koolhaas, i *Kairos 5 Arkitekturteorier*, 2003, s. 219.
24. Gabrielsson, s. 41.
25. Ibid.
26. Karlsson, i *Urbanitetens omvandlingar*, 2003, s. 96.
27. Gabrielsson, s. 45.

»SONDERING: STADEN

Plats och identitet

Plats och identitet var tidigare begrepp starkt kopplade till varandra, men i dagens samhälle där den lokala miljön alltmer verkar förlora i betydelse har istället nya identitetsmönster uppkommit. Men vi lever fortfarande på platser och vi är fortfarande anvisade till stadens fysiska ramverk i vårt dagliga liv. Användning och beteende i staden regleras med hjälp av fysiska och sociala koder. Men när dessa kodsystäm och ramverk blir för rigida för att kunna medverka i identitetsskapandet ökar behovet att själv fysiskt kunna påverka platsen och göra den till sin. Hur kan social och fysisk interaktion i stadsrummet medverka i identitetsprocessen?

Sedan länge har människans identitet varit knuten till platser, vare sig det gäller hemland, födelseort eller stadsdel där man bor. I det agrara samhället flyttade man sällan på sig och efter flera generationer på samma ställe blev man nästan ett med platsen. Relationen till närmiljön blir allt vagare i och med tekniska uppfinningar som telefon, tv och internet som gör den globala världen ständigt närvarande. Politik och ekonomi har förskjutits från den lokala scenen till ett mer abstrakt nätverk av flöden, och den ökade mobiliteten medverkar till att den lokala platsen mer och mer förlorar sin roll som identitetsskapare. Dagens städer har blivit platser där människor försöker konstruera sina identiteter, ofta i förhållande till varandra.¹ Genom att undersöka olika identitetsstrategier som uppkommit i vårt samhälle kan vi diskutera hur stadsrummet kan utvecklas för att möta upp framtida behov.

Platsbegreppet

Staden är en plats, men den innehåller också platser. Platser som skiljer sig och som betyder olika saker för olika människor. Torgen, gatorna och parkerna är först och främst fysiska rum, men när vi lever i och upplever dessa rum skapas

platser. Plats existerar alltså inte som en grund, den uppstår, i interaktionen mellan rum och människa.² Relationen mellan den geografiska lokaliteten och individen är komplex och subjektiv; den beror av ”den inre verkligheten genom vilken vi upplever vår realitet”³.

Men hur förhåller sig identitet till plats? Platsen kan sägas uppstå i förhållandet mellan rum och människa, men om relationen dem emellan är skapad genom inläring, minne och successiv identifikation, eller genom ett ögonblicks intensiva möte, är avgörande för hur kopplingen mellan identitet och plats ser ut. Filosofen Martin Heideggers tankar om plats, som har vidareutvecklats av Christian Norberg-Schulz, bygger på en kontinuerlig rums-tidsuppfattning där platsen kan ses som ett permanent fenomen med förmåga att skapa och fixera identitet

och minne. Genom erfarenheten kan vi lära känna vår fysiska miljö, skapa schema för identifikation och orientering i rummet, organisera minnet och urskilja unika lokala karaktärer; en identitetsprocess som knyter samman dig och platsen i en känsla av tillhörighet. Mänsklig identitet blir en funktion av platsen.⁴

En nära relation mellan identitet och plats har länge varit gällande. Människan har i generationer varit bosatt på samma geografiska punkt, och det har uppstått en varaktig och stabil relation mellan lokalitet och individ som har lett till att den personliga identiteten har blivit ett med platsen. I samband med att man presenterar sig har man ofta nämnt sitt ursprung; man har karaktäriserats sig som exempelvis smålänning eller göteborgare⁵. Individen har format platsen, men platsen har också påverkat individen. Det mest extrema fallet av platspåverkan kan ses i Darwins evolutionsprocess där individen successivt anpassas till den fysiska lokalen och utvecklar kroppsliga och beteendemässiga drag specifika för platsens förutsättningar. Men detta kräver kontinuitet och stora tidsrymder. Människor är inte längre en plats trogen; man flyttar runt, emigrerar och rör sig med lätthet över stora geografiska områden och mellan

skilda kulturer. Den ökande globaliseringen suddar ut lokala särdrag och de närmast abstrakta flödesrum – till vilka makt, media och ekonomi har förskansat sig – finns överallt och ingenstans. Vi spenderar mer och mer tid i det snabbnavigerade virtuella rummet med att handla, umgås och förkovra oss. Fysisk platstillhörighet och varaktighet är sällsynta fenomen i vår samtid och permanens och förevigande framstår som reaktionära begrepp; vi måste acceptera att förutsättningarna för skapande av ”plats” har ändrats. Arkitekten Solá-Morales menar att den samtida platsen måste vara ”en korsväg”, en händelse som producerar en plats på en viss geografisk punkt under en begränsad tidsrymd.⁶ Men vad händer med individens identitet när den inte längre kan knytas till en fysisk plats och till stadiga skeenden? Vilka andra faktorer har förmåga att konstruera identitet?

Identitetsökande

Staden har blivit en samlingsplats där miljoner människor försöker konstruera sina identiteter, inte sällan i relation till varandra så att en identitet uppstår i opposition mot en annan. Identiteter är sociala konstruktioner, och de byggs upp genom en mängd olika metoder. Castells beskriver dessa processer: *”Identitetskonstruktionen använder byggstenar från historia, från geografi, från biologi, från produktiva och reproduktiva institutioner, från kollektiva minnen och personliga fantasier, från maktapparater och religiösa uppenbarelser. Men individer, sociala grupper och samhällen bearbetar alla dessa byggstenar och arrangerar om deras mening, i enlighet med sociala bestämningar och kulturella projekt som är rotade i deras sociala struktur och i deras tids- och rumsramar.”*

Identitet tycks ha blivit en konsumtionsvara i dagens samhälle, något flyktigt och lättutbytligt, och det verkar röra sig mer om olika typer av medlemskap än platstillhörighet. Man är hiphopare eller pop-kille, man har Canada Goose-jacka eller handlar på Myrorna, man spelar golf eller orienterar. Människor tycks ständigt producera och reproducera nya identiteter, man lånar eller köper tillhörighet. Marknaden har snabbt upptäckt hur man kan utnyttja förvirringen i identitetssökandet och erbjuder ”förpacketerade” livsstilar som kan innehålla allt från boende och bil till fritidsintressen. Identitet har blivit ett varumärke.

Platsens varumärke

Marknadsföring av identitet sker även i hög grad för platser. När den självklara relationen mellan den fysiska miljön och människan upphävs verkar även själva platsen hamna i identitetskris. Det är inte längre givet att en person stannar på en plats livet ut, man flyttar för att söka bättre arbete, utbildning eller bostadsförhållande. Staden måste därför ständigt stärka den egna identiteten, dels för att kunna övertyga de nuvarande invånarna att stanna, dels för att kunna locka nya stadsbor och investerare. Det är inte ovanligt att ta hjälp av PR-konsulter för att förbättra marknadsföringen; man skapar ett motto och utvecklar en klar definierad bild av staden där urbanitet och nya stadsbyggnadsvisioner lyfts fram, och man bygger

Utbytbar identitet. Staden har blivit en samlingsplats där miljoner människor försöker konstruera sina identiteter, inte sällan i förhållande till varandra. Identitet har blivit en konsumtionsvara i dagens samhälle; man producerar, lånar, byter eller köper tillhörighet och medlemskap. Marknaden har snabbt upptäckt hur man kan utnyttja förvirringen i identitetssökandet och erbjuder ”förpacketerade” livsstilar.

landmärken och konstruerar symboler. När Malmö går från industristad till kunskapsstad har Kockumskranen ersatts av högskolebibliotek. Nya landmärken som Öresundsbron och Turning Torso syftar till att sätta Malmö på upplevelsekartan. Men den fåfänga jakten efter en identitet leder ibland till att platsen blir en karikatyr; den säljande bilden av staden och de lokala symbolerna mångdubblas och distribueras tills dess att staden blir en pastisch på sig själv.

Identitetskonsulten Anders Pihlström säger i en intervju i tidskriften Area att den bästa metoden är att förstärka det som är unikt för staden, att betona skillnaden.⁸ I vissa fall är det den lokala karaktären som tas upp som det unika; Strömstad blir än mer svensk skärgårdsidyll och Dalarna blir än mer knätofsar, spelmän och fäbodas. Men inte sällan betonas det storstadsmässiga och internationella och görs till en egenhet i konkurrensen om identiteten; upplevelsecentra, IT-satsningar, kulturmuseum, casinon och klubblov lockar i metropolen. Denna pendling mellan global och lokal särprägel tycks vara kännetecknande för vår samtid. Castells menar att relationen mellan det globala flödesrummet och det specifika platsrummet inte har något förutbestämt resultat⁹. I vissa fall förstärker det lokala sin ställning, i andra situationer blir det globala sammanhanget viktigare. Arkitekturteoretikern Finn Werne menar att vi mobiliserar identitet när det behövs, till exempel är det inte viktigt att vara svensk när man befinner sig i Sverige, utan riktigt svensk blir man först när man träffar andra svenskar utomlands. Då har plötsligt Kiruna väldigt mycket gemensamt med Västerås¹⁰.

En stads identitet är svårbestämd och tycks egentligen bara existera hos varje individs uppfattning om platsen. Varje plats upplevs och tolkas genom

subjektet och man får därför två skilda städer beroende på om man intar ett perspektiv utifrån eller inifrån. Som besökare är det lätt att ta till sig det som ryms inom "bilden" av staden; symbolplatserna, monumenten, huvudgatan, de historiska byggnaderna. Det är de ytor som staden vill visa upp som man som besökare leds till, och själv oftast uppsöker. För invånarna har inte dessa platser samma betydelse i uppfattningen av staden och man identifierar oftast inte staden med dessa symbolplatser, istället har man byggt upp en identitet runt sina egna speciella platser. Besökarens relation till staden är präglad av avlastning och nöje, medan invånaren även förknippar torg och gator med vardagsliv och slit¹¹.

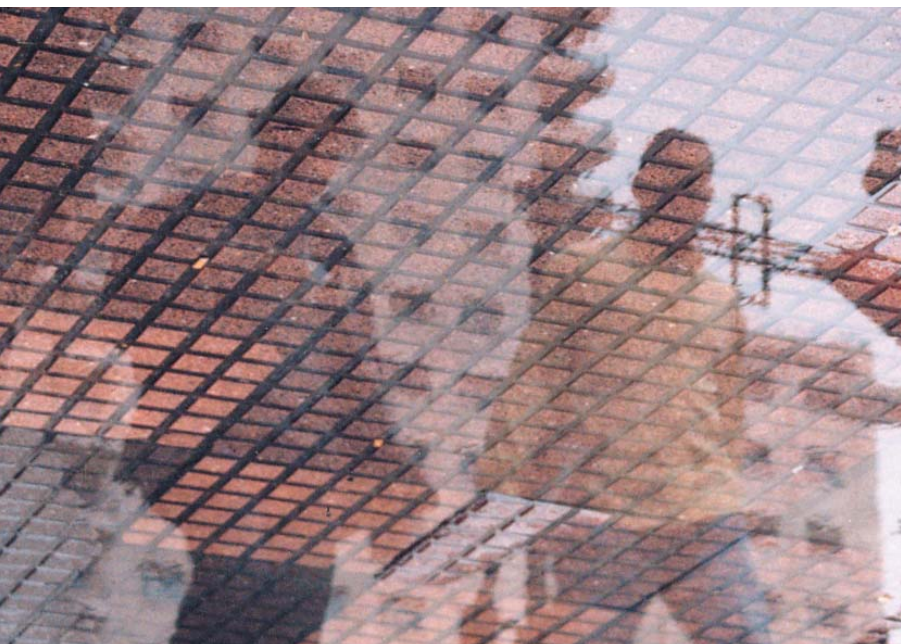
En plats får ibland sin "officiella" identitet genom sina fysiska eller sociala egenheter. Träscenen på Schouwburgplein i Rotterdam eller fontäntorget Place de Terreaux i Lyon har båda en tydligt formmässig särprägel som skiljer ut dem från mängden av torg i staden och ger dem en unik karaktär. En del stadsrum kännetecknas dock mer av sin sociala särprägel; torg och gator där hemlösa och missbrukare samlas brukar snabbt få ett dåligt rykte och en identitet som "problemtorg". Sergels torg har länge förknippats med kriminalitet och droghandel, och frågan är om detta rykte har blivit en del av dess identitet?

Rörlig identitet

Vi blir allt rörligare, och staden blir allt mer obeständig och nyckfullt skiftande, men var finns den mobila tryggheten? När allt runt omkring oss förflyktigas blir då inte längtan efter stadiga och varaktiga företeelser intensivare? Känslan av ett "hemma", en stabil identitet? Förmodligen finns ett stort behov av de båda motsatta företeelserna, både permanens och hemmatillhörighet, och flykt och frihet. Den framtida staden måste vara en blandning av bevarande och omvandling.¹²

Det krävs en kontinuitet i jag-upplevelsen, hävdar Werne; rummets oupphörliga omvandling har en gräns för vad subjektet kan tolerera utan att grunderna för dess identitet börjar vackla. *"Identitetsutvecklingen kan tänkas bli stimulerad av en dynamisk, föränderlig och mångfacetterad arkitektur men den kräver samtidigt en slags trygghet i form av kontinuitet och relativ permanens. Ett ständigt omprövande, en ständig förändring av fundamentala levnadsvillkor till vilka arkitekten måste räknas, kan leda till allvarliga störningar i identitetsutvecklingen"*¹³ Situationisten Constants experiment "New Babylon" var en nomadstad i ständig förändring och rörelse där människan till slut tycktes bli en irrlande vandrare i ett frustrerande sökande efter en varaktig viloplats. Vi kan leka med våra

Identitetssökande. Vi blir allt rörligare, och staden blir allt mer obeständig och flyktig; men var finns den mobila tryggheten? Vi lever och bor fortfarande på platser även om det konkreta platsrummet har fått mindre betydelse; men vilken förmåga har vi att anpassa oss till nya rumsliga och sociala sammanhang?

identiteter, byta med varandra, låna och kopiera, men bara om jagets grundval någonstans kan ha sin stabila förankring; i den fysiska miljön i en tillhörighet.

Vi lever och bor fortfarande på platser även om det konkreta platsrummet har fått mindre betydelse. Vilken förmåga har vi att anpassa oss till nya rumsligheter och sociala sammanhang? Beteendemönster blir i framtiden inte längre platsbundna, förutspår antropologen Marc Augé, utan de styrs av *"kontraktsliknande överenskommelser som snarare är knutna till rumsliga situationer än platser"*.¹⁴ Detta skulle innebära att sociala koder inte främst är platsbundna och relaterade till de fysiska koderna, utan beroende av varje specifik situation.

Om plats och människa förhåller sig till varandra genom identiteter och identifikationer kan man fråga sig om det betyder att en icke-plats saknar identitet? Augé hävdar att personer i icke-landskapet, i flödesrummet och i de enorma kommunikationsstråken, hela tiden måste *"anpassa sig till den temporära identiteten som ges honom/henne som passagerare, konsument eller person i väntball"*. I dessa *icke-landskap*, som uppstår i vår "supermoderna" tidsålder, behandlas alla i massan lika, med samma likgiltiga förakt, vilket leder till att personligheten till slut mattas ut och ersätts av apati och ensamhet.¹⁵ För att motverka dessa apatiska icke-landskap blir det viktigt att skapa broar mellan flödesrummet och det konkreta platsrummet. Stadslandskapet måste ha förmåga att utveckla kreativa mötesplatser där människor kan interagera och skapa platstillhörighet.

Differens:

det gemensamma - det annorlunda

Etymologin för ordet identitet syftar tillbaka på latinets *idem* som betyder *densamme*. Inom matematiken används begreppet *identitet* för att beskriva en fullständig överensstämmelse mellan två faktorer¹⁶. Att identifiera sig med något eller någon innebär att man ser likheter mellan det egna subjektet och omgivningen, kollektivet eller den andra personen, och denna överensstämmelse ger en känsla av tillhörighet. Men identitet skapas också som kontrast till något; till det man inte är. Genom att konfronteras med "den

andre” formar man sin egen personlighet, vilket också betyder att man alierar sig från detta andra genom att befästa olikheten. Identitet innebär både överensstämmande och åtskillnad. Personen strukturerar den egna identiteten kring motpolerna likhet och olikhet¹⁷.

Likheten kan betecknas som det gemensamma, det som man delar med många människor, medan olikheten är det udda och det utmärkande. Grupptrycket – som kan tolkas som det ”gemensamma” krav – sätter upp ramar för hur man bör vara. Individens identitet skapas i dialektik mellan subjektets vilja och kollektivets uppsatta sociala normer. Om personen antar gruppens ”likheter” accepteras den i gemenskapen¹⁸. Men kollektivet tycks bli allt svagare i vår samtid och traditionella kollektiva institutioner har fått ge efter för individualism och privata initiativ. Individerna verkar i allt större utsträckning forma egna referenser i sitt identitetsskapande, och det finns anledning att fråga sig om personen har blivit viktigare än gruppen i identitetssammanhang¹⁹. Det individuella kan tolkas som en motpol till det ”gemensamma”, och bygger istället främst på olikheten – det personliga står för det ”annorlunda” i det offentliga rummet.

Vårt behov av det personliga uttrycket och det annorlunda i staden har kanske ökat när identitetsskapandet grundar sig på andra storheter än plats och kollektiv? Men är staden beredd att tillmötesgå dessa behov? Staden har alltid byggt på kollektivet, men relationen mellan det gemensamma och det annorlunda har blivit tema för urbanitetsforskningen. På Norfa:s forskarsymposium ”Urbanitet och Identitet” konstaterade man att ”*det är möjligheten till differens som gör staden och individen fri*”²⁰. Det annorlunda och icke förutsedda måste förstås som en tillgång i staden, en vital komponent i stadslivet. Men det måste finnas en balans mellan de förväntade och de överraskande momenten i staden. ”*En stad av enbart differens vore kaotiskt, oförståelig och i praktiken omöjlig att leva i. Omvänt, och det är nog det största problemet idag, betyder för lite differens i staden och stadslivet att identiteten också botas, eller att vi söker vår identitet på annat håll.*”²¹

Differens och identitet. Identitet innebär både överensstämmande och åtskillnad; vi strukturerar den egna identiteten kring motpolerna likhet och olikhet. Det annorlunda och icke förutsedda måste förstås som en tillgång i staden.

Foto: Elin Henriksson

Koder i stadsrummet

Alla stadsrum innehåller koder som på ett eller annat sätt meddelar vad som gäller på platsen. Fysiska och sociala koder kontrollerar användningen av stadsrummen, och många gånger växelverkar dessa två kodsystém för att signalera vad som är lämpligt på just denna plats och vilken tolerans rummet har för olika typer av aktiviteter och beteende. Genom material och form kommunicerar arkitekten med platsens brukare och talar om vad hon eller han har tänkt med platsen. Med avgränsningar, markerade gångstråk, anvisade sittplatser och definierade aktivitetszoner har brukandet av stadsrummet till

viss del regisserats; vi förstår genom formspråket var det är tänkt att vi ska röra oss, var vi ska sitta och vilka andra aktiviteter som är lämpliga för just denna plats. Ju mer väldefinierad en plats är, desto tydligare blir koderna i rummet.

Sociomateriella koder

Materia kan kallas ”natur” när den inte är påverkad av människan, men materia som har präglats av samhällslivet har sociologen Dag Österberg kallat för sociomateria. Sociomateria har fått en viss laddning genom sin samhällspåverkade gestaltning och en förmåga att uttrycka koder. Omgivningen kan sägas vara som ett ”sociomateriellt handlingsfält” där sociomateria riktas till människorna i fältet med olika uttryck, och där människorna i sin tur svarar med sitt beteende.²² I många fall är anvisningar i stadsrummen nödvändiga för att användningen av de gemensamma öppna platserna ska kunna fungera. Genom fysiska koder kan man underlätta orientering i staden, vägleda och markera huvudstråk och kommunikationsnoder och anvisa var rörelse respektive vila sker i stadsrummet. Trottoaren kan sägas vara en sådan markering, den separerar gångaren från biltrafiken – antingen genom en liten upphöjning eller med en rad pollare. Koderna fungerar ibland som trygghetsskapande; vi känner igen markeringarna och har lärt oss vad de betyder, de förmedlar en känsla av att om jag följer dem så kommer inget ont att hända. Så fort jag lämnar trottoarens försätter jag mig i en risksituation. Någon tycks ombesörja stadens invånare och ansvarar för att skydda dem från faror.

Förmodligen måste det finnas gemensamma regelverk och fysiska indikerare i staden, om en total frihet rådde skulle kaos och förvirring uppstå. Men de fysiska koderna och kontrollen av platsens användning behöver inte nödvändigtvis vara så starka. När Dan Hallemar beskriver landskapsarkitekturen som moralisk, menar han att kontrollen har gått för långt och att platser genomsyras av en dirigerande gestaltning som strängt talar om vad man får och inte får göra²³. Koderna har då passerat från att vara ett användbart orienteringsverktyg i staden till att bli moralisk användarmanual som på varje plats dömer vad som är bra och vad som är dåligt beteende.

Dömandet av andra människors användning av stadsrummet tycks i första hand ske genom summan av platsens brukare som med hjälp av invanda sociala mönster kan urskilja vad som är bra och dåligt nyttjande av platsen. Men de sociala och fysiska koderna tycks ofta vara beroende av varandra. Den ”sociala vanan” kan man kalla det likformiga beteende som uppkommer i en viss situation och som bygger på inläring av en mängd lika fall, som slutligen leder till att ett visst handlingsmönster i en viss situation blir det vanemässiga²⁴. Detta gängse vanebeteende tycks oftast följa de fysiska koderna uppsatta för platsen; de flesta sätter sig på de anvisade sittplatserna och rör sig i de markerade gångstråken, varför till slut detta handlingsmönster blir det vanemässiga. En användning som går emot de fysiska koderna motsätter sig således oftast även det sociala mönstret.

Men de sociala koderna är betydligt mer komplexa än så och grundar sig även på kulturella och erfarenhetsmässiga grunder och den enskilda personens toleransnivåer för olika beteende. Vi ska inte fördjupa oss vidare i kontrollmekanismer och de sociala kodernas komplicerade tillblivelse, men det är intressant att påpeka att på vissa platser tycks det sociala sammanhanget vara så egenartat att de fysiska koderna får väldigt liten betydelse. I kulturellt aktiva stadsdelar, ofta med en hög andel invandrare, har olika människor väldigt skilda referenser till ”sociala vanor” och det finns inte någon sedan länge invand social norm för stadsdelen. De sociala kodsystemen är därför inte fixerade och människorna i området visar därför större tolerans för ”udda” beteenden. Detta verkar vara fallet med exempelvis Lavapiés i Madrid eller Möllevången i Malmö.

Genom identifieringen av fysiska koder, funktion och sociala vanemönster lär man sig urskilja vissa kategorier av platser; typologier av stadsrum tycks utkristallisera sig, olika rum som talar olika språk. Parken och gatan är två olika typer av stadsrum som form- och funktionsmässigt skiljer sig markant, men varje park och gata har i sin tur skilda karaktärer, koder och identiteter. En del parker är finrum med prydliga planteringar och obeträdbara gräsytor, andra är naturlika med skogsdungar och stora ängar, och vi har lärt oss att förstå att det finns en skillnad i hur vi ska vara och vad vi gör i dessa olika typer av parker.

Stadens koder är inte beständiga, de förändras med samhället över tiden. En del av stadens rum tycks ha förlorat sina ursprungliga koder och trots att den fysiska gestaltningen är densamma så har betydelsen ändrats; platsen har kodats om. Detta gäller många av våra städers rådhusorg och stortorg som tidigare har fungerat som representativa maktrum, oftast monumentala till sin utformning och kanske med en central upphöjd staty över en viktig maktutövare till häst. Idag fungerar oftast dessa torg som evenemangsplatser dit man förlägger konserter, bokmarknader eller sommarens uteserveringar. Men riddarstatyn står kvar, dock utan märkbart inflytande. Symboliken och användningen hos en plats förändras med skiftande behov över tiden, men på grund av trögheten hos själva materien förändras inte platsen i sig²⁵. I vissa fall blir även symbolerna tröga och kvardröjande i det fysiska rummet; en 1600-talskung till häst har fullständigt förlorat sin politiska innebörd och blir kvar i stadsrummet endast som ett historiskt minne. I andra fall kan borttagandet av statyer innebära en stark symbolisk och politisk handling, som till exempel Leninbyster i Baltikum eller Saddam Hussein-statyn i Bagdad.

Påverkan och inverkan

Men vilken är relationen mellan platsens koder och dess identitet? Är det två sidor av samma mynt? Förmågan att känna igen och följa koder i ett samhälle är förmodligen en viktig identitetsskapande faktor, och man kan anta att traditionella platser för många har en stark identitet just därför att koderna är tydliga. Men samtidigt söker sig en del människor till platser utan tydliga koder eftersom de känner en starkare tillhörighet, eller identitet, i det friare uttrycket. Det finns människor, kanske framför allt ungdomar, som söker sin identitet genom att gå emot koder och bryta mot sociala vanemönster på platser. Men hur mycket påverkas den fysiska miljön av ett motstånd? Hur stor möjlighet har vi att opponera oss mot vår fysiska omvärld och förändra den?

Materiens tröghet. Vi ifrågasätter inte arkitekturen och symbolerna i vår fysiska omgivning. Samhälls-kontexten och behoven förändras, men på grund av trögheten hos själva materien förändras inte platsen i sig. Symbolisk materia blir trögt kvardröjande i det fysiska rummet; en 1600-talskung till häst har fullständigt förlorat sin politiska innebörd och blir kvar i stadsrummet endast som ett historiskt minne.

Werne hävdar i boken "Den osynliga arkitekturen" att relationen mellan människa och arkitektur sällan medvetandegörs: "Det är ju just frånvaron av ifrågasättanden, omprövningar och medvetna intellektuella tolkningar av normer och symboler som kännetecknar vardagen. Den vardagliga relationen till den yttre symbolbärande verkligheten, arkitekturen, kännetecknas av samma brist på medvetenhet. Vi ifrågasätter inte byggnadsvolymer, väggarna, dörrarna, fönstren etc. utan underkastar oss passivt och utan eftertanke socio-materians diktatoriska bestämmningar av vårt handlande."²⁶ Stadsrummen utgör det fysiska ramverket för stadens sociala liv och när dessa ramar blir för rigida och styrande finns inte längre utrymme för improvisationer eller möjlighet att påverka. Arkitekturens dominans över människan leder ofta till en dold frustration, menar Werne. Stadsrummens fysiska koder påverkar och styr över oss, men utan att vi ges möjlighet att säga ifrån eller handgripligt

Foto: Akoy

Interagera. Ju mindre roll platsidentiteten får, desto större verkar behovet vara att fysiskt personalisera sin omvärld, som för att fylla det uppkomna tomrummet. Att ge människor en chans att interagera i den fysiska miljön och etablera en mer direkt brukarmedverkan skulle kanske kunna leda till en ökad platsidentitet och en revitalisering av staden.

interagera med platsen²⁷. ”Rummen och platserna är i viss mening även också ramar för vår strävan att förverkliga oss själva. De utgör en väsentlig del av det som är våra livsvillkor.”²⁸

Stadens fysiska gestaltning och dess koder kan tolkas som ett resultat av stadsbyggnadsvisionens mål. Man pratar om den goda staden (som ska alstra goda invånare med gott beteende) och bästa sättet att uppnå detta mål är att kontrollera förloppet. Socio-materians inverkan på vårt beteende i staden är kanske större än vad man kan tro. Gentrifieringsprocesserna har skapat uppstädade och tillrättalagda innerstadsmiljöer; genom kodade platskaraktärer har redan några av samhällets invånare fått veta att de inte längre är välkomna, att de inte passar in. Staden blir en produkt som ska marknadsföras och säljas. Det som inte stämmer in i den önskade ”bilden av staden” rensas bort. Vid lanseringen av den nya stadsdelen Norra Älvstranden i Göteborg har man valt att kalla det just Norra Älvstranden och inte Södra Hisingstranden, som det lika

gärna skulle kunna heta. Anledningen kan tänkas vara att Hisingen – som är en mindre populär stadsdel av Göteborg – inte ingår i konceptet eller varumärket ”Norra Älvstranden” vars riktning är Göteborgs centrum²⁹.

Tyngd och avlastning

Österberg talar om tyngd och avlastning i rummet. Tyngd kan vara makt, ägande, kontroll, fysiska barriärer, trögheten i materia och omgivningens krav; fakticiteter som tynger ner dig. Men all materia tynger inte ned, en del kan även upplevas som avlastande och befriande³⁰. Mellanrummen i staden och de platser som av någon anledning hamnat utanför planeringsprocessen, har på grund av sina spontana och odefinierade karaktärer ingen klar socio-materiell kodning som ställer krav på vårt beteende i rummet. Stadens mellanrum kan därför beskrivas som avlastning där arkitekturen inte manifesterar ideal utan där de rumsliga strukturerna istället kan ge dig skydd och andrum. Människor som lever i samhällets marginaler och inte känner någon tillhörighet i de officiella offentliga rummen, söker sig ofta till dessa mellanrum. Här kan man fly undan andras blickar och krav på uppförande, stil och gängse användning av rummet.

Interaktion och identitet

Interaktion avser en ömsesidig påverkan mellan människor, eller mellan plats och individ. Stadsrummen och arkitekturen har stor inverkan på våra upplevelser och vårt beteende, men har vi något inflytande över vår fysiska omgivning? När det politiska beslutsfattandet sker allt längre bort från den lokala scenen skapas en frustration i oförmågan att påverka: ”I den postmoderna staden har individen förlorat sin betydelse som aktör och istället blivit en statist i ett större spel där maktens logik utgör den kraft som strukturerar människornas möjligheter att handla.”³¹

Men hur kan vi motverka icke-landskapens likgiltighet och flödesrummets abstraktioner? Kan möjligheten till en direkt påverkan i det konkreta platsrummet leda till känsla av ökad delaktighet och vara ett verktyg i identitetsprocessen? Interaktion handlar om att mötas, samverka och känna sig delaktig på en plats. Socialantropologen Thomas Hylland Eriksen menar

att platstillhörighet måste skapas och att det krävs att vi åstadkommer fysiska rum som förpliktigar socialt engagemang och lokala gemensamhetsprojekt. Genom att låta var och en vara med och skapa sin plats får man möjlighet att påverka sin situation och bygga upp en ansvarskänsla kring sin omgivning.³² Att arbeta i lokala nätverk utgör ett fundament för demokratin, där empati och solidaritet är förmågor som utvecklas i relationen med andra människor. Att ge människor en chans att interagera i den fysiska miljön och etablera en mer direkt brukarmedverkan skulle kunna leda till en ökad platsidentitet och en revitalisering av staden.

Interaktionen inom landskapsarkitekturens har oftast handlat om små lekfulla experiment som den rörliga armaturen på Schouwburgplein i Rotterdam eller Marta Schwarts mobila bänkar på Exchange Square i Manchester. Dessa är lekfulla moment i stadsrummet, fast med begränsade möjligheter. Men vågar man släppa kontrollen och låta människor interagera på eget initiativ? Många gånger motverkas personliga initiativ i det offentliga rummet. Ove Sernhede skriver om fattiga innerstadsområden i Los Angeles och New York där ”latinos” med små medel och kollektiv energi på eget initiativ har upprustat offentliga platser med förebilder från indian- eller medelhavskulturer. Staden har återtagits av invånarna och man har skapat egna mötesplatser, men denna företagsamhet och kreativitet har mött ett stort motstånd från myndigheter och affärsverksamheter – antagligen på grund av att resultaten inte stämmer med den uppmålade visionen för vad dessa stadsdelar i framtiden ska bli.³³

Personalisering

Hur gör man en plats till sin? Somliga platser har förmåga att respondera, de svarar på din närvaro och bekräftar dig. Att en plats responderar har dels att göra med våra erfarenheter, dels med vår förväntan, önskan, känsla, saknad och nostalgi. Vi uppfattar att platsen svarar när någon av dessa önskade upplevelser förverkligas.³⁴ Men om platsen inte har förmåga att respondera och den motsätter sig all påverkan blir konsekvensen ofta att individen ”tvingar på” sin personliga influens. Att sätta sitt märke, att ”tagga” eller klottra är ett sätt att ge platsen identitet och markera en tillhörighet. Vilken lockelse det kan

Att märka ut sin plats. Somliga platser har förmåga att respondera, de svarar på din närvaro och bekräftar dig. Men om platsen inte har förmåga att svara, om den motsätter sig all påverkan, blir konsekvensen ofta att individen "tvingar på" sin personliga influens. Att "tagga", eller klottra, är ett sätt att ge en plats identitet och markera en tillhörighet.

finnas i att på en kal och totalt opersonlig betongvägg lämna ett märke, att skriva en kommentar som på något sätt gör ytan mer mänsklig. Att lämna spår i sin fysiska omvärld och göra utrymmen till sina tycks nästan vara en instinkt. Ju mindre roll platsidentiteten får, desto större verkar behovet vara att fysiskt personalisera sin omvärld, som för att fylla det uppkomna tomrummet. ”Jag klottrar, alltså finns jag”, har Akay skrivit på en av Stockholms reklamskyltar; och visst är det en form av bevis på personlig existens som står bakom graffitin, taggen och klottret. Det är en form av annekteringsakt; vi har tagit en del av rummet i anspråk, och denna del av rummet är vår.

I ”Staden som livsrum” har etnologen Karla Werner intervjuat människor i Stockholm och undersökt deras förhållande till staden och stadens betydelse: ”Det blev allt tydligare att vad de talade om var ett existentiellt rum, och det visade sig också att när de talade om staden, så talade de om sig själva, om sin historia och sina drömmar. Vad de önskade var att staden skulle ge rum åt dem.”³⁵ Staden har blivit ett verktyg för självförverkligande. Det verkar finnas ett uttalat behov av rum i staden där det personliga uttrycket och identitetssökandet kan ta plats.

NOTER

1. Sernhede, i *Urbanitetens omvandlingar*, 2003, s. 7 f.
2. Franzén, i *Urbanitetens omvandlingar*, 2003, s. 53ff.
3. Werner, 1991, s. 8.
4. Norberg-Schulz och Solá-Morales, i *Kairos: Arkitekturteorier*, 2003, s. 89-114, 181-194.
5. Norberg-Schulz, i *Kairos: Arkitekturteorier*, 2003, s. 111.
6. Solá-Morales, i *Kairos: Arkitekturteorier*, 2003, s. 187 ff.
7. Castells, 2000, s. 21.
8. Ståhl, i *Area*, nr 1, 2002, s. 24 ff.
9. Karlsson, i *Urbanitetens omvandlingar*, 2003, s. 107.
10. Werne, 1987, s. 145.
11. Österberg, 2000, s. 145 ff.
12. Åhlvik, i *Tänk – 21 inlägg om framtidens stad*, 2001, s. 18 ff.
13. Werne, s. 146.
14. Borén, *Icke-platser*, Kulturgeografiska institutionen, Stockholms Universitet; www.geo.ruc.dk/nst/boren27.html; 2005-05-12.
15. Ibid
16. Werne, 1987 s. 141.
17. Ibid. s. 145.
18. Ibid. s. 144.
19. Borén, www.geo.ruc.dk/nst/boren27.html; 2005-05-12.
20. Grönlund, *Urbanitet och identitet*, Norfa Föreläsningssymposium, 1996, http://hjem.get2net.dk/gronlund/Urbanitet_och_Identitet_96.html; 2005-09-25.
21. Ibid
22. Österberg, 2000, s. 29 f.
23. Hallemar, i *Area* nr 1, 2001, s. 19.
24. Werne, 1987, s. 136.
25. Jämför begreppen tyngd – avlastning, Österberg, s. 30 ff.
26. Werne, 1987, s. 139.
27. Ibid
28. Ibid, s. 140.
29. Forsemalm, i *Urbanitetens omvandlingar*, 2003, s. 159.
30. Österberg, 2000, s. 32, 81 ff.
31. Johansson, i *Urbanitetens omvandlingar*, 2003, s. 31.
32. Hyland, i *Tänk – 21 inlägg om framtidens stad*, 2001, s. 52.
33. Sernhede, i *Urbanitetens omvandlingar*, 2004, s. 131.
34. Werne, 1987, s. 135
35. Werner, 1991, s. 6.

»SONDERING: STADEN

Tänka om stadsrum

Samhällets omvandling betyder förändrade tids-rumsliga sammanhang och användarbehov. Det krävs att vi söker alternativa former och funktioner för stadsrummet, där kanske något av det ”offentliga rummets” politiska mening kan vinnas tillbaka. Hybrider mellan offentligt och privat, och mellan individ och kollektiv, kan skapa nya intressanta rumssituationer. Situationiststaden, *free zones*, och *terrain vague*-strukturer visar på radikala idéer om stadsrummets möjligheter. Men det gäller kanske framför allt att ta till vara på möjligheter i det som finns – existerande mellanrum, platser utan skavande normsystem och definierade aktiviteter – och se dem som en del i staden. Att acceptera det annorlunda och ge plats åt det oförutsedda.

Samhällsförändringen handlar om nya informationsteknologiska möjligheter, om kunskapsekonomi, om flöden, om nätverkssamhälle och globala städer, om dynamik, flexibilitet och förändring, om interaktion och om internet. Förändrade samhällsformer skapar förändrade behov och därför blir det viktigt att undersöka nya koncept och former för stadsrum. I den globala staden har centrum inte någon omedelbar lokalisering; staden är decentraliserad och flyktig, fragmentiserad och undflyende. Gamla principer för strukturering av stadsrummen tycks inte längre fungera. Ökad individualisering och mobilitet, samt informationsteknologins hegemoni, upplöser relationen till den fysiska platsen, och då fungerar det inte att permanentera och projektera vidare som ”vanligt”. Förhållningssättet till arkitekturen och synen på staden måste rannsakas; förstår vi staden som en bild eller en pågående process?

Med den genomplanerade staden eftersträvas ett homogent och konfliktfritt samhälle; ”*En stad, men utan stadens friktion och faror, utan dess oberäkneliga ofullkomlighet*”¹ I den allt mer projekterade, kontrollerade och uttänkta

staden växer behovet av platser som inte ingår i den förproducerade ”bilden” av staden, utan som med sin slumpartade och kaosliknande form tillåter kreativa handlingar som inte fogar sig efter uttänkta mönster. Det handlar om mellanrum i den välregisserade staden där det finns plats att tänka själv och agera fritt utan förprogrammerade koder; platser som hamnar utanför normsystemet, platser för reflektion över vad som egentligen pågår.

Plats:

permanens eller produktion?

Det traditionella stadsrummet är det projekterade och väldefinierade och de klassiska formtypologierna handlar om slutna kvarter, tydligt inramade gator, väl markerade torgytor, och rena stenytor; kort sagt en stadsmässighet. De

stadsbyggnadsideal som under åren kommit att sätta sin prägel på stadsbilden har utgått från rationella argument och tron på det som kan kallas ”det goda livet”. Även om den traditionella typologin av offentliga rum uppvisar en stor form- och funktionsmässig bredd så är det samma förhållningssätt som ligger till grund för projekteringen. Den verklighetsuppfattning som styr arkitekturens förutsättningar handlar om förhållandet till tid och rum, till funktion och användning, och till relationen mellan ”det objektiva” respektive ”det subjektiva”. Men arkitektur kanske mest handlar om förhållningssättet till plats; är platsen ett område som först projekteras för att sedan användas, eller uppstår platsen genom individens användande?

Det klassiska

Den klassiska stilens dominans har varit påtaglig i det västerländska tänkandet, och ännu in i våra dagar kvarstår idén om ”det sanna”, ”det sköna” och ”det eviga”. Arkitekten Peter Eisenman avslöjar denna dominans i arkitekturen och stadsplaneringen, som ända sedan 1400-talet har vidmakthållit idealen om återskapandet av det som är tidlöst, betydelsebärande och sant. ”Det eviga”

har alltid ansetts mer ädelt än det föränderliga. ”Det sanna”, eller det objektiva, har alltid prioriterats framför det subjektiva. ”Det sköna” förespråkar det som är estetiskt vackert och därmed gott och dömer det som är fult och dåligt. Hur radikal och historieförnekande modernismen än har verkat till sin stil så uppvisar den dock koncept och relationer som snarast är klassiska. Eisenman menar att man misslyckades med att skapa en ny arkitektur just därför att förhållningssättet var det samma; det byggde på en förnuftstro och en tillit till vetenskapen som budskap, till det rationella och det moraliska. Idealen från modernismen verkar dröja sig kvar i vårt samhälle.

Eisenman menar att detta ideal handlar om långlivade illusioner som inte längre är brukbara i vår tids samhälle. Samhället är satt under en omtumlande omvandling och arkitekturen har råkat i kris; i det kreativa momentet som kaostet nu ger har vi chans att bryta med klassicismens seglivade ideal. Det är kanske där vi befinner oss just nu, eller har vi kanske redan passerat?²

Rum – tid – subjekt

Den västerländska kulturen har av tradition sett rummet som något homogent och stabilt, men när Einsteins oerhörda upptäckt länkade samman tid och rum i ett relativt förhållande kom definitionen av rum i gungning. Det sanna och objektiva var storheter som blev svåra att försvara när relativiteten undergrävde det som tidigare varit givet. Relativitetsteorin kom att öppna nya tankesätt och man började intressera sig för subjektets varseblivning, där platsen tolkades genom personens inre verklighet och återskapade tids-rumsliga upplevelser som inte kunde härledas till en objektiv tes. Människor uppfattar helt enkelt sin omgivning på olika sätt.³

När vi först besöker en stad koncentreras vår uppmärksamhet runt vissa aspekter, och nästa gång är det något annat som präglar vår perception; upplevelsen av staden är inte konstant, den intensifieras och mattas av i intervaller. Idéhistorikern Michael Azar skriver att ”staden själv kan aldrig fångas av dig eftersom ditt eget sökande efter den förändrar den.” Deleuze menar att det inte är nog med att vi uppfattar staden olika beroende på hur vi ser den, utan att varje upplevelse av staden i sig producerar en egen stad. Varje nytt perspektiv på staden skapar en annan stad.⁴

Tiden innebär förändring – antingen uppgång eller förfall – om vi moraliskt försöker mäta den. Den tids-rumsliga förändringen leder fram till en arkitektur som kan förstås som en händelse. Begreppet ”plats” kan tolkas på olika sätt, som vi tidigare nämnt i föregående kapitel; Solá-Morales definition av ”plats” står mot en mer traditionell rumssyn. Han ifrågasätter *genius loci*-begreppet och Norberg-Schulzs tankar om plats som igenkännande.

Genius loci innebär en strävan efter en inneboende karaktär som varje plats har, platsens själ. Norberg-Schulz idéer om platsen, grundade på Heideggers filosofi, koncentreras runt begreppen identifiering, orientering och identitet. Vår förmåga att känna tillhörighet beror av relationen till vår konkreta fysiska miljö – en relation som grundas i vår barndom – samt förmågan att orientera sig efter välkända referenser. Dessa referenser, eller ”fixerade punkter”, är en nödvändighet för att kunna organisera minnet och rummet menar Heidegger. ”*Arkitekturens grundläggande operation är alltså att förstå platsens kallelse*”, menar Norberg-Schulz.⁵

Solá-Morales hävdar att detta tankesätt leder till en arkitektur som koncentrerar sig på beständighet och minne i en fäfång och ihärdig kamp mot glömskans och tidens entropi. Han ställer denna åskådning mot en händelsens kultur, ögonblick av intensiteten när vägar korsas, situationens tids-rumsliga upplevelse. Produktionen av plats blir produktion av händelse. Solá-Morales menar att tanken om platsen som ett bevarande av det sanna *genius loci* inte längre är trovärdigt i vår tid. ”*Den samtida platsen måste vara en korsväg, och den samtida arkitekturen måste ha talang nog att uppfatta den som en sådan. Platsen är inte en grund, som vissa bilder ger vid handen; inte beller den styrkan hos topografin eller det arkeologiska minnet. Platsen är snarare en provisorisk grundläggning, en ritual av tid och i tiden, förmögen att fixera en punkt med speciell intensitet i vår metropolitanska civilisations universella kaos.*”⁶

Social rumsproduktion

Henri Lefebvre hävdar, i överensstämmelse med Solá-Morales, att produktion av rum är något ständigt pågående. Rummet alstras genom social interaktion och i mötet mellan människa och rum förändras ständigt platsens mening.⁷ Lefebvre uppmanar till en konkret och dynamisk rumsuppfattning; vi måste

”Denna [arkitektoniska] händelse är som en utdragen tråd, likt en intensitet vid den energetiska korsningen mellan kommunikationsströmmar, en subjektiv ‘uppfattning’ som arkitekten erbjuder i glädjen över att producera ett polyfont ögonblick i den kaotiska metropolens hjärta.”

Solá - Morales, i Kairos: Arkitekturteorier, 2003, s 192

se stadens möjlighet till kreativ förändring. Rummet har alltid varit heterogent, präglad av motsättningar och av det kreativa mötet mellan energier. Lefebvres länkar människan och rummet samman med kroppens hjälp; kroppens närvaro och aktivitet i det materiella rummet, materiens interaktion med kroppen⁸. Anders Emilsson exemplifierar denna relation: ”skateboardåkaren bryr sig inte om arkitektens avsikt utan är engagerad i sin egen rumsliga produktion och att ge rummet en egen mening. Detta rum är mer kroppsligt än intellektuellt, producerat utav relationen mellan kropp, bräda och terräng. Produktionen förnekar också det urbana rummets effektivitet och ekonomiska logik.”⁹

Situationiststaden

De socio-materiella koderna har inverkan på människans användning av stadens platser, men när ramverket för stadens sociala liv blir för stramt och svårt att påverka uppstår ofta frustration över den egna maktlösheten. Men det skulle också kunna vara annorlunda. Med ett annat förhållningssätt till människan och arkitekturen kan möjligheterna till alternativa rumsstrukturer undersökas; strukturer där formen är tillåtande istället för regisserande och moraliserande, och där användningen av en plats inte är förutbestämd.

Unitary urbanism

En tidig och uttrycksfull reaktion mot modernismens stadsbyggnadsideal var situationisternas enhetsurbanism, *unitary urbanism*, som uppkom som en motreaktion på de storskaliga rationalistiska stadsomvandlingsprojekten under efterkrigstiden. Det handlade om (och handlar fortfarande om) en alternativ och radikal stadsbyggnad som förenade konst, teater, poesi, arkitektur, politik och vardagsliv för att uppnå en expressiv och levnadsintensiv stad. Förnuftets övervalde har inte lämnat något kvar åt fantasin, menade situationisterna. De kvävdes i den funktionella friktionsfria staden där endast lättjan väntade den som inte behöver känna ångest inför sina val, eftersom dessa utförs av samhällets kontrollanter eller av kapitalismens populärkultur. Situationisternas frontfigur Guy Debord benämnde det nya moderna light-samhället ”skådespelets samhälle” och menade att vi gjordes till statister i våra egna liv. Den frustration som människor kände över att ha förlorat initiativet över sina liv hölls i schack genom att distrahera massan med nöje och massmedial propaganda, hävdade Debord – ett uttalande som tycks vara lika aktuellt idag.¹⁰

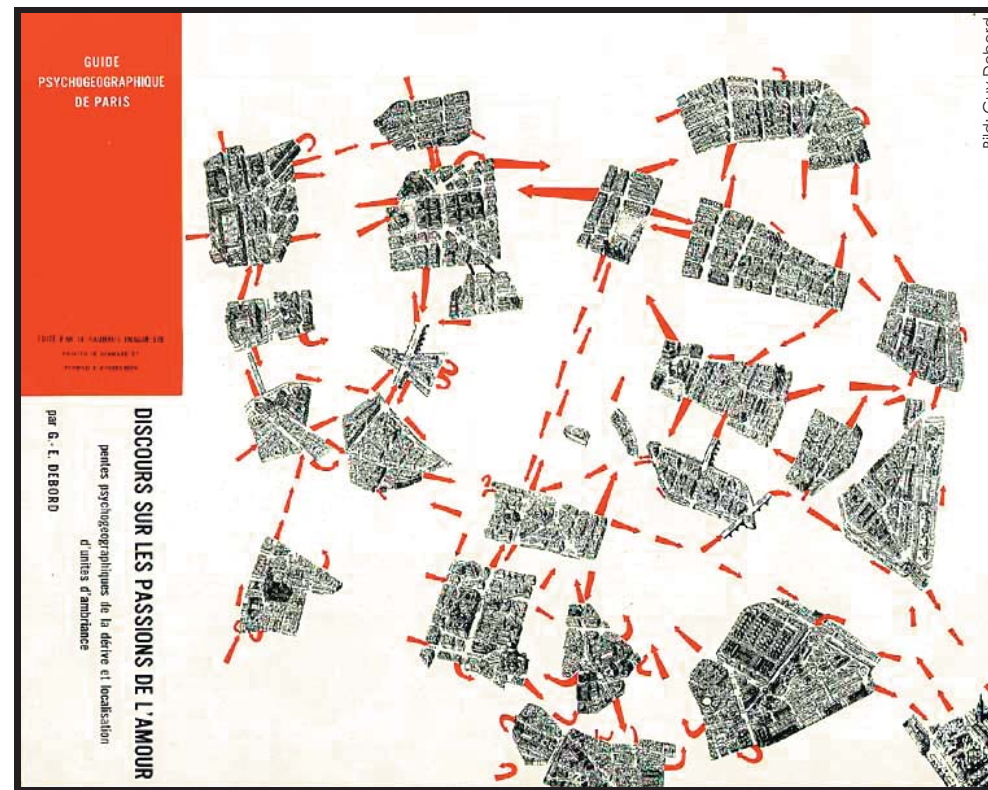

Bild: Guy Debord

Psykogeografi. Situationisterna genomkorsade planlöst staden och dess gator i jakten på oväntade situationer och perspektivförskjutningar. Utifrån subjektets upplevelser beskrevs staden som en psykogeografisk karta där punkter och ytor med känslomässig intensitet markerades och länkades samman utan någon referens till den objektiva geografin.

Situationisterna förespråkade en arkitektur där tid och rum samverkar för att skapa en situation, en temporär arkitektur. Det handlar om ett stadsrum i ständig förändring i samspel med människan, men denna dynamiska stad krävde aktiv en interaktionsvilja, en önskan att intensifiera stadslivet och kämpa emot den statiska och hierarkiska staden. Spontanitet och mångfald var två viktiga karaktärer i stadsbilden och man såg den labyrintiska stadsstrukturen som en förebild där oanade möten och händelser kunde utmana vardagslivets tristess. Att kunna promenera på Paris tak eller att förse gatlyktor med strömbrytare var konkreta förslag på hur man kunde göra staden mer interaktiv och spännande.

Situationisternas metod för att förstå staden var att genomkorsa den på ett planlöst sätt – *dérive*. Genom att låta sig drivas genom stadens gator kunde man uppleva platser och situationer som inte redan var kända och

förväntade, utan som kunde förvåna och väcka känslor. Utifrån subjektets upplevelser beskrevs staden med hjälp av psykogeografiska kartor där punkter och ytor med känslomässig intensitet markerades och länkades samman utan någon referens till den objektiva ”verkliga” geografien. Genom perspektivförskjutningen – détournement – i den oväntade situationen kan en kreativ konflikt skapas mellan det upplevda och det förväntade¹¹.

Henri Lefebvres tankar om staden ligger mycket nära situationisternas idéer. I verk som ”Critique of everyday life” och ”Experimental utopia: for a new urbanism” efterfrågar Lefebvre spontanitet, kreativitet och lekfullhet i staden och hävdar att stadsplaneringen måste utgå från ett tvärvetenskapligt helhetsperspektiv. Lefebvre såg på samma sätt en förlösning i situationsarkitekturen; stadens tids-rumsliga intensifieringar i interaktion med invånarna. ”*Låt vardagen bli ett konstverk!*”, löd en av Lefebvres uppmaningar.¹²

New Babylon

Situationiststaden konkretiserades med Constants livsprojekt ”New Babylon”, som utgick från teorierna om ”unitary urbanism” – en strävan efter att gå utanför arkitekturens traditionella område. Det var ett stadsbyggnadsprojekt från nollpunkt; en elastisk struktur som kunde anpassas efter den lekfulla människans – ”homo ludens” – spontanitet. Staden var uppbyggd som en labyrint som möjliggjorde social interaktion bortanför gängse normer och en interaktion som var nödvändig för skapandet av intressanta situationer. New Babylon var ett spatiodynamiskt experiment med höga sociala och demokratiska ambitioner. Constant fann inspiration i det historiska Babylon som byggdes genom kollektivt slit, för att sedan fragmenteras och förfalla i en strömvirvel av social anarki. Constant frågar sig dock självkritiskt ”*to what extent can we freely build the framework of a social life in which we can be guided by our inspiration and not by our instinct?*”¹³ Constant sökte en struktur med flexibla delar inom ett fixerat ramverk, en struktur av ständig expansion eller kontraktion, med blandad användning och funktionsflexibilitet. Han menar att arkitektur främst handlar om mobila situationer, inte mobila former; det är själva situationen som ger formen.

New Babylons försörjning och ekonomi förblev ett mysterium; man förfarade att det skulle sluta i hazardspelsstäder, eller som nöjesparkens tivoliarkitektur. Kritiken var även hård gällande den mänskliga reaktionen på en alltid föränderlig och flyktig nomadstad. Leder inte ständig drift till förvirring och utmattning. Någonstans måste vi kunna få vila ut i ett tryggt och beständigt rum.

Constants dynamiska labyrint var helt decentraliserad, den hade inget mål, och däri låg även dess svårighet att bli politiskt kontrollerad. Man kan dra paralleller till Castells globala nätverksstäder, Deleuzes icke-hierarkiska rhizomstrukturer eller internets nomadiska och allestädes närvarande cyperspace. New Babylon tycks nästan vara en profetia om den framtida flödesstaden.¹⁴

Den samtida situationiststaden

Dagens samhälle präglas fortfarande av rationalitet och effektivisering och situationisternas idéer om staden är därför fortfarande mycket aktuella. Behovet av flexibla platser som anpassar sig efter människans behov blir allt större – platser som kan formas av människan istället för tvärtom.

Situationsarkitektur och interaktion

Tid och rum kan samverka för att artikulera en arkitektonisk händelse, och resultatet kan bli närmast en helt ny plats. Platsens förmåga att kunna anpassa sig efter människan och den situation som uppstår blir allt mer angelägen. Även om det projekterande och ”permanentare” stadsbyggnadsidealet fortfarande är dominerande kan man se en trend med ett ökat intresse för flexibla strukturer, förändringar och tillfällig arkitektur. Det kan handla om mobila utställningsrum eller sommarens parkpaviljonger, det kan vara badet på Islands brygge i Köpenhamn eller Hultsfredsfestivalens öltält. Alla markerar en intensifierad händelse, en arkitektur som har förmåga att anpassa sig till människors skiftande och spontana behov¹⁵.

I landskapsarkitekturens fall har det ofta handlat om flexibla platser i hänseendet möblerbara torg. På Plaça Francesc Macià i Gavà i Barcelona har

Lekfull stad. Att förstå arkitekturen som en händelse som förändras med varje situation innebär att platsen får en flexibilitet i hänseendet tid-rym; att platsen fungerar i flera olika syften beroende på tidpunkt och behov. Till exempel: Büro Kiefers kombinerade lekplats och parkering i Berlin, eller Schouwburgplein i Rotterdam av West 8 där styrbara belysningskranar och en stor träscen lockar till interaktion.

man placerat ut flyttbara krukor med träd för att vid behov kunna frigöra ytan och ge plats åt evenemang. På liknande sätt kan man på Exchange Square i Manchester, formgivet av Martha Schwartz, själv flytta på de mobila bänkarna. Här handlar det kanske mer om ett sätt att bjuda in brukaren i forandet av platsen, en slags interaktion mellan människa och plats. Interaktion har blivit något av ett modeord bland dagens arkitekter. På Schouwburgplein i Rotterdam kan man vara med och styra de stora belysningskranarna och arkitekterna West 8 beskriver själva torget som *“an interactive public space, flexible in use, and changing during day and seasons”*¹⁶. Dessa tre exempel visar på hur landskapsarkitekturen har börjat närma sig den lekfulla staden som situationisterna talade om. Möblerbara torg och knuffbara bänkar kan tyckas stanna på en ganska banal nivå, men kanske är det dags att vidare utveckla denna flexibla händelsearkitektur. Visserligen välkomnas delaktighet i platsen, men samtidigt bara under vissa förutsättningar (på Schouwburgplein till priset av 1 €).

Temporära platser – urbana recept

Mer intressant blir det när platsen får en flexibilitet i hänseendet tid-rym; att platsen fungerar i flera olika syften beroende på tidpunkt, som till exempel Büro Kiefers kombinerade lekplats och parkering. På en och samma yta är de två funktionerna målade i asfalten; parkeringsplatser varvat med olika

spelplaner. Här handlar det om en anpassningsförmåga till olika behov vid olika tidpunkter, och som dessutom resulterar i en mer lekfull och färgglad parkeringsplats.

På samma sätt experimenterar den spanske arkitekten Santiago Cirugeda med temporära stadsrum. Ett av hans förslag innebär att man utnyttjar rivningstomter och använder dessa tidsbegränsat som offentliga rum. Genom att städa upp på tomten och ta bort eventuellt skräp, och fylla på med ett lager sand eller grus, får man grunden till dessa temporära platser. Sedan är det bara att placera ut utrustning efter behag; det kan vara bänkar, gungor eller andra lekredskap. Eller kanske är det just en helt öppen yta man önskar, för att till exempel kunna spela boll, boule eller något annat. För att kunna genomföra detta föreslår han att man från kommunens sida erbjuder någon typ av ersättning till markägare som upplåter sin tomt en tid (om tomten inte redan är kommunal), och gärna ska förfrågan om att öppna upp rivningstomten komma från boende i närheten och att de i sin tur kan få vara med och bestämma rummets innehåll.¹⁷

Det här sättet att tänka om stadens rum och mellanrum innebär att man tar tillvara på de möjligheter som finns i staden; det går ut på att man utnyttjar stadens reserver – som man skulle kunna kalla dessa rivningstomter – för olika användningar. Det handlar om en flexibilitet där man använder sig av gamla strukturer för nya behov, även om det bara är temporärt (ingen fara, snart dyker det ändå upp en ny rivningstomt som väntar på bygglov...). Fördelarna med dessa typer av stadsrum är att man som arkitekt får tillfälle att experimentera och att det då kan resultera i mer lekfulla stadsrum. Eftersom platserna inte är permanenta kan man våga vara mer tillåtande i utformningen, vilket kanske även leder till en friare användning utan förprogrammerade koder. Dessa rum har potential att bli mer ”fördomsfria” stadsrum utan förväntade beteendemönster.

Cirugeda söker mellanrummen i staden; fysiska, tidsmässiga och juridiska (läs kryphål). Många av hans projekt handlar just om att ta vara på utrymmen i staden och ofta under en begränsad tid, och många projekt går ut på att ansöka om tillstånd för en aktivitet för att sedan utföra en annan. På sin hemsida

www.recetasurbanas.net (urbana recept) presenteras projekten som beskrivningar eller recept för hur man går tillväga för att själv genomföra projekten. Till exempel uppmanar han till att ansöka om tillstånd för att måla om fasaden, och så kunna få sätta upp byggnadsställning. På denna byggnadsställning föreslår han sedan att man bygger sin lilla fristad – vilket mer eller mindre liknar en koja – som man sedan har tillgång till under den tid man har fått tillstånd för byggnadsställningen. På samma sätt föreslår han att man ansöker om tillstånd för att få ställa upp en container för renovering av lägenheten. När väl containern är på plats kan man utnyttja denna bit offentlig mark efter egen önskan, exempelvis montera en gungbräda ovanpå (se receptet på nästa sida). Alla projekt är till för stadsinvånaren, menar Cirugeda, men på egen risk. Med lekfullheten i projekten inbjuder han till medverkande.¹⁸

I debatten om temporära platser och situationsarkitektur blir det juridiska verktyget en viktig fråga i arbetet för eller emot dessa arkitekturuttryck. Enligt svensk lags definition av allmän plats följer anmärkningen: ”Om ett område eller utrymme som avses i första stycket är tillgängliga för allmänheten endast under vissa tider, är det offentlig plats under dessa.”¹⁹ Man kan fråga sig om denna paragraf även skulle kunna tillåta temporära offentliga rum, kanske ett tillfälligt torg medan det förhandlas om bygglov? Låt säga att man skriver in i lagen eller i bygglovet att marken måste ”upplåtas temporärt som ett offentligt rum i väntan på byggstart”. Det handlar om att våga lösa upp traditionella gränser och vara öppen för att testa nya koncept för stadens rum.

Hybrider mellan privat och offentligt

Madrid expanderar i alla väderstreck, i norr byggs den nya stadsdelen Sanchinarro upp från ingenting. Ett av bostadshusen har redan blivit landmärke

för norra Madrid; ett gigantiskt flervåningshus – ritat av det holländska arkitektkontoret MVRDV – som har fått en väldigt speciell och intressant form. I den stora byggnadskroppen har man sparat ut ett stort öppet rum, ett hål mellan det 13:e och det 18:e våningsplanet, där man har gett plats åt ett offentligt torg med utsikt över hela Madrid. Platsen nås med hiss på byggnadens utsida men har även direkta entréer för de boende. Tanken att förena privat och offentligt, bostad och torg, i samma byggda enhet är mycket tankeväckande. Det ska bli spännande att se hur detta ”stadsrum” – med sin speciella placering i en privat kontext – tas i bruk av madridborna.

Tanken att utnyttja takyta för offentliga rum är inte ny; redan situationisterna fantiserade om att kunna promenera fritt på hustaken i Paris. I och med platsbristen i våra moderna storstäder blir en sådan yteffektivitet åter aktuell. Dagens metropoler byggs idag på höjden, och bland annat det nämnda kontoret MVRDV har uppmärksammat vikten av att skapa en hållbar och koncentrerad stad och experimenterat med vertikala lager. Det unga danska arkitektkontoret Plot konkretiserar vidare dessa idéer; på taket till varuhuset Magasin du Nord har man föreslagit ett torg i olika terrasser som nås med trappor och hiss från gatuplanet. Plot letade efter en lämplig takyta för sitt experiment och fann Magasinet tak med en yta på 3000 m².

Förutom problemet med själva ytan menar Plot att det inte lämnas utrymme i staden för nya typer av stadsrum. Den nostalgiska bilden av det pittoreska och historiska Köpenhamn tillåter inte ett samtida nyskapande tillägg och därför blir det nödvändigt att skapa nya platser i ett nytt vertikalt skikt, skilt från den traditionella staden. Fenomenet ”Bruxelles facadisme”, som Plot kritiserar, innebär att den samtida stadens aktiviteter och behov döljs bakom historiska ”stadsmässiga” fasader. Att skapa radikala offentliga rum i en ny

Foto: Santiago Cirugeda

REF. A:

COD. 001 / SVQ // 97.

STRATEGIES FOR SUBVERSIVE URBAN OCCUPATION /

PROJECT: PUBLIC DOMAIN OCCUPATION WITH SKIPS /

CITY: SEVILLA // DATE: 1997.

// STRATEGIES FOR SUBVERSIVE OCCUPATION

// TAKING THE STREET // How and Why? //
Skips.

// How?:

1. Apply to the Urban Planning Department of your town for a permit to install a skip on the chosen site. Your application should include a detailed sketch (pavements, road, position, etc.), along with the 5.688 ptas it costs. The granting of the permit is guaranteed by the justification of supposed renovation work on any business or living premises, which involves filling out a minor works application form (no technical design is required), with its corresponding cotf (approximately 3.000 ptas).

2. Once the permit for installation has been granted (a month later), proceed immediately to install the skip. You should preferably build it yourself, as in this way you will avoid any possible misunderstandings with the firm contracted.

3. There is also the option of applying, free of charge, for the KUVA SC. 670-794409 skip, which will be loaned by friendly agreement to the people or groups of people wishing to create reserves of urban land.

4. The functions and uses which can be created by these urban reserves are open to the imagination of those inhabiting them; they can be filled with the elements suggested or required by given functional and intellectual intentions: childrens play-ground, information point, reading room, exhibition space, flamenco venue, giant flowerpot, etc.

// Why?:

Reasons for building one-self an urban reserve can be as many as citizens are, that dare doing it. What man can certainly say, is that this personal and intimate action takes place outside everything politicians and professionals may plan, it follows ways that are labelled by difference, by independence, and it makes obvious that the citizen plays a very important role in the development and construction of the environment he lives in.

The para-architecture proposed in the action breeds itself with temporary intentions. With non-heritable forms, finally, it is silently pretended to evoke the incapacity of an institution to set bounds to the complex human reality (once more).

vertikal dimension kan hjälpa att övervinna dessa efterhängsna nostalgiska ideal som inte tillåter samtida uttryck. För att förhindra att stadens centrum blir till museer över det som har varit måste man undersöka nya former för att dela utrymmet, att kunna erbjuda båda det nya och det gamla, det höga och det låga, både det framåtsträvande och det traditionella, en plats i staden.²⁰

Men hur är det att vara på ett offentligt torg uppe på Magasin du Nords tak? Med den blandade känslan av privat och offentligt, och med sina väldefinierade kontrollerbara entréer får torget en mycket speciell karaktär som man inte är bekant med. Man kan fråga sig vilka sociala koder som kommer att bli förhärskande på denna plats. Hur är entréerna tänkta att fungera? Man kan tänka sig att säkerhet och kontroll kommer att bli ett problem och kanske måste man sätta in bevakning redan vid entréerna. Kommer det då att ske en selektion av vem som är lämplig att besöka platsen, och kommer torget att ha öppettider och andra begränsningar som allmän plats?

Idén med taktorg bygger på en flexibilitet i lagen som tillåter nya ”mutationer” mellan privat och offentligt. Den nya lagen om tredimensionell fastighetsindelning i Sverige skulle kunna få som konsekvens att fler hybrider mellan privat och offentligt uppstår i vår byggda miljö. Redan i planeringsfasen skulle det kunna vara möjligt att projektera offentliga öppna platser integrerade med privata byggnadskomplex.

Det personliga uttrycket – rätten till staden

Lefebvre menar att staden befinner sig mellan individen (den nära ordningen) och det kollektiva samhället (den avlägsna ordningen), och staden kan sägas vara en förmedling mellan dessa två nivåer.²¹ Men det individuella och personliga uttrycket lämnas sällan utrymme i staden. Offentligheten tycks lyda under en jantelag som säger att alla ska komma till tals, men ingen var och en för sig som individ, utan endast som en kollektiv allmänhet. Det privata initiativet i det offentliga rummet underförstås nästan alltid som det kapitalistiska, men den privata individen är en annan del av ”det offentliga” motpol som inte alls behöver vara hotfull. Att värna om det personliga uttrycket i staden, och människors delaktighet i den kreativa omformningen

Foto: Rob H. Hart

Foto: Rob H. Hart

Foto: Plot A/S

Hybrider. Att skapa offentliga rum i en ny vertikal dimension kan hjälpa att övervinna efterhängsna ideal och ge möjlighet att experimentera med nya uttryck för stadsrummet. MVRDV:s höghus i Sanchinarro, Madrid och Plots "Höje torv" i Köpenhamn illustrerar idén att förena privat och offentligt, bostad och torg, och att samtidigt utnyttja ledigt utrymme i städer där plats-bristen är ett faktum.

av sin närmiljö, kan också betyda att man värnar om offentligheten. Ibland är kanske inte den traditionella dualismen privat - offentligt varken fruktsam eller sanningsenlig, och när intressanta hybrider dem emellan uppstår blir frågan åter aktuell.

På en gata i Uppsala har någon gjort en liten stenkantad rabatt på en trottoar mellan ett elskåp och en stupränna och planterat en pelargon. I hörnet Folkungagatan/Götgatan på Södermalm i Stockholm har en av de konventionella 35x35-betongplattorna bytts ut mot en annan med texten ”Här träffades Lukas och Carmen. Idag är de gifta och har en dotter.” Båda dessa exempel på personliga uttryck i staden är tecken på en omsorg för platsen och vittnar om en önskan att interagera med den och att lämna spår.

I dagens allt mer anonyma städer tycks det finnas ett allt större behov av platser som tillåter egna kreativa inslag; en plats för produktion istället för konsumtion. Det finns ett behov av platser som inte är färdigregisserade

Personligt. Spontant färglagda betongplattor eller en personlig inskrift på en trottoar; i vilken grad kan det privata initiativet vara berikande och leda till en mer levande stad? Har vi rätt till staden?

utan, som situationisterna efterlyste, tillåter det personliga uttrycket. Det är hög tid att ”[...] acceptera och respektera individens existentiella samvärde med staden. Individens existentiella dialog med miljön är en förutsättning för att ett aktivt engagemang kan komma till stånd som ger staden ett ’äkta’ liv och gör staden till ett livsrum”²². Det är alltså viktigt både för individen och för stadens liv att det finns utrymme för egna initiativ; ”glipor” i den välprojekterade staden blir nödvändiga för att människan, inte bara ska känna sig delaktig, utan faktiskt även vara det. Lefebvres påminner oss: ”Rätten till staden kan inte fattas som enbart en rätt att besöka eller återvända till de traditionella städerna. Den kan bara formuleras som rätt till stadsliv – till ett förvandlat, förnyat sådant.”²³

Free zones

När den rationella kontrollstaden nekar dig att lämna personligt utrymme kommer de fysiska glappen mellan olika strukturer att fungera som en fristad. Den amerikanske arkitekten Lebbeus Woods vill skapa radikala platser, stadsrum där inga sociala fördomar eller invanda beteendemönster finns programmerade, där du helt enkelt inte vet hur du bör bete dig. ”Ta exempelvis ett hotell, eller en restaurang, det är platser som ger tydliga instruktioner om beteende och användande till sina brukare” förklarar Woods. Dessa invanda mönster ger ett statiskt samhälle utan förmåga till förändring. Vi måste vidare.²⁴

I början av nittioalet experimenterade Woods med okonventionella idéer för det offentliga rummet i projektet *free zones* i Berlin. Projektet utgick från ett nytt radikalt stadsrum utan förprogrammerade sociala koder där interaktion mellan stadens invånare utgjorde grundtanken. *Free zones* byggs upp som ett nätverk av rum som formas av tankarna och handlingarna hos besökarna, hos själva individen. De är inte kopplade till någon kulturell eller social institution, inte heller till någon existerande byggnad för att helt frigöra rummet från budskap och symboler. Woods jämför sina *free zones* med ett laboratorium för sociala och arkitektoniska experiment, ett forskningsprojekt som går ut på att undersöka hur medborgaren tar denna typ av stadsrum i anspråk.²⁵

Den sammanhängande strukturen av *free zones* skapar en ny urban

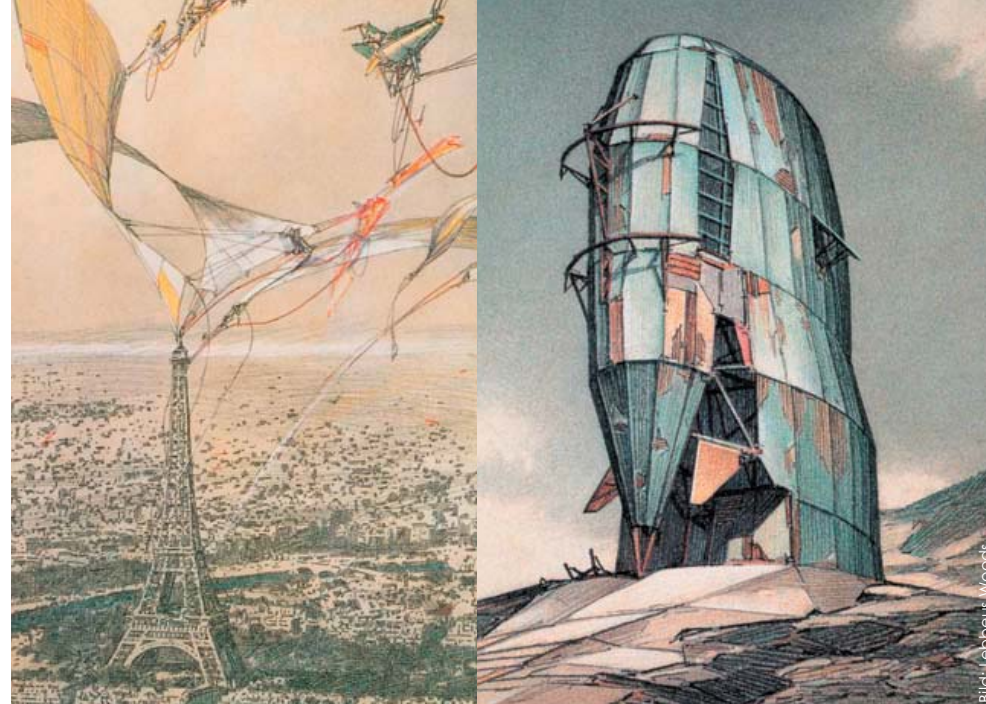
ordning utan permanent och statisk form, liknande rhizomets struktur. Rummen är i ständig mutation och förändras med stadens fluktuerande beteende. Woods kritiserar härmed starkt den idealiserade synen på den friktionsfria ”goda staden”; hans radikala stadsrum är platser i kris, heterogena rum där mänskliga konflikter faktiskt existerar och där individuell energi frigörs i interaktion med den kreativa miljön.²⁶

Woods är nogna med att påpeka att det inte handlar om rum som blivit över, utan en ny typologi av stadsrum, rum som är väldefinierade och medvetet skapade för den samtida staden.²⁷ Free zones-projektet skiljer sig således från de spontant uppkomna och odefinierade stadsrummen, men det intressanta är att i båda fallen kan resultatet bli ett dynamiskt rum utan fördomar och koder. Att hävda att Woods vågat sig på det paradoxala uppdraget att konstruera ett mellanrum är inte helt sant, men kanske är det så nära man kan komma ett planerat rum som fortfarande har en dynamisk och fördomsfri karaktär.

Det har dragits paralleller mellan Lebbeus Woods och Reclaim the Streets; Woods stadsrum vägrar anpassa sig till kapitalistiska marknadsintressen utan istället är utgångspunkten den samtida människan och hennes behov av ett offentligt rum fridlyst från symboler, maktstrukturer och sociala hierarkier. Ett rum för social interaktion på lika villkor.²⁸

Teoretiskt är dessa okonventionella stadsrum mycket tankeväckande, men hur kan de tänkas utformas rent konkret? Vilken fysisk design kan svara mot denna radikala dynamik? Lebbeus Woods suggestiva teckningar liknar mest illustrationer från någon science fiction-film; rymdlika och främmande konstruktioner som inte liknar något vi är vana vid i våra nuvarande samtida stadsrum. Ett nytt tankesätt för formandet av offentliga rum kan tyckas nödvändigt, men dess fysiska gestalt och dess sociala konsekvenser är problematiska.

Woods kräver en radikal arkitektroll. Arkitekten måste driva på utvecklingen, verka i sin samtid, söka nya typologier av stadsrum och utmana statiska strukturer och fördomar. Han menar att det finns alltför många arkitekter som agerar som om ingenting hade hänt, som obekymrat fortsätter att uppföra sina statiska och klassiska tempel. ”Stadens kris är inte ett problem, utan ett livstecken, det är istället dess förnekande som skapar problem”.²⁹

Radikala stadsrum. Arkitekten Lebbeus Woods har experimenterat med nya former av stadsrum i projektet "Free zones" i Berlin. Strukturen är ett nätverk av rum utan invanda fysiska eller sociala koder där användarnas agerande formar rummet och ger det mening. Det är dock svårt att föreställa sig hur dess stadsrum skulle kunna se ut fysiskt.

Mellanrum - Terrain vague

Övergivna industrimark, överblivna ytor mellan järnvägsspår, rivningstomter, sprawl-stadens mellanrum, okontrollerade hamnområden; staden tycks full av hålrum. Av vita fält på kartan. Av den gamla produktionsekonomens ytkrävande strukturer som nu övergivits. Av den spontana planeringens håliga mönster i stadens utkanter. De plötsliga mellanrummen i den ordnade stadsstrukturen tycks samla allt det som inte får plats någon annanstans, de blir glipor i samhället; flyktvägar och sociala rumsresever. Som stadsrum tycks dessa mellanrum ha oanade möjligheter.

Terrain vague

Arkitekten Solá-Morales har skapat begreppet *terrain vague* för att beskriva mer eller mindre bortglömda platser i staden, där minnet av det förflutna blandas med förfallets omvandling till ett annat blivande. Terminologin är lånad från

franskan; "terrain" kan sägas vara en geografisk och objektiv beteckning på en landyta, medan "vague" betyder osäker, vacklande eller obestämd. Det handlar om odefinierade platser utan specifika gränser, som oftast inte är inkluderade i den definierade stadsstrukturen. Platser som bryter mot den traditionella och projekterade stadens idéer, och som står utanför stadens produktiva system. Dessa rum beskrivs som otydliga, osäkra och marginaliserade platser i det urbana landskapet och de ignoreras oftast av den konventionella arkitekturdiskursen.³⁰

Det som är intressant med dessa platser är att de inte är socialt kontrollerade och att alla typer av aktiviteter därför är tillåtna. Man skulle kunna kalla det en "artificiell urban natur" som likt en "naturlig" natur är helt lämnad åt slumpen och präglas av total frihet. Eftersom dessa rum inte är bestämda för en viss typ av aktivitet finns möjlighet för var och en att upptäcka platsen och skapa en personlig relation till den. *Terrain vague*-platser är helt enkelt inte så tröga i sin struktur, och de klarar av att anpassa sig efter olika situationer. I en snabb föränderlig värld har de odefinierade rummen större potential att tillgodose människans behov. Även om platserna hamnar utanför stadens produktiva system behöver det inte betyda att de geografiskt ligger i utkanten av staden, *terrain vague*-platser finns överallt i staden som sublimes mellanrum som utmanar

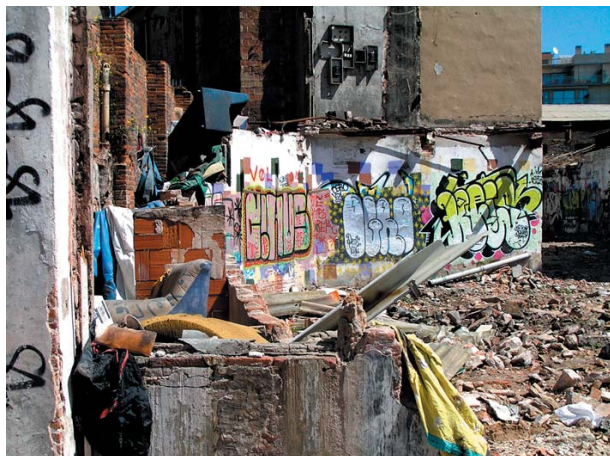
den rationella stadens ordning, kontroll och estetik.

Många uppfattar *terrain vague* som ett överflödigt tomrum i staden, men för andra utgör det ett essentiellt mellanrum, en fristad i staden där man inte behöver känna sig kontrollerad eller utdömd, en plats som präglas av social och kulturell frihet. Denna frihet inför platsen tillåter att jag själv definierar den under den stund jag är där; det uppstår en kreativ relation mellan platsen och besökaren. Det faktum att *terrain vague*-platsen inte är totalt genomtänkt och planerad gör att den kan fungera i alla de kontexter som jag väljer att använda den.³¹

Transurbance

Det experimentella arkitekturkollektivet Stalker, med Francesco Careri i spetsen, har fokuserat på liknande obestämda mellanrum i sina undersökningar av staden. Stalker ser gåendet som utgångspunkt för arkitekturen, och deras arbetsmetod *transurbance* innebär att genomkorsa dessa odefinierade områden för att intensifiera deras varande, men aldrig för att ingripa eller föröka förändra platsen. Metoden beskrivs som "*en nomadisk forskningsform som sträcker sig mot kunskapen genom korsandet, utan att fixera, likrikta eller definiera föremålet för forskningen, så att dess blivande inte skall blockeras.*"³²

Mellanrummet. *Terrain vague* är bortglömda platser som inte är inkluderade i den definierade stadsstrukturen. Platser som bryter mot den traditionella och projekterade stadens idéer, som innebär viktiga mellanrum för det som inte får rum någon annanstans; en fristad i staden. Det är obestämda platser utan kontroll och normsystem, man definierar själv platsen under den stund man befinner sig där.

För Stalker utgör stadens mellanrum en nödvändighet, en bakgrund mot vilken staden definierar sig. Francesco Careri drar paralleller till uppbyggnaden av nästan alla organiska väsen som till största delen är uppbyggda av hålrum. Han ser ett stort behov av dessa platser där det fortfarande är möjligt att gå vilse, och där omgivningen spelar en aktiv motpart som kan få dig att förlora all kontroll. Istället för begreppet *terrain vague* använder sig Stalker av benämningen *aktuella områden*, ett begrepp lånat från den franska filosofen Michel Foucaults tankar om ett annat-blivande. Ett *aktuellt område* karaktäriseras av sitt blivande, mer än av sitt varande; det är ett rum i mutation.³³

Det paradoxala med dessa mellanrums-strukturer är att det enda sättet att bevara dem är att överge dem. Stalker vill inte skapa *terrain vague*-artade platser i staden, de vill bara understryka deras vikt genom att genomkorsa dem (*transurbance*). De strävar efter att göra människor medvetna om vikten av dessa platsers existens och skydda dem från banalisering, för att sedan lämna dem åt deras blivande bortom maktens kontroll.³⁴ Det ligger nära till hands att dra parallellen till den biologiska mångfalden som kräver samma metod för överlevnad, att man varsamt och medvetet lämnar det i fred. Alla försök till aktivt bevarande eller återskapande kommer att ödelägga den spontana mångfalden och den komplexa dynamiska strukturen.

Stalker utmanar – på samma sätt som situationisterna – stadsbyggnadsidealens vurm för att planera, projektera, definiera, och ordna. Stadens okontrollerade mellanrum är en hyllning till den dynamiska nomadarkitekturen, till den intensiva och fördomsfria upplevelsen. De platser som kan benämnas *terrain vague* eller *aktuella områden* är inte tänkta att ersätta våra nuvarande stadsrumstypologier. De formar en parallell stad, en alternativ tids-rumslig plats som kan existera i samklang med den existerande traditionella staden. Men att göra en stad levande innebär också att acceptera dess mångfald och dess annorlunda mellanrum. *Terrain vague*-begreppet är provocerade, ganska långt ifrån den ”goda stadens” omfamning; som ett hot från nomaderna som förflyktigar allt permanent?

Frizon. På det gamla industriområdet i Östra Sorgenfri i Malmö har det skapats en parallell värld av aktiviteter och gemenskaper. Människor har här sitt boende i nomadiska skjul eller husvagnar. Skateboardrampen är märkt med "riv ej", för att markera ett bevarande i en miljö som annars präglas av förändring. "Varje stad borde ha 3 hektar att bara ha och fixa i, där inget får vara permanent... platser som denna gör mig grymt lycklig."

Möjligheterna i det blivande

Stadens hål- och mellanrum anses oftast inte ha något värde i sitt nutida varande; de är tomma fält på stadsbyggnadskontorets planer, eller områden markerade med rastret för ”framtida exploatering”. Man ser inte platsens nu, utan bara vad den har varit, dess historia, eller vad den ska bli, framtida bostäder och kontor som kan bidra till stadens ”utveckling” – oftast förstådd som ekonomisk tillväxt.

Men det är platsens ofixerade nuläge som gör den så öppen för möjligheter. I Karla Werners undersökning av människors förhållande till Stockholm uttryckte personerna ofta att *möjligheten* till att ”vara” ansågs viktigare än själva ”varandet” i sig. Werner drar parallellen till filosofen Karl Jaspers där begreppet ”frihet” betyder möjlighet att vara.³⁵ Platsen blir vad du gör den till, det finns inget mål med dess varande; det finns ingen strävan efter fullkomnad utan endast händelsernas möjligheter i nuet.

I stadsdelen Östra Sorgenfri i Malmö har ett gammalt industriområde runt en riven tvålfabrik lämnats öde, eller rättare sagt, lämnats till sitt eget blivande. Efter år av ostörd existens har det uppstått en social frizon på platsen där det mesta tycks vara möjligt. Landskapsarkitektstudenterna Kerstin Lagnefeldt och Magnus Ydmark besökte platsen och fann en parallell värld av kreativitet, aktivitet och gemenskap som inte kan hittas på många andra ställen i Malmö. Aktiviteterna var främst av temporär karaktär och

lämnade få permanenta fysiska avtryck bland den spontana vegetationen; boende i husvagnar och temporära skjul, graffitimålningar, en egenbyggd skateboardramp. En skateboardåkare uttryckte sin hänförelse för platsen: ”Varje stad borde ha 3 hektar att bara ha och fixa i, där inget får vara permanent... platser som denna gör mig grymt lycklig”.³⁶

Offentligt mellanrum

Övergivna industriområden och rivningstomter i staden är dock inte offentliga platser i juridisk mening. Det finns alltid en ägare som hävdar sin rätt till marken och utomstående användning av platsen är oftast förbjuden; ett förbud som inte sällan markeras med höga staket och skyltar. Men tanken att öppna dessa platser för alla människor är lockande, frågan är bara om ”offentlighetens” tillträde till dessa rum skulle förstöra deras dynamiska karaktär? Mellanrumsplatserna fungerar kanske som ”radikalt demokratiska stadsrum”, eller kanske snarare som en slags ”anarkistiska urbana vildparker” (var går egentligen gränsen mellan anarki och radikal demokrati?). De är platser fria från reklam och kommersialismens vinstmaximering; de är avbelastade från sociomateriella koder, de kräver ingenting av dig och alla kan vara där på lika villkor.

Mellanrummen har fortfarande varken sin fysiska gestaltning eller sina sociala koder definierade; skulle det finnas en möjlighet att ge ”det offentliga rummet” tillbaka något av sin politiska innebörd genom att aktivera dessa rum med ett slags direkt medbestämmande? Brukarmedverkan i planerandet av offentliga platser betyder oftast att man inbjuder människor i omgivningen till samtal om förändringsmöjligheterna, men det är sällan det ges chans att verkligen påverka; att själv handgripligen få vara med att skapa en plats och dela med sig av sin kreativitet. Det skulle kunna ge mycket intressanta former av stadsrum.

En fråga är hur organisationen ska se ut i formandet och användandet av mellanrummen? Kan man låta aktiviteten vara helt fri och låta rummets aktörer fritt interagera med varandra, eller måste aktiviteterna delvis kontrolleras? New Yorks ”community gardens” är ett exempel på en typ av kollektiv brukarmedverkan i den fysiska miljön. En grupp intresserade människor i ett

område organiserar sig för att tillsammans bruka en trädgård, och varje person får en bit mark tilldelad, men den gemensamma skötseln kräver samarbete. Medverkan i formandet av rummet är således begränsat till ett antal människor som känner ansvar för ”sin plats”, men vissa trädgårdar är också öppna för offentligheten under dagtid.³⁷ Frågan är hur den fria användningen kan fungera i ett stadsrum? Finns det plats för ett rum, mellan det privata och det offentliga, där intervention är möjlig?

Det sublimes dragningskraft

Varför inverkar vissa platser så starkt på oss? Övergivna industriområden är inhägnade, men eftersom ingen längre verkar vara angelägen om att skydda

Intensiteten i det sublima. Det sublima innebär intensiteten, skräckfylld lockelse, en oväntad och ofta ambivalent upplevelse. Det sublima skiljer sig från det sköna som strävar efter moralisk förfining och fullkomnad. Terrain vague-platserna påminner ibland om romantikens motiv; förfallna och entropiska ruinlandskap. Har vi hamnat i en postmodern industriromantik? (Målningar av Caspar David Friedrich, Fotografier av Lara Almarcegui)

egendomen är inte sällan staketet trasigt på flera ställen och det är lätt att ta sig in. Det finns något som lockar där inne; rostiga turbiner och förfallna skorstenar som sticker upp bland björksly och överväxta skrotberg, ett landskap i fullständig entropi som samtidigt inger både skräck och skönhet. Denna typ av platser attraherar, men inger ofta även rädsla och osäkerhet; vad döljer sig där inne bland industriruinernas täta vegetation?

Landskapet och känsloladdningen verkar bekant. Det påminner om någon av Caspar David Friedrichs målningar från den tyska romantiken; ruinlandskapets skräckfyllda lockelse, hisnandet vid branten, den förlorade kontrollen; det är det sublimas landskap. Filosofen Jean-François Lyotard har beskrivit de diametrala skillnaderna mellan de två estetikbegreppen ”det sublima” och ”det sköna”. Det senare härstammar från den klassiska kulturen och är en estetik som strävar efter det sanna, efter perfektion och moralisk förfining, medan det sublimas andemening är att försöka fånga intensiteten, ögonblicket, den oväntade och ofta ambivalenta upplevelsen.³⁸

Är det så att vi romantiserar de gamla industriområdenas brutalism; Duisburg Nords vackra rödstiga cylindrar bland skira fruktträd? Den postmoderna industriromantiken verkar främst bevisa att vi lämnat industrieran för ett nytt paradigm: Människan har alltid vurmat för det som är på väg att försvinna; innan var det fåbodar och smörkärnare som hamnade i museets samlingar, nu är det de tunga industrierna som ska bevaras och berätta om hur man levde ”förr i tiden”. Men *terrain vague*-platsernas ”industriromantik” har inte alls samma symboliska laddning som 1800-talets romantik.

Många verkar uttrycka en oro över de känslor som mellanrummen framkallar; av det intensiva ögonblicket farligt nära extasen. Den förnuftiga håller huvudet kallt och aktar sig för ivriga känsloutbrott; behärskningen kontrollerar euforin. Åsikterna går kraftigt isär beträffande mellanrummens estetik och funktion; vissa tycker att det är häftigt, andra vackert, och många tycker att det är skräpigt, fult och nedgången. Mellanrummet ger dig tolkningsföreträde, de tillåter dig att själva läsa in det du vill upptäcka på dessa platser. De kan nästan sägas följa samma idé som Duchamps ready-mades; konstverket eller platsen finns endast hos betraktaren, den blir en spegling av dina egna önskningar och rädslor?

Landskapsarkitektens förhållningssätt

Om vi nu befinner oss i en brytningspunkt är det då inte dags att medvetandegöra och granska den samtida landskapsarkitektens yrkesroll? Som landskapsarkitektstudent lär man sig att projektera, att definiera, känna in platsens *genius loci*, koordinera funktioner och tekniska lösningar och så planlägga för en bättre stad. Landskapsanalys, översiktsplanering och markprojektering är verktyg för att planera och projektera vår miljö och samordna människors behov med landskapets hållbarhet. Får vi lära oss att allt prompt måste projekteras? Kanske inte. Men den krassa verkligheten tycks vara att om inte platsen definieras av en arkitekt eller planerare riskerar man att andra privata eller kommersiella intressenter fyller ut det lediga mellanrummet med ”effektiva” verksamheter.

Med vegetation som byggmaterial tycker sig – eller lär sig – landskapsarkitekten alltid vara den som tillför det som är gott till sin omgivning. Gunilla Bandolin gör liknelsen; ”*Det är som de där damerna i Strindbergs 'Röda rummet', som går runt och gör gott, men som inte ser sin egen sociala roll i sambället. Det är en sorts välgörenhetsmentalitet*”.³⁹ Vi talar om den goda staden, men kanske utan att egentligen ifrågasätta vad det innebär. Saknas det en självkritisk debatt inom landskapsarkitektkåren?

Hur kan landskapsarkitekten vara med och forma alternativa stadsrumstypologier? Att försöka planera in spontan mångfald tycks fåfängt, och resultatet framstår oftast alltför tillrättalagt. *Terrain vague*-platser kan inte projekteras, om man definierar dess form och innehåll upplöser man dess väsen. *Free zones* tillåter bara gestaltningen av ett fixerat ramverk, dess övriga innehåll bestäms genom mänskliga handlingar i interaktion. Mellanrummens potential ligger just i att det inte finns några förprogrammerade regler som talar om hur man ska bete sig, och med rummets ständiga förändring finns det aldrig tid för ett gängse beteendemönster att etablera sig. Men om det enda sättet att bevara stadens mellanrum är att överge dem, vad får då landskapsarkitekten för roll? Hur kan man försäkra sig om att man bygger en stad med plats för

mellanrum? Stadens marknadsekonomiska krafter kommer alltid att motarbeta mellanrummets existens; finns det någon möjlighet att som landskapsarkitekt försvara dessa kanske mer rättvisa rum?

Ett mellanrum kan aldrig vara statiskt, det kan inte designas eller aktivt skyddas. Och det är inte bara själva platserna i sig som ständigt förändras, utan hela mellanrumsstrukturen; hålrum byggs igen och försvinner, och samtidigt dyker andra upp på nya platser. Denna process bygger på att staden är tillräckligt heterogen och därmed flexibel nog att tillåta en sådan växelverkan, staden kan inte planeras som en färdig fullbordad skapelse. Likväl som staden har en fast och kontinuerlig struktur av traditionella offentliga platser kan den tänkas ha en lösare och spontanare struktur av mellanrum där det temporära är det utmärkande karaktärsdraget. Landskapsarkitekturen bör se möjligheterna i dessa rum; att inte täppa till de utrymmen där människor hittar sig en plats, och att våga ha tilltro till att människan kan finna sina egna platser i staden.

Tanken är inte att *terrain vague* och *free zones* ska ersätta de traditionella stadsrummen, men man måste låta samtiden sätta sitt avtryck i staden. Detta betyder inte att man ska göra om historiska torg till situationsarkitektur – alla ytor kanske inte kan fungera som individuella projektioner – men att acceptera det som är annorlunda och sträva efter en levande stad som inte bygger på homogenisering och fördomar. Det handlar om att se mellanrummet som en inspirationskälla som kan provocera fram nya koncept för stadsrummet. Riktig mångfald kanske inte kan uppnås förrän arkitekter och planerare tar ett steg tillbaka och tillåter invånarna att själva vara med och forma sina platser? Att se staden som en process, i stället för en projekterad bild, kan betyda att arkitektens gestaltande uppdrag blir mindre tydligt, men rollen som koordinator kommer kanske att bli desto viktigare. Landskapsarkitekten är tränad i ett helhetsperspektiv, och med denna helhetssyn kan man kanske få en viktig roll som samordnare av tids-rumsliga faktorer i en situationsbaserad arkitektur?

Samtidigt är det viktigt att vara självkritisk i den här debatten; är vi helt enkelt bara en del av en samtida trend? Är det temporära rummet ännu ett förföriskt bidrag från den moderna utbytbara kulturen där ”slit-och-släng”-mentaliteten

dominerar? Man får se upp så att situationsarkitekturen inte resulterar i någon slags jippo-arkitektur, liknande en nöjespark eller ett reklam-event. Social och ekologisk hållbarhet är två oerhört viktiga aspekter i forordet av den framtida staden, och skapandet av platser för människan måste vara det viktiga – men frågan är hur?

Det måste ses som en skyldighet att granska den egna yrkesrollen och det krävs en brytning med invanda förställningar för att verkligen kunna utveckla stadsrummets möjligheter. Det tycks finnas en rädsla för att släppa taget; Gullbring menar att ”*Om inte arkitektskrået vågar anta vår tids utmaningar, då kommer framtidens stad att byggas utan arkitekter. [...] Är man rädd för framtiden? Eller saknar man helt insikt om arkitekturens kris, den som borde få arkitekterna att ifrågasätta både sitt arv och sin framtid?*”⁴⁰ Ska landskapsarkitekten våga ta risker och utmana i sin design? Ska vår yrkesroll mer likna konstnären? Arkitektur har alltid ett socialt och rumsligt ansvar; eller har vi rätt att skapa obehaglig arkitektur och provocerande stadsrum?

Kanske har arkitekten och planeraren aldrig varit de som bäst förstått stadens väsen? Konstnärer och författare har ofta företrätt en annan förståelse för staden och dess liv; kanske skulle ett nära samarbete med konstnärer i planeringen av stadsrummet leda till ett mer kreativt resultat? Offentlig konst idag innebär oftast att konstnären ”pyntar” platsen när den är färdig, och att landskapsarkitekten lämnar en hänvisad plats där konstverket skall placeras. Men att se konsten som en integrerad del av stadsrummets utformande skulle förmodligen ge en mer variationsrik och lekfull stad.

”*Tillägg och förändringar i stadsbilden ger energi till hela sambället. Staden kan, liksom samtidskonsten, röra om i våra föreställningar om hur världen är beskaffad och bli en katalysator för dynamisk utveckling.*”⁴¹ Ska landskapsarkitekten provocera, dramatisera, argumentera? Kanske ska vi först och främst observera hur människan faktiskt använder stadsrummet för att utifrån det söka en aktiv roll i denna förändring och medvetet agera för att utveckla landskapsarkitekturen.

NOTER

1. Gullbring och Hellström, i *Area 2*, 2001, s. 17.
2. Eisenman, i *Kairos: Arkitekturteorier*, 2003, s. 157 ff.
3. Solá-Morales, i *Kairos: Arkitekturteorier*, 2003, s. 183 f.
4. Azar, i *Urbanitetens omvandlingar*, 2003, s. 222 f.
5. Norberg-Schulz, i *Kairos: Arkitekturteorier*, 2003, s. 110 ff.
6. Solá-Morales, i *Kairos: Arkitekturteorier*, 2003, s. 187 ff.
7. Forsemalm, i *Urbanitetens omvandlingar*, 2003, s. 157 f.
8. Franzén, i *Urbanitetens omvandlingar*, 2003, s. 52 f.
9. Emilson, i *Area 1*, 2002, s. 52.
10. Sadler, 1999, s. 116 f.
11. Ibid, s. 108 f.
12. Ibid, s. 19 f.
13. Ibid, s. 105 ff.
14. Ibid.
15. Emilson, i *Area 4*, 2002, s. 12 ff.
16. Beskrivning av Schouwburgplein,
http://www.west8.nl/W8_Archives/archive.html; 2005-10-22.
17. Cirugeda, <http://www.recetasurbanas.net/>; 2005-10-22.
18. Ibid.
19. Ordninglagen 1993:931 § 2; förkortad version; *Area Nr 2*, 2002, s. 30.
20. Connection, s. 174 ff.
21. Lefebvre, 1982, s. 64 f.
22. Werner, 1991, s. 172.
23. Lefebvre, 1982, s. 152.
24. Gullbring, *Area 1-2*, 2003, s. 46.
25. Monografi om Lebbeus Woods från arkitektskolan i Valencia;
www.arq.upv.es/lebbeus/teoria 2005-02-20.
26. Ibid.
27. Gullbring, *Area 2*, 2001, s. 54.
28. Gullbring, www.calimero.se/woods.htm; 2005-01-10.
29. Gullbring, *Area 2*, 2001, s. 54.
30. Solá-Morales, 2002, s. 186 ff.
31. Ibid.
32. Stalker-manifest, i *Paletten 251-252*, 2003, s. 28-29.
33. Ibid.
34. Ibid.
35. Werner, 1991, s. 10.
36. Kerstin Lagnefeldt och Magnus Ydmark, *Det andra samhället*, uppsats i kursen Landskapsarkitektens miljöpsykologi, SLU, 2005.
37. Lenny Librizzy, Moviums seminarium, SLU, Alnarp, 2005-01-28.
38. Solá-Morales, i *Kairos: Arkitekturteorier*, 2003, s. 192 f.
39. Hallemar, i *Area 1*, 2001, s. 10 f.
40. Gullbring, www.calimero.se/stadspl.htm 2005-01-10.
41. Åhlvik, i *Tänk – 21 inlägg om framtidens stad*, 2001, s. 21.

Det virtuella rummet

Internets väldiga utveckling under de senaste åren, och dess ständigt ökande användning, har aktualiserat frågan om det virtuella rummet som en ny plats för social interaktion. När det offentliga samtalet inte längre förs på stadens torg, utan snarare i massmedier, blir det angeläget att undersöka nya former för ”det offentliga rummet” där det finns utrymme för en fri debatt. Det virtuella rummets nätverksstruktur förenklar kommunikationen mellan individer, kollektiv och auktoriteter, och tar successivt över det offentliga rummets funktioner. Vilka konsekvenser kan detta tänkas få i den fysiska miljön? Vilken roll kan det virtuella rummet få i formandet av framtidens stad?

Begreppet ”det offentliga rummet” är traditionellt sett starkt förknippat med demokrati och politik, men dagens gator och torg är knappast kopplade till det politiska samtalet annat än möjligtvis i valtider och vid demonstrationer. Det har skett en förflyttning av det offentliga samtalet från stadens gator och torg till massmedier som press, radio, TV och internet. Det är genom massmedia som vi informeras om vad som händer i samhället; här förs partiledardebatter och diskussioner. Platsen för den politiska debatten och för informations spridning har alltså bytts ut, från att ha varit en konkret geografisk plats till att bli ett virtuellt och imaginärt rum som utgörs av massmedia.

Det rumsliga begreppet

Ett virtuellt rum skulle kunna beskrivas som ett ”platslöst” och abstrakt rum, eller kanske snarare en ”sfär” som uppfyller samma funktioner som ett fysiskt rum. På hemsidan ”susning.nu” finns att läsa följande:

Virtuell / adjektiv / av latinets *virtualis* - en hypotetisk konstruktion av något. En teoretiskt antagen form av existens¹.

Definitionen av det virtuella rummet är således ett ”hypotetiskt konstruerat rum” eller ”ett teoretiskt antaget rum”. Någon har sagt att det virtuella rummet är det rum där man är när man pratar i telefon. Det kan beskrivas som att även om jag befinner mig hemma i lägenheten rent fysiskt så är jag kanske mer närvarande, åtminstone mentalt, i ett gemensamt tankemässigt rum tillsammans med den jag pratar med. Det skulle i sådana fall betyda att jag med min mobiltelefon kan ”bära med mig” det virtuella rummet och ständigt vara närvarande i det, oberoende var jag befinner mig fysiskt.

Var finns det virtuella rummet?

Att befinna sig på nätet innebär, precis som när man pratar i telefon, att samtidigt som man befinner sig

fysiskt på en plats är man också närvarande på en annan; när jag sitter vid min dator och är uppkopplad mot internet befinner jag mig inte enbart i mitt vardagsrum, utan även i ett abstrakt gemensamt rum med andra aktörer. Jag känner starkare av närvaron av min kompis i Uruguay som är uppkopplad på samma chat som jag, än min mamma som sitter i soffan fyra meter ifrån mig.

I intervjuer med användare från ”ungdomscommunityn” LunarStorm (www.lunarstorm.se) tillfrågades några ungdomar om de kunde se LunarStorm som en offentlig plats. Några av svaren lød: ”*Det är inte en riktig plats, men kan ändå betraktas som en plats. Nästan som en ungdomsgård, men mer öppen, som en park kanske.*” och ”*Lunar blir inte en verklig plats, det är en annan värld ... svårt att förklara. Det är svårt att skapa samma plats i verkligheten ... det är en unik plats.*”²

Internets rumsliga metaforer

Begreppet ”virtuella rum” används allt mer för att beskriva olika ”platser” i cyberspace eller på internet. I själva verket handlar det förstås inte om fysiska platser utan snarare om personer som, genom ett nätverk av datorer, interagerar med varandra. Men det kan vara svårt att förstå hur detta nätverk egentligen

fungerar och att beskriva det. Många gånger lånar man rumsbegrepp från den fysiska världen. ”Vi talar om att 'gå ut på' nätet och att 'mötas' på webbplatser. Chatsidor kan ha namn som 'Torget' och till 'hem'-sidorna kommer man genom att klicka i ett 'fönster'. Internet är som en virtuell stad med alla dess arkitektoniska element – inklusive brandväggar och genvägar.”³ Internet har kommit att likna en verklig stad; här kan du gå på biblioteket, hämta blanketter på försäkringskassan, posta brev, utträtta bankärenden, shoppa, boka resor etc.

Liknelsen till rummet är alltså nödvändig för att kunna förstå vad vi egentligen gör när vi kopplar ihop våra datorer i ett jättenätverk för att

kommunicera och sprida information. Rune Nielsen, arkitekt bakom den virtuella staden Karlskrona 2, menar att ”rummet är en helt grundläggande erfarenhet, som vi upplever genom vår kropp. Eftersom vi förstår världen rumsligt genom vår kroppsliga skala och interaktion överför vi rum till datorn för att begreppsliggöra den. Det blir en fast hållpunkt i ett mångdimensionellt möjlighetsrum.”⁴

Nätverk av nätverk

Internet har utvecklats från att nästan uteslutande ha fungerat som ett informationsbibliotek eller ett medel för att skicka elektroniska brev, till att allt mer fungera som en ”socialt dynamisk plats, orienterad mot mänskliga relationer och sällskap”.⁵ Det har blivit en ”plats” för mänskliga nätverk – en plats där man kan mötas oberoende av var man befinner sig geografiskt. Liknande Deleuzes rhizomstrukturer handlar det om decentraliserade aktiviteter utan traditionella hierarkier. Internet är ett nätverk som i sin tur består av olika nätverk av användare. Internet är ”ett medium som är ett med sin publik i en ständig förändring, i det ögonblick du kopplar upp dej är du en del av internet och dess kultur, men så fort anslutningen avbryts upphör även ditt deltagande. På så sätt är internet aldrig statiskt...”⁶

Internet är alltså ett system av sammankopplade nätverk av användare. Det är en ständigt pågående process som präglas av snabbhet och aktualitet; det som idag finns på internet har imorgon uppdaterats och ersatts av annat. Internet är oberäkneligt och flyktigt, och man kan aldrig riktigt veta vad man ska hitta när man ”surfar runt” (och kanske skulle man kunna jämföra det oplanerade surfandet med situationisternas *dérive*; man cirkulerar runt utan att riktigt veta vad man söker efter, och kan många gånger hitta oväntade saker som förvånar, imponerar, provocerar...).

Det virtuella rummet som demokratisk arena

I diskussionen om huruvida internet är vår tids ”nya offentliga rum” finns det både mycket som talar för och mycket som talar emot. Internets nätverksstruktur innebär att det inte finns någon central punkt i systemet som kan kontrollera och styra informationsflödet och det kan inte heller ägas av

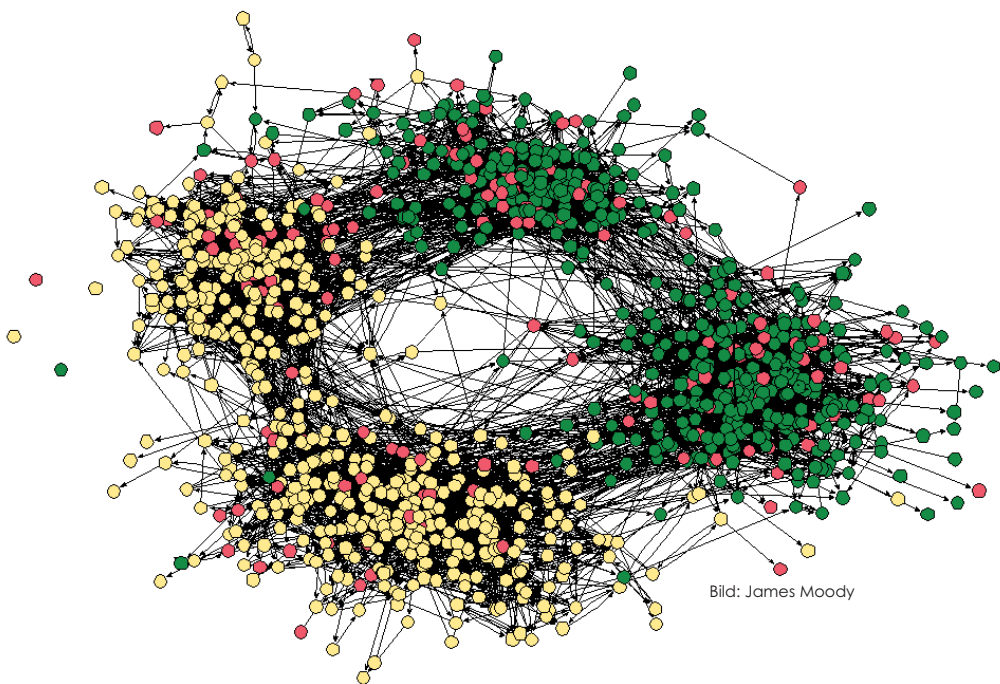

Bild: James Moody

Nätverk av nätverk. Internet är en "plats" för mänskliga nätverk; en plats där man kan mötas oberoende av var man befinner sig geografiskt. Liknande Deleuzes rhizomstrukturer handlar det om decentraliserade aktiviteter utan traditionella hierarkier. Internet är ett nätverk som i sin tur består av olika nätverk av användare.

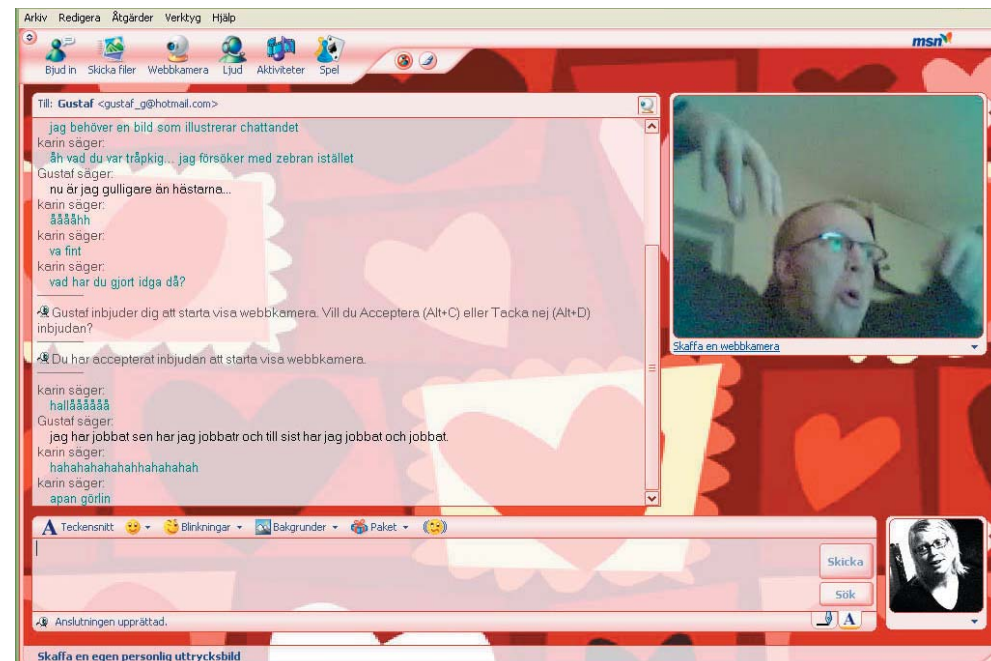
någon, internet tillhör alla och ingen. Alla är med på lika villkor, och av den anledningen anses internet många gånger vara ett sant demokratiskt rum. På internet finns också en stor frihet att vara anonym, vilket skulle kunna innebära en mer fördomsfri debatt där namn och status inte får samma betydelse. Man kan till och med välja sin identitet och utge sig för att vara någon annan, och eftersom det är lika för alla kan det för en del personer innebära nya möjligheter. Samtidigt innebär detta en risk i och med att man aldrig kan vara säker på ifall den jag pratar med talar sanning; ”*på Internet bedöms du genom de åsikter du ger uttryck för, du kan inte tvinga en annan deltagare att lyssna på dej, men ingen kan heller tvinga dej till tystnad.*”⁷

Olika virtuella rum kan vara ett medel för att forma nya gemenskaper och forum för samhällsengagemang, och på så vis kan internet hjälpa till att förenkla det lokala medbestämmandet. Genom ökad kontakt och interaktion mellan medborgarna skapas en starkare gemenskap och därmed också en ökad förståelse och öppenhet inför varandra. Samtidigt är det så att på internet väljer man själv sitt forum och det är lätt att man till slut bara kommunicerar med likasinnade och på så vis undviker den egentliga debatten⁸.

Privatisering av det virtuella rummet

Även om internet många gånger anses vara en typ av offentligt rum där alla får komma till tals på lika villkor, får man inte bortse från det faktum att alla sidor, och således virtuella rum, ägs eller åtminstone står under kontroll av någon, ett företag, en organisation, en myndighet eller en privatperson. Man måste därför vara medveten om den makt som mer eller mindre utövas i dessa rum. Pampers hemsida fungerar som mötesplats för nyblivna föräldrar⁹, men det är ju inte bara av välvilja som de erbjuder denna tjänst. Samtidigt som det ger Pampers en chans att marknadsföra sina produkter, både direkt i diskussionen och indirekt som oundvikliga ”banners”, blir det ett sätt att kontrollera diskussionen och opinionen bland målgruppen för sina produkter. Samma sak gäller alla gratistjänster för e-post; man kan få ett konto på hotmail utan att betala en krona, men enbart under förutsättning att man utsätts för reklam från olika sponsorer.

En annan mer aggressiv variant av det privatiserade virtuella rummet är de så kallade ”pop-ups” som rätt vad det är dyker upp på skärmen och

Vi ses på internet. Internet är en "plats" i ständig förändring, öppen dygnet runt, året runt. Att befinna sig på nätet innebär, precis som när man pratar i telefon, att samtidigt som man befinner sig fysiskt på en plats är man också närvarande på en annan; när jag sitter vid min dator och är uppkopplad mot internet befinner jag mig inte enbart i mitt vardagsrum, utan även i något abstrakt gemensamt rum med andra aktörer.

sprider ut sin propaganda. Dessa ”fönster” poppar upp genom att aktiveras när man går in på en sida som i sin tur är sponsrad av det företag som representerar ”pop-upen”. Parallellt till den fysiska världen är klar; hysteriska reklamkampanjer på stan som man inte kan undvika och som hastigt och oväntat dyker upp utan att man har chans att värja sig. I det virtuella rummet kan företag, på samma sätt som i den fysiska staden, ”köpa sig” plats – en välbesökt hemsida eller en ”banner” på ett välbesökt forum – för att marknadsföra sina produkter. Problematiken med att, med pengar, kunna köpa sig en plats och således makt kvarstår alltså även i det virtuella rummet, och även om en privatperson tillåts att uttrycka sig på en hemsida har man inte samma möjligheter som ett företag att nå ut. Det finns alltså en skillnad i att internets struktur är demokratisk medan ”platserna” i sig ofta inte är det. Här blir också frågan om censur och kontroll aktuell; internet är ju ett närmast perfekt kontrollinstrument i det att enskilda användares navigering kan spåras.

Tillgången till internet som demokratifråga

Ett av de stora argumenten mot internet som ett offentligt rum är den ojämna tillgången; alla har inte samma tillgång till internet. Även om internet i sig är öppet för alla och att alla är välkomna att delta så finns det fortfarande många människor som inte har möjlighet att koppla upp sig. Det kan dels bero på ekonomiska aspekter, dels på teknisk kunskap, men även på ovilja. I vår del av världen är det framför allt många äldre människor som ställs utanför ”den digitala världen”. Frågan är vad det får för konsekvenser att vara fränkopplad? Kommer det i framtiden att anses som ett handikapp att inte ha tillgång till internet?

Just nu pågår stora projekt för att kunna erbjuda allt fler människor internetuppkoppling. Kommuner stoltserar med att ”cirka 96 - 98 % av busbållerna och företagen har tillgång till bredband”¹⁰ eller att ”målsättningen ska vara att täcka 100 % av kommuninvånarna”¹¹. Det handlar om att kunna erbjuda en service till invånarna och detta blir ytterligare ett lockbete för småkommuner i jakten på ett växande invånarantal. I framtiden kan man tänka sig att tillgången till internet kommer att vara ännu viktigare och – kanske till och med – avgörande för många småkommuner och glesbygdssamhällen.

Internet har blivit en politisk fråga där tillgången till nätet ses som varje människas rättighet. Då internet fungerar som ett offentligt rum kommer nätuppkopplingen närmast att vara en demokratifråga. Av den anledningen har biståndsorganisationer börjat jobba med projekt där man ökar och säkrar tillgången till internet i fattigare länder.¹²

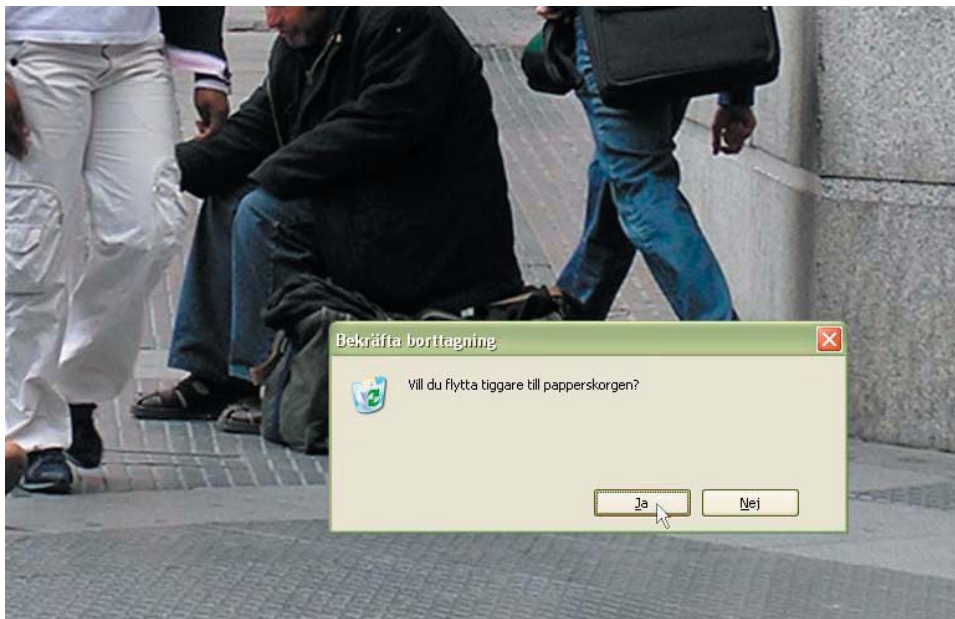
Två parallella världar?

Att internet har kommit att förändra våra liv är redan ett faktum. Ärenden som man tidigare gjorde ute på stan gör man nuförtiden istället på internet; år 2004 fanns 5,3 miljoner privata internetbankkunder i Sverige¹³. Frågan är vad denna utveckling kommer att få för konsekvenser i stadsrummet. Kommer stadens torg att förlora sin roll som mötesplats och gemensamt rum, eller kommer de bara att få en förändrad funktion? Kommer vår rumsuppfattning att påverkas av det virtuella rummet och i sådana fall, på vilket sätt?

Internet nämns många gånger som ett nytt rum för social, politisk och ekonomisk aktion. Betyder det att det virtuella rummet i framtiden kommer att spela ut stadsrummet helt och att all mänsklig kontakt kommer att ske över nätet? Riktigt så illa behöver det kanske inte bli, behovet att ”mötas på riktigt” kommer nog alltid att finnas. Snarare är det så att den virtuella världen och den fysiska världen många gånger går hand i hand och det sociala samspelet på nätet leder till kontakter som lever vidare i den fysiska världen¹⁴. Den stora förändringen handlar istället om utsuddandet av gränsen mellan privat och offentligt. Samtidigt som vi tar in omvärlden och offentligheten i våra hem genom TV, radio och internet, offentliggör vi oss själva och vårt privatliv genom att publicera privat information för allmän beskådan, antingen på en egen hemsida, en ”blogg” eller på en ”community” på internet. Den engelske kommunikationsvetaren David Morley menar att den ökade användningen av informationsteknik kommer att förändra vår syn på offentligt och privat och på så vis ha inverkan på vårt vardagsliv. Han menar att informationstekniken har: *”förmågan att samtidigt föra samman det som är åtskilt (att ta in omvärlden i hemmet...) men också att på liknande sätt överträda den (som alltid, potentiellt belägen) gräns som skyddar privatlivet från hoten från världen utanför.”*¹⁵

Relationer via nätet

Internet är en ”plats” i ständig förändring, öppen dygnet runt, året om. Här är man aldrig ensam; det finns plats för alla, oberoende intressen. Med tanke på vår tids ökade individualitet kan det rent av vara lättare att finna ”sin plats” på internet än i det verkliga rummet. På internet kan man välja vilken ”miljö” man vill söka sig till och det är enkelt att söka upp likasinnade och knyta nya kontakter. Här – precis som i ”det verkliga rummet” – träffar man sina vänner och ibland dyker det upp någon okänd som inleder ett samtal, som man antingen väljer att fortsätta eller att ”klicka bort”. Skillnaden är dock att på internet är det mycket lättare att välja vilka jag vill kommunicera med; man behöver inte konfronteras med besvärliga människor på samma sätt som i ”den verkliga världen” eftersom det bara är att ”klicka bort” honom eller henne. I internets virtuella rum har man större kontroll över den egna situationen och när som helst kan jag välja att stänga av. En sådan mentalitet, när man bara har

Konfrontation. På internet är det mycket lättare att välja vem jag vill kommunicera med; man behöver inte konfronteras med besvärliga människor, på samma sätt som i "den verkliga världen", eftersom det bara är att "klicka bort" honom eller henne.

ansvar för sig själv, kan tänkas överföras till stadsrummet och ge en alienerande effekt inför andra människor. Än så länge är internet en ung företeelse och vi har nog inte sett det verkliga resultatet av ett sådant förändrat synsätt på omvärlden. Man kan visserligen tänka sig att det redan nu finns de som gärna skulle vilja kunna "klicka bort" en tiggare på gatan.

Den digitala staden

Användningen av rumsliga metaforer för uppbyggnad och beskrivning av virtuella mötesrum konkretiseras när man nu bygger upp hela "digitala städer". En del är utformade i kommersiella syften, andra som virtuella mötesplatser för medborgare. Den digitala framställningen av staden speglar ganska tydligt i vilket sammanhang den är framtagen och för vem denna stad är till för. En gemensam faktor för alla virtuella städer är att de är i ständig förändring och att de med tiden kommer att omvandlas, dels rent tekniskt dels innehållsmässigt. Tidsdimensionen skiljer sig starkt mellan det virtuella och det verkliga rummet; internets tekniska utveckling går avsevärt snabbare än den fysiska verkligheten.

Konstnärsgruppen Superflex har gjort en digital kopia av Karlskrona där visionen var att skapa en "frizon" där stadens alla medborgare kunde vara med och direkt förändra den. "Till en början är Karlskrona2 en exakt avbild av Karlskrona, men allteftersom de virtuella invånarna träffas och påverkar varandra sker en omvärdering av byggnadernas funktioner, förändringar i sociala hierarkier och förnyelser och förändringar av lagar."¹⁶

Genom att skapa en digital kopia av den verkliga staden och göra den tillgänglig för alla via internet kunde man utmana invanda maktstrukturer och politiska system och låta invånarna själva direkt påverka och utveckla sin stad. Eftersom Karlskrona2 inte lyder under det verkliga Karlskronas juridiska, ekonomiska och sociala lagar blev i princip allt möjligt i den digitala kopian. Karlskrona2 fungerar som ett verktyg för att skapa visioner om framtiden: hur skulle Karlskrona kunna utvecklas socialt, politiskt och som stadsmiljö? Karlskrona-invånarna kunde följa den digitala stadens utveckling genom en stor skärm på Stortorget, vilket blev "kontaktytan" mellan den virtuella och den verkliga staden. Här fick man chansen att reflektera över skillnaderna mellan den verkliga staden Karlskrona och dess digitala kopia Karlskrona2.

Superflex väljer att benämna Karlskrona2-projektet "socio-ekonomisk integration" snarare än ett konstverk. Projektet blir ett försök att använda internet i ett begränsat lokalt sammanhang istället för som ett globalt kommunikationssystem. Karlskrona2 är en kollektiv värld där alla har möjlighet att påverka och vara med och utveckla staden, och på så vis blir det ett projekt som till stor del handlar om demokratiska processer.

Frågan är hur den verkliga staden kan dra nytta av den digitala kopian; vad för slags utbyte finns mellan dessa "parallella världar"? På vilket sätt utmanar den digitala staden den verkliga staden? I sin artikel om Karlskrona2 frågar sig Per Zetterfalk hur den digitala staden skulle kunna hjälpa till att öka det politiska engagemanget, framför allt hos unga, genom att lyfta frågorna från att handla om skatter och fördelning av offentliga medel till att fokusera mer på helhet, vision och framtidsfrågor¹⁷. I ett rum där enbart graden av kreativitet sätter gränser tillåts man att tänka i ett större perspektiv och på så vis kanske också nå längre.

Bild: Rune Nielsen, Superflex

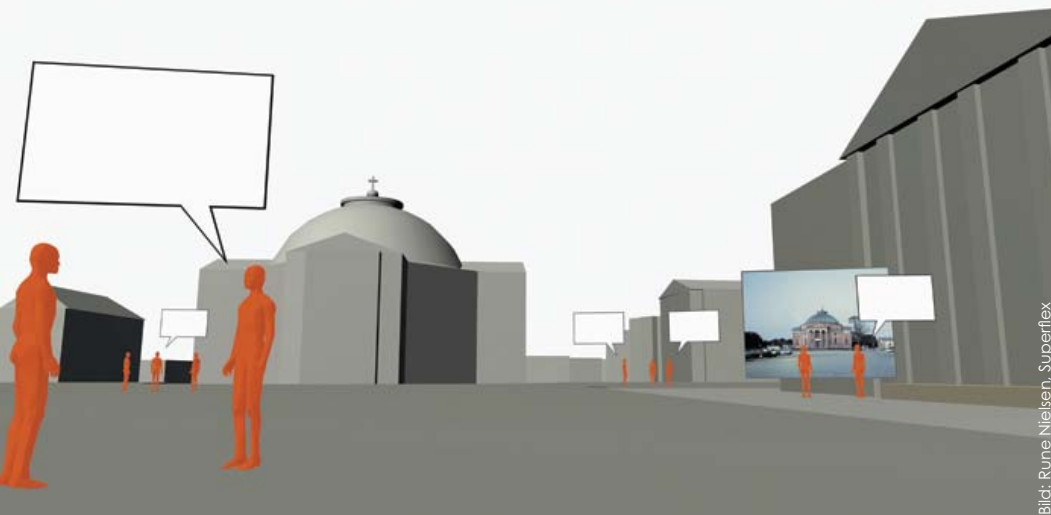

Bild: Rune Nielsen, Superflex

Den digitala staden. Genom att skapa en digital kopia av den verkliga staden och göra den tillgänglig för alla via internet kan man utmana invanda maktstrukturer och politiska system och låta invånarna själva direkt påverka och utveckla sin stad.

Det virtuella rummets framtid

Internet har blivit ett av vår tids nya offentliga rum, och frågan är hur väl det fungerar som diskussionsforum inför framtida samhällsförändringar. Hur kan man samarbeta för att bygga upp det demokratiska internet tillsammans? En stor skillnad mellan det virtuella rummet och det fysiska samhället är tidsdimensionen; av internet förväntas snabba förändringar och resultat medan den fysiska verkligheten är betydligt trögare¹⁸.

Den digitala staden är ett exempel på hur man kan låta det virtuella och det reella mötas och dra nytta av varandra. Den virtuella staden kan bli ett verktyg för politiskt engagemang i en vidare mening. Genom detta medium kan man nå andra målgrupper än vad man gör i traditionella partipolitiska debatter. Samtidigt kan man lyfta diskussionen till en annan nivå där det finns utrymme för reflektion över större strukturer och sammanhang. Den abstrakta avbildningen av samhället innebär en frihet i debatten som det inte finns utrymme för i traditionell politik. Här finns inga invanda mönster som hämmar fantasin, utan varje situation inspirerar till nya koncept och idéer. I den digitala staden – och kanske även i andra typer av digitala forum – finns det utrymme för reflektion och diskussion kring större frågor om de politiska systemen, vilket är väsentligt för att föra demokratin framåt.

Frågan är hur den nya tekniken kommer att påverka de urbana miljöerna; ”hur kommer representationerna att påverka våra uppfattningar om vad städer är, hur de ser ut, hur de kan designas eller uppfinnas på nytt?”¹⁹ Introduktionen av de virtuella rummen kommer helt klart att förändra synen på tid och avstånd och på så vis kommer även staden att sättas i ett annorlunda förhållande till dessa två faktorer. Frågan är hur, och det kan nog bara framtiden ge svar på.

NOTER

1. <http://susning.nu/Virtuell>, 2005-10-18.
2. Skog, *Privat och publik kommunikation på LunarStorm*, 2003, s. 11.
3. Lantz, *Det expanderade konstrummet*, ur Statens konstnärsråds årskatalog nr 33, 2003, s. 127 f.
4. Citat Nielsen i Zetterfalk, 2002, s. 228 (egen översättning).
5. Zetterfalk, 2002, s. 216.
6. Larsson, artikel från *Sebeokean*, en elektronisk tidning för Medie- och kommunikationsvetenskapsprogrammet på Högskolan i Jönköping, <http://www.hlk.hj.se/sebeokean/1-97/Docs/karinl.HTM>; 2005-10-19
7. Ibid.
8. Ibid.
9. Edquist, i *Tänk – 21 inlägg om framtidens stad*, s. 101.
10. <http://www.valdemarsvik.se/templates/Page.aspx?id=1265>; 2005-10-06.
11. <http://www.varnamo.se/5.17aece81049dd6ba7d7fff341.html>; 2005-10-06.
12. Seminarium om internet och solidaritet, Barcelona juni 2005, <http://www.jornadasinternetsocial.org>; 2005-05-20.
13. Det bör dock poängteras att flera personer kan ha flera konton varav denna siffra kan vara lite vilseledande. Statistik från Svenska Bankföreningen, 2004, http://www.bankforeningen.se/upload/internetbank_dec_2004.pdf, 2005-10-06, s. 6.
14. Zetterfalk, s. 215.
15. Skog, 2003, s. 13.
16. Zetterfalk, 2002, s. 209.
17. Ibid, s. 223 f.
18. Ibid, s. 230.
19. Ibid, s. 220

adel

2

ANNA

LLYS

» REFERENS: MADRID

Madrid är en kaotisk stad; en stad som är underbar och outhärdlig i samma andetag. Rusningstrafiken, den attraktiva storstadspulsen, den påfrestande trängseln och det behagliga folkvimlet, det levande kulturlivet, den sociala misären, kravet på konsumtion, det hektiska nattlivet, bullret, Madridhimlens kvällsljus, den sociala mångfalden, svalkan på det lummiga torget, metrons effektiva resor och skrällen för nya terroristattentat.

Staden är som ett stort lotteri där du antingen är vinnare eller förlorare. Hemlösa sover på kartonger intill välklädda skyltdockor i Prada-boutiquen, uppgrävda trottoarer, ockuperade hus, världsberömda konstsamlingar, turistsouvenirerna; Madrid är långt ifrån en konfliktfri stad. Men någonstans finner sig känslan att det är på riktigt.

Den populära spanske musikern Joaquín Sabina har skrivit en sång tillägnad staden Madrid och presenterar den med följande rader ”*Detta är en sång som heter 'Vi säger att jag pratar om Madrid' och det är en historia om kärlek och hat till en stad där man inte kan leva, men som trots allt är oersättlig.*”

Där vägarna korsar varandra
 där man inte kan föreställa sig havet
 dit man alltid återvänder som flykting
 vi säger att jag pratar om Madrid

Där begäret färdas i hissar
 finns det en vrå över för mej
 jag lämnar liv i dess skrymslen
 vi säger att jag pratar om Madrid

Solen är en gaskamin
 livet ett tunnelbanetåg på väg ut
 det ligger en spruta i handfatet
 vi säger att jag pratar om Madrid

När döden kommer och besöker mej
 väck mej inte, låt mej sova
 här har jag levt, här vill jag stanna
 vi säger att jag pratar om Madrid

Joaquín Sabina, Pongamos que hablo de
 Madrid (egen översättning)

Syfte

Syftet med analysdelen är att konkretisera de teorier som har tagits upp i föregående del med exempel framförallt från Madrid. Genom att undersöka bilder av staden och stadsbyggnadsvisionens målsättningar, och genom att jämföra stadens etablerade offentliga platser med andra former av existerande stadsrum, undersöks det offentliga rummets möjligheter. Ett antal referensplatser i Madrid observeras och deras potential till förändring och interaktion diskuteras.

Innehåll

Analysdelen inleds med en diskussion om de bilder av Madrid som produceras och reproduceras i olika syften; för att stärka stadens och invånarnas identitet, eller för att marknadsföra staden utåt. Vi försöker förstå Madrid ur olika synvinklar; från de ofta generella turistbilderna, till de mer subjektiva porträtten av staden. Hur uppfattar vi staden och hur vill man att staden ska bli uppfattad? Vidare granskas de riktlinjer som Madrids kommun har satt upp för sitt stadsbyggande; vad innebär ”stadsutveckling” i Madrid och vilka metoder är tänkta att tillämpas för att uppnå de mål som har satts upp? Vi undersöker även den kritik som uppkommit från olika grupper som en reaktion på stadens utvecklingsstrategier. ”Ett annat Madrid är möjligt”, lyder ett motto, och frågan är hur detta ”andra Madrid” skulle kunna se ut? Vad finns det för alternativa förhållningssätt till stadsrummets idé, form och användning? Vi har studerat ett antal exempel på initiativ att utvidga de offentliga rummens funktioner, i framförallt Madrid. I kapitlet ”Platser som skiljer sig” presenteras olika typer av offentliga rum som, på grund av sin form eller funktion, är vanligt förekommande i staden. Etablerade typer eller karaktärer, som till exempel gågatan eller det representativa torget, kan nästan sägas ingå i en stadsrumstypologi, och det blir intressant att diskutera de mer vedertagna typerna av stadsrum och deras möjligheter i jämförelse med andra typer av rum i staden som inte kan sorteras in under de traditionella kategorierna gata, torg eller park. Slutligen presenteras en rad observationer utförda på olika platser i Madrid. Här försöker vi dra slutsatser om de olika stadsrummens möjlighet till förändring och deras förmåga att anpassa sig till olika situationer. Vilka

fysiska och sociala koder styr en plats? Hur förändras platsen över dygnet, och med olika brukare? Motsätter sig materien vissa situationer, och hur flexibel är platsen för olika former av interaktion?

Vi har använt oss av de spanska namnen på platserna; ord som plaza (torg), parque (park) och calle eller ”c/” (gata) har inte översatts till svenska.

»REFERENS: MADRID

Bilder av staden

Bilder av städer produceras och reproduceras i olika syften; för att stärka stadens identitet och invånarnas sammanhållning, eller för att marknadsföra staden utåt i konkurrensen med andra städer. Bilden och fotografiet blir till en symbol för staden och dess liv, en sinnesbild som ibland blir starkare än själva verkligheten. Olika utgångspunkter resulterar i olika bilder, som inte sällan tycks presentera vitt skilda städer. Panorama, halvbild, närbild; från de yviga turistbilderna, till de subjektiva porträtten av staden. Hur vill man att staden Madrid ska uppfattas? Finns det glapp där staden inte lyckas hålla bilden tät? Hur ser vår ”bild” av Madrid ut?

Bilder av staden sprids som ringar på vattnet, de reproduceras och kopieras tills de slutligen lyckas konsolidera en närmast enhetlig och allmängiltig bild av en och samma stad. I alla fall för de som ännu inte varit där. Det kan vara ett monuments välkända siluett, en viktig historisk händelse, menyn på en av uteserveringarna, stadens nöjesliv, neonskyltarna eller casinobyggnaderna, strandpromenaden, traditionerna, kvarteren, eller själva stadsbefolkningen, som formar bilden av staden. Ofta tycks det finnas enhetliga karaktärer som förknippas med de olika bilderna som har multiplicerats av staden; det romantiska Paris, kosmopolitiska New York, eller den eviga karnevals- och sambastaden Rio de Janeiro. Men vad är Madrid, och vad vill man att Madrid ska vara?

Vi försöker återkalla den bild vi själva hade av staden Madrid innan vi kom hit. Förmodligen påminde den mycket om den generella bilden av Spanien. Men ju längre tid vi bor i Madrid, desto svårare blir det att fånga staden i en enhetlig bild. Den generella panoramabilden av Madrid – som den första anblicken på staden ger – koncentreras kring bekanta motiv och man kanske tror sig förstå staden i ett enda klarsynt blickfång. I början var det centrala torget Puerta

del Sol och den stora gatan Gran Vía viktiga element att orientera sig efter, men vartefter har de förlorat sin betydelse som riktmärken och ersatts av andra. Steg för steg lär vi känna nya stadsdelar, och bilden av Madrid upplöser sig i flera – inte helt förenliga – bilder. Panoramats fragmenteras i tusentals närbilder, som utgör en komplex skildring av staden som inte helt lätt låter sig beskrivas. Frågan är om det överhuvudtaget finns någon gemensam och enhetlig bild av Madrid som kan delas av så gott som alla?

Madrid - staden som aldrig sover

”Spanjorernas sena vanor är vida berömda. Nattsuddandet gäller i högsta grad Madrid. Det mesta av det sociala livet sker utombes eller på barer och kaféer, bara det inte är hemma. En kväll på stan brukar bli en glad men långsam maraton med flera stopp på olika barer och med allt fler deltagare. Mällinjen är någon gång vid frukost, som även den gärna äts ute.

Det kommer aldrig vara bara du och staden. Möjligtvis i en hyrd roddbåt i Parque del Retiros konstgjorda sjö. Alldeles för många vill ha sett eller gjort något här. En del vill stå öga mot öga med tavlan Guernica på Centro de Arte Reina Sofía eller strosa runt bland Pradomuseets världsberömda konstsamlingar. Matintresserade finner lyckan i saffransdoftande paella, tapas eller kyld sangria med fruktbitar. Dansintresserade i flamencoupptvisning och shoppingtokiga i det enorma utbud av skor och väskor som gjort Spanien känt i shoppingvärlden.¹

(Resebyrå Ticket)

”Madrid är en stad som tillfredställer alla behov hos sina besökare, med ett stort utbud av nöje och fritid. De 6 miljoner besökarna som Madrid välkomnar ärligen kan njuta av museum med högt internationellt anseende, parker mitt i centrum, historiska monument, butiker, betydelsefulla framträdande och kulturhändelser, teater, bio och en lång lista av evenemang som håller vår stad levande och modern. Men dessutom är Madrid en stad som aldrig sover. Med ett aktivt nattliv finns det alltid ett ställe där man kan lyssna på levande

musik, ta en kaffe eller gå ut och dansa med sina vänner.”² (från den officiella hemsidan för Madrids kandidatur inför de olympiska spelen 2012)

”Spaniens huvudstad är belägen i hjärtat av den iberiska halvön och precis i centrum av den Kastilianska högplatån 646 meter över havet. Det är en stad med över tre miljoner invånare. En kosmopolitisk stad, ett affärscentrum; huvudkvarteret för offentliga myndigheter, regering, det spanska parlamentet och den spanska kungafamiljen. Madrid har även en viktig roll i både den finansiella och den industriella sektorn. Den största delen av industrin är belägen i stadens södra del där viktig textil-, livsmedels- och metallindustri är samlad. Madrid karakteriseras av intensivt kulturell och konstnärlig aktivitet och har ett väldigt livligt nattliv.”³ ("Aboutmadrid", webguide med länk från kommunens hemsida)

Det främsta motivet till dessa uppmålade och förenklade bilder av staden står turistnäringen för; i färgglada magasin viks plats efter plats ut med det givna syftet att locka betaldukliga att företa sig en resa till just denna destination. Bilderna anpassas – liksom all marknadsföring – till en speciell målgrupp, vilket innebär att den gängse bilden av staden kryddas antingen med begrepp som barnvänlig och säker, eller med gastronomisk och restaurangtät, eller andra adjektiv som tycks tilltala en speciellt utvald grupp. Om vi tittar närmare på de korta beskrivningarna av Madrid här ovan så utgör den första, från den svenska resebyrå ”Ticket”, den mest kuriosa bilden. Texten är ganska personligt skriven och dedicerar hela det inledande stycket till Madrids aktiva nattliv, för

att sedan presentera de generella höjdpunkterna; Picassos Guernica på Reina Sofía, sjön i el Parque del Retiro, för att sedan gå över till de riktiga klichéerna ”saffransdoftande paella”, ”kyld sangria” och ”flamencouppvisningar”, företeelser som nästan tycks finnas i den spanska huvudstaden enbart för att behaga turisterna. Denna Madridannons är riktad till ressurenliga svenskar, och bygger på ett bekräftande av de förväntningar som redan finns på Spanien som land. Man lockar helt enkelt turister till Madrid genom att förstärka den generella bilden av Spanien.

Den andra beskrivningen tycks ha ett annat syfte; den härstammar från kampanjen att göra Madrid till värdstad för de olympiska spelen 2012 och riktas inte bara till internationella målgrupper, utan används även för att stärka gemenskapen nationellt genom att använda begrepp som ”vår stad”. Beskrivningen är mer generell och ger inga specifika exempel på platser, men den är nog att påpeka att Madrid är ett populärt turistmål som årligen välkomnar 6 miljoner turister. Man avslutar med att konstatera att Madrid är en stad som aldrig sover, och att det aktiva nattlivet välkomnar dig och dina vänner.

Den sista beskrivningen tycks betydligt mer objektiv och faktainriktad och är tagen från webguiden ”aboutmadrid” som är länkad från kommunens hemsida. Beskrivningen betonar främst Madrids ekonomiska och politiska ställning i landet och påminner om en text ur mellanstadiets geografibok. Det vanskliga med denna typ av faktabeskrivningar är att de upplevs så sanningsenliga att det kan vara svårt att ställa sig kritisk mot dem. Genom att radda upp ”huvudkvarter för offentliga myndigheter, regering, det spanska parlamentet och den spanska kungafamiljen” förstärks bilden av Madrid som huvudstad. Man beskriver slutligen att Madrid karakteriseras av ett väldigt livligt nattliv.

Bilden av staden Madrid är bilden av staden som aldrig sover; den aktiva nöjesstaden, staden med den intensiva kulturupplevelsen, staden med de historiska byggnaderna, de intressanta platserna; staden med imponerande monument, med gröna parker och många möjligheter till fritidsaktiviteter. Kort och gott staden du längtar till, staden du vill besöka, staden du vill bo i.

Bilderna över Madrid uppvisar en stor grad av samstämmighet, som kanske mest har att göra med att de är ytterst kortfattade och generaliserade referat av en miljonstad. Men inte nog med det tycks de även likna bilderna av andra stora spanska städer; Madrid, Barcelona och Valencia är alla städer som inte sover.

Dag Österberg skriver i boken "Stadens illusioner" om perspektivet han kallar "den gängse föreställningen av staden" och vad detta får för konsekvenser i Oslo; "*Dess svaghet – som i många sammanhang snarare är dess styrka – är den flackande blicken. Områden beskrivs än ur den ena än ur den andra synvinkeln, än tar man hänsyn till det ena, än till det andra, än lyfter man fram en viss uppfattning än en annan om vad som är viktigt och värdefullt. Det är med andra ord en framställning som bara kan göra alla till lags genom att var och en inse att inte heller de andra är helt nöjda, dvs. en urvattnad eller blaskig form av samstämmighet eller konsensus.*"⁴ Den generella beskrivningen av staden har en tydlig avsikt, menar Österberg; att skapa pseudoenighet bland samhällsmedborgarna och att forma en homogen stad. En enkel och övertygande bild av staden kan – illusoriskt – ena den egna lokalbefolkningen, men även locka dit nya invånare och besökare.

Vykortsmotiven och staden där emellan

Får vi lov att presentera Madrid? Kanske Du aldrig har varit här förut? Det är en fantastisk stad, välkommen! Den självklara utgångspunkten för att upptäcka staden är *Puerta del Sol*, ett halvcirkelformat torg som utgör landets nollpunkt för de sex riksvägar som sträcker sig ut i landet, och varifrån alla avstånd mäts. Vägarna radierar ut från torget som solstrålar och härifrån sträcker sig det populära shoppingstråket *Calle Preciados* upp mot stadens stora pulsåder *Gran Vía*, som med sina teatrar, biosalonger och imponerade byggnader utgör något av ett Broadway för Madrid. Vid *Gran Vías* västliga ände hittar du det eleganta torget *Plaza España* med sin ståtliga staty av Don Quijote och dess skapare Miguel Cervantes. Torget är populärt och lummigt med höga plataner och åldrade olivträd som skuggar platsen. I fonden ses den högresta hotellbyggnaden från början av 1900-talet. Följer man *Calle Bailén* söderut kommer man till det kungliga palatset *El Palacio Real* och *Plaza de Oriente* som är en vacker parterträdgård med klippta buxbomshäckar som ligger mellan *Opera* och slottet. Det kungliga slottet är en pampig 1700-talssbyggnad som ligger

Mellan vykortsmotiven. En enkel och övertygande bild av staden kan – illusoriskt – ena den egna lokalbefolkningen, men även locka dit nya invånare och besökare. Men i denna förenklade bild av monument och sevärdheter finns inte plats för "den verkliga" staden.

precis vid kanten där staden stupar ner mot Manzanaresfloden. Slottet har ett vackert panorama i fonden, med Guadarramas blånande berg. Ett stenkast bort i de trånga medeltidskvarteren ligger *Plaza Mayor*, ett kringbyggt torg från början av 1600-talet som är ett mycket populärt utflyktsmål för Madridbor såväl som turister. Där samlas uteserveringar, porträttmålare och gatumusikanter på den stora stenlagda ytan. Om *Plaza Mayor* är en viktig emblematiske plats i staden Madrid så är ändå dess symbol gudinnan *Cibeles*, som är förevigad som staty i rondellen där *Paseo de Recoletos* möter *Calle Alcalá*. Från *Cibeles* och upp mot parken *Retiro* reser sig ytterligare ett välkänt monument, *La Puerta de Alcalá* – en av de gamla stadsportarna – som fortfarande är ärrad efter inbördeskriget på 30-talet. *El Parque del Retiro* är hela Madrids park; en omåttligt populär plats för söndagspicknick, joggingturer, romantiska promenader eller till och med en roddtur. Följer vi *La Castellana* norrut kommer vi till *Plaza de Castilla* som är en av stadens mer moderna platser, som med sina karakteristiska lutande torn bildar en port till staden i norr, *La Puerta de Europa*.

Så här skulle man kunna tänka sig att en guidning av Madrid skulle kunna låta. De platser som kursiverats och hastigt omnämns här är förmodligen de mest ”typiska” platserna i Madrid och de är alla frekventa vykortsmotiv. Frågan är bara var staden mellan dessa sevärdheter har tagit vägen? Är det så att man inte ser den ”verkliga staden” för alla monument och sevärdheter?

Temaparkstaden

Stora delar av Madrids centrum präglas av turismens upplevelseekonomi. Det är inte bara souvenirbutiker och restauranger med hypertraditionella menyer som påverkar stadsbilden; de restaurerade kvarteren i centrum har fått en historisk touche, som för att införliva förväntningarna på den spanska huvudstaden. Ett exempel är det kringbyggda torget Plaza Mayor, på bilder från sent 1800-tal ser man det nuvarande torget som en ornamental trädgård med fontäner och planteringar. Fotografier från 60-talet visar istället en bilparkering. Men när Plaza Mayor restaurerades senaste gången sökte man ett mer historiskt uttryck och resultatet blev en stor öppen yta av granit, med fyra monumentala lyktor kring den centrala ryttarstatyn; ett uttryck som ofta tolkas som medeltida. Ett ögonblick ur torgets historia har konserverats.

Begreppet *temapark* eller *theme park*, bland annat behandlat av arkitekturkritikern Michael Sorkin, innebär ett fenomen där den verkliga staden ersätts av den imaginära bilden av vad det en gång har varit. Det handlar ofta om olika typer av imiterande arkitektur eller en ”museumifiering” av monument och byggnader i en vilja att konservera vissa uttryck i staden. Dessa förevigade miljöer konsumeras sedan av turisterna som tror sig uppleva något riktigt genuint. Men på samma sätt som vardagsföremål – en kruka eller en kam – förlorar sin kontext i museets glasmonter så har stadens monument mist sin ursprungliga innerbörd och fungerar först och främst som bilder som vittnar om en historia.⁵

Konsumtion av permanenta ögonblick

Fotografiet tycks vara den mest sanna representationen av verkligheten, men vad visar egentligen bilden? Fotografiet är ett fryst ögonblick av en situation som egentligen kanske aldrig har upplevts av någon. Det ögonblick som fotografiet visar är en beskuren verklighet som i efterhand rekonstrueras som en verklig händelse. Men ändå tycker man sig se en klar situation i fotografiet, ett ögonblick i historien som fångats och konserverats som ett

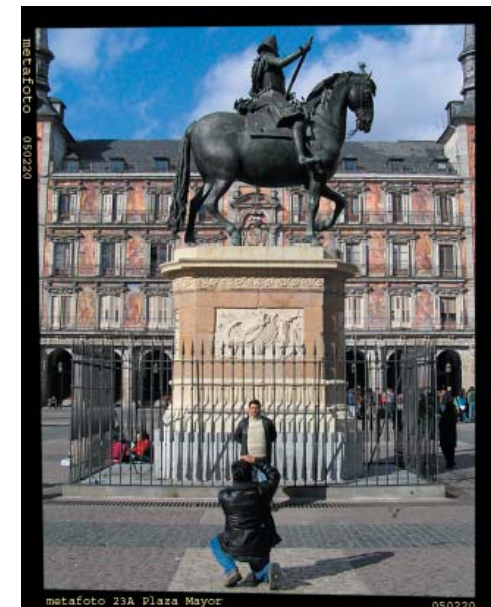
sanningsenligt minne.⁶ Tilltron till den fotografiska bilden är oerhört stark i vår kultur, och frågan är om inte denna ”objektiva och statiska bild”, fångad genom kameranlinsen, ses som mer verklig än den subjektiva och upplevda verkligheten? Alla de fotografier man ser från olika städer hjälper till att successivt bygga upp en tankebild om vad staden är och bör vara; “När vi idag talar om staden är det kanske inte alltid i första hand den faktiska, materiella staden, man avser. Det är snarare så att det är bilden av staden – den imaginära staden – vi refererar till.”⁷

Den amerikanska författaren och debattören Susan Sontag har beskrivit fotografiets psykologiska värde i masshället. Att fotografera en plats eller ett monument är för turisten ett sätt att fånga sitt möte med platsen, ett bevis på att det verkligen har hänt och ett sätt att kunna ta med sig ögonblicket hem. För turisten är det inte alltid själva besöket på den konkreta platsen som är den mest verkliga upplevelsen. Inte sällan har man redan bläddrat i guideböcker och resekataloger och på så vis redan lagrat otaliga bilder från platsen. Det reella mötet blir därför en dämpad händelse som inte alltid lever upp till förväntningarna; vi har helt enkelt sett det förut. Turismen präglas till stor del av jakten på monumenten; man slussas runt för att samla på sig porträtt av stadens landmärken. Turisten ser staden genom kameranlinsen, ett utsnitt som sedan hamnar i semesteralbumet. Det fotograferade mötet med platsen blir en souvenir.⁸

Mellan sevärdheterna

Mellan alla dessa monument breder ”den vanliga staden” ut sig och utgör den bakgrund mot vilken landmärkena utmärker sig. De välkända silhuetter eller ”sky-lines” som många städer konstruerar i marknadsföringssyften (se bild s. 41) bygger på att ”mellanrummen” mellan monumenten raderas ut och staden abstraheras samman till en samling arkitektoniska verk. I den förenklade och generaliserade turistbilden av en stad finns inget utrymme för ”den verkliga staden”.

Det tycks finnas en uttalad idé om vad staden Madrid är, och i glappet mellan förväntningen och den verkliga perceptionen tycks det ibland uppstå en psykologisk överbyggnad som gör att vi helt negligerar det som inte

Samlarbilder. Att fotografera en plats eller ett monument är för turisten ett sätt att fånga sitt möte med platsen, ett bevis på att det verkligen har hänt och ett sätt att kunna ta med sig ögonblicket hem.

stämmer in i bilden. Vi ser helt enkelt inte de mellanrum där staden inte lyckats hålla bilden tät. Det blir här intressant att se vilka platser som faktiskt ingår i bilden av Madrid och vilka som uppenbart exkluderas. Vilka platser i staden är för vaga eller anses inte vara tillräckligt autentiska för att kunna användas i marknadsföringssyfte?

Erbjuden identitet

Invånarnas Madrid är inte samma sak som turisternas bild av staden. Dag Österberg talar om stadens ”vara-för-invånarna” och ett ”vara-för-andra” och menar att dessa skiljer sig markant. Som turist besöker man kanske en stad över en långhelg och känner sig fri från vardagens slit och måsten, och man ser staden på ett mer ”ledigt” sätt med ett större värdesättande av kuriositeter och estetik istället för funktioner. I vardagssammanhang är kanske inte Cibeles så mycket den kända symbolen för Madrid som den plats där nattbussarna avgår ifrån och där det centrala postkontoret ligger. Detta kan tyckas självklart, men det intressanta är att det ofta tycks som om den ”image” som skapas för staden främst är riktad till ”de andra”.⁹

Madrid tycks vara en stad som många har en komplicerad hatkärlek till; samtidigt som staden erbjuder arbete och nöjesliv ser många livet i staden som ett nödvändigt ont, och kanske ägnar de större delen av sin tid med att längta bort. Alla har med utgångspunkt från sin erfarenhet och situation skapat sin egen subjektiva bild av Madrid. Några kanske är födda här och ser inget alternativ, andra kanske nyss kom hit och har stora förväntningar, eller någon annan vill inget hellre än att ta sig härifrån. Vardagen i staden levs utan direkta referenser till stadens monument. Istället finns det andra fakticiteter som har större inverkan på uppfattningen av staden; trängseln, köerna, bullret, hettan etc. Men det som är en jobbig bilkö för invånaren kanske uppfattas som något livfullt och kosmopolitiskt för besökaren, som en bekräftelse på den otroliga ansamlingen av människor som storstaden innebär. Det är nästan till och med så att de hemlösa hänför; du befinner dig i en riktig stad!

Som besökare leds man lätt till de ”typiska” platserna, kvarten och restaurangerna som pekas ut i guideboken. På dessa platser har man inte sällan bättrat på den autentiska stilen och utger sig nu för att vara ”lite mer Madrid” än resten av staden. Turisterna och invånarna befinner sig sida vid sida i staden, men utan att dess vägar korsas. Invånarna blir för turisten närmast kuriosa inslag av äkta spanjorer, medan turisten för invånarna är en sorts personlighet som fascinerat fotograferar varorna i snabbköpet och som envisas med att beställa sangria på uteserveringen.

Identitet: Madriz

Bland Europas historiska städer är Madrid en tämligen ung stad, inte förrän år 1561 utsågs den dåvarande byn till att bli Spaniens nya huvudstad. Här är det inget gynnsamt läge vid någon stor hamn eller någon stor naturtillgång som har varit avgörande i framväxten av staden, utan enbart det faktum att kung Felipe II bestämde att detta skulle bli den nya huvudstaden med ett strategiskt läge mitt i den splittrade nationen. Frågan är om Madrids identitet är lika konstruerad som staden i sig?

Vad är egentligen identitetsskapande i Madrid? Är det firandet av Madrids skyddshelgon San Isidro i maj månad, när madridborna klär sig i den traditionella regionsdräkten ”chulapo” och samlas i ”La Latina” för

att ha picknick och dansa schottis? Som i många storstäder har den lilla ”lokalbefolkningen” blandats upp med nationell och internationell immigration och blivit en stor hopblandning av etniciteter, traditioner, språk och vanor. Det är en minoritet som faktiskt är födda i Madrid och som har föräldrar som också är det. De som kan stoltsera med en släkt där man i minst tre generationer har bott i staden går under benämningen ”katter”, och den infödde madridbon säger att han är ifrån Madriz. Under de senaste årtiondena har inflyttningen till huvudstaden ökat lavinartat och by efter by töms på sin unga befolkning när inga arbetstillfällen längre kan erbjudas, och när den nya serviceekonomin lockar med lysande tillfällen i storstäderna. Men det kommer inte bara folk från Galicien, Asturien eller andra delar av Spanien, utan även från länder längre bort, som Peru och Ecuador, eller Marocko, Senegal och Kina; och alla är de Madridbor.

Om du kommer till Madrid, så är du redan från Madrid

Geografisk tillhörighet har alltid varit en stark identitetsfaktor. I Spanien har regionalismen varit betydande för identitetsskapandet och fast man är född i Madrid är det vanligt att uppge föräldrarnas by som den plats man kommer ifrån. Så kommer det sig att stora delar av Madrids befolkning har en ”dubbel identitet”, eller snarare att de är födda och bosatta i Madrid, men anser sig ha sin geografiska tillhörighet och identitet i Murcia eller Galicien. I den nationella marknadsföringen har Madrids stad tagit fasta på detta identitetssökande som den stora stadsimmigrationen får som konsekvens och profilerat sig som den öppna och toleranta staden. Med en kampanj som säger ”*om du kommer till Madrid, så är du redan från Madrid*” välkomnar man nya invånare till staden. Kanske är det lättare att anpassa sig till en stad där det inte finns någon etablerad identitet som man riskerar att urskilja sig ifrån. Det räcker alltså med att man bor i Madrid för att kunna kalla sig ”madrileño”, vilken lättnad!

Identitetspropaganda och olympiska spel

Det är dags för den olympiska kommitténs omröstning och på spansk teve visas en reklamfilm som ska göra Madrid till värdstad för de olympiska spelen 2012. Från tornet i byggnaden ”Circulo de Bellas Artes” skjuter en flicka iväg

en pil med den olympiska elden mot en soldränkta Madridhorisont, samtidigt som Antonio Banderas visas i bild och mycket övertygande säger "I love Madrid"! Den olympiska elden far sedan vidare över staden, rundar Cibeles-statyn som med en fackla i handen blinkar till med ena ögat. Elden fortsätter sedan förbi Puerta de Alcalá och vidare förbi andra viktiga monument.

Samtidigt visas direktbilder från Plaza Mayor där hundratals människor samlats för att tillsammans följa den spännande omröstningen på stora skärmar som monterats upp för dagen. När resten av världen får se videon om Madrid, visar den lokala tevekanalen istället närbilder på människorna på torget, som i samma stund får se bilder från sin hemstad spelas upp världen över. På teven ser vi ansikten som både är rörda, stolta och förväntansfulla. Vad kan inte mer ena en stad än en tävlan mot en annan?

Men hur ser den förenklade bilden av Madrid ut, som alla kan sluta upp kring? Finns det någon överhuvudtaget? I en splittrad storstad är det kanske enklare att identifiera sig med sin stadsdel än själva staden. Som många stora städer påminner Madrid om en transitplats där andra faktorer än stadens faktiska platser är identitetsskapande. Kanske betyder fotbollslaget Real Madrid mer för stadens identitet än Cibeles-statyn? (Vid en sökning efter nyheter om Madrid på Dagens Nyheters hemsida handlade 8 av 10 notiser om fotboll).

Subjektiva bilder av Madrid

Olika människor upplever staden på olika sätt. Den personliga uppfattningen av en stad har kanske mer att göra med vänner, vanor, intressen och rörelsemönster, och därför kommer den subjektiva "bilden" av Madrid att skilja sig mycket mellan olika människor. För en person kanske essensen av Madrid har att göra med en viss stadsdel eller område, medan en annan kanske aldrig har satt sin fot där. Även om båda talar om Madrid handlar om helt skilda städer.

Vi har samlat på oss "subjektiva bilder" av Madrid för att visa på hur olika dessa bilder kan bli. En del är gjorda av våra vänner, både bosatta och besökare i Madrid, och två har vi gjort själva. Med hjälp av dessa personliga bilder vill vi visa på olika sätt att se på staden Madrid. Vi har gjort några korta kommentarer till varje bild, med det står fritt att tolka dem som man vill.

Sara. Mycket eleganta spanska damer med stora smycken och lyxiga pälsar äter pommes frites på en sunkig kvarterskrog.

Nästa uppslag:

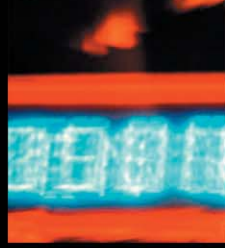
Emma. Madrids centrum känns ibland som ett stort flipperspel av hastiga manövrar och blinkade ljus. Men vem spelar och med vilken insats? I staden är du antingen vinnare eller förlorare.

Karin. Metrorns underjordiska transportsträckor gör att man helt förlorar uppfattningen om staden. Det bildas en psykogeografisk karta av perceptionsöar kopplade till tunnelbanestationernas uppgångar, men staden där emellan förblir okänd.

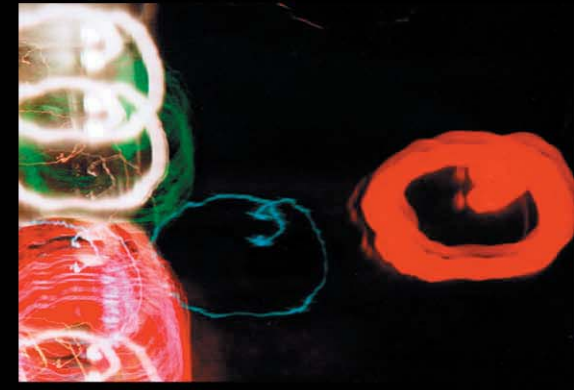

Mycket eleganta spårskadamer
med stora smycken och lyxiga
pälstar äter pommis fätes för en
sunkig kvarterskrog. Sam-05

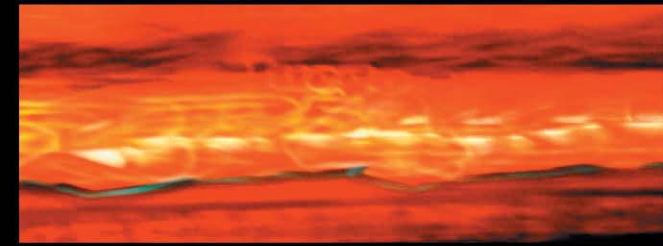
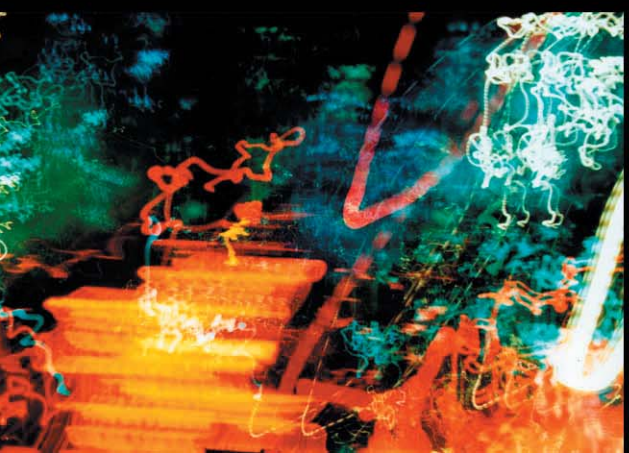
PINBALL
MADRID

INSERT COIN

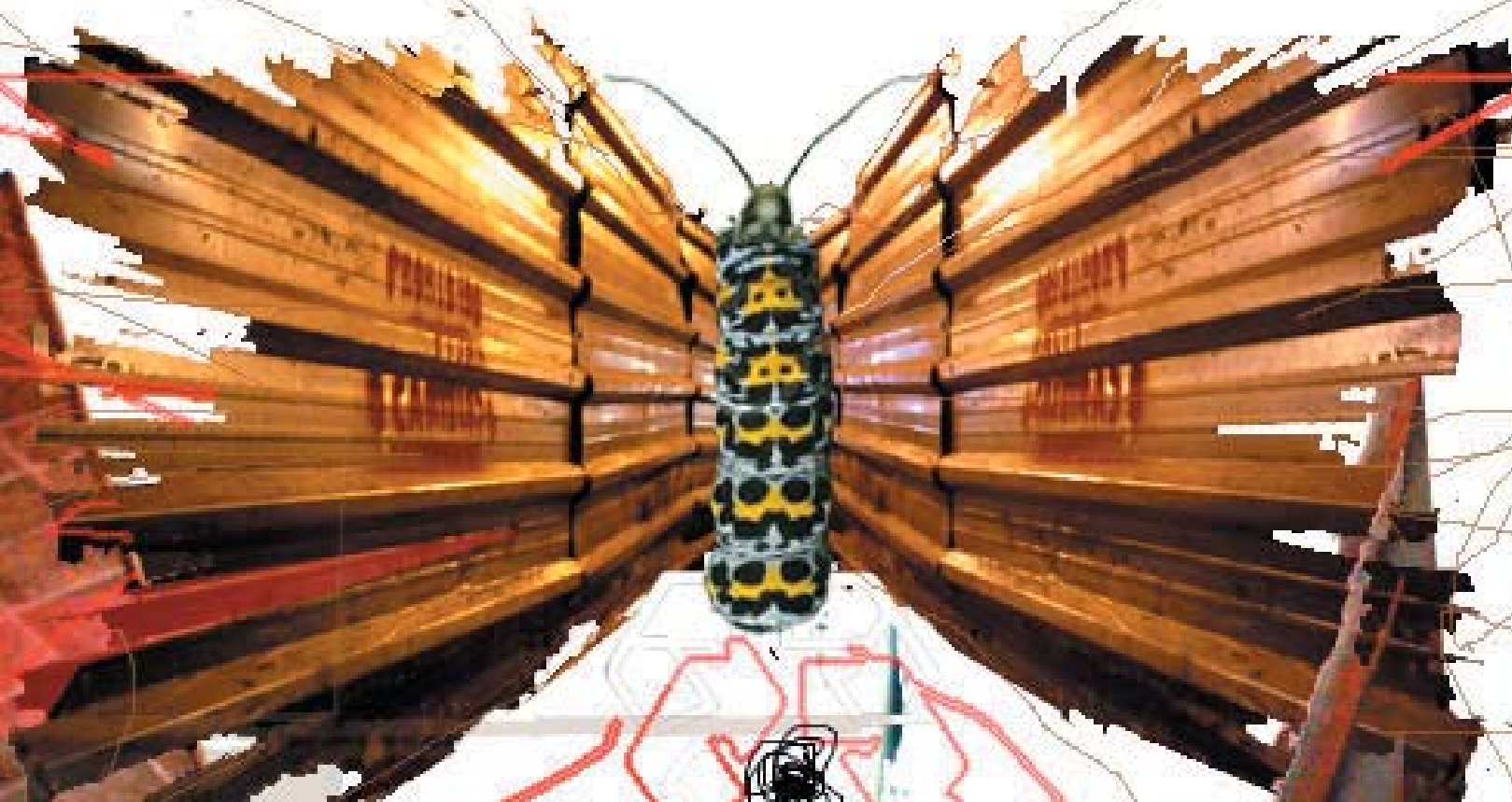

NEW BALL

GAME OVER

“

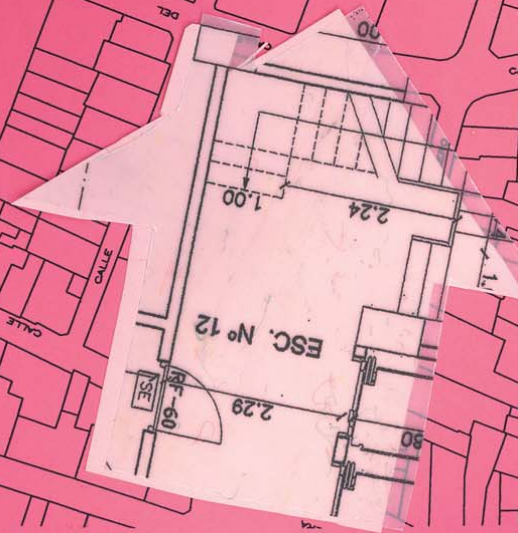
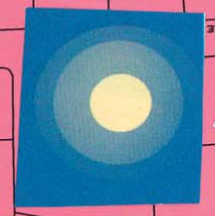

mar y posa (te) ”

Luján. Mar=hav; posate=slá dig ner, landa; mariposa=fjáril

Kerstin. På besök i Madrid.

NOTER

1. Madridbeskrivning Ticket resebyrå
<http://www.ticket.se/sv/guide/dest.html?id=PL004408&type=Place>,
2005-04-30.
2. Beskrivning av Madrid från den officiella websidan för Madrids kandidatur
som OS-värd, <http://www.madrid2012.com/>; 2005-04-30
(egen översättning).
3. Madridbeskrivning startside, <http://www.aboutmadrid.com>; 2005-04-30
(egen översättning).
4. Österberg, 2000, s. 37.
5. Solá-Morales, 2002, s. 197 ff.
6. Luis Gutiérrez Cabrero, föreläsning *El cine y la ciudad*, la Casa Encendida,
2005-03-10
7. Johanson, i *Urbanitetens omvandlingar*, 2004, s. 30.
8. Solá-Morales, 2002, s. 199 f.
9. Österberg, 1998, s. 145 ff.

»REFERENS: MADRID

Vision Madrid

Madrid är en stad med framtidsvisioner. Det är en stad med kultur i världsklass, med en attraktiv historisk stadskärna och ett viktigt finanscentrum. För att upprätthålla och stärka denna position som världsstad har man initierat ett antal stadsbyggnadsprojekt; revitalisering av centrum, förnyelse av ringleden M-30, nya bostadsområden, nya infrastrukturer för sport samt uppbyggnaden av nya teknologi- och finansparker; projekt som har intensifierats de senaste åren i och med Madrids OS-kandidatur. Genomförandet av visionsprojekten sker snabbt och är omvälvande; men för vem byggs det ”nya Madrid” och vilken stad är det man drömmer om i den stora visionen?

I framtiden är Madrid en stad med visioner, en modern och samtida kulturmetropol i världsklass. Madrid har alltid varit en öppen stad; en stad med människor utifrån, både från när och fjärran. Under nästan 500 år har Madrid varit Spaniens huvudstad och en plats för stora konstnärer och tänkare och denna tradition vill man föra vidare, manifesterar kommunen i sitt planprogram för förnyelsen av centrum. Madrid ska bli en stad för kreativ verksamhet och anpassas för nya behov som uppstår i framtiden. Madrid ska även bli en grönare och mer ekologiskt hållbar stad, med tillgång till Manzanaresfloden som flyter genom staden. Madrid ska bli mer attraktivt för såväl turister som dess invånare. Med modern teknologi vill man locka till sig stora företag och bli en finansiellt viktig plats i världsekonomin. Genom att stärka sin identitet kan Madrid bli en konkurrenskraftig storstad i världen.¹

För att uppnå alla dessa visioner har kommunen initierat ett antal projekt som alla tillsammans utgör det som går under benämningen ”Stadsprojektet”. I projektet utgår man från tre perspektiv; det fysiska och rumsliga, det ekonomiska och slutligen det sociala och kulturella. Det poängteras att de

fysiska förändringar som görs även får sociala och ekonomiska följder som man måste beakta.

Totalt planeras det för 163 projekt inom stadsbyggnadsprogrammet för 2004-2007 varav de mest utmärkande och betydelsefulla är följande:

- Ett stärkande av stadens centrum
- Utbyggnad av ringleden M-30
- Utveckling av nya bostadsområden
- Nya anläggningar och infrastrukturer för idrott (inom kandidaturen för de olympiska spelen 2012)
- Utveckling av ett teknologiskt centrum tillsammans med en ”finansstad” vid den norra delen av stadens centrala trafikled la Castellana.²

Ett upprustat stadscentrum och en ringled med utökad kapacitet utgör kärnan i visionen om det framtida Madrid och är därmed de två viktigaste projekten just nu. Genom att ”ge nytt liv” till centrum vill man bereda stadskärnan för fler invånare och göra det till en trivsammare plats för boende, och till ett mer integrerat, kulturellt och samtida centrum för hela staden. Ett upprustat centrum, menar man, leder även till ett stärkande av hela stadens status och konkurrenskraft. Projektet med utbyggnaden av ringleden M-30 innefattar dels en förbättring av själva ringleden, för att öka kapaciteten och förebygga olyckor, dels friläggandet av stora ytor då man planerar att förlägga trafiken i tunnlar på vissa sträckor.

Utöver dessa två gigantiska projekt planerar man 200 000 nya bostäder i nyetablerade områden nordöst och sydöst om staden, och räknar med samarbete med nationellt och internationellt framstående arkitekter. Madrid har inte några starka fysiska gränser att förhålla sig till, som exempelvis Barcelona som ligger inklämt mellan bergen och havet. Detta har gjort det möjligt för Madrid att expandera tämligen okontrollerat i alla riktningar. Samtidigt har Madrid, som en av kandidatstäderna inför de olympiska spelen 2012, förberett sig som idrottsstad med planer på flera nya arenor och idrottsanläggningar, även dessa i samarbete med stora arkitekter. Det finns även storslagna planer på ett nytt finansiellt, teknologiskt och vetenskapligt centrum i de norra delarna av staden, med spektakulära skyskrapor av kända arkitekter. Med detta nya centrum vill man strategiskt stärka visionen om Madrid som en av Europas ekonomiskt viktigaste städer.³

Inom många projekt tar man hjälp av välkända arkitekter som till exempel Rafael Moneo, MVRDV, Norman Foster, Jean Nouvel, Richard Roger, Dominique Perrault, Ricardo Bofill och Toyo Ito⁴, i hopp om att dessa ”säkra kort” ska medverka till att sätta Madrid på världskartan. I programmet för revitalisationen av Madrids centrum skriver man att alla projekt inom ”stadsprojektet” ska genomsyras av ”en strävan efter ett bättre sätt att leva; ett liv som är mer hälsosamt, mer socialt och kulturellt integrerat och i harmoni med naturen”.⁵

Ett livfullt centrum

Projektet att stärka centrum går ut på att ”ge nytt liv” till stadskärnan och innefattar såväl byggnader som gator och torg. Med detta omfattande projekt vill man dels renovera centrum för att göra det trivsammare för dem som bor i detta område, dels säkerställa stadens historiska uttryck och göra stadskärnan mer attraktivt för besökare. Man menar att en stads centrum inte bara tillhör de som bor där, utan alla i staden, inklusive besökare och turister. I programmet för revitaliseringen av stadskärnan står det att målet är att centrum ska bli en symbolisk referens för stadens förflutna; ”en mötesplats präglad av kultur, nöjen, och traditionell och specialiserad handel”⁶.

Projektet med en upprustning av centrum har påbörjats i de tre stadsdelarna Huertas, Lavapiés och Tetuán. Huertas är ett område beläget i innersta centrum och här har man skapat det säljande konceptet ”el barrio de las letras” – ”litteraturens kvarter” – vilket lutar sig tillbaka på alla de stora författare

Bild: Madrids kommun

Bild: Madrids kommun

Revitalisering av centrum. Genom revitaliseringsprojektet ska Madrids centrum bli en symbolisk referens för stadens förflutna; ”en mötesplats präglad av kultur, nöjen, och traditionell och specialiserad handel”

som har bott i området. Denna stadsdel ses som ett kulturellt centrum med närhet till den ”konsttriangel” som bildas av stadens tre största och viktigaste konstmuseer. Här har man redan för några år sedan börjat med att göra en av gatorna till gågata, med litterära utdrag inskrivna i markbeläggningen. Denna gata får nu stå för identiteten i området och ska generera en allmänt högre standard på både bostäder och service.

Lavapiés är en stadsdel i centrala Madrid som ofta förknippas med hög brottslighet och sociala problem, och som under de sista åren har genomgått stora förändringar. Den låga standarden på många av lägenheterna, och de således låga hyrorna, har gjort att låginkomsttagare har samlats här. På senare tid har även många invandrare sökt sig hit och stadsdelen har blivit en plats för människor från jordens alla hörn. De billiga lägenheterna och det centrala läget har även attraherat många konstnärer och ungdomar, vilket i sin tur har lett till en större dragningskraft i det ”multikulturella” Lavapiés. Man spelar nu på den etniska mångfald och kreativitet som finns här för att höja statusen på området, och det har redan hänt mycket här.

Även Tetuán är ett område med stor andel invandrare och med ett dåligt rykte som en ”farlig” stadsdel. Men eftersom området inte ligger lika centralt beläget som Huertas och Lavapiés är ännu inte gentrifieringsprocessen lika långt gången.

Fler bostäder

Stärkandet av centrum innefattar både en höjning av bostädernas standard och nybyggnad där detta är möjligt. I Madrids centrum bor idag cirka 640 000 människor och det finns 236 000 bostäder, men 16% av dessa står tomma på grund av undermålig standard. En stor del av projektet går därför ut på att renovera och göra dessa övergivna hus beboeliga, och man föreslår en reform där man återställer 40 000 nya bostäder. Framförallt vill man underlätta tillgången till hyreslägenheter för ungdomar. Centrum förbereds även inför den växande befolkningen genom att nya skolor, daghem, äldreboende, vårdcentraler, parker, bibliotek och andra kulturinstitutioner planeras. Genom

att söka upp ”vakanta” tomter har man satt upp en strategi för att kunna tillgodose framtida behov.⁷

Just kulturinstitutioner har fått spela en stor roll i upprustandet av olika stadsdelar. Med hjälp av olika kulturhus, teatrar och museum vill man öka intresset för områdena och detta är speciellt tydligt i Lavapiés. Här har man på bara några år startat två kulturhus, ett kommunalt och ett som drivs av banken Caja Madrids stiftelse. Just nu håller man dessutom på att bygga en ny teater precis bredvid stadsdelens centrala torg, och framöver kommer man också att hitta ett nytt bibliotek i området. Därtill står meningsutbytet om vad man ska göra med en gammal tobaksfabrik som finns i stadsdelen. Här finns olika idéer om att göra det till någon typ av museum. Med dessa nya inrättningar önskar man förbättra Lavapiés rykte och på så vis även stadsdelens status. Som modell

Kulturinstitutioner för att höja statusen. I Lavapiés håller man på att bygga en ny teater som ska ge ”nytt liv” i stadsdelen.

för denna genomgripande renovering presenteras den planerade verksamheten i ett gammalt slakthusområde där man tänker sig ett ”resurscenter för skapande verksamhet”. Planerandet för nya kulturcentrum och de pågående stadsdelsrenoveringarna är projekt som går hand i hand för att medverka till skapandet av ett ”återupplivat” centrum. De kan ses som strategier för att uppnå kommunens mål med ”*ett trevligare, mer integrerat och samtida centrum*”⁸.

Fotgängaren i fokus

Parallellt med bostadsprojekten pågår ett upprustande av stadens gator och torg. I det framtida centrum ser man fotgängaren som huvudpersonen, och därför blir det nödvändigt att planera trafiken därefter. Man planerar en anpassning av gatorna på tre nivåer; förbättrade gångytor/trottoarer, ytor där

Nya trafikstrukturer. I det framtida centrum ser man fotgängaren som huvudpersonen, och därför blir det nödvändigt att planera trafiken därefter.

fotgängare har företräde, samt gågator. Samtidigt innebär denna förändring att kollektivtrafiken utvecklas och att antalet parkeringsplatser för icke-boende reduceras. Målet är att prioritera kollektivtrafik och fotgängare framför privata fordon och på så sätt höja kvaliteten på den yttre miljön, skapa fler platser att uppehålla sig på, ge nytt liv i handeln och forma attraktiva platser för turismen. Som ytterligare en miljöförbättrande åtgärd nämns införandet av boulevarden som koncept för större viktiga trafikleder; vägar med generösa gångytor och trädplanteringar.⁹

Man tänker sig ett nätverk av bilfria stråk som länkar samman olika kulturellt och ekonomiskt viktiga platser i staden. Ett stort projekt för att uppnå detta delmål är omgestaltningen av de två stora sammanlänkade genomfartslederna ”el Paseo de Prado” och ”el Paseo de Recoletos” som idag är utformade som boulevarder med stora välväxta plataner. Målet med projektet är att forma ett kulturellt centrum, ett mål som uppnås genom att sammanlänka stadens tre största konstmuseer med boulevarden. Genom att ge de gående en viktigare roll och underlätta kommunikationen mellan dessa konstinstitutioner kan man framhäva stadens kulturella utbud för såväl de boende som för turister. På detta sätt menar man i programmet för revitaliseringen av stadskärnan att Madrid kan bli en av världens mest attraktiva städer.¹⁰

I ytterligare ett projekt som syftar till att modernisera staden har en grupp kända arkitektkontor gått samman under namnet ”Madrid designar” och utlyst en tävling för att ta fram ett nytt koncept för stadens utemöbler. Genom att fastställa ett enhetligt program för hela stadens möblemang menar man att Madrid kan stärka sin identitet. Arkitektgruppen hävdar att Madrid har mycket att lära av Barcelona där designen av de offentliga rummen har fått en avgörande betydelse.¹¹

Blomstermarknad istället för...

Ett annat projekt inom centrumförnyelsen handlar om *Plaza de Tirso de Molina* som är ett torg i Lavapiés. Idag är det omgärdat av trafik och själva torgytan är en populär samlingsplats för hemlösa, missbrukare och illegal handel. Detta – tillsammans med den intensiva trafiken – anses som stora problem och det

Bild: Galán/Lubascher/Arquitectos

Bild: Galán/Lubascher/Arquitectos

Trappa av färger. På torget Tirso de Molina ska problemen städas bort med hjälp av en blomstermarknad.

bedöms därför vara nödvändigt att ge torget en ny gestaltning. Här tänker man sig nu en permanent blomstermarknad med tillhörande försäljningskiosker. Det är något som Madrid ännu inte har, och man anser att en sådan marknad är ett viktigt inslag i alla Europas större städer.

För att ta fram ett förslag på utformning för den framtida blomstermarknaden har man utlyst en tävling, där mottot för det vinnande förslaget löd ”trappa av färger”. Med fjorton kubformade försäljningskiosker i trä, målade i olika färger, föreslås en modern blomstermarknad som kan fungera som en viktig

del i skapandet av en identitet för Madrid. Genom att reducera utrymmet för trafiken blir torget helt bilfritt till förmån för fotgängaren.¹²

Observatorium och stadsbyggnadslaboratorium

Inom centrumprojektet uttrycker kommunen ett önskemål om nya moderna landmärken som kan bidra till att aktualisera stadsbilden och leda till en mer stilmässigt samtida stad. I detta projekt söker man efter byggnadstypologier och stadsrum som tillhör 2000-talets stad, och här kan man tänka sig att det nya finansiella och vetenskapliga centrumet – med sina höga skyskrapor – kommer att bli en viktig del i målsättningen.

Projektet med att återuppliva centrum beskrivs i kommunens planprogram som en stor möjlighet för Madrid som ”kollektivt projekt”; alla ska vara delaktiga i skapandet av den gemensamma staden. En stads centrum är platsen där

stadens historiska händelser har ägt rum och därför måste man agera varsamt. Centrum är det gemensamma historiska och kulturella arvet från staden och den självklara platsen för festivaler och högtider; ”*staden är en kollektiv egendom som inte bara tillhör de som bor där en viss tid, utan som också tillhör de som har bott där, de som drömde om den, de som besökte den och de som skriver om den...*”¹³.

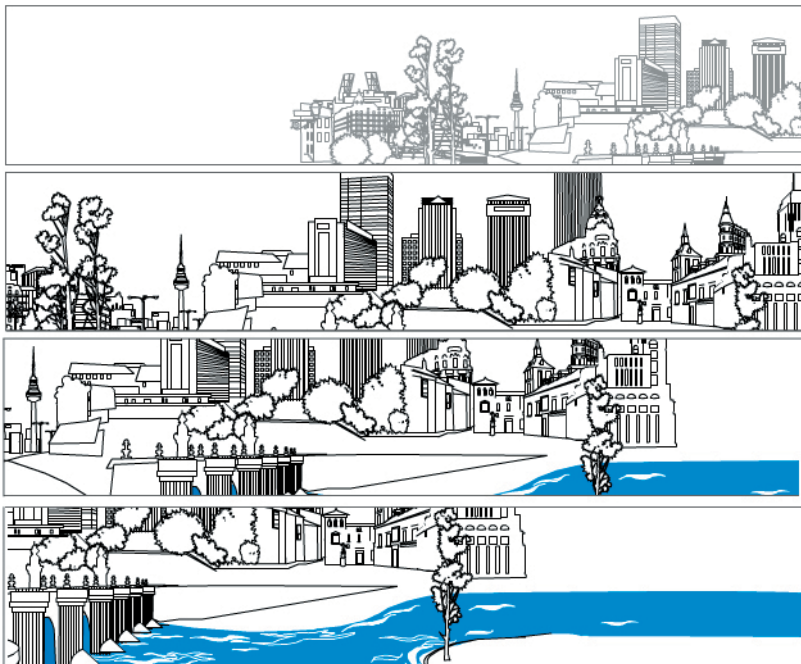
Man skriver i projektprogrammet att ”den här staden sover lite” och menar att man därför inte har haft tillfälle att drömma och skapa stora visioner. Detta vill man nu ändra på; ”*Madrid är värd en framtid som framkallar förboppningar och entusiasm*”. Kommunen talar om ett ”stadsprojekt” som är kapabelt att samlar alla initiativ från stadens invånare. Man bjuder in hela samhället att delta i projektet; från statliga inrättningar till privata initiativ, från grannsamverksamhetsgrupper till olika politiska organisationer, från universiteten till kulturella representationer från andra länder, från olika kommunikationsmedier till konstnärernas och de intellektuellas alltid så upplysta och intuitiva visioner.¹⁴

För att uppnå denna brukarmedverkan som eftersträvas skapar man olika debattföreläsningar där de idéer som kommer upp följs upp och utvecklas vidare. Man vill även skapa ett ”observatorium” som mer tekniskt analyserar den sociokulturella verkligheten i fråga om efterfrågan och behov, både idag och i framtiden. Ett tvärvetenskapligt ”stadsbyggnadslaboratorium” ska utvecklas där man kan experimentera med olika metoder och former för ingripande i staden och på så vis uppnå en samtida vision baserad på innovativa och laborerande förslag.¹⁵

Gata 30 -

ringled av motorväg i fyra filer

Projektet med utbyggnaden av ringleden M-30, eller ”Gata 30” som man har valt att kalla det, är en av de största stadsbyggnadsåtgärderna just nu. Ett av målen för projektet är att skapa en ”skyddande” ringled för att förebygga genomfartstrafik genom stadens centrum. Dessutom innefattar projektet en förbättring av själva ringleden för en ökad kapacitet och därmed även en högre säkerhet för att kunna erbjuda en snabb och säker kommunikationsförbindelse,

There is a river flowing through Madrid

Det rinner en flod genom Madrid. Med ringledsprojektet vill man tillgängliggöra Manzanaresfloden och genom en barntävling förankrar man sin idé om det nya Madrid. (Bild: © Madrid Calle 30, S.A.)

samt förebygga olyckor. Andra delmål är skapandet av nya grönområden och tillgång till Manzanaresfloden som ett resultat av att vissa sträckor kommer att förläggas i tunnlar. Med hjälp av filtrerande tunnlar kan även utsläpp och buller minskas.¹⁶

Upprustningen av M-30 – menar man – bidrar till en större konkurrenskraft för Madrid som ett centrum för ekonomiska, kulturella och utbildningsmässiga aktiviteter. Ringleden anses nödvändig för att kunna genomföra andra stadsbyggnadsprojekt, som till exempel upprustandet av centrum, och då framförallt de projekt som handlar om trafik. Dessutom har man sett den förbättrade ringleden som en viktig del av förberedelserna inför ett eventuellt arrangemang av de olympiska spelen 2012.¹⁷

Mer parkmark och tillgång till Manzanaresfloden

Genom att förlägga vissa sträckor av ringleden i tunnlar kan man frigöra stora ytor som planeras bli framtida grönområden. Totalt kommer man åt 31 ha som idag tas upp av körbanor, samt ytterligare 20 ha som i nuläget är totalt otillgängliga. På dessa ytor vill man nu ge plats åt offentlig mark och på så vis länka samman områden som tidigare har separerats av den stora motorvägsbarriären. Resultatet kan komma att bli en 6 km lång ”grön matta” som får en viktig roll i omgivande stadsdelar. Tunnelbygget började i april 2005 och kommer att ta två år att färdigställa.¹⁸

Tack vare dessa nya grönytor kan man också tillgängliggöra Madrids enda vattendrag, Manzanaresfloden. ”*Främmande som en anka i Manzanares*” lyder en av musikern Joaquín Sabinas texter och det illustrerar ganska väl hur det står till med floden Manzanares i nuläget. Tidigare har floden varit omgärdad av broar, murar och dubbelfiliga motorvägar på båda sidor, vilket har gjort det omöjligt att närma sig den. Detta vill man ändra på, och man ser floden som ett nytt ”ekologiskt område” i staden. Här vill man utforma en ny ”flodpark” som också kan fungera som koppling mellan centrum och det stora grönområdet ”Casa de Campo”. Även i detta projekt har man utlyst en tävling för gestaltningen av den framtida parken, och här har man bjudit in kända arkitekter som bland andra Norman Foster, Herzog, Dominique Perrault och Kazuyo Sejima för att åstadkomma ett modernt förslag som ligger rätt i tiden. Dessutom söker man ett samarbete med stadens invånare; man har till exempel utlyst en idéävling för barn om den nya parken, där de bästa förslagen kommer att sammanställas till en bok som ska fungera som inspirationskälla för de vinnande arkitekterna. Denna tävling ser man som det största initiativet till ”barnmedverkan” i Madrids stadsbyggnadshistoria.¹⁹

Genom att vara lyhörda för åsikter och intressen önskar man förankra idéerna hos invånarna i de omgivande områdena och på så vis uppnå ett lyckat resultat. Vidare menar man att dessa nya områden kan leda till ett nytt förhållningssätt till staden och dess omgivning, där man värderar historiska, landskapliga och ekologiska aspekter. Man kan kanske även tänka sig att ett sådant projekt skulle kunna förbättra statusen på omgivande stadsdelar i framtiden, eller kanske rent av leda till en förflyttning av stadens centrum.

Större rörlighet – snabbare – tidsbesparande

Med en upprustad ringled kan man erbjuda en snabbare transport och en större rörlighet inom Madrid. Och med en snabbare transport kan man spara tid. Tid är ju som bekant pengar, och detta har Madrids kommun räknat på och kommit fram till att man varje år kommer att spara minst 4 400 000 timmar, vilket i sin tur, beräknat på 20 år, skulle betyda 1 080 miljoner euro i arbetstid som man tidigare förlorade genom att köa.

Genom att höja kapaciteten och minska köbildningen blir ”Calle 30” en säkrare transportsträcka med mindre buller och utsläpp. Även i denna aspekt har man gjort beräkningar som visar att man sparar ca 12 miljoner liter bränsle per år, och på 20 år skulle det innebära 190 miljoner euro. Man räknar också med att antalet olyckor kommer att minska med 15 % och att man på så vis sparar 240 miljoner euro i vårdkostnader.²⁰

Vi kan dock inte låta bli att undra hur dessa beräkningar egentligen har gått till. Har man räknat med ett oförändrat användande av bilen som transportmedel, eller förutspår man att fler kommer att välja kollektivtrafik för att ta sig in till centrum? En upprustad ringled borde rimligtvis innebära en bekvämare transport, som får allt fler att välja bilen. Hur har man ställt sig till det i dessa beräkningar? Andra frågetecken gäller det sparade bränslet; har man räknat med ett konstant oljepris eller har man rent av förutspått förändringen över de 20 närmsta åren? Slutligen kan man fråga sig vem som egentligen sparar alla dessa pengar? Sparad arbetstid kan tänkas leda till färre arbetstillfällen, vilket leder till högre arbetslöshet och därmed ökade sociala avgifter. Å andra sidan betyder upprustningen av ringleden många arbetstillfällen för somliga, samtidigt som det under byggtiden innebär mer köande och kanske ännu fler förlorade arbetstimmar för andra. Det är svårt att förutspå de komplexa händelsekedjor som kan tänkas påverka den ekonomiska vinstkalkylen.

Madrid was ready for you

Inför de olympiska spelen 2012 var Madrid en av kandidatstäderna in i det sista. Mottot löd ”ready for you” och spreds ut över hela världen – inte minst i Madrid – i syftet att förmedla budskapet att i Madrid var man väl förberedda

”Vad är Madrid 2012? En dröm som går i uppfyllelse! Madrid 2012 är ett projekt som stöds av 86,7% av landet. Det är ett Olympiskt Spel där besökarna kan njuta av en öppen och modern stad där kultur och sport alltid är närvarande.

Medborgarna lever redan i den olympiska andan och över 20 000 har anmält sig som frivilliga. Infrastruktur, transport, logi, säkerhet och miljöfrågor har synats i syfte att möta upp de behov som de olympiska spelen för med sig. Genom att de olika OS-aktiviteterna koncentreras och ligger nära varandra hoppas Madrid kunna bli den första stad att arrangera ett bilfritt OS.

Madrids stad har företagit sig en del viktiga arbeten genom sin OS-kandidatur, som att skapa fler grönområden, att förbättra infrastrukturen för transport samt att konstruera nya sportanläggningar. Staden jobbar hårt för att producera inte bara världens största sport- och kulturevenemang, utan man strävar även efter att kunna lämna ett bestående socialt, finansiellt och miljömässigt arv till medborgarna.”

Från den officiella webbsidan www.madrid2012.com
(2005-04-30, egen översättning)

att arrangera de olympiska spelen. I en stor kampanj, i samarbete med näst intill alla stadens affärer, caféer och barer, pyntades hela staden av vinröda affischer, klistermärken och flaggor som propagerade för ett arrangemang av OS 2012. På så vis kunde man skapa en gemensam ”OS-anda” inom staden och tillsammans stärka Madrids identitet. Med en rad nya idrottsarenor och andra installationer visade man på hur Madrid var redo att bli värdstad för detta stora idrottsevenemang.

De olympiska spelen har setts som en möjlighet att sätta igång alla möjliga typer av stadsbyggnadsprojekt; infrastrukturer, sportarenor, miljöåtgärder och sociala projekt. ”Det olympiska projektet” innebar förutom ett antal nya sportarenor, bland annat en utbyggd tunnelbana och tågstationer, ringledsprojektet ”Gata 30”, ett antal nya parker och en ny cykelbana runt hela staden. Genom att arrangera de olympiska spelen år 2012 skulle Madrid bli ett mer populärt turistmål, vilket skulle innebära stora positiva effekter på stadens ekonomi. Med svaret i handen vet vi nu att Madrid blev besegrat av London som arrangör av OS 2012 och frågan är vad som nu kommer att hända med alla påbörjade stadsbyggnadsprojekt? Det pratas redan om att ställa upp på nytt inför spelen år 2016 eller år 2020.²¹

Hårkammar, magiska lådor och en grön ring

Inför ett eventuellt arrangemang av OS 2012 har man presenterat en vision av Madrid med en rad nya idrottsanläggningar och arenor. I stadens östra delar planerade man att förlägga OS-byn med bland annat den stora

huvudarenan och ytterligare en stor anläggning för vattensport. Huvudarenan är en utveckling av en redan existerande anläggning som nu ska byggas om och få formen av en typisk spansk ”hårkam”, vilket man tänker sig kan bli en arkitektonisk referens för Madrid. Ett annat projekt innefattar en park på 480 ha söder om staden, ritad av Ricardo Bofill, som redan är på väg att anläggas. Mellan flera stora motorvägsleder har man här anlagt denna jättepark i anslutning till floden Manzanares, och detta är också platsen för den nya tennisanläggningen ”den magiska lådan”, ritad av den franska arkitekten Dominique Perrault.²²

Ett annat initiativ inom OS-projektet är den så kallade ”gröna ringen”; en 62 km lång cykelbana som omger Madrid. Tanken är att sammanlänka spelens alla arenor, stora grönytor och idrottsområden i staden. Med tanke på det dåliga utbudet av cykelbanor idag är det här ett stort projekt som nu möjliggör cykeln som ett rimligt alternativt kommunikationsmedel. I maj 2003 invigdes den första fasen med 18 km cykelväg.²³

Nollvision

I samtliga projekt har den ekologiska hållbarheten varit en viktig aspekt; Madrids lokala Agenda 21 och de specifika bestämmelserna för OS-arrangemang har efterföljts. Sedan Sydney var värdstad år 2000 finns en bestämmelse som fastställer att de olympiska spelen ska arrangeras med en vision om nollutsläpp. Detta betyder att kommunen ”köper” rätt till energiförbrukning i ett ”+/-”-spel. Genom att utföra olika projekt för energieffektivisering i nuläget kan man kompensera för den miljöpåverkan som arrangemanget av de olympiska spelen innebär.²⁴

Utifrån denna miljömedvetna grund har man därför efterfrågat energisnåla anläggningar och använt sig av högteknologiska lösningar. Perraults ”magiska låda” är till exempel beklädd med en skyddande struktur som förändras efter årstider, ljus, temperatur och varierande arrangemang. Med dessa innovativa projekt vill man att Madrid ska vara en stad med framstående exempel på den senaste teknikens funktioner och design.²⁵

Moteld -

ett kritiskt perspektiv på visionen

Alla projekt inom visionen om det framtida Madrid kommer att påverka stadens invånare, mer eller mindre och på ett eller annat sätt. De storslagna planerna om det nya Madrid får fysiska, sociala och ekonomiska konsekvenser som är svåra att förstå och förhålla sig kritiskt till när kommunens ”Vision Madrid” – med försäljarens alla knep – lanseras till invånarna som en bättre stad för ett bättre liv. Projektet har förpackats i välformulerade koncept med tillhörande beräkningar på vinster och besparingar av olika slag, för att övertyga invånaren om att det här projektet absolut är nödvändigt och att det bara innebär positiva effekter, åtminstone i det långa loppet (se beräkningarna för M30-projektet). Statistik och matematiska modeller tycks fortfarande vara giltiga ”objektiva” argument för att genomföra stora stadsomvandlingar. De fysiska och sociala aspekterna verkar snarare vara medel för att uppnå ett ekonomiskt mål.

Det finns många goda intentioner i stadsbyggnadsvisionen, men frågan är hur väl de efterlevs. Vad det gäller den utlovade medverkan i byggandet av ”det kollektiva projektet Madrid” verkar det snarare handla om retoriska uttalanden där endast en viss grupp människor får sina röster hörda. Brukarmedverkan är ett tids- och resurskrävande arbete, och i detta fall har man haft ovanligt bråttom att sätta igång de projekt som har ingått i ”det olympiska projektet”. Det har skett så hastigt att många inte ens har hunnit reagera. Frågan är hur man på planeringsnivån kan se till den oerhörda komplexitet som staden och dess invånare skapar genom sitt handlande?

Det är inte enkelt att förutse stadsbyggnadsvisionens alla följder, men ett steg i rätt riktning är att i alla fall lyssna på den kritik som har uppkommit från olika grupper. Det finns inte bara *en* sanning, det finns många alternativ och visioner om vad staden Madrid är och kan vara!

Byggarbetsplats: Madrid

Hela Madrid har förvandlats till en enorm byggarbetsplats. På ett ställe lyfter man upp trottoaren för att reparera någon ledning, på ett annat ska man lägga

ny beläggning, och på andra sidan gatan renoverar man fasaden, lite längre bort bygger man en ny teater och tunnelbanenedgången är avstängd för att bredda perrongerna. Det verkar nästan som om man inte ser nuet, som om man väljer att blunda för vad Madrid egentligen *är* idag. Istället lever man på visionen om vad det *ska bli*. Ibland kan man nästan tro att det rör sig om en komplott som går ut på att byta ut centrums invånare genom att skrämma iväg dem med buller och hinderbansliknande gator. Man säljer konceptet om ”det framtida Madrid” istället för att se och värna om det man har idag.

Visst är det bra att se framåt och våga satsa, men bara till en viss gräns. Från kommunens sida utlovas projekt efter projekt, men kanske utan att egentligen inse vad som pågår i staden. När kan man egentligen räkna med att det där fantastiska ”framtida Madrid” ska bli till verklighet? När kan man sluta oro sig för att gatan ska grävas upp för sjuttiofjärde gången?

Allt för stadsdelen... men utan stadsdelen

Madrids kommun har stora planer för centrum. Man har målat upp en tydlig vision om den framtida stadskärnan, med betoning på höjd bostadsstandard, fokus på fotgängaren i trafiken och med tanken om att skapa en kulturmetropol i världen. Men vad tycker invånarna själva? Ingen kan väl veta bättre än de vad som egentligen behövs?

Organisationen ”la Red de Lavapiés” har uttryckt det som händer i området runt Lavapiés som ”allt för stadsdelen... men utan stadsdelen”²⁶, och syftar till att kommunen har en färdig plan för vad man vill med Lavapiés, men egentligen utan något stöd hos invånarna. Även här verkar mottot gälla att man värderar det man *vill ha* i framtiden högre än det man verkligen *har* idag, och då spelar det ju ingen roll vad dagens invånare säger. Olika grupper av människor från stadsdelen har samlats i nätverket ”la Red de Lavapiés” och arbetar för ett kollektivt och självstyrt kulturcentrum med verksamheter för stadsdelens invånare, av stadsdelens invånare. Nu har man föreslagit den gamla tobaksfabriken som en möjlig plats, men denna kulturminnesmärkta byggnad har Madrids kommun tänkt sig som ett museum. Kritiken handlar inte så mycket om museets innehåll (antagligen ett textilmuseum), utan

”Om du promenerar i Lavapiés så betyder det att du inte är i Lavapiés. Här kan man inte promenera. Byggarbetena har lagt beslag på hela området; trottoarerna, fasaderna, ditt eget hem, din egen identitet. Försök till exempel att gå från Tirso de Molina till Antón Martín. [...] Det är helt enkelt omöjligt. Mellan de från gasföretaget, de som renoverar fasaderna, de som bygger ett nytt hus, och de som hackar på insidan av fasaderna på Magdalena, eller mellan tunnelbanearbetena vid Tirso och vid Antón Martín; det är så gott som omöjligt att ta en promenad. Men det existerar ytterligare en historia. Det handlar inte bara om omöjligheten att röra sig i staden, utan också den totala respektlösheten gentemot invånarna. Det ockuperade utrymmet - eller kanske snarare de fruktansvärda ljud som börjar klockan åtta varje morgon med alla borrar och maskiner som samstämmigt arbetar för att omvandla vårt älskade kvarter till ett absolut ljudsinferno. Varför? I vems intresse ligger detta? Är det möjligt att det existerar en konspiration för att göra kvarteret obeboeligt? För jag tror inte att den lilla skylten de sätter upp som säger: ”Vi arbetar för din stad, ursäkta röran” kommer att lugna vår törst efter tystnad och

en stadsdel där man kan leva. De borde åtminstone kalla det ”sin stad”, och de borde spara sina ursäkter till ett bättre tillfälle. För det är inte sant att byggarbetena är för vårt bästa, det är för deras bästa, helt enkelt eftersom byggarbetena aldrig tar slut. Och om de tar slut så är det för att ge plats åt andra. Lönsamheten är försäkrad, liksom vårt missmod inför denna situation. Om de åttalar nattmusiken, varför kan då inte morgonens buller bötfällas? Är det för att det finns en diskriminering mot natten? Bötfäll de bullriga maskinerna och kompensera kvarteret ekonomiskt; om inte kommer vi inte sluta tro att ni är odugliga och tarvliga politiker som endast bekymrar er om att vinna på byggarbetena utan att grannarna får en chans att försvara sig. Vår stadsdel görs om till en kloak där ni stjälper av era intressen.”

”Ruido, mucho ruido en Lavapiés - o el recurso del pataleo”,
i nättidningen ”La hoja del barrio”,
www.lahojadelbarrio.com/febrero2005/ruido.htm, 2005-05-26

Kultur i den gamla tobaksfabriken. Kommunen planerar ett textilmuseum, medans Lavapiésinvånarna själva föredrar ett självstyrt centrum för levande kultur.

snarare om kommunens relation till invånarna i Lavapiés; man behöver kanske inte ett textilmuseum lika mycket som ett kulturcentrum. Att bättra på en stadsdelsrykte med hjälp av kulturinstitutioner tycks vara en vanlig metod i den samtida stadsbyggnadspolitiken, men det man eftersträvar i Lavapiés med organisationen "la Red de Lavapiés" arbete är ett centrum för levande kultur där man själv är med i det kreativa skapandet, till skillnad från ett museum där man mestadels bara betraktar. I debatten har man därför valt att kontra med ett "mångfaldsmuseum" – ett kulturcentrum med plats för musik, bild, arkitektur, film, foto, teater, debatter, politiskt forum.

Lavapiés-organisationen menar att man istället för att ta vara på den kreativitet och det engagemang som redan finns i Lavapiés väljer att

institutionalisera kulturen och "bura in" den på ett museum. Det är som om man inte värderar dagens kulturella verksamhet lika högt som den från förr. Salvador Dalí hade säkerligen varit ute och målat på gatan om han hade levt idag, men nu är han istället en erkänd konstnär vars verk visas på konstmuseet Reina Sofia. Alldeles säkert kommer någon av dagens gatukonstnärer att beskådas på Madrids stora konstmuseum om 50, 70 eller 100 år. Frågan är varför kommunen inte tar chansen och gör något unikt och riktigt häftigt av detta kollektiva kulturcentrum i Lavapiés.²⁷

Andra problem som har framförts i Lavapiés gäller bristen på öppna stadsrum. Det är en tätbebyggd stadsdel med många smålägenheter – som inte sällan bebos av flerbarnsfamiljer – och behovet av "fria stadsrum" blir då extra stort. Gatan får en allt viktigare roll som plats för lek. Kommunens förslag att göra några av gatorna till gågator har beaktats, men frågan är om det löser problemet med buller och utsläpp? Om man stänger av en gata kommer trafiken bara förflyttas till nästa. Ett alternativ skulle i sådana fall kunna vara att klassa Lavapiés som "prioriterat område för boende" vilket innebär att bara de boende får köra här. Just nu pågår också en diskussion om en av de få gröna platser som finns i stadsdelen, där man vill anlägga ett underjordiskt garage för att tillgodose det ökade behovet av parkeringsplatser i området. Detta skulle dock innebära att man måste hugga ner de stora träd som finns på platsen idag, och i det nya förslaget lär det inte finnas mycket plats för nya, med tanke på rötternas krav på utrymme. Med detta förslag kommer man alltså att förlora en av de få grönytor som faktiskt finns i området.

Jesús Martín som är aktiv i "la Red de Lavapiés" menar att ett problem är det bristande engagemanget för stadsdelen. Det är för stor omsättning på invånarna i Lavapiés; "det har nu blivit hippt och ungdomar från övre medelklassen kommer hit för att festa och leva loppa i några år innan de flyttar vidare"²⁸. Lavapiés har nu fått en hipp-stämpel och börjar snart likna en "tema-park" för det multikulturella och kreativa samhället, och de gentrifieringsprocesser som redan är igång i området byter successivt ut sunkiga barhak och ateljéer mot dyra konstgallerier och trendiga sushibarer; ett steg i riktningen mot den homogeniserade och "friktionsfria" staden.

Madrid som stenöken

I en stad som Madrid, med många soltimmar och stora andelar hårdgjord yta, och med väldigt mycket biltrafik, får träden en allt viktigare roll. De fungerar som solskydd, absorberar bilarnas utsläpp, producerar syre och bidrar till en trevligare stadsbild. Med detta som grund har man uttryckt en stor kritik mot flera olika projekt som har inneburit att man tar ner träd. Både projektet med ”kulturpromenaden” mellan stadens tre stora konstmuseer och projektet med den nya blomstermarknaden har fått stor kritik just på grund av detta. Bara inom kulturpromenadsprojektet har man planerat att ta ner mellan 585 och 738 stora välvuxna träd, vilket har blivit en stor fråga för en grupp arkitekter och stadsplanerare, som inom organisationen för ”klubben för debatt om staden” har fört denna diskussion.²⁹

Vår erfarenhet säger oss att förståelsen och respekten för träd som levande materia inte existerar på samma sätt i Spanien. De flesta arkitekter som utför stadsrumsprojekten saknar helt kunskap om vegetation, och man verkar tro att trädet är likvärdigt med vilket annat objekt som helst och att det bara är att sätta dit ett nytt om man tar bort ett. Tusentals träd huggs ned samtidigt som kommunen talar om ekologisk hållbarhet och en grönare stad.

En annan sida av ringleden

Det stora ringledsprojektet ”Gata 30” har mött stor kritik, från såväl grannsamverksgrupper, politiska partier, arkeologiska intressegrupper och miljörelser som cykelförbundet och den tidigare nämnda ”klubben för debatt om staden”. Under namnet ”Plattformen mot det ohållbara projektet M30” har man gått samman för att tillsammans protestera mot flera punkter i projektet. En stor fråga gäller nonchalansen gentemot stadens invånare, och därför kräver man medborgarens rätt till deltagande i projektet. Det förföriska barnteckningsprojektet ses som ett spel för galleriet, och de välformulerade målen om allas gemensamma medverkan i utformningen verkar stanna vid öppna informationsmöten där redan tagna beslut diskuteras.

Kritiken gäller även projektets miljömässiga konsekvenser; en bättre utrustad ringled borde rimligtvis leda till att fler väljer bilen som transportmedel, vilket betyder mer avgaser och utsläpp, mer buller samt fler

Invånarnas behov kontra den historiska bilden av staden. I revitaliseringsprojektet verkar det som om bilden av den historiska staden är viktigare än människornas verkliga behov.

olyckor. Dessutom har stark kritik riktats mot att ingen miljökonsekvensbeskrivning har utförts för projektet, och att ekologiska och arkeologiska värden har nonchaleras, trots de uttalade mål som formulerats för den hållbara OS-staden. Även i det här projektet tar man ner ofantliga mängder träd; totalt räknar man med att 11 000 träd huggs ner inom M30-projektet och arbetet med att rusta upp tunnelbanan³⁰.

Vem är redo för vad?

OS-projektens överväldigande omfattning och kostnader, och de snabba beslutsfattandena, har mött mycket motstånd. Många personer har upplevt hur kommunen fullständigt öser ut pengar till olika projekt, nu när det plötsligt handlar om att vinna en tävling om att få arrangera de olympiska spelen, och man kan ju förstå att det kan kännas lite orättvist att man lägger ut flera hundra miljoner euro på olika idrottsarenor när man inte ens har råd att betala skötseln för en vanlig fotbollsplan i alla stadsdelar.³¹

Marknadsföringen av staden Madrid nationellt och internationellt i samband med OS-projektet har varit ett viktigt steg i att lansera staden som ett

turistmål och som ett finansiellt centrum, underliggande ekonomiska argument som varit bärande i visionen. Man vill göra som Barcelona gjorde 1992 och bli en lika populär stad även utanför Spaniens gränser. Organisationen "Otro Madrid" ("ett annat Madrid") protesterade mot kandidaturen genom att påminna stadens invånare om att det finns 15 000 barn i Madrid utan plats på ett kommunalt dagis, och 25 000 pensionärer som väntar på en plats på äldreboende.³²

Frågan är vem som är redo för vad? För vem har visionen om Madrid skapats? Kanske för turisterna som ska lockas till boulevarderna mellan konstmuseerna eller till centrumets litterära kvarter och blomstermarknader. Den nya upplevelseekonomin ställer krav på attraktiva och historiska städer, en utveckling som tycks leda till att de stora städernas centrum blir till tema-parker och pastischer.

I visionen talas det om en strävan efter en bättre stad, och ett bättre sätt att leva. Frågan är vilka sociala problem man löser när stadens centrum städas upp och där platser som torget Tirso de Molina ska ersättas av hemlösa tillfälliga sovplatser – vilkas närvaro sticker i ögonen – med en doftande blomstermarknad. Följderna tycks endast bli att problemen förflyttas längre och längre bort från stadskärnans oklanderliga bild.

Mer, bättre och större tycks vara mottot som gäller de flesta städer. Djärva landmärken av välkända arkitekter skapar samtidens monument; symboler för den nya globala staden som skapats för att stärka stadens identitet och originalitet, men som endast tycks resultera i att Madrid börjar likna alla andra stora städer. Man är helt enkelt inte nöjd med det man har, utan vill expandera och upprusta och locka nya invånare till staden. Staden tycks byggas för andra än de som faktiskt bor där.

NOTER

1. Ur programmet för revitalisationen av Madrids centrum; *La revitalización del centro urbano – proceso de elaboración*, Oficina del centro, Concejalía de urbanismo, vivienda e infraestructura; www.munimadrid.es/Principal/ayuntamiento/servmuni.asp, 2005-04-30.
2. Presentation av *El proyecto de Ciudad*, Area de Gobierno de urbanismo, vivienda e infraestructura www.munimadrid.es/Principal/monograficos/secciones/urbanismo/AreadeGobierno/Pciudad/index.html 2005-07-12.
3. Ibid.
4. Moneo - utbyggnad Pradomuséet; MVRDV - bostadshus Sanchinarro; Bofill - linjär park längs Manzanres; Nouvel - utbyggnad konstmuséet Reina Sofia; Foster - inbjuden till tävlan om utformningen av ny park vid Manzanres; Ito – la Gavia-parken.; Roger – utbyggnad flygplatsen Barajas; Perrault – tennisarenan "la caja magica".
5. Ur programmet för revitalisationen av Madrids centrum; *proceso de elaboración*, s. 3.
6. Ur programmet för revitalisationen av Madrids centrum; *La revitalización del centro urbano – plan de acción*, Oficina del centro, Concejalía de urbanismo, vivienda e infraestructura; <http://www.munimadrid.es/Principal/ayuntamiento/servmuni.asp> 2005-04-30 s. 21.
7. Ibid s. 5, s. 13.
8. Ibid s. 112.
9. Ibid s. 106.
10. Ibid s. 115.
11. Se projektet Madrid Diseña; www.madriddisena.com.
12. Artikel *El mercado de las flores va a convertirse en una seña de identidad de Madrid*, nättidningen www.madriidiario.es, 2005-05-06.
13. Ur programmet för revitalisationen av Madrids centrum; *proceso de elaboración*, s. 3.
14. Ibid s. 4.
15. Ibid.
16. Projektbeskrivning "Calle 30"; www.munimadrid.es/Principal/adjuntacielo.asp?pagina=/Principal/EnlacesHome/Calle30/index.htm; 2005-09-10.
17. Ibid.
18. Ibid.
19. Lucas, *¿Qué hacemos con el río Manzanares?*; www.elpais.es, 2005-10-04.
20. Projektbeskrivning "Calle 30"; www.munimadrid.es/Principal/adjuntacielo.asp?pagina=/Principal/EnlacesHome/Calle30/index.htm; 2005-09-10.
21. Beskrivning OS-projektet, www.madridolimpico.net; 2005-08-05.
22. Ibid.
23. Ibid.
24. Föreläsning med Diego Azqueta, ekonom, inom kursen *el Laboratorio de la Ciudad*, la Casa Encendida, 2005-02-21.
25. Beskrivning av "det olympiska projektet", Empresa municipal del suelo; www.munimadrid.es/Principal/ayuntamiento/ServMuni/urbanismo/emsmunimadrid/magica.html; 2005-11-05.
26. Manifest *Todo por el barrio...pero sin el barrio*, Red de Lavapiés, i Madrid – club de debates urbanos, 2003, s. 179-190.
27. Utställning och diskussionskväll, la Red de Lavapiés, c/ Olivar 48-50; *Días del Solar*, 2005-06-17.
28. Jesús Martín, representant Red de Lavapiés, samtal 2005-06-27.
29. Pressmeddelande *La reforma de Siza-Hernadéz de Leon del Paseo del Prado: un plan un tanto especial*, från Club de debates urbanos, 2005-10-20. www.clubdedebates.com/Textos/debatecirculo.pdf
30. Sinclair, *Arganzuela pierde sus árboles*, www.elpais.es; 2005-08-26.
31. Föreläsning Centro Cultural Seco, arkitektskolan Madrid, ETSAM, 2005-04-25.
32. Se beskrivning www.otromadrid.org/m2012.

» REFERENS: MADRID

Ett annat Madrid

Det skulle också kunna vara annorlunda. Samtidigt som man inom stadsbyggnadsvisionen drar upp de stora linjerna och stegvis bygger det nya Madrid, upptäcker vi att det finns människor som med sin kreativitet påverkar stadsrummen med personliga initiativ. Det finns en annan verklighet bakom reklamplakaten i stadens mellanrum; icke-vinstmaximerade rum där det finns utrymme för det personliga uttrycket och det oväntade och annorlunda. Det handlar om att se möjligheterna här och nu, och att – istället för att sträva efter en ny stad med nya invånare – värna om det som faktiskt är staden Madrid.

Hur skulle ett annat Madrid kunna se ut? En början är att se sig runt och upptäcka de möjligheter som faktiskt finns. Vilka tids- och rumsaspekter skulle kunna forma intressanta situationer i staden, och hur kan man genom hybrider mellan offentligt och privat skapa alternativ? Finns det utrymme för interaktion och lekfullhet? Det verkar som om stadens varande i nuläget inte är lika viktigt som det som den en dag ska bli, och antagligen är det därför som man normalt inte ser de luckor i tid och rum där öppningar till en annan stad är möjlig.

De ökade klyftorna i staden leder en till ökad kriminalitet, som betyder mer polis, kameror och väktare som ständigt kontrollerar det offentliga rummet för att säkerställa den stad man talar om i visionen. ”Kommunen förbjuder, vakterna övervakar, kamerorna kontrollerar och normerna fostrar ända från den mest ljuva barndomen för att lära oss att de som inte har något att uträtta inte borde vara på gatan. En bra medborgare stör inte sitt grannskap. Gatorna borde tömmas på spontanitet. På gatan är det mesta förbjudet: stå stilla, sjunga, laga mat, äta, sova, älska, tvätta, måla...”¹ Den homogena och uppstädade staden lämnar inte utrymme för det annorlunda eller för den personliga kreativiteten, men i strävan efter visionen har det i dagens Madrid uppstått en mängd hålrum som innebär en möjlighet i staden.

Det är anmärkningsvärt att den ständiga kontrollen och det givna normmönstret blint accepteras utan att man djupare reflekterar över det. Vi funderar inte ens över att tälta i Retiro eller spela fotboll på Plaza Mayor av den tafatta anledningen att man helt enkelt inte gör så. Rätten till staden är ingen självklarhet utan är något som man aktivt måste sträva efter, och detta blir särskilt tydligt på mindre definierade platser.

Mellanrum: Madrid

Rivningstomten är landmärkets och monumentets motpol. Den är inte skapat i syfte att manifesteras eller påkalla uppmärksamhet, utan har helt enkelt uppstått som en tillfällig frånvaro av någonting annat. Madrid håller på att byggas om och i denna förnyelseprocess har det skapats stora och små

hålrum i stadsstrukturen där det som inte har fått utrymme någon annanstans har samlats. I många fall handlar det om rivningstomter, nästan alltid inhägnade eller avgränsade. Men det finns ofta ett hål eller en glipa i staketet där man kan ta sig in och platsen avslöjar ofta spår av aktiviteter. En del mellanrum döljs bakom höga murar som behåller fasadernas linje intakt, som om man skämdes för hålrummen som dyker upp i stadsstrukturen, likt epidemier som visar på att staden är förfallen och måste bytas ut.

Mellanrummen är platser som utmanar, och som uppmanar till reflektion och kritiskt tänkande om det som pågår i staden. Det handlar om icke-kommersiella platser som kan inspirera till kreativitet och uppfinningsrikedom. Det är oförutsägbara och oberäknliga rum som kan skapa en intensitet, en punkt på en psykogeografisk karta framkallad av entropins sublimas estetik. Mellanrummen, ödetomterna, nedlagda industriområde och rivningsmark ifrågasätter idén om vad stadsrummet är och kan vara.

Att genomkorsa Mendez Álvaro-området

Upptäcka och uppleva mellanrummen tycks vara det enda sättet att förstå hur dessa *terrain vague*-platser fungerar. Vi hade ryktesvägar hört att det i området

Glappen i centrum. Det stora renoveringsarbetet i Madrid har lett till att stadskärnan är perforerad av hålrum; rivningstomter som ofta döljs bakom murar och stängsel i stället för att ses som en temporär rumsmöjlighet.

runt c/Mendez Álvaro, i närheten av tågstationen Atocha, fanns flera övergivna områden från nedlagda småindustrier. Vi begav till området för att försöka genomkorsa det, i hopp om att förstå dess natur och kanske upptäcka dess användningspotential. Det var som att göra ett tvärsnitt genom en av Madrids verkligheter.

Bakom gallret på en stor port satt en skylt som meddelade att utomstående inte hade tillträde till ytan på andra sidan. Innanför fanns en stor tomt med mycket växtlighet och strax innanför porten låg en svart katt framför en kartong med kattmat och en skål vatten. Det såg ut som om katten vaktade området och vi frågade oss vem som hade ordnat med detta? Från grinden gick vi vidare längs med c/Mendez Álvaro, förbi företagens bilparkeringar upp mot en liten kulle som var täckta av grönska. Vi gick upp för slänten och fann en yta som nästan såg ut som en äng, fast mellan oss och ängen spände ett metallstängsel. Vi följde inhägnaden i hopp om att hitta en öppning, och precis intill fasaden hade stängslet brutits upp och spåren av en stüg blev synlig bland den spontana växtligheten; stigen ledde fram till en central plats på ängen där en stol stod uppställd bland en samling andra objekt.

På andra sidan gatan låg ytterligare en inhägnad tomt, som mot den stora vägen var belamrad med stora reklamskyltar. Precis i hörnet, där en av annonstavlor monterats upp, hade ett hål rivits upp i stängslet tillräckligt stort för att kunna gå in på platsen. När vi klev in på rivningstomten blev allting väldigt tydligt; det var möjligt att fly undan reklamens hetsiga budskap genom att helt enkelt smita in bakom plakaten. Plötsligt befann vi oss bakom reklamen och skyltarna förvandlades från kommersiella budskap till ett skydd mot den trafikerade vägen. När vi tittade ut genom det glapp i staketet vi nyss tagit oss in igenom kom rusningstrafiken, bilparkeringen, övergångsställets röda gubbe och Heineken-reklam i blickfånget; men platsen på andra sidan stängslet var fri från kravmaterialitet.

En kontinuerlig linje av reklamyta hade monterats upp längs med hela c/Mendez Álvaro och skymde platserna bakom. Nästan alla skyltar visade reklam för sprit och tobak; en närmast ironisk situation bland rivningstomterna som troligen härbärgerade med än en alkoholiserad hemlös. Var affischerna

mi casita de metal

Mitt lilla hus av metall. Tänk vad mycket roliga saker man kan göra i Raúl's metallhus. Arkitektur inspirerad av tomten på c/ Mendez Álvaro där reklamskyltarnas baksidor bildar rummets väggar.

från Beefeater och Heineken uppsatta för att dölja platser och människor som drabbats av missbrukets följder?

Bland de väldiga skyltarna fanns flera annonser för de bostäder som skulle uppföras i området. Ett av boendena visade ett sterilt hus med en totalt livlös fasad och med en omgivning bestående av en asfalterad bilväg, varken mer eller mindre. En annan annons spelade på det trygga och goda livet på innergården; en kvinna i baddräkt vilar under ett parasoll vid poolkanten. Dessa bilder vittnade om dessa platser framtid, och kanske man helt enkelt inte ser vad mellanrummen betyder idag för att fotomontagen bokstavligt talat döljer platserna.

Avsaknaden av normer och gängse beteende på dessa okontrollerade platser gör att rummen inger en frihetskänsla, men platsen blir samtidigt mer osäker. Det finns inga garantier för hur människor handlar i dessa rum, och dessutom uppstår en kvardröjande känsla av att man inkräktar på någons revir; den smala entrén, den täta vegetationen och de upptrampade stigarna gav en tvetydig känsla av oro och spänning.

En dag gick vi med vår kompis Raúl (kursare från arkitektskolan i Madrid) till det övergivna industriområdet. På en av tomterna var marken svart av aska och ibland det brända gräset låg sotiga porslinsdockor, konservburkar och deformerade miniräknare. Vad hade egentligen hänt på platsen? Vi frågade Raúl om han inte skulle kunna ge sin tolkning av det här mellanrummet, för att se hur han i en bild skulle sammanfatta sina intryck av platsen. Inspirerad av rummets spontana karaktär gjorde Raúl ett fotomontage där en sporadisk arkitektur skapats av de bakvända reklamskyltarnas korrugerade plåt. Rummet hade kvar sitt sotiga ojämna golv, och på platsen hade Raúl ritat in personer som hoppade bock eller som tittade på markens konstiga lämningar. ”Mitt lilla hus av metall” löd texten ovanför bilden, och det var ett lekfullt förslag på något som kanske skulle kunna likna en av Lebbeus Woods *free zones*; ett nomadiskt metalltält där annonskampanjernas väldiga tavlor återanvänds för ett icke-kommersiellt syfte.

Mellan brukaren och platsen

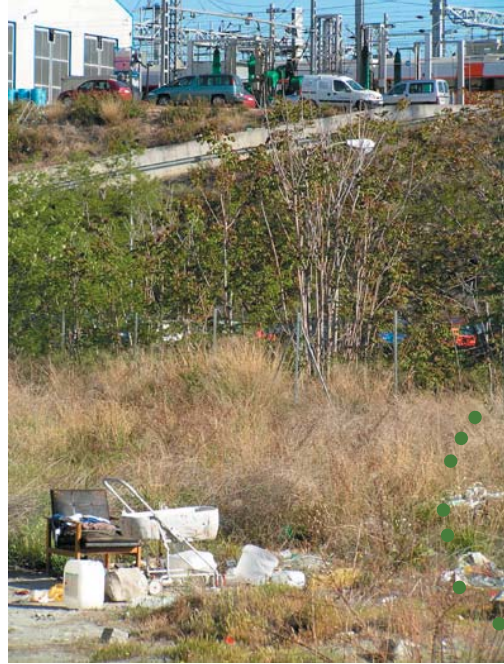
Rivningstomterna och mellanrummets bortglömda landskap saknar bestämd form och funktion, vilket gör det möjligt att själv definiera rummet under den tid man befinner sig där. Det tycks uppstå en mer personlig relation i mötet med dessa platser; rummet kan påverka dig, och du kan påverka rummet, i

Platsen låter brukaren lämna spår. Att sova, att äta, att måla, att bo.... De personliga uttrycken är ofta tydliga i mellanrummen.

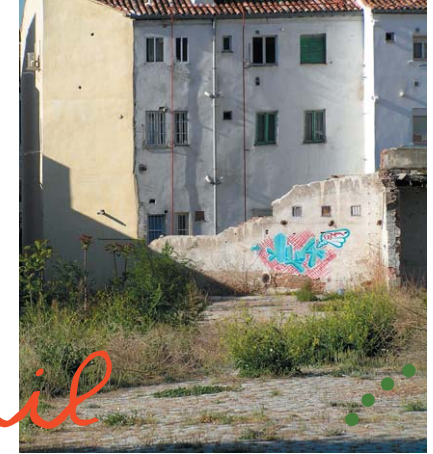
Privat egendom - tillträde förbjudet för obehöriga...

Katt vaktar bredvid matlåda.

23 april

Förbjudet.

Nya bostäder är på väg att monteras upp i omgivningarna. På en reklamskylt visas en bild på "hur det ska bli" - en uttryckslös fasad med ett sterilt stadsrum utan tillstymmelse till liv.

Genom hålet i stängslet blir de två verkligheterna tydliga: trafiken, stoppljusen och öreklamen - spontanvegetationen, graffitin och oordningen.

Bakom trädet verkar någon ha samlat sina tillhörigheter - eller är det vad folk brukar kalla för sopor.

Bakom reklamskyltarna - en plats!

Alkoholreklam och marginaliserade människor med missbruksproblem; samhällets dubbelmoral.

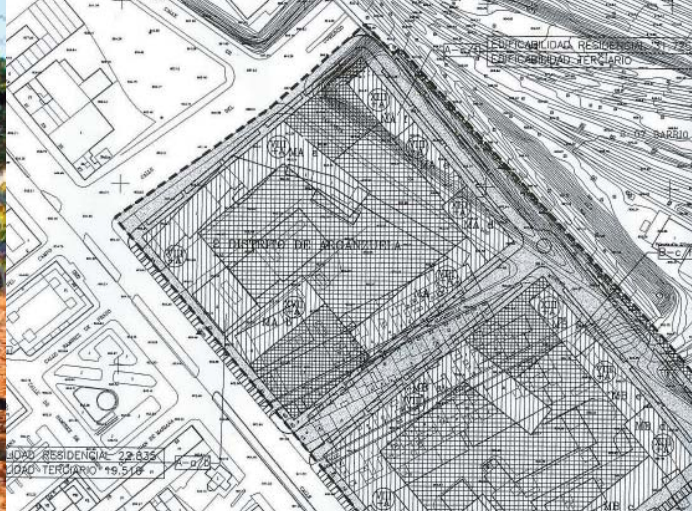

Stigar och öppningar skvallrar om användande.

mendez alvaro

På en bild visas områdets nya framtid. En kvinna i baddräkt tillbakalutad i solsängen vid swimmingpoolkanten.

betydligt högre grad än vad som gäller för andra stadsrum. De verksamheter som gaturummet inte tillåter får sin tillflykt här; bostad, sängplats, lekplats, konsert; här sover, äter, och målar människor, och här samlas de personliga tillhörigheterna. På en gata i stadsdelen Malasaña har någon byggt ett fantasifullt hus av ett hopplock av bräder och lösa fönster. Bakom muren på en tomt vid c/Mendez Álvaro och bakom byggplanket vid Jardines del Arquitecto Ribera lever människor, bokstavligt talat, i samhällets marginaler.

Det finns en stor misstänksamhet mot de personer som uppehåller sig på dessa typer av platser, liksom det gör mot själva rummen. I en insändare till gratistidningen "20 minutos" beklagade sig en granne över rivningstomten på c/Bajo de San Pablo². Under rubriken "narkomaner och vanskötsel i centrum" beskrevs det hur hemlösa och missbrukare sökte sig till platsen och störde omgivningen, och bara någon vecka efter att vi hade läst artikeln fann vi att muren mellan fasaderna noga hade murats igen, målats om och försetts med texten "förbjudet att sätta upp affischer". Men inte löser man problemen med hemlösa människor och missbruk genom att stänga dessa platser?

Det är inte bara marginaliserade människor som använder dessa platser. Av en kompis fick vi höra talas om ett gäng killar som anordnade små spontana konserter på rivningstomter. De körde dit förstärkare, elgitarer och trummor och körde järnet tills dess att de blev ivägkörda. Vi försökte ta reda på mer om dessa spontankonserter, men det var en uppenbart nomadisk verksamhet och det verkade omöjligt att veta var de skulle dyka upp nästa gång. Man ser sällan människorna som verkar i dessa rum, men spåren av användning är tydliga; stigar som framträder, en gaffel och en konservburk, sprayburkar och en

bård av graffiti, en uppställd stol och en barnvagn full med saker. Till skillnad från torgen i centrum lämnar dessa mellanrum spår efter de människor som använder dem, och de berättar om det som har utspelat sig mellan brukaren och platsen.

Mellan dåtid och framtid

I glappet mellan en ekonomi främst baserad på tung industri och en ren service- och kunskapsekonomi har det uppstått tomrum där de förr så ytkrävande industriverksamhet innan bredde ut sig. Här planerar man nu att staden ska expandera, men under tiden försäkras man sig om att ingen har tillgång till dessa platser genom att sätta upp murar och stängsel. Staden hållrum har inte bara hamnat i ett rumsligt mellanrum, utan även i ett tidsmässigt vakuum mellan förflutet och framtid. Platserna har inget värde i nuläget och det tycks, från kommunens och politikernas sida, inte finnas någon förståelse för platsernas möjligheter idag, utan bara för de framtida möjligheterna. Under de många år det tar innan expansionsbudgetar och översiktsplaner är fastställda finns rummen där.

Vi begav oss till Madrids kommuns stadsbyggnadskontor för att utforska vad som skulle bli av med två av de mellanrum vi hade lagt märke till. För området runt c/Mendez Álvaro planerades ett stort komplex av nya bostäder och kontor som sträckte sig från de grönskade ödetomterna och över all den gamla låga bebyggelsen med diverseverksamheter och verkstäder, fram till järnvägsspåren. Vi ansökte också om ett utdrag från översiktsplanen för rivningstomten på c/Fuencarral, men på planutdraget verkade fastigheten vara

Offentlig debatt. Det pågår en politisk debatt på stadens gator och torg. Det handlar inte om Agorans retoriska argumenterande, utan debattinlägg som lämnas på fasader och beläggningar.

om att det krävdes tillstånd från kommunen för att gå in på platsen. Väktaren berättade att området nu bevakades dygnet runt, sedan man tidigare hade haft problem med husockupanter. Vi fick snällt stanna vid ingången och spana in bland husen, där stora ytor av gräsmark och stenbeläggning bredde ut sig mellan tegelfasaderna. Vi enades om att det var en hemskt vacker plats, och att det var orättvist att den inte hölls öppen i sitt nuvarande skick.

Några månader senare fick vi dock tillfälle att ta oss in på området när en hiphop-festival organiserades här under det lockande namnet ”urban kultur”. Festivalarrangörerna hade uppenbarligen fått sin ansökan godkänd att få använda platsen; en konsertscen hade byggts upp inne i en av lokalerna och under spelningarna underhöll inbjudna graffitimålare med att måla på uppspända tyger. Det var intressant att se hur de kulturutövare som vanligtvis illegalt söker sig till dessa platser för sina aktiviteter här fick en status som konstnär som under kontrollerade former kunde utöva den konststart som annars var förbjuden i området.

Politiskt forum

”Inga bilar i staden!”; ”Kapitalism förklädd till demokrati, nej tack!”; ”En annan värld är möjlig!”. Det förs en politisk debatt på Madrids gator och torg, sprayade inlägg om den europeiska konstitutionen eller ett klistermärke som kritiskt kommenterar kapitalismen; det offentliga rummet som en plats för politisk handling blir åter aktuellt i det politiska klotret. På murar och väggar, på flaggor som hängs ut från balkongen eller på affischer som klistras upp över reklamtavlan hittar människor utrymme för att uttrycka sin åsikt. Ibland är det regnbågsflaggan som talar om tolerans och lika rättighet, eller som efter fartyget Prestiges oljeutsläpp utanför Galiciens kust då hundratals flaggor med texten

”nunca mais” – aldrig mer – hängdes ut från balkongerna i Madrid i en tyst protest.

Att tillåta att individen sprayar slagord i det offentliga rummet är en kontroversiell tanke, och det är inte heller eftersträvaransvärt att stadens offentliga rum fylls av symboler och påfrestande sociomateria. Men det handlar om människors lika villkor att få använda det offentliga rummet till personliga budskap, och så länge reklamen ockuperar stora ytor av stadens centrum kanske det inte kan ses som mer än rätt att nyttja gatans utrymme för att ge svar på tal.

Identitet: ett efemärt porträtt

Stadsdelen Embajadores i Madrid är ett område klassat som degraderat där undermåliga bostäder och små verkstäder nu är på väg att jämnas med marken för att ge plats åt nya fräschare bostäder. I denna otroliga omvälvning kommer den identitet som de boende i stadsdelen har byggt upp under sina liv här att skakas om ordentligt. I juni 2005 tecknade konstnären Jorge Rodriguez de Gerada ett porträtt av en av de boende i området på en av de återstående fasaderna av ett rivet hus. Det var ett efemärt konstverk; ett porträtt ritat med kol som skulle försvinna med den första regnskuren. Över det bistra ansiktet på husfasaden surrade byggkranarna konstant, bråttom med att få de nya prefabricerade lägenhetsblocken färdigmonterade. Konstverket kallades kort och gott för ”identitet”; ett ömtåligt porträtt av en man som ser sitt kvarter rivras ner och byggas upp till en annan okänd och påstått förbättrad stad.

Rodriguez de Gerada är mest känd för sin kamp mot reklamens oetiska budskap. Genom att förvränga annonser, och måla dit ord och bilder som förskjuter perspektivet på reklamens budskap, kan han få människor att reflektera över

Industriområdets förvandling. Ett stort gammalt nedlagt industriområde ska ge plats åt Barcelonas nya kunskapsindustri i projektet 22@.

annonskampanjernas övertalande monologer och dess dolda kommersiella ideal. Hans aktioner äger rum i fullt dagsljus, han tycker inte att man ska behöva agera som en kriminell i skydd av nattmörkret för att kunna uttrycka sig i det offentliga rummet. Naomi Klein sammanfattar Rodriguez de Gerada konstfilosofi i No Logo: *"Han vill att den dialog han fört med reklamskyltarna i staden i över tio års tid ska betraktas som ett normalt sätt att hålla det offentliga samtalet igång i ett demokratiskt samhälle"*⁴ Gatan är en allmän plats och Rodriguez de Gerada talar om sina konstaktioner som "medborgarkonst".

Utflykt: Barcelona 22@

Det senaste utvecklingsområdet i Barcelona, som går under namnet "22@", är länken mellan det nybyggda mässområdet Forum och resten av staden. Här ska det inom de närmsta 15-20 åren utvecklas ett ekonomiskt centrum för den nya kunskapsindustrin med forskningsinstitutioner, kontor, köpcentrum, bostäder och grönområden. Projektet initierades under 2004 med uppförandet av "Torre Agbar", ett nytt landmärke i Barcelonas västra del signerat Jean Nouvel. Runt det nybyggda tornet väntar nu gigantiska ytor på att bli bebyggda.⁵

Under april 2005 besökte vi Barcelona och området för det nya utvecklingsprojektet. Det var en märklig syn att på andra sidan vägen, mitt emot ett alldeles nybyggt köpcentrum, uppleva hur den nybyggda och fulländade bebyggelsen kring Avda. Diagonal fullständigt har erövrat marken för tidigare industriområden. I den välplanerade staden öppnade sig plötsligt en stor yta av fallfärdiga industribyggnader. Det var inga problem att

ta sig in på området, trots att ett flertal byggnadsarbeten redan hade påbörjats och lyftkranarna surrade över fabrikkorstenarna. Industriebyggnadernas ruiner bildade ett landskap med mycket speciell karaktär; målade väggar och fasader som blottade den underliggande strukturen; det ojämna golvet och trapporna som inte längre ledde någonvart. Det var ett landskap i fullständig entropi, en blandning av kaos och kreativitet som genererade en hisnande känsla av intensitet. Här tycktes allt vara möjligt, och platsen förstärkte viljan att vara med och omforma, att börja skapa eller bygga kojor av tegelrester och järnbalkar.

Resterna av en riven byggnad hade improviserat fram en spännande arkitektur; en rostig trappa ledde upp till en liten terrass med trägolv där delar av en vägg – med dörrposten kvar – bildade ett rum med utsikt över området. Under resterna av ett bågvalv hade någon lämnat en fåtölj. Uppe på "takterrassen" satt två killar i solen; hela byggnadslämningen såg ut som ett fantasifullt utkikstorn vars spretiga gestalt blev en klar kontrast till det sterila "Torre Agbar" i bakgrunden. Vi frågade oss nyfiket vad som fanns inne i byggnaderna, om någon använder sig av dessa gamla industrilokaler?

I en genomdesignad stad som Barcelona känns områden som detta som en fristad från perfektionen. Den stora skillnaden mellan detta mellanrum och liknande platser i Madrid är främst storleken; Barcelona har en historia som industristad och det finns stora arealer övergiven industrimark som man nu planerar att erövrar. Det är intressant att se hur området successivt intas. Först monumentet – Nouvels fallosliknande landmärke – som blir en symbol för nydaningen, sedan den projekterade bilvägen som skär igenom industriruinererna i ett försök att dra upp en bärande infrastruktur som kan ordna upp ytan mellan fabrikslämningarna.

I kanten av industrilämningarna har redan nya bostadshus monterats upp. Vid ett gathörn stannade vi till för att fotografera en vägg med graffiti i starka färger intill en reklamskylt som talade om "en ny livsstil" och visade en medelålders man på väg att göra utslag på en frodig golfbana. En äldre man kom då fram till oss och sade vänligt, men bestämt: "Ta inte kort på det där, gå ner till strandpromenaden istället, där finns det platser som är värda att fotograferas".

Precis intill det nybyggda landmärket "Torre Agbar" ligger gamla låga tegelhus där tvätten hänger på tork, och bredvid står en provisorisk churros-kiosk; kontrasterna är uppenbara.

Delar av en rivna byggnad bildar en fantasifull paviljong där två killar har funnit en takterass. "Torre Agbars" fallosliknande gestalt vaktar över området.

En nyprojekterad väg skär rakt genom området. Det är ett första steg att ordna upp och ta kontroll över detta kaotiska mellanrum. En del byggnader inhyser verksamheter.

Industrilämningarna har blandats upp med målningar och graffiti, en fåtölj står i ett hörn; miljön är kaotisk men darrar av en spontan kreativitet och en känsla att allt är möjligt här.

Aktiverat mellanrum: LABO

Innanför en mur på c/Olivar, precis i närheten av Plaza de Lavapiés, finns en plats som står öppen vissa dagar. Det är grönt och lummigt där inne, med flera höga träd, och på väggen har någon målat en protest mot fastighetsspekulationen och samtidigt en uppmaning att ”återta ditt utrymme”. Den tidigare rivningstomten – som endast väntar på att bli bebyggd – fyller numera en funktion som mötespunkt och aktivitetscentrum i Lavapiés. Här anordnas debatter och diskussioner, utställningar och filmfestivaler. Tomten är ombonad och mysig, kanske till och med hemtrevlig. Man har samlat ihop plaststolar från olika ställen (och noga målat över Coca Cola-reklamen), hängt upp belysnings slingor och under skuggan av några träd står ett kylskåp där man kan köpa något att dricka genom att lämna en euro i en liten plastkopp. Vid sidan av dörren har till och med en toalett installerats bakom ett skynke (hur det fungerar rent tekniskt vet vi inte). I ett hörn står några krukor med nyplanterade skott och en skottkärva med verktyg.

I stadsdelen Lavapiés finns det sedan flera år tillbaka en vilja att driva ett självstyrt kulturcentrum; en mötesplats för Lavapiés invånare, av Lavapiés invånare. Det är ingen organisation i traditionell mening som driver denna fråga, utan snarare ett kooperativ av människor som kämpar för samma sak; en annorlunda stadsdel. Projektet kallas ”el laboratorio” (laboratoriet) eller helt enkelt LABO, och under sju års tid har man ockuperat fyra övergivna offentliga byggnader och där drivit sin verksamhet. Det senaste LABO (c/Amparo

103) fick hålla på i 14 månader och under den tiden anordnades utställningar, filmvisningar, konserter, presentationer av böcker, fester, och radiosändningar. Dessutom har man hållit studiecirklar om ekologi, arbete, jämställdhet, globalisering, free software etc. Verksamheten handlar till stor del om just stadsdelen Lavapiés, om boendeförhållande, utemiljöer, kulturverksamhet och sociala situationer. I juni 2003 fick LABO 03 utrymmas och under juli 2005 ställdes 16 personer inför rätta för ockupation.⁶

LABO arbetar dock vidare under namnet ”LABO i exil”. På hemsidan kan man läsa följande:

”Vi har pratat om en byggnad där vi kan bygga upp oss igen. Vi ser den, men den är fortfarande inte vår. Nu vill vi experimentera igen: LABO är ett komplext projekt med undersökning och social aktion. Nu vill vi, alltid provisoriskt, börja ett nytt experiment, utifrån vilket vi kan tänka och agera om platsen och rummet. Från och med nu är vilken plats som helst vår: gator, källare, byggnader, rivningstomter, torg, körbanor, trottoarer, väggar och etern är platserna där ”LABO i exil” installeras. [...] Vi gör, som alltid, det som verkar som om det är förbjudet att göra: att bygga på det tomma, dra ut språk ur tystnaden, sambälle ur ensamheten och liv ur det obebodda; att samarbeta utan ledning.”⁷

Rivningstomten på c/Olivar har blivit en symbol för alla de tomter och hus som står tomma och de fastigheter där människor flyttas för att bygga nytt. LABO:s aktiviteter på rivningstomten är en protest mot spekulativen

och fastighetsmarknaden, mot utrymningen av stadsdelen, mot den museifierade kulturen, och mot bristen på utrymmen för sociala aktiviteter i stadsdelen. Man strävar efter att skapa kooperativa projekt på denna plats, intervention och gemenskap: ”Vi går in i ett tomt rum för att göra det till vårt (alltså mitt, ditt, hans, hennes...) Vi söker hårum för att göra, hårum för att träffas och tänka kollektivt, en plats där man kan bygga upp rum och gemenskap. Vi är det vi gör, och det är mycket vi kan göra och mycket som finns kvar att göra...”⁸

Jesús Martín är aktiv i nätverket ”la Red de Lavapiés” och berättar för oss att någon inom LABO kände ägaren till tomten och under tiden den står tom har man fått lov att använda den. Ägarna av tomten gillade idén och lånade ut nyckeln till dörren i muren, så i detta speciella fall är det inte tal om någon ockupation utan om ett personligt tillstånd att få låna utrymmet för aktiviteter medan detta står tomt. LABO-tomten är inte alltid öppen, den har inte heller några fasta öppettider; det beror istället på de verksamheter som anordnas och det får man reda på antingen genom hemsidan, e-postlistan, affischer eller genom muntlig spridning. Hur länge LABO får vara kvar här är inte klart. Att det har varit en temporär lösning har man vetat från början, det är inte ekonomiskt lönsamt för ägarna att upplåta tomten alltför länge. Men vid det här laget är LABO vana vid att flytta runt.

”...mer än sex år av nomadism i Lavapiés: bygga upp och återuppbygga. Så har det reella och det abstrakta rummet, det symboliska och materiella rummet satts samman, upplevts och omtalats; satts i konflikt med avlägsna makter, mellan hoppet och misslyckandet, för hundratals personer som bor i Lavapiés...”⁹

Det intressanta i fallet med LABO-tomten är framför allt att en privat tomtägare har gett sitt tillstånd till att använda platsen till något under en tid. Det tycks trots allt finnas en förståelse för behoven av denna typ av utrymmen i staden, och det är inte alla som vill hävda sitt ägande genom att stänga ute all användning som lånar rummet för olika aktiviteter. LABO skulle kunna beskrivas som ett nomadiskt kulturcentrum i Lavapiés, som även utan permanent lokal lever vidare på olika sätt i stadsdelen och som kommit att bli en frontfigur i drivandet av områdets frågor. Tomten på c/Oliver fungerar nästan som ett politiskt forum där den lokala planeringen och kravet på en direkt brukarmedverkan diskuteras.

”LABO kan inte leva utan plats. Men en plats är inte alltid en byggnad. Gatan är en förträfflig offentlig plats, där vi bestämmer träff, springer på varandra, uppehåller oss, krockar med varandra: våra vägar på gatan formar sambället. Promenera runt en dag i Lavapiés. Promenera runt en annan dag i Chamartín. Tänk på skillnaden. Vi är också den skillnaden. Därför stannar LABO i Lavapiés.”¹⁰

Situationerna i stadsrummet

Samtidigt som kommunen presenterar framtidsvisionen om Madrid, och i flera projekt framlägger förslag på nya parker och torg i centrums periferi, tycks man inte uppfatta och värna om de rum som faktiskt existerar i stadskärnan, och som på ett eller annat sätt utgör handlingsutrymmet för stadens invånare. Istället borde man eftersträva ett icke-statiskt förhållningssätt till stadsrummets form och funktion, där olika situationer kan uppstå och där flera typer av

brukande kan existera parallellt. Aktiviteter som flyttar runt, eller flexibla rumsliga lösningar, kan medverka till ett bättre nyttjande av den lediga yta som finns i staden. Aktiviteterna på rivningstomten på c/Oliver är ett bra exempel på hur man använder sig av det glapp som uppstått tidsmässigt mellan rivning och nybyggnad, och i staden finns hundratals rivningstomter som skulle kunna upplåtas till temporära platser och tillfälliga aktiviteter. Det gäller att se de inneboende möjligheterna som finns i den existerande staden.

Stora vägar och gator kan bli oerhört spännande stadsrum när biltrafiken stängs av. Gaypride-festivalens parad från Plaza de Cibeles till Colón var en mäktig upplevelse där stora delar av kvarteret Salamanca stängdes av för biltrafik under några timmar för att istället rymma tusentals människor på festhumör. Även den brasilianske artisten Carlinhos Browns karnevalsuppträdande lockade tusentals människor som i timmar dansade rörde sig med artisten längs La Castellana. Inget

Varje söndag. En dag i veckan försvinner bilarna från c/Fuencarral och gaturummet förvandlas till en stor promenad .

annat utrymme är så stort och har en sådan möjlighet att ge plats åt olika situationer som just vägen.

Den centrala gatan c/Fuencarral är ytterligare ett exempel på en flexibel tidsrumslösning. Varje söndag mellan klockan 10-14 stängs biltrafiken av och gatan blir istället en promenad där cyklar, rullskridskor, hopprep och radiostyrda bilar får komma fram.

Rastron är Madrids kända marknad som varje söndag uppstår längs gator och torg i stadsdelen La Latina och fullkomligt transformerar hela området med sin mikroarkitektur av marknadsstånd. Bland Madrids kända vykortsmotiv är Rastron den enda händelse bland hopen av monument. På söndagarna skapas en speciell atmosfär i kvarteret La Latina där inte bara marknaden lockar, utan där hela stadsdelen fylls med människor som har picknick och spelar gitarr. Rastron är helt enkelt en situation med sin egen speciella arkitektur som uppstår och försvinner en gång i veckan.

Vi har under den tid vi varit i Madrid funderat på möjliga rumssituationer, inspirerade av situationsstaden, som på ett lekfullt sätt skulle kunna generera oväntade offentliga platser. En tanke var att skapa en alternativ promenad på hustaken parallellt med shoppingstråket c/Preciados. Från taket på varuhuset ”el Corte Inglés” skulle denna icke-kommersiella promenad börja, och ledas vidare till nästa tak via en gångbro över den smala gågatan och fram till biopalatset vid Callao med ett utkikstorg där hela staden kan uppfattas, högt ovanför biltrafiken och de gigantiska reklamtexterna på Gran Vía.

Olika situationer i olika rum. Gatan är ett stadsrum med många möjligheter när den töms på trafiken. Gaypride på Calle Serrano och karnivalståg längs La Castellana under våren 2005.

Den lekfulla staden

Den lekfulla människan – homo ludens – som situationisterna talade om var ingen speciell typ av människa, utan snarare handlar det om en inneboende karaktär hos varje människa som väntar på att få komma ut. Att leka tycks vara ett mänskligt behov, en nödvändighet som genom historien har förtryckts av sociala och religiösa normer i ett försök att kontrollera människors handlingar. Fantasi och kreativitet är instrument i skapandet av en alternativ stad, och vi ska här nedan ge en del exempel på händelser i staden där organiserade eller spontana initiativ söker en mer lekfull stad.

Hemliga dörrar eller ett försök att leka i Madrid

I gratistidningen ”20 Minutos” fanns att läsa en liten notis som inbjöd till en gratis, icke-guidad ”dérive” i kvarteret Lavapiés okända områden, och man utlovade goda chanser att gå vilse! På en karta över området fanns två adresser utmärkta, c/del Olmo 8 och c/Lavapiés 15, där man skulle finna ”hemliga dörrar” till obebodda hus. Adresserna hade valts ut slumpvis ur en lång lista med obebodda rivningsfastigheter. Det medföljde en kort introduktion:

”Klockan 23 på de angivna adresser kommer det att finnas dörrar som kan öppna sig för besökarna genom att man trycker koden 3578 på det kodlås som är placerat bredvid dörren.”

Ryktet spred sig ganska snabbt att något var på gång i Lavapiés. De personer som tagit initiativ till detta ”dérive” hade förberett med att sätta upp två dörrar av en bit gyllene kartong på husfasaden och bredvid dörrarna hade en affisch klistrats upp föreställande ett kodlås med texten; ”var god och tryck koden!”. Det var uppenbart att det inte rörde sig om riktiga dörrar som skulle öppnas, utan aktionen handlade om en lekfull vandring mellan fantasidörrar och hus som ingen visste vad de dolde. En del personer hade sökt sig till platsen just för att delta i detta dérive, men flera nyfikna

som var på väg genom kvarteret närmade sig också. Plötsligt fick man tillfälle att börja prata med någon man aldrig hade träffat förut. Oskyldigt låtsades någon trycka in koden för att den gyllene ”hemliga” dörren skulle öppna sig, och man försökte med ett ”Sesam öppna dig!”, skrattade och letade vidare efter nästa hemliga port. Tanken var att visa på att det existerar en annan stad där det finns plats för fantasi och lek; underhållning behöver inte vara kommersiell, själva staden kan genom personliga initiativ själv generera nöjen. Bredvid dörrarna fanns en liten text som förklarade aktionens syfte och dess poetiska innehåll; att sträva efter att föra människor i staden samman genom lek, och att genom fantasin kritisera den existerande stadens kontroll och dominans, och dess ovilja att tillåta invånarna själva att medverka.

Men detta suspekta initiativ drog snabbt till sig polisen som – med en kronisk misstänksamhet mot oväntade kollektiva händelser i staden – förmodade ett lagbrott eller en ”kritisk situation”. Personerna på plats försökte förklara att det bara var på låtsas, att det rörde sig om oskyldig lek, men polisen behöll misstanken och tog bort de gyllene dörrarna och de magiska kodlåsen. Att leka i staden är uppenbarligen ingen rättighet, i alla fall inte om man är vuxen!¹¹

Ljudpromenad

Busshållplatsen har nästa alltid en bismak av tristess; en plats du befinner dig på att utan egentligen vilja, en plats du väntar på bara för att sedan kunna lämna. Busskurerna utnyttjas ofta för reklamkampanjer. Många människor är hänvisade att vänta på bussen här och undgår inte att se annonserna, som oftast har placerats som en sorts skyggglappar på busskurens sidor. Men en dag i juni promenerade vi förbi en busskur i Madrids centrum som hade befriats från kommersiella budskap och försetts med en transparent glasskiva med några gröna tunna koncentriska cirklar med uttag för hörlurar i mitten. Det gick att lyssna på busskuren.

Det handlade om ett konstprojekt där ett antal busshållplatser runt om i Madrid hade försetts med ljudinstallationer. Konstnärer med olika bakgrund hade blivit inbjudna att göra ljudkonstverk inspirerade av en plats i Madrid, och de fick själva välja den busshållplats där de önskade lämna sitt ljudverk.¹²

Vi tänker och minns ofta staden i bilder, det visuella har en klar dominans över våra andra sinnen. Genom att återskapa staden med hjälp av ljud, och genom att lyssna på ”ekot från de oräkneliga antal röster som bebor staden”, kan vi urskilja en stad som ter sig ganska annorlunda än den vi är vana vid att se. På projektets hemsida förklaras idén: *”What does it mean to walk through a city, to live in it? Itinerarios del Sonido invites us to reflect upon our relationship with the urban environment, the signs and the symbolism we are constantly exposed to, and how we file away all the codified information we receive on a daily basis.”*¹³

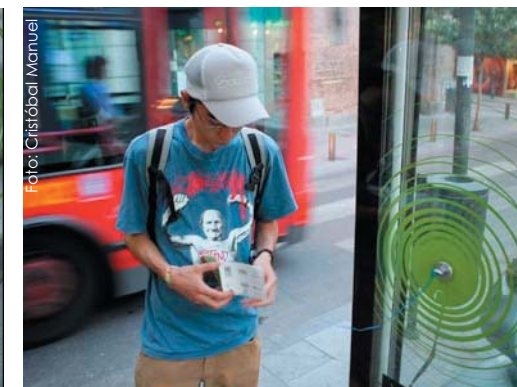
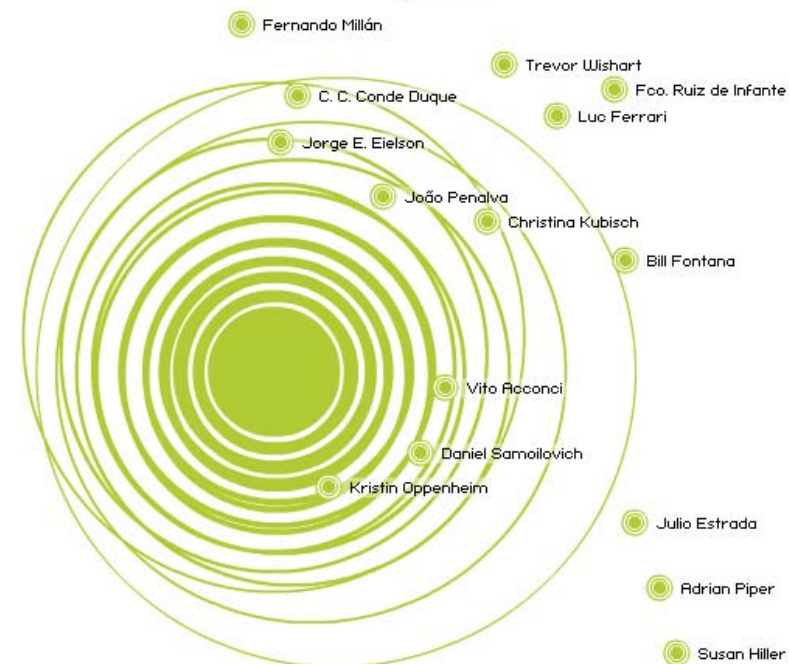
Ljudupplevelsen kan både kontrastera och förstärka den visuella upplevelsen av platsen. Du ”pluggar in dig” i en ljudvärld av stadens urbana ”offentliga” ljud, men denna upplevelse av buller, toner och röster är du ensam om och har för dig själv. En ljudberättelse medan du väntar på bussen; gör vardagen till ett konstverk!

Skejtarna och torgen

En ”användargrupp” som ofta uppmärksammas för sin aktivitet i stadsrummet är skateboardåkarna. Gator och torg blir en terräng av rörelseutmaningar och den fysiska platsen tycks plötslig kunna nyttjas på hundratals olika sätt. Utanför MACBA, Barcelonas museum för samtida konst, finns en stor öppen stenbelagd yta som bildar förplats till byggnaden och som i första hand syftar till att förstärka museets arkitektur; den har lämnats ren för att låta byggnaden spela huvudrollen. Detta granittorg kan upplevas som ganska stramt och ”väldesignat”, säkert snyggt enligt många, men lätt autistiskt om det inte hade varit för alla de skateboardåkare som samlas där dagligen för att göra djärva hopp från murkrön och trappavsatser. Man kan sitta i timmar och se på alla konst- och tricks som skejtarna visar upp. Det blir som en utmaning att föröka följa de linjer som dras upp på stenytan; svängarna, kurvorna, fallen. Skateboardåkarna har verkligen hittat sitt sätt att förvandla den existerande stadens förutsättningar till något lekfullt och interaktivt.

Personligt – spåren i staden

Vissa stadsdelar i Madrid tycks helt sakna spår av invånarnas aktiviteter. Fasader, balkonger och portuppgångar tiger stilla om livet innanför. De offentliga rum som helt saknar avtryck från människors användande blir stela och personliga;

Ljudupplevelse. Installationer vid bushållplatser ger en annorlunda stadsupplevelse.

Stadsrummets terräng. Det offentliga rummets fysiska form får en annan mening i skateboardens möte med stadsterrängen. Ramper och trappor blir till rörelseutmaningar.

man börjar undra om det överhuvudtaget bor någon på dessa platser? Kanske sitter, leker och promenerar människorna här med stor försiktighet i rädslan att platsen ska bli kantstött? I många städer strävar man efter att hålla det offentliga rummet rent och enhetligt. Det finns krav på att fasadernas arkitektur måste synas och hållas intakt, och att det ska vara städat framför portarna. I Madrid finns till och med ett förbud mot att hänga ut tvätt på tork längs de fasader som vetter mot gatan, för att inte förstöra bilden av de historiska byggnadernas putsade fasader med sirliga franska balkonger.

Platser som på något vis skvallrar om livet i staden kan upplevas som en lättnad; det lever någon här! Humorn måste ses som ett viktigt inslag i stadsbilden. Blir verkligen någon uppriktigt förnärad av att fem av de tusentals pollare som monterats upp längs Madrids gator har målats i pastellfärger? Frågan om vad som är kultur och vad som inte är det blir åter aktuell; är inte kultur samma sak som de spår som lämnas efter individernas liv i ett samhälle? De ljudkonstverk som ”ställdes ut” på busshållplatser runt om i Madrid var ett projekt i samarbete med kommunens kulturförvaltning och hade därmed tillstånd för sin aktivitet. Sökandet efter de hemliga dörrarna i Lavapiés var däremot ett projekt utan tillstånd att använda stadsrummet på ett oväntat sätt. Men om man för varje litet projekt eller aktivitet som man önskar genomföra i staden måste ha ett giltigt tillstånd lämnas inte mycket över till den spontana kreativiteten. Frågan är hur stor chanserna är att överhuvudtaget få sin ansökan behandlad; *Jag ansöker om tillstånd att få klä in en pollare på c/ Cabeza i papier-maché. Jag förbinder mig att ta bort installationen efter tre veckors tid.*

Skvallrar om liv. Ibland kan man undra om det överhuvudtaget bor några människor i staden. Men ibland skymtar de fram, de personliga uttrycken, som utropstecken i en citerad miljö.

Målade pollare i Lavapiés Madrid; flugsvampspollare i Barcelona.

NOTER

1. Reclama las calles, <http://www.otromadrid.org/abierto/leer.php?id=404>, 2005-04-22 (egen översättning).
2. Insändare i 20 minutos, 21 juni 2005.
3. Ur programmet för revitalisationen av Madrids centrum; *La revitalización del centro urbano – plan de acción*, Oficina del centro, Concejalía de urbanismo, vivienda e infraestructura; <http://www.munimadrid.es/Principal/ayuntamiento/servmuni.asp>, 2005-04-30, s. 21.
4. Klein, 2000, s. 337 f.
5. Ur kommunens beskrivning av projektet 22@bcn, <http://www.bcn.es/22@bcn/cast/presentacion/index.html>; 2005-11-13.
6. <http://sindominio.net/laboratorio/>; 2005-06-07.
7. Ibid.
8. <http://www.sindominio.net/laboratorio/labExilio2/solar/>; 2005-06-07 (egen översättning).
9. <http://sindominio.net/laboratorio/> 2005-06-07.
10. Ibid.
11. www.otromadrid.com, 2005-11-04 .
12. www.itinerariosdelsonido.org, 2005-11-05.
13. Ibid.

Platser som skiljer sig

Staden har en uppsättning av olika rum som skiljer sig på olika sätt, exempelvis till form, funktion eller till social karaktär. Vissa stadsrum har en lång tradition och har blivit etablerade typer eller karaktärer som uppfattas som stadsmässiga och värdefulla; man kan nästan tala om en erkänd typologi av offentliga rum. Andra platser i staden har dock inte samma status som stadsrum. Genom att undersöka olika typer av stadsrum i Madrid eftersträvas en utökning av den ”typologi” av erkända stadsrum som trots allt tycks existera; det handlar om en strävan efter ökad mångfald i staden.

Staden är en plats, men den innehåller också platser; platser som skiljer sig. Somliga platser i staden är väldefinierade och har en stark identitet, en del blir nästan till symboler för själva staden. Det finns marknadsplatser, representativa stortorg, små lummiga kvartersparker, gågator med uteserveringar och stora stadsparker för söndagspromenaden. Staden har både eleganta torg med granithällar och formklippta träd och informella vardagstorg med betongbeläggning mellan snabbköpet och tidningskiosken. En del av stadens platser är passager eller korsningar. En del är promenader, andra slutdestinationer. En del platser uppfattas inte som platser, utan går under andra namn. En del stadsrum har en självklar plats i staden, medan andra tycks motarbetas eller negligeras.

I staden finns platser som kan sägas utgöra arketyper för torg och mötesplatser i folks medvetande. Dessa stadsrum tycks motsvara vissa typer som definieras mer eller mindre tydligt; det verkar finnas kategorier av platser som utkristalliserats på basis av sin form, funktion eller symboliska innehåll. Det blir intressant är att undersöka vilka förebilder som ligger till grund för stadsrummen, och vilka karaktärer man strävar efter på de offentliga platserna. Frågan är om man kan tala om en stadsrumstypologi?

Referenser och prototyper

I ett gestaltungsuppdrag är det vanligt att söka referenser för att låta sig inspireras och ta avstamp i liknande projekt. Självklart kan det vara mycket användbart att konsultera förebilder för att undersöka vilka olika kombinationer av rum, funktioner, material, utrustning, växtlighet, man kan utgå ifrån. Men kanske blir det lätt så att man begränsar sig till de typer av platser som redan existerar? En förebild måste fungera som inspiration, inte som prototyp; annars finns det risk att samma plats upprepas.

I planeringsprocessen refererar man gärna till platser man har besökt och skapat förkärlek till. Man säger att ”ett sånt torg skulle vi ha” eller man drömmer om den där fantastiska fontänen som man nu vill ha som förebild för en liknande i hemstaden. När allt fler söker efter samma karaktärer, som ofta har med stadsmässighet att göra, resulterar det i stadsrum som tenderar att likna varandra och staden blir successivt allt mer homogen. Att sträva efter rum som skiljer sig innebär inte bara att beakta formvariationer, utan att söka efter olika typer av rum även i andra aspekter. Allt i en stad kan dock inte byggas runt differens; det behövs även platser som inte sticker ut, som knappt märks utan utgör bakgrund i staden. Men även de anspråkslösa platserna är en typ av stadsrum som bör beaktas.

Kategori och typologi

Människan tycks ha en inneboende vilja att skapa system över sin omgivning i hopp om att bättre kunna förstå den. Sedan Aristoteles tid har vetenskapen varit sysselsatt med att kategorisera och skapa olika hierarkier av klasser. Frågan är om man även kan göra en klassificering av stadsrum och platser? Existerar det en typologi av erkända stadsrum?

Typologier

En typologi är en ”systematisering på grundval av ett begränsat antal välbestämda egenskaper”¹. Inom byggnadsarkitektur används begreppet typologi som en uppsättning av mer eller mindre etablerade typer av byggnader, exempelvis lamellhus, punkthus, radhus och kedjehus. Inom landskapsarkitekturen tycks det dock vara svårare att tala om klara typer. En mycket förenklad klassificering av det som brukar benämnas det offentliga rummet skulle kunna vara gata, torg och park. Torg och park är stadsrum där man uppehåller sig, med skillnaden att torget är stadsmässigt och hårdgjort, och inhyser ofta nyttighetsfunktioner som handel och transport, medan parken är det gröna uppehållsrummet inriktad på fritidsaktiviteter och avkoppling. Gatan, däremot, med sin linjära kontinuerliga form, är rörelsens stadsrum.

Denna grova indelning hjälper oss väldigt lite i förståelsen av den rumsvariation som finns i våra städer. Skulle en mer detaljerad typologisk klassificering vara möjlig? Arkitekturteoretikern Spiro Kostof behandlar i sin bok ”The City Assembled” svårigheten att klassificera olika stadsrum. Han menar att man kan skapa typologier både utifrån form och funktion, men inte samtidigt, utan endast som två separata typologier. Eftersom två torg med olika former kan ha samma funktion överlappar typerna varandra i klassificeringssystemet. Att skapa en typologi baserad på platsens funktion leder ofta till en mer godtycklig klassificering, anser Kostof, eftersom tolkningen av platsens användning varierar med brukaren, samt att många stadsrum innehåller flera parallella funktioner som ändras över tiden. Vad blir marknadstorget när ingen handel längre finns kvar på platsen?²

Det har gjorts flera försök att klassificera typer av stadsrum utifrån dess formegenskaper, och det är särskilt den geometriska ytterformen som har blivit utgångspunkt. Arkitekten Paul Zucker gör en åtskillnad mellan ”*the closed square, the dominated square, the nuclear square, grouped squares, the amorphous square*”. Även arkitekten Rob Krier har gjort en indelning av existerande typer som grundar sig på geometri; rektangulära torg, triangulära torg, cirkulära torg etc.³

Det är uppenbart att formindelningen har stora brister när det gäller att beskriva den rika variation som återfinns mellan stadens olika platser. I andra fall av platskategorisering har man istället koncentrerat sig på funktionen för att

så försöka särskilja olika platser i staden. Kostof urskiljer typer av traditionella offentliga platser för politisk handling, för representation, för festligheter, för trafik, och för boende och vardagsliv. Han menar att ju mindre definierad platsen är till sin form, ju större möjlighet har den att kunna inhysa olika funktioner.⁴

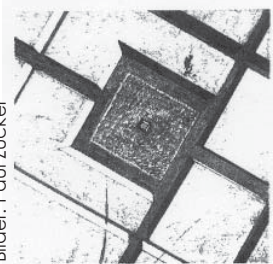
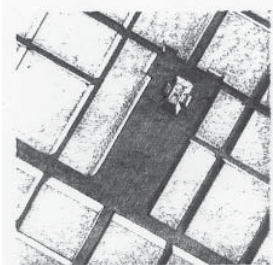
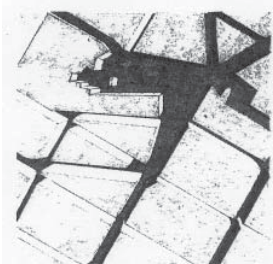
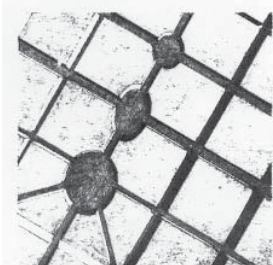
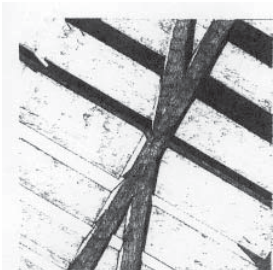
Den läsbara staden

Kevin Lynchs klassiska bok ”The Image of the City” behandlar stadsbilden och dess läsbarhet utifrån vissa fysiologiska begrepp som landsmärke, nod, barriär, stråk och kvarter. Han menar att skapandet av stadsbilden är ett samspel mellan den yttre formen och den subjektiva tolkningen av den samma. Dina erfarenheter lär dig att läsa ett landskap, att förstå dess uppbyggnad för att kunna orientera dig i staden.⁵

Arkitekten Oriol Bohigas talar på samma sätt om formtypologier som har använts i alla västerländska städer genom historien och som garanterar en läsbarhet och en orienteringsförmåga. Slutna kvarter, linjära gator, rektangulära torgytor, markerade korsningar, vertikala landmärken, är vad han kallar ”formella typologier”, klassiska stadsbyggnadselement som skapar arketyppiska stadsrum.⁶ Traditionella stadsrumstyper tycks fortfarande ha en väldig makt över arkitekturen och över föreställningen om hur det ”stadsmässiga” offentliga rummet ska se ut. Historien tycks helt enkelt ha etablerat en stadsrumstypologi som är svår att frånga eller utöka.

Karaktärer

Inom landskapsarkitekturen och i den kommunala planeringen talas det ofta om karaktärer. Man förklarar att man vill ha ett formellt och monumentalt torg, eller ett informellt vardagstorg. Platsen kan vara intim, mysig, rofylld eller livlig, upplevelserik, storslagen. Det talas om torg som är gröna och lummiga eller stenlagda och stadsmässiga. Utifrån dessa karaktärstyper formar städerna ett spektrum av platser som skiljer sig, med annorlunda identiteter och användningssyften; en mångfald inom ramen för vad den övergripande urbana eller stadsmässiga karaktären tillåter. Vilka känslor söker man, vilka adjektiv används för att beskriva de rum som eftersträvas?

Inför omgestaltningen av Davidshalls torg i Malmö har kommunen tagit fram tre olika förslag som visar på tre platser med skilda karaktärer: ”*Det klassicistiska torget är symmetriskt, stramt och enkelt. Det har en offentlig karaktär*”, eller; ”*Karaktären är ett småskaligt torg för vardagsbruk*”, eller; ”*Det är ett modernt, nydanande och storslaget torg, stramt men ändå lekfullt. Ett kaxigt torg som sticker ut.*”⁷

Parametrar för kategorisering

Det krävs många olika infallsvinklar för att förstå platsvariationen i staden; ett torg är kanske intressant till sin form, medan ett annat har en fått en spännande funktion, hur kan dessa då jämföras? En arkitektonisk typologi grundar sig på platsens rumsliga betingelser, indelningen i ett eller flera rum, materialval etc. En funktionstypologi koncentrerar sig främst på rummets primära användning och tänkta funktion, som marknadstorgets handel eller gatans transport. Men även den sociala karaktären är av stor vikt för platsens egenart och ibland kan det finnas en dominerande social grupp bland användarna. Man kan i vissa fall nästan tala om en social typologi då torgets geografiska läge i staden har resulterat i en speciell social situation där vissa bestämda koder inverkar på platsen.

Att bygga upp ”typer” runt andra parametrar än form/funktion innebär en utökning av den etablerade ”typologilistan” för de stadsrum som används idag, och det skulle till exempel kunna handla om koncept, möjlighet till interaktion och förändringspotential. De typer av platser som mellanrummen representerar är ju svåra att definiera, men kanske måste man försöka att inkorporera dessa typer av rum i samma tänkta ”system av existerande stadsrum” för att kunna försvara dem. Platsskaraktererna överlappar varandra

Formtypologi. Rumskategorisering med utgångspunkt från den fysiska formen, enligt arkitekten Paul Zucker.

och en plats verkar tillhöra flera typologier samtidigt. Ju mer komplicerad indelningen av stadsrummen blir, och ju mer typologier som läggs till schemat, desto mer komplex och svårhanterat blir systemet, och det kanske är den stora haken; strävan efter mångfald i staden gör helt enkelt ”kategorierna” och ”systemen” för komplicerade, och den graden av generalisering som alltid görs i planeringsprocessen motverkar själva komplexiteten. Det finns ingen klar och renodlad typologi, men däremot en rad traditionella stadsrumsarketyper som tycks leva kvar i vårt medvetande om vad som är ”ett riktigt” torg eller ”en riktig” park.

Madrid: typer av platser

Vi har sökt efter olika typer av stadsrum i Madrids innerstad för att försöka göra en uppställning av platser som skiljer sig. Det görs inget anspråk på att lista en komplett typologiförteckning, en sådan uppgift lär vara omöjlig. Bland de traditionella stadsrummen är det lättare att urskilja olika typer, medan de vaga mellanrummen och de temporära rivningstomterna är svårare att katalogisera. Syftet är att utöka den etablerade ”typologi” av stadsrum som trots allt verkar existera.

Frågan är i vilken grad en ”typologi” är brukbar i såväl Sverige som Spanien? Kan man utgå från samma kategorier eller krävs andra indelningar? Eftersom denna klassificering av olika platser bygger på generaliseringar så kan utgå från att de går att applicera på så gott som alla städer i Västeuropa, som har en kultur liknande vår och som genomgått samma epoker och trender: Medeltidens marknadsplatser och maktrum, renässansens representationstorg, eller barockens symbolplatser, 1800-talets stadsparker, modernismens aktivitetsdefinierade platser och bilismbetonade stadsplanering, postmodernismens eklekticism och symbolspråk, 2000-talets återanvända industrimiljöer och storstadens köpcentrum.

Vi har valt att presentera de olika typerna av stadsrum utan någon inbördes ordning, vilket innebär att de etablerade typerna är uppblandade med alternativa stadsrum, precis som i staden.

Korsning/mötesplats

Man tänker sig sällan korsningar som riktiga platser, även om torg och mer bestämda stadsrum ofta har skapats i noder och knutpunkter. Triangeln i Malmö var en korsning som nu har blivit ett viktigt torg i Malmö stadsbild. Men korsningarna kan vara betydligt mindre definierade, som mellan två lokalgator, men ändå vara viktiga noder i rörelsemönster där mycket människor möts.

Korsningen mellan c/Fuencarral och c/Sagasta benämns *la glorieta de Bilbao* och domineras av en cirkulationsplats med ett ständigt trafikflöde. Runt om är trottoarerna bredare och skapar små torgytor där uteserveringar och glasskiosker står uppställda. Det är mycket folk i omlopp på denna plats och det är inte ovanligt att man träffar på någon man känner vid något av övergångsställena. På grund av platsens kommunikationsmöjligheter är det även vanligt att stämma träff här.

Temporärt stadsrum

Platser i staden som uppstår temporärt på grund av ombyggnad eller rivning av byggnader står ofta tomma under längre tid. Dessa rum skulle lämpligen kunna användas som tillfälliga torg tills det att ombyggnaden påbörjas. Arkitekten Santiago Cirugeda har experimenterat med temporära torg i sin hemstad Sevilla där ett enkelt golv av sand, några bänkar och en gungställning skapar ett rum som existerar en tid i staden.

Rivningstomten på c/Fuencarral är i nuläget ett jordgolv mellan två fasader; en öppen yta som har inhägnats av ett staket. Om denna tomt, under tiden den står tom, skulle kunna överlåtas till offentlig användning skulle man kunna skapa ett temporärt torg med möjligheter till interaktion.

Köpcentrum/galleria

Ett rum i staden som i teorin inte är offentligt – men som dock används på samma sätt – är *köpcentrumet* eller *gallerian*. I gallerian finns samma infrastruktur av gator som i innerstaden med kringliggande affärer och med noder och mötesplatser. Det vanskliga med dessa imiterande stadsrum är att du juridiskt saknar de rättigheter som normalt finns garanterade i det offentliga rummet, du är egentligen bara välkommen att använda dessa rum om du har tänkt konsumera. Ibland finns bänkar att slå sig ner och vila en stund på, men om man vill sitta ner en längre tid hänvisas man till någon av serveringarna och får således betala för sig.

El Corte Inglés är en gigantisk varuhuskedja som ockuperar stora ytor i alla större spanska städer. Här finns allt att inhandla – lyxiga väskor, livsmedel, stereoanläggningar – och du behöver inte trängas med allt folk på stadens gator. Säkerhetsvakter och bevakningskameror håller besökarna under uppsikt; man är här för att handla och då är det bäst att sköta sig. Det finns egentligen ingen annan aktivitet som tolereras på gallerian.

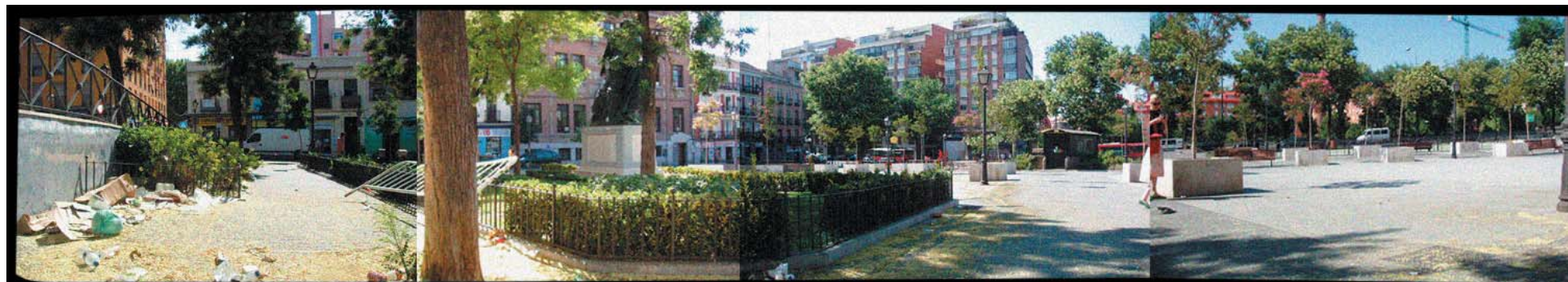

Monumentalt maktrum/representationsrum

Det monumentala representationstorget är oftast en stor, stenlagd yta kantat av en eller flera historiskt viktiga offentliga byggnader, exempelvis ett rådhus från renässansen. Rummet är väl definierat, och inte sällan med markerade entréer. Dessa formella platser har ofta något monument som markerar dess betydelse i staden och som utgör en symbol för dess maktposition, till exempel en viktig man på häst. Torget är ofta gjort i påkostade naturmaterial och med få inslag av grönska; enstaka klippta träd eller blomsterurnor kan förekomma. Platsen kan användas för viktiga stadsevenemang, som till exempel festivaler eller vid högtider, och dess ursprungliga politiska funktion är numera snarare historia. I vardagssammanhang finns sällan någon särskild uttalad aktivitet. Så gott som alla svenska städer har ett Stortorg eller ett Rådhusorg i denna karaktär.

Plaza Mayor är en av Madrids mest emblematiske platser och ett givet turistmål. En stor torgyta av granit kantas av en sammanhängande byggnadskropp från renässansen med stora välvda portar och arkader. Centralt på torget står kung Felipe II till häst. Plaza Mayor är en stor evenemangsplats där gatumusikanter, dockteatrar, jonglörer och pantominartister underhåller besökarna. Under året firas här även större evenemang som klassiska konserter, julmarknad och festivaler.

Aktivitetstorg

Aktivitetsdefinierade rum är stadsrum som har tydligt zonifierade funktioner som skiljs från varandra, inte sällan med staket. På dessa platser är aktiviteterna redan förprogrammerade, det vill säga att stadsrummet är designat för ett speciellt ändamål och är därför svårt att använda på andra sätt då det inte finns många lediga ytor för valfria aktiviteter.

Plaza del Campillo del Mundo Nuevo är ett stadsdelstorg som är tänkt som en aktivitetsplats för grannskapet. Här finns en lekplats, och en inhägnad bollplan, och i rader mellan staketförsedda rosplanteringar står bänkar där man kan sitta och läsa tidningen. Gångvägarna är markerade med små träd i krukor. Torget har även en liten finparksdel för "visuell rekreation", även den inhägnad med obeträddbar gräsyta.

Promenaden

De klassiska trädprydda boulevarderna som sträcker sig genom många städer länkar samman viktiga punkter och fungerar som promenadstråk. Det är linjära rum som ofta innehåller målpunkter längsmed sträckan; mindre platser med fontäner och planteringar eller något monument. När gammal mark för hamnindustri blir tillgänglig i städerna är det vanligt att man anlägger strandpromenader utmed vattnet, stadsrum som blivit mycket uppskattade för promenader.

Madrid ligger så långt ifrån havet som man kan komma i Spanien med dess placering i landets mittpunkt; någon läcker strandpromenad kan man därför inte stoltsera med. Det finns dock planer på att tillgängliggöra floden Manzanares som i dagsläget är kantad på båda sidor av fyrfyllig motorväg. Man planerar en tunnel för ringleden och på så vis frigör man marken kring vattendraget. *La Castellana* är Madrids klassiska boulevard; en bred paradgata med trädplanteringar, dekorativ grönska och springbrunnar.

Kvartersparken

Kvartersparken har en mer avslappnad karaktär och inhyser ofta funktioner som lekpark, boulebana eller andra fritidsaktiviteter. Kvartersparken är ett av de mest vardagliga rummen dit du går för att rasta hunden eller läsa tidningen. Parken har en ganska begränsad utsträckning och brukarna är främst från de närliggande kvarteren.

Jardines del Rastro är en lummig park som ligger vid Puerta de Toledo. Parken ligger nedsänkt och är kantad av sluttningar med tät vegetation. En grässlånt som vetter mot söder är en populär plats för att ligga och läsa eller vila. Parken inhyser även lekplats, picknick- och bordtennisbord, och en större yta av betongsten som fungerar som fotbollsplan eller som arena för skateboardåkare. Muren som avgränsar parken utmed den ena kanten är täckt av graffiti.

Marknadsplats

Marknadsplatsen är oftast ett torg som skiftar karaktär från att vara en "vanlig" stenbelagd torgyta, inte sällan en bilparkering, till att bli en plats med vimmel av stånd, varor och folk under vissa tider. Marknadstorget har ofta en ganska informell och praktisk framtoning som stadsrum. Torget har inte sällan en lång tradition bakom sig som just marknadsplats varför den historiskt har varit en viktig plats i stadens ekonomi och folkliv. Ofta finns legender och märkliga historier från marknadstorget. I dagens masskonsumtionssamhälle är dessa platser dock mindre viktiga och fungerar snarare som kuriosas eller pittoreska platser.

Madrids traditionella marknad "El Rastro" är inte förlagd till ett speciellt marknadstorg utan breder ut sig över gator och torg i en hel stadsdel. Man kan därför inte tala om en marknadsplats i fysisk mening, utan endast som en situation som uppstår i stadsrummet en dag i veckan. Madrid saknar dagliga marknadsplatser utomhus. Grönsaks-, frukt-, och köttmarknaderna är förlagda till saluhallar som återfinns i så gott som alla stadsdelar och som är ett välbesökt "stadsrum". De flesta saluhallarna är i kommunal regi och kan därmed ses som offentliga. De är uppbyggda som små kvarter av salustånd under ett samlat tak. Förklaringen till att dessa marknader inte äger rum utomhus handlar huvudsakligen om hygien med tanke på stadens varma klimat.

Strukturbärande led/huvudgata – trottoar

Varje stad har sin huvudgata som ofta är den strukturbärande stora leden genom centrum runt vilken kommers och trafik koncentreras. Huvudgatan kantas ofta av viktiga byggnader med monumental arkitektur; bankkontor, teatrar och stora biografteater är ofta förlagda hit. Den stora genomströmningen av människor har lett att stråket är populärt i reklamsammanhang, och ofta handlar det om stora neonskyltar eller husfasader inklädda i annonser. Trottoarerna på dessa stråk kryllar ofta av människor i rörelse, ständigt på väg någon annanstans.

Gran Vía är Madrids mest kosmopolitiska stråk med hetsig biltrafik och ett ständigt myller av människor. Huvudgatan är kantad av monumental arkitektur och här ligger alla de stora biografpalatsen och flera viktiga hotell, liksom många av de globala affärskedjorna som H&M, Benetton och McDonalds. *Gran Vía* pryds av hundratals neonskyltar som annonserar om olika evenemang och kampanjer, och stråket präglas av en ständig konsumtion. Här trängs shoppande ungdomar med äldre män som får sina skor putsade och många hemlösa söker sig även hit; alla människors spår korsas här någon gång.

Spontant mellanrum – *Terrain vague*

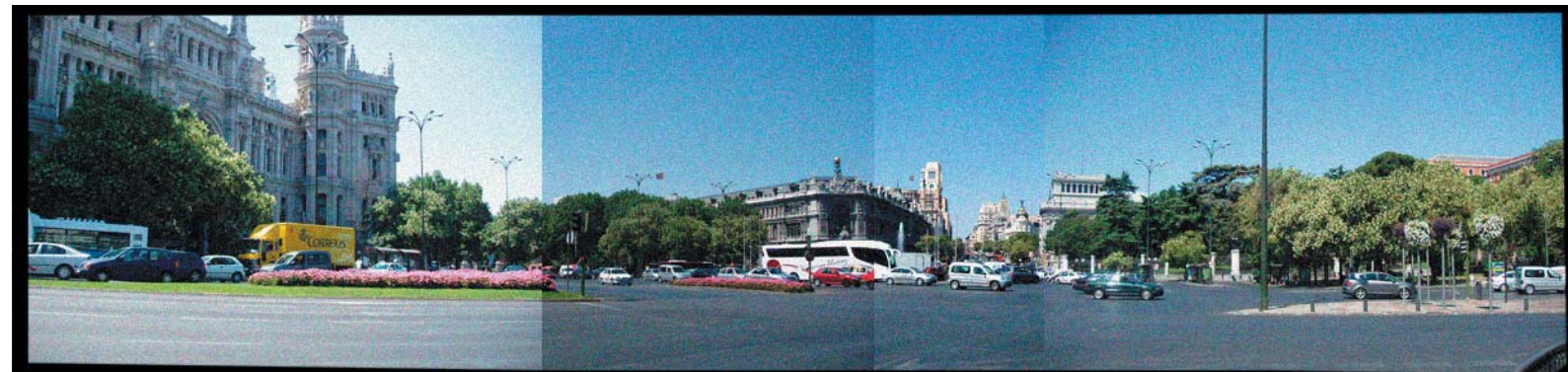
Nedlagda industriområden eller överbliven naturmark runt stora kommunikationsstråk bildar mellanrum i staden där det mesta är möjligt. Spontan vegetation och överblivna rester från tidigare verksamheter bildar en kaotisk fysisk miljö. Platserna utgör en sorts reserver i stadsmiljön. Dessa områden har sällan någon permanent användning, men det finns mycket utrymme för olika typer av aktiviteter och situationer.

Området runt *Mendez Álvaro* var tidigare ett fabriksområde, men i takt med att industrin har lagts ned så har naturen sakta tagit över och det har uppstått spännande platser där fabriksresterna har blandats med växtlighet. Man kan hitta flera spår från olika typer av användning av dessa platser; graffiti, utställda stolar, stigar och gamla eldplatser.

Symbolplats

Det vi kallar symbolplatser är ofta platser försedda med ett monument som står som symbol för själva staden, som till exempel Poseidon på Götaplatsen eller fontänen vid Sergels torg. Inte sällan handlar det om platser som man inte uppehåller sig på, utan de utgör viktiga landmärken i stadsbilden i funktion av noder, cirkulationsplatser eller som perspektiv i stadsbyggnadsaxlar. Symbolen är ofta viktigare än själva platsen.

Plaza de Cibeles är egentligen inte, som namnet verkar antyda, så mycket ett torg som en cirkulationsplats. I platsens centrum finns en fontän föreställande gudinnan Cibeles, och denna staty har kommit att bli en symbol för staden Madrid. Plaza de Cibeles utgör en viktig nod i korsningen mellan boulevarden La Castellana och huvudgatan c/Álcala, och den ingår i ett monumentalt stråk där flera viktiga landmärken återfinns. Vid Cibeles samlas man för att fira stadens speciellt viktiga festligheter, som när Real Madrid vinner ligan.

Lokalgata - trottoar

En av våra kanske mest vanliga stadsrumstyper är *gatan* och *trottoaren* som kan ses som själva arketyper för stadens offentliga liv. Trottoarens karaktär beror av gatans storlek och trafikmängd samt verksamheterna runt omkring. Eftersom gatan och trottoaren är offentliga strukturer som genomkorsar hela staden ses de sällan som stadsrum på samma sätt som torg och parker. På grund av sin utsträckning och ofta odefinierade design upplevs de inte som en specifik plats. Vägar och trottoarer kan dock ingå i mer definierade stråk.

Corredera Baja de San Pablo är en, för Madrid, ganska typisk gata i stadsdelen Malasaña. Gatan är tämligen smal och har verksamheter i bottenvåningen, affärer och kaféer som ger liv åt rummet. Trottoar och körbana ligger i samma nivå, och trottoaren är endast markerad med en rad pollare, men många människor går dock på körbanan eftersom det inte är så mycket trafik.

Informellt torg/stadsdelstorg

Informella torg är en vanlig typ av stadsrum som även skulle kunna gå under benämningen vardagstorg. Det är torg som ofta har omgivande verksamheter som besöks dagligen, som post och snabbköp. Torget har inga symboliska monument och saknar ofta starka sociala koder, vilket ofta resulterar i en mer avslappnad karaktär. Utformningen är oftast inte styrande utan torget har möjlighet att generera olika funktioner och situationer. Dessa torg har ofta många användningsområden; de är kommunikationsnoder, mötesplatser, barterrasser etc.

Informella torg tycks det finnas gott om i Madrid. Varje stadsdel har sitt eget torg där handel och vardagsliv utspelar sig. *Plaza de Lavapiés* är hjärtat av stadsdelen med samma namn och fungerar som samlingsplats för kvarteret. Här finns småbutiker, livsmedelsaffärer, barer och tunnelbanestation. På torget i Lavapiés tycks det alltid pågå någon aktivitet; någon har loppmarknad eller dansuppvisning, och inte sällan slår man ner sig direkt på torget för att dricka en öl och umgås.

Ett annat informellt stadsdelstorg i Madrid är *Plaza de Chueca* med uteserveringar, tunnelbanestation, småbutiker och restauranger. Plaza de Chueca är intressant för att det kommit att bli centrum för Madrids gaykultur. Det är en viktig samlingsplats för homo-, bi- och transsexuella som här kan visa upp sin sexualitet utan att bli socialt fördömda. Nattklubbslivet i stadsdelen har gjort att torget är välbesökt dygnet runt.

Aktiverat mellanrum

När människor börjar använda sig av en rivningstomt eller något annat av stadens övergivna mellanrum kan man tala om ett *aktiverat mellanrum*. Oftast handlar det om temporära aktiviteter som pågår under en tid på platsen, men ibland kan även en mer permanent användning sätta sin prägel på rummet. Platsen har ofta en slumpartad fysisk utformning som förändras i takt med brukandet.

Inne på rivningstomten med adressen *c/Oliver 48-50* har en grupp människor byggt upp ett självstyrt kulturcentrum under namnet LABO. Tomten fungerar som en mötesplats för diskussioner om stadsdelens problem och möjligheter, man ordnar utställningar, filmvisningar och även andra sorters kulturell och kreativ verksamhet. Alla är välkomna, men tomten är bara öppen under vissa tidpunkter.

Stadsparken

Parkerna – den andra stora gruppen av offentliga rum i staden – kröns av stadsparken, som inte nödvändigtvis behöver gå under det namnet. Dessa parker präglas i första hand av sin vida utsträckning och inte sällan är det den största parken i staden. Inom parken finns ofta flera viktiga platser med en viss symbolik eller som har markerats av ett monument eller en staty. Parken har ofta en anrik historia och en lång tradition av evenemang och aktiviteter. Till stadsparken går man ofta på söndagar, på valborgsmässoafton eller skolavslutningen; det är en festpark för speciella tillfällen.

En av Madriids mest omtyckta platser är nog parken *Retiro*, en gigantisk park mitt i stenstaden. Det är en historisk park, från början kungligt sommarställe, som kan uppvisa en mängd olika karaktärer från parterrrädgårdar, till vida grasmattor med stora träd, och en stor damm runt vilken ett antal stora promenadgator löper. Inom parken finns en rad viktiga symbolplatser som till exempel ett monument över kung Alfonso XII och en minneslund över offren från terrorattentatet den 11 mars 2004.

Gågatan

Gågatan har blivit en allt mer aktuell stadsrumstyp i och med att många städer arbetar med att begränsa biltrafiken i centrum. Gågatan är till sin karaktär ofta intim med mycket folkliv och händelser. Den är linjär till sin form och den bygger på rörelse. Här promenerar man från en punkt till en annan och det är i första hand inte ett rum för vila, även om det kan finnas bänkar utplacerade längsmed sträckan. Gågatans karaktär är oftast direkt beroende av de omgivande verksamheterna, och oftast formar de stadens viktigaste kommersiella stråk. Typiskt för dessa bilfria shoppingstråk är att de ofta har en utformning eller dekoration som repeteras längsmed hela sträckan, exempelvis granitskulpturerna på Östra Storgatan i Jönköping.

Det centrala shoppingstråket *c/Preciados*, som förbinder de viktiga punkterna Puerta del Sol med Plaza de Callao, kan stoltsera med alla de viktigaste europeiska klädkedjorna och har dessutom tre "El Corte Inglés"-varuhus. Aktiviteten på denna gågata är helt koncentrerad kring kommersen. Stråket har ett dekorativt polerat golv, men saknar helt sittplatser. Under jultid pryds hela gågatan med ljusgirlander och under sommaren spänns stora tyg över stråket för att ge skugga; något som ytterligare ökar känslan av en galleria.

Parkerings-/Garagetorg

Parkeringstorget är en konsekvens av bilismen som från 1960-talet ständigt ökat i omfång. Parkeringstorgen är öppna, ofta stenlagda, ytor med någon klippt häck eller skiljelinje i form av en trädträd i en gräsremsa upphöjd med en kantstenshöjd. Många stora städer har idag insett stadsrummets vikt och börjat övergå till underjordiska garage. I Madrid har så gott som all parkering placerats i garage under existerande torg. De överliggande torgen har nästan blivit en ny typ av stadsrum som karaktäriseras av en yta vars utformning styrs helt av garagets infrastruktur; garagenedfarter, trappuppgångar och hissar, ventilationstrummor och luftgaller. På grund av den underliggande strukturen saknar torgen högre träd, och oftast begränsas grönskan till upphöjda planteringar eller mindre träd i krukor.

Plaza de Dalí är ett nyligen omgjort torg som omgestaltats efter att man byggt ett underjordiskt garage på platsen. Torget är uppbyggt av granitmoduler med gräs och mindre träd, som ligger utplacerade på torgytan. Den största delen av torget är dock en öppen hårdgjort yta som kantas av skulpturala ventilationstrummor och trapphus i glas.

Parktorget

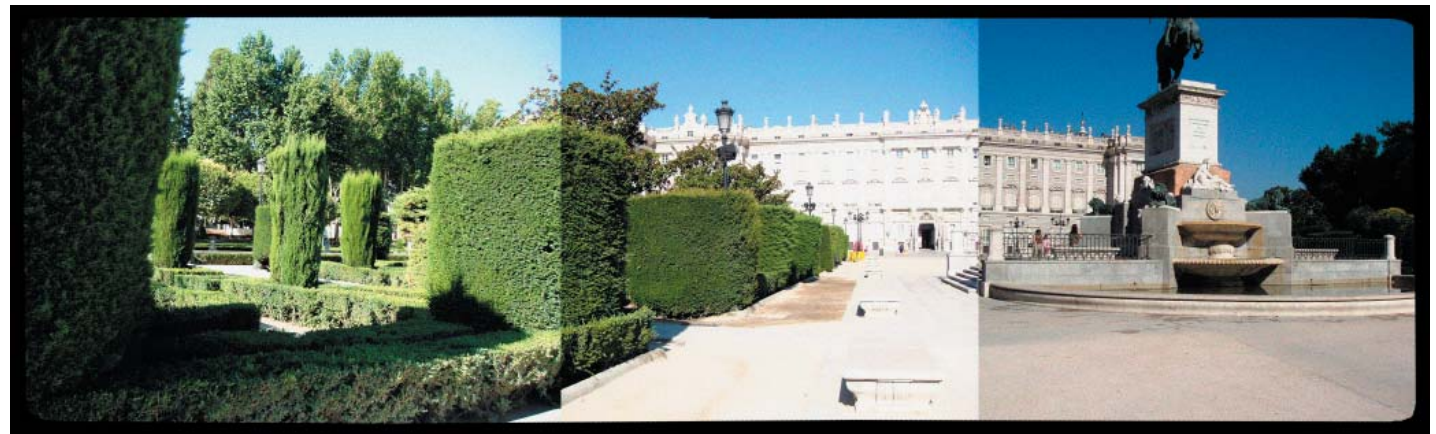
Det lummiga parktorget, eller det gröna torget, är en populär karaktär som kan vara mer eller mindre formell i sin design. Det är en hybrid mellan torg och park i ett försök att föra in grönska i staden utan att störa stadsmässigheten. Ett exempel är Gustav Adolfs torg i Malmö med stora parkträd i "gröna öar" på torgytan av granit. En typ av parktorg är trädtorget som blivit en allt vanligare torgtyp, ofta med träd i rader eller rutnät och med ett hårdgjort golv. Ett typiskt exempel på trädorg är Clemenstorget i Lund.

Jardines del Arquitecto Ribera i kvarteret Tribunal är ett parktorg som utgörs av en hårdgjord torgyta med träd i rutnät och med en omgärdande kant av friare växlighet. Platsen är väl skyddad från omgivningen, och detta tillsammans med många bänkar och skuggande växtlighet har resulterat i att många hemlösa sökt sin tillflykt hit. Platsen inhyser även lekpark och en hundrastgård.

Finrum

Viktiga offentliga byggnader eller monument har ofta en representativ förplats som inte sällan har en prydlig trädgårdskaraktär i liten skala. Det handlar ofta om en historisk plats, i många fall även kulturminnesmärkt, där det finns restriktioner som bara tillåter vissa aktiviteter. Även de sociala koderna är ofta starkare här än på andra platser. Finrummet kan lätt förväxlas med det monumentalaste torget på grund av dess högtidliga karaktär, men eftersom det inte har haft samma funktion som maktrum skiljer det sig ändå. Det är sällan plats för evenemang och jippon, utan upplevs snarare som dekoration och just en lite "tjusigare" plats.

Mellan det kungliga slottet och Operan ligger *Plaza Oriente* som är en representativ trädgård med formklippta buskar och parterrer, och med en central fontän prydd av en ryttarstaty. Kanterna av trädgården pryds av marmorstatyer föreställande gamla regenter. Vistelseytorna är markerade med natursten och parterrererna såväl som gräsmattorna får inte beträdas.

Taktorg

När bristen på plats blir påtaglig blir alla användbara ytor intressanta för stadens expansion. I städer som New York är takträdgårdar redan ett ganska vanligt fenomen. Med tanke på hur mycket outnyttjad takyta de flesta storstäder har till sitt förfogande är det mycket tänkbart att *taktorg*, eller till och med takparker, kommer att bli en framtida stadsrumstyp som utmärker sig just genom sin placering i ett nytt vertikalt skikt, och genom sina – förmodade – restriktiva öppettider.

Takträdgården på kulturhuset "Casa Encendida" har en intim karaktär med en blandning av torg och trädgård. Platsen nås via en trappa eller en hiss från kulturcentrumets bottenvåning och har samma öppettider som resten av verksamheterna i huset (10-22 alla dagar i veckan). Både bevakningskameror och säkerhetsvakter kontrollerar ordningen på platsen, men aktiviteterna är tämligen fria. Många samlas här för att spela spel eller bara sitta och prata; platsen ligger högt ovanför trafikbullret och är betydligt lugnare än "marktorgen".

Bostadsgården är den mest privata och intima typen av stadsrum. I Sverige är bostadsgårdar många gånger tillgängliga för alla, även om de juridiskt är i privat ägo. Men på grund av sin privata karaktär känner man sig sällan välkommen och undviker att använda dem, även om de ofta i sin gestaltning är mysiga och inbjudande. Bostadsgårdarna spelar en oerhört viktig roll för många stadsbor, som en grön trygg plats av avskildhet som kan komplettera utsattheten på de offentliga platserna. Bostadsgården liknar många gånger en privat trädgård, med praktiska funktioner som sophantering, cykelparkering och andra gemensamhetsytor.

Bostadsgårdar är mycket sällsynta i Madrids innerstad, det rör sig nästan uteslutande om en minimal innergård, som sällan går att beträda. Den främsta funktionen är snarare att skapa ljusschakt för att möjliggöra fler fönster och således fler lägenheter. De används inte heller på samma sätt som i Sverige utan är snarare ett utrymme för att hänga tvätt eller förvara saker. Bostads- och innergårdar är näst intill omöjliga att beträda för utomstående, men det finns inte heller inte någon större anledning att göra det.

Rumsliga mellanrum

En del platser i staden som klassas som parkmark eller gata har hamnat mellan olika viktiga strukturer och därför blivit fragmentiserade eller bortglömda. Ofta är detta fallet med mark under broar; det är helt enkelt ytor som blivit över, men som ofta sköts för att vara visuellt representativa från vägens blickfång. Det finns ingen tänkt användning för dessa restytter, men som på många andra odefinierade platser i staden hittar många människor sitt habitus här och använder platsen på olika sätt.

Området under *Viadukten vid c/Segovia* karaktäriseras av branta grässluttningarna ner mot gatan c/Segovia och det stora välvda brospannet ger en spännande rumslighet på platsen. På bron ovanför strömmar trafik och människor fram och tillbaka, men under brovalvet är det lugnt och ganska behagligt. Här under bron samlas många hemlösa varje natt med sitt minimala bohag, och i grässlänterna syns även förfestande ungdomar och ett och annat hänglande par.

NOTER

1. Stora svenska ordboken, Nordstedts, 1998.
2. Kostof, 1992, s. 144.
3. Ibid, s.146 ff.
4. Ibid.
5. Lynch, 1998, s. 20 ff.
6. Bohigas, 1999, s. 22.
7. Planprogram för Davidshalls torg, Malmö kommun, Dp 4866, 2005-09-05.

Typer av platser. Stadsrummen kan delas in i gata, torg och park, men det finns kanske inga renodlade typologier utan en plats kan både vara torg och park. De olika rummen kan sägas ha olika karaktärer, formell, avslappnad, intensiv, högtidlig etc.

»REFERENS: MADRID

Platsobservationer

Hur används egentligen stadens platser och vilka möjligheter har olika rum att anpassas till olika funktioner och situationer? Genom att observera användningen av olika stadsrum i Madrid, i förhållande till den fysiska utformningen, kan vi dra vissa slutsatser om platsernas tröghet och flexibilitet. Olika platser signalerar olika saker som, medvetet eller omedvetet, påverkar människan.

Skillnaden mellan staden som byggd massa, eller arkitektur, och den upplevda staden ligger i människors användning av stadens platser. I ett försök att förstå hur staden fungerar – hur invånarna ”samverkar” med stadens arkitektur, och hur platsen responderar på den mänskliga aktiviteten – har vi observerat en rad olika platser i Madrids innerstad. Genom att studera den faktiska användningen av en plats vid olika tidpunkter på dygnet kan vi undersöka hur väl den byggda staden överensstämmer med människors önskemål och behov. Stämmer den fysiska formen med de aktiviteter som utförs, eller som man vill utföra, på platsen? På vilket sätt hjälper eller motverkar platsen en viss användning?

Sällan ifrågasätter människor sin fysiska omvärld. Man tänker helt enkelt inte så mycket på hur omgivningen är uppbyggd, utan tar den för given utan att egentligen reflektera över vad den säger oss. Med dessa observationer vill vi försöka överbygga glappet mellan teori och praktik och söka en större förståelse för hur olika samhällsföreteelser kommer till uttryck i den yttre miljön.

Fysisk form och verklig användning

Alla stadsrum används på många olika tänkbara och otänkbara sätt. Det går inte att förutspå exakt vad människor kommer att vilja göra på en plats. Även om man kan göra olika typer av undersökningar för att bättre förstå den framtida platsen kan man aldrig riktigt veta vad som verkligen kommer

att hända med och på platsen, eftersom det ständigt uppkommer nya behov och idéer. Människor kommer alltid att använda platser på sitt eget sätt, de kommer att göra dem till sina och hitta på nya aktiviteter som kanske inte ”stämmer överens” med det som är tänkt för platsen.

Stadens sociomateria och fakticiteter

Utformningen av en plats bär på ”fysiska koder” som antingen kommer att underlätta och stödja det nya användandet, eller på något sätt motverka det. Dag

Österberg talar om ”sociomateria” och syftar då till ”materia” som präglas av samhällslivet. Med det menar han att ”*människolivet är en materiell tillvaro i materiella omgivningar*” och att den materiella verksamheten alltid påverkar omgivningen på något sätt. Det går alltså inte att bortse från människans inverkan på den byggda materian som våra städer är uppbyggda av, och de ekonomiska och politiska maktförhållanden och värderingar som finns inkorporerade där. Inte sällan hör dessa maktförhållanden till historien, men ändå lever de kvar och påverkar oss i våra handlingar. Användningen och tolkningen av platsen förändras, men på grund av trögheten hos materien förändras inte platsen i sig.¹

Vidare talar Österberg om ”fakticiteter” som kan förklaras som gränser för vad som kan göras i olika situationer. Det kan gälla både utomstående förhållanden som till exempel trängsel, regn, värme, men också mer kroppsliga aspekter som sjukdom, trötthet och förtryck, som påverkar våra handlingar.²

Interaktion mellan plats och människa

Men vad händer egentligen på stadens platser? På vilket sätt påverkar den fysiska formen och den byggda miljön människornas aktiviteter på platsen? Självklart finns det även en social aspekt som påverkar oss; vi känner lätt in vad som är accepterat av ”offentligheten” – eller ”de andra” – och vad man inte bör göra för att inte betraktas som en galning. I detta sammanhang kan man tala om ”sociala koder”, som likt de fysiska koderna har stor makt och förmåga

"As a lived space, architecture is an event and it will always depend on time and people's interactions. It would never be an absolute space; it is always relative to its social context. Besides the three-dimensions of space there are also the dimensions of time and behaviour. [...] As a lived space, architecture needs to be inhabited, and time is part of this lived interaction as are people's behaviour"

Ana Paula Baltazar, "Cyber architecture: Virtual architecture beyond real space metaphor"

att påverka handlingar i det gemensamma stadsrummet.

Har användarna några knep för att övervinna materialitetens tröghet? Har de lyckats förändra platsen på något sätt och hur väl tycks platsen anpassa sig efter brukaren? Vi kan endast utgå från oss själva och våra egna erfarenheter, och därför kommer det att handla om en subjektiv beskrivning av hur *vi* upplever platsens respons; vad ger den oss för känslor? Lugn, oro, energi eller obekvämlighet? Vet vi varför? Vi undersöker en möjlighet till interaktion mellan platsen och människan; ”*Som att placera en barnkör utanför World Trade Center för att försöka locka av en autistisk byggnad ett svar. [...] Eller att placera en häftigt gråtande kvinna i Länsförsäkringars marmorfoalje på Tegelludsvägen för för att se hur byggnaden – inte människorna – banterar den uppkomna situationen*”³.

Vad pågår i Madrids stadsrum?

Observationerna av stadslivet och stadsrummet är utförda för att få en större insikt i hur stadens platser används, vilka aktiviteter som pågår och hur den fysiska formen medverkar till, eller motverkar, dessa aktiviteter. Med dessa platsobservationer har vi fått ytterligare underlag för ”den utökade typologin” från föregående kapitel, som inte bara utgick ifrån fysisk form utan också från användning.

Genom att utgå från platsens fysiska utformning försöker vi tolka den tänkta användningen som finns ”inprogrammerad” i designen. Den fysiska gestaltningen säger oss något om vad man har tänkt sig för typ av aktiviteter, och utifrån detta observerar vi den faktiska användningen. I jämförelsen mellan ”tänkt aktivitet” och ”verklig användning” kan vi undersöka platsens tröghet och förändringspotential. I vilken grad fungerar platsernas fysiska form som regisserande? Vilka generella mönster kan man urskilja och vilka oväntade aktiviteter förekommer?

Vi har studerat 15 olika stadsrum med utgångspunkt i de ”platser som skiljer sig” som vi har tagit upp i föregående kapitel. Alla är inte offentliga rum i juridisk mening, men är ändå mer eller mindre tillgängliga i staden. Syftet är att observera vilka möjligheter olika *typer* av platser har i olika situationer.

Från kända och klassiska torg till mer tvetydiga stadsrum som står utanför den gängse uppfattningen om vad som är ett offentligt stadsrum; både till form

och till innehåll. Platserna observerades vid fem tidpunkter; vardagar kl. 8-9, 14-15, 19-20, 01-02 samt en gång under helgen. Eftersom vi endast kan utgå från oss själva, våra egna erfarenheter och känslor, i tolkningarna av vad vi ser och upplever på dessa platser vill vi poängtera att detta inte handlar om några objektiva observationer (vilket visserligen borde vara en omöjlighet).

I en sammanställning av observationerna (se bilaga) har vi presenterat samtliga platser med plan och en kort text som beskriver platsens fysiska form och omgivning. Planen beskriver de förhållanden som finns mellan de rumsdanande elementen och ger en förståelse för vilken sorts plats det rör sig om. Den visar på vilka olika sorts objekt som finns på platsen, som till exempel träd, bänkar, monument, kiosker. Därefter följer en redogörelse för vad vi har sett, hört och känt vid de olika tidpunkterna, både i text och med bilder. Här handlar det om den faktiska aktiviteten på platsen; vem som använder stadsrummet och på vilket sätt, under dygnet.

Här följer en mer sammanfattad bildiskussion med utvalda exempel. Det bör dock poängteras att det i denna del även dyker upp en del platser som inte ingick bland våra studieobjekt. Anledningen till detta är att dessa observationer fick oss att uppmärksamma liknande företeelser även på andra ställen i staden.

NOTER

1. Österberg, 2000, s 29
2. Österberg, 2000, s 30
3. Nathorst-Böös, i Arkitekten april 2005, s 43.

plazas a observar

Jardines del Arquitecto Ribera

Plaza de Dalí

Gran Vía

Parque del Retiro

Plaza Mayor

Plaza de Lavapiés

Plaza del Campillo del Mundo Nuevo

Méndez Álvaro

Plaza de Chueca

C/Fuencarral - C/Santa Bárbara

Jardines del Rastro

Plaza de Cibeles

Viaducto de la calle Segovia

Calle Preciados

La Casa Encendida

observationer.....sammanställning

Liv i staden

Stadens platser har mycket att berätta; genom att studera olika platser i den samtida staden kan man utläsa en hel del om den samtida vi lever i. Platserna vittnar om maktstrukturer, både historiska och samtida. De historiska strukturerna i dagens stadsrum hänger sig kvar av tradition eller slentrian. De gamla symbolerna och statyerna har ofta förlorat sin ursprungliga politiska innebörd och blivit till historiska monument, medan andra fysiska symboler med politisk mening har introducerats i vår omgivning; taggar och bågar som förhindrar användning, staket och stängsel som utesluter och särskiljer, eller förbudsskyltar och övervakningssystem som garanterar säkerheten för somliga. Men oavsett platsens utformning finner människor tusentals sätt att använda sig av stadsrummet.

Välkommen till pollarland, vi guidar dig överallt var du kan och inte kan gå, var du ska och inte ska köra

Monumentet på Plaza Mayor hänger sig kvar på

platsen och vittnar om en materiell

tröghet >>en maktstruktur som kanske snarare hör till historien. En maktsymbol som idag har förlorat sin betydelse.

En företeelse som finns på fler platser i staden >>>>

På Plaza Mayor och i Retiro går det bra att ligga på marken

...på andra inte

På vissa bänkar kan man ligga.....

en del platser svarar på människans aktiviteter i interaktion mellan människa och plats.....andra tiger i en tyst protest

Polisbilen på plats för din och allas(illusoriska?) säkerhetmen var är polismännen?

Med kameror kan man övervaka **takterrassen på la Casa Encendida** och på så vis garantera

säkerheten, **storebror ser dig** och alla andra

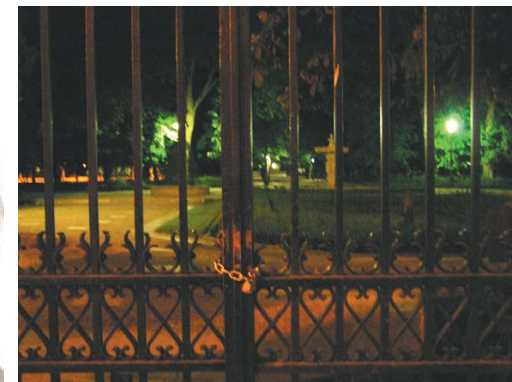
Transparenta plexiglasskivor **skyddar dig mot dig själv** om du skulle få för dig att ta livet av dig genom att hoppa över kanten på viadukten som i Almodóvars film "Matador"

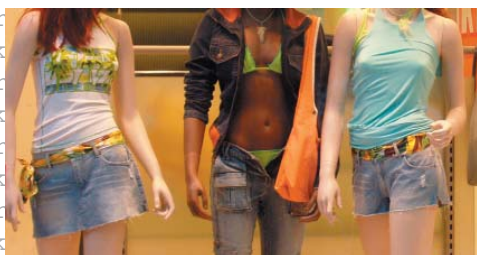

Någon visar vägen ut..... **exit**

Begränsade öppettider försäkrar att ingen går ensam genom en mörk och läskig park >>genom att begränsa tillgången till platserna får man

större **kontroll** över dem.

Stadsrummets väggar är också en del av det

offentliga rummet, men vilka **signaler** är det som sänds ut?

just do it

solens värme som en
fakticitet på Plaza de Chueca

stadens pollare är mer eller
mindre flexibla att även
fungera som sittplats

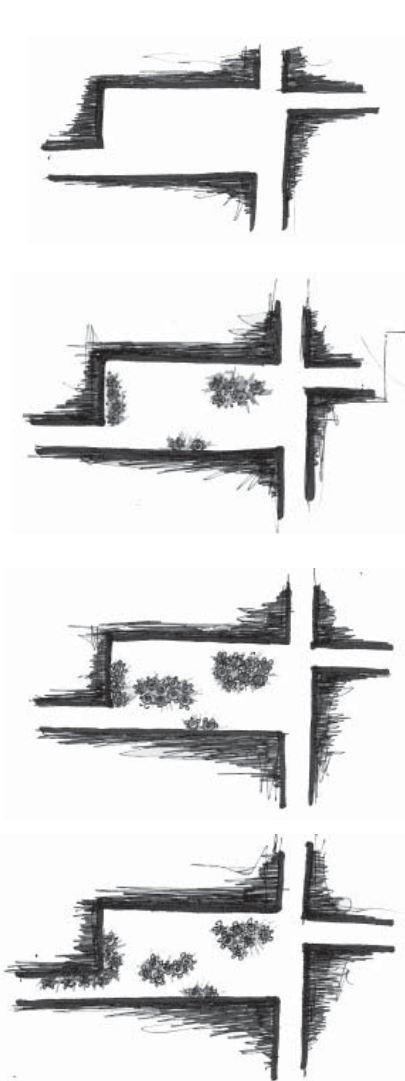

andra alternativa
sittplatser då bänkarna inte
finns där man behöver dem

omväxling förnöjer

uteserveringarna på Plaza de Chueca börjar poppa upp vid 11-tiden på förmiddagen och breder sedan ut sig över en allt större yta av torget vartefter dagen går

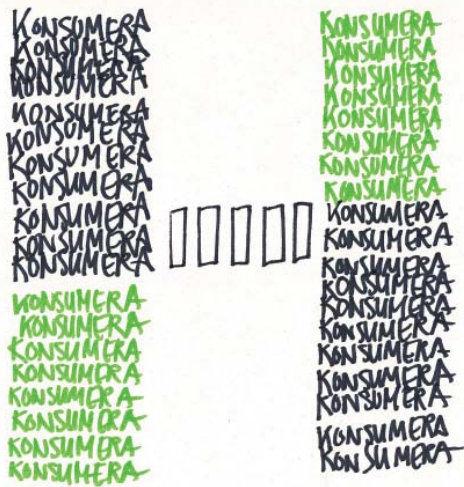

bortsett från fyra bänkar är uteserveringarna de enda möjligheterna att få sitta ner på Plaza Mayor

>>efter stängningsdags är det **fritt fram att utnyttja möblemanget** utan att det kostar.

om man vill sitta vid ett bord utan att betala för sig kan man göra som dessa herrar i Lavapiés och lyfta ut ett själv

För att ta sig över till den andra trottoaren på Gran Vía

finns övergångsställen som blir som **hållplatser**
 som **samlar upp människor** innan
 det är dags att gå över i samlad trupp

Multifunktionella trädkrukor som fungerar både
 som marknadsstånd och picknickplats och dessutom innehållande
 en politisk debatt

Trots den tråkiga utformningen är **Plaza del Campillo del Mundo**
Nuevo flexibel och fungerar både som vanligt torg och som
 marknadsplats under söndagarnas Rastro-marknad

adel

2

EXPERIMENT

» AKTION: MADRID

»AKTION: MADRID

Intro

Experimenten innebär en dialog mellan teori och praktik; genom att själva agera i stadsrummet kan vi testa sociala och fysiska koder, ifrågasätta form och funktion och kritiskt granska de rum till vilka människan är hänvisad att leva och verka i staden. Det handlar om att utmana de invanda föreställningarna om vad det offentliga rummet är och bör vara, och att experimentera med nya former och idéer för stadsrummet. Med experimenten vill vi även inspirera och visa på de möjligheter som stadsrummet faktiskt har. Hur svarar olika platser på olika aktiviteter? Vilka möjligheter till interaktion finns i de existerande rummen i staden?

Relationen mellan stadens fysiska utrymme, den gemensamma gängse användningen och den enskilda handlingen är komplex. Den individuella användningens påverkan på rummet och människorna som befinner sig där, och tvärtom, rummets och ”de andras” inflytande över det personliga initiativet, är komplicerade förhållanden som är mycket intressanta att studera. Vi kan arkitektoniskt analysera de offentliga rummens form, eller observera hur platser brukas; men att själva handla och interagera med stadsrummet ger en värdefull insikt om hur olika platser reagerar på olika händelser, och vilken förmåga de har att ge respons. Det kan uppstå oväntade möten mellan plats, grupp och individ; genom att utmana förutsägbarheten hos platsen, med en handling eller en situation, kan en kreativ konflikt skapas som kan leda till omprövning av gängse föreställningar om stadsrummets form och funktion.

Med experimenten vill vi undersöka vilken förändringspotential olika stadsrum har. Vi vill testa gränsen för vad som är tillåtet och inte tillåtet i olika offentliga rum och på så vis studera underliggande sociala koder, men också pröva den fysiska trögheten hos olika stadsrum. Aktionerna strävar även efter att uppmärksamma mellanrum och bortglömda platser i staden

och uppmuntra till personlig användning av dessa platser. Genom att experimentera med nya former för stadsrummet och pröva deras möjligheter kan vi även utmana invanda handlingsmönster givna av de fysiska och sociala koderna. Experimenten och deras diskussioner är också tänkta att kunna inleda en debatt om ett mer varierat och kanske fantasifullt användande av stadsrummet.

Parallellt med vårt upptäckande av Madrids fysiska mellanrum (till fots med öppna sinnen), har vår läsning av urbanteoretiker haft stor betydelse för vad vi faktiskt upptäckt. Omvänt gäller också att stadsrummets referenser haft stor betydelse för hur vi förstått teorin. Experimentet kan helt enkelt förstås som relationen mellan teori och praktik. Det kan kallas experiment i det avseende att vi strävar efter att empiriskt pröva de teorier om det offentliga rummet som studerats, men resultaten är främst subjektiva och bygger

på personliga observationer och upplevelser. I många hänseenden blir experimenten snarare aktioner som kanske mer handlar om att utmana, än att utvärdera ett faktiskt resultat.

AKTION: MADRID består av tre experiment. I det första experimentet, ”urban picknick” prövar vi hur olika stadsrum svarar på en konkret aktivitet som inte är den gängse för platsen. Vi vill här utvärdera både platsens sociala koder och möjligheterna i den fysiska formen inför en användning som hypotetiskt kan spegla ett framtida behov. Sedan följer en aktion där mellanrum i staden lokaliseras, markeras och förbinds i ett nätverk för att bilda en alternativ struktur av öppna rum i staden. Aktionerna strävar även efter att engagera stadens invånare att delta i utformningen och användningen av dessa platser. Avslutningsvis följer en mer praktisk aktion där syftet är att aktivera ett av stadens mellanrum och på detta sätt visa på möjligheterna till användning.

»AKTION: MADRID

Urban picknick

Stadens offentliga rum tycks ha en inneboende norm som talar om vad man ska och inte ska göra på olika platser; man kan tala om platsens funktion eller den gängse användningen. Genom att utföra en picknick i olika stadsrum i Madrid vill vi utmana det offentliga rummets tänkta användning, och samtidigt studera olika platsers fysiska och sociala anpassningsförmåga till ändrade användningsbehov. Den oväntade situationen i stadsrummet har förmåga att provocera; det handlar dels om att utmana till ifrågasättandet av det egna invanda tankemönstret, dels om att inspirera till en mer fantasifull och fri användning av stadens platser.

Stadens parker, torg och gator har ofta en form som indikerar, om än subtilt, vilken typ av användning som är tillåten. Gatans linjära form talar om rörelse, torgets yta skapar uppehållande verksamheter och parkens naturhärmande grönska talar om rekreation. Det finns ett spektrum av aktiviteter som associeras till olika former av stadsrum, och som kommit att bli en del av bilden av platsen; vi förväntar oss uppleva vissa saker på en viss typ av plats. Handlingar som faller utanför denna spännvidd av gängse aktiviteter förväntas ofta och kan ibland även kännas störande, eftersom de inte stämmer överens med förväntningarna. Det uppstår en konflikt mellan det allmänna och det enskilda, det förväntade och det inträffade. Genom att nyttja denna typ av förskjutning eller kontrast i det offentliga rummet kan vi pröva olika stadsrums förmåga att absorbera och anpassa sig till olika aktiviteter, både formmässigt och socialt.

Vi har funderat mycket på vad som är tillåtet och inte tillåtet i olika stadsrum och varför det är så. Olika regler tycks gälla på olika platser och det verkar inte finnas någon allmän lag som talar om vad man får och inte får göra i

ett offentligt rum. Snarare är det väl så att de andra människorna på platsen bestämmer vad som inte är tillåtet genom att tydligt visa sitt missag, eller att till och med öppet säga att ”så där får man inte göra”; de så kallade sociala koderna reglerar platsens användning. Men var går gränsen för varje plats? Vad tillåter det fysiska rummet? Vad tillåter ”de andra” användarna? Vad tillåter den juridiska lagen?

I parken Retiro är det helt accepterat att ha picknick, antagligen går det även bra att ta med eget bord och stolar om man skulle vilja. Frågan är vad som händer på mer stadsmässiga platser som t ex Gran Vía. Får jag och mina vänner ha picknick med en filt på trottoaren? Troligtvis inte. Men det går bra att sitta ner på en bänk och äta en medhavd baguette. Får jag ta med en egen stol hemifrån att sitta på och äta min baguette? Det finns en tradition i spanska byar att ställa ut en stol på trottoaren precis utanför ytterdörren och sitta och titta på människor som passerar. Så var det säkerligen även i Madrid för ett antal år sedan. Vad har hänt? Varför gör inte människor så nuförtiden? Är det fortfarande okej? Kan jag ta med ett bord och fem stolar ut? Eller är det för mycket? Går det bra med en tältstol som i sig utstrålar temporär användning? Får jag sitta direkt på marken? Om jag sätter mig på en liten filt, vad händer då? Är det okej att jag och en kompis sitter på en lite större filt och äter en varsin baguette? Eller om vi är fem kompisar? Eller har det inte med filten att göra? Kanske handlar det om privata objekt i den offentliga miljön, att inta en plats och göra den till sin för en stund, en slags temporär privatisering i begränsad skala. Kanske det helt enkelt är just det ”privata” objektet i den offentliga miljön som stör, det personliga och intima hör inte hemma i den offentliga sfären. Samtidigt är det en fråga om att inte ”störa ordningen”, men vem har tolkningsföreträde till vad det egentligen innebär?

Rätten till urban picknick

För att reda ut vad den spanska lagen säger om användandet av det offentliga rummet vände vi oss till en jurist, Diego Trillo, med den konkreta frågan om man enligt lagen får ta med sig en filt och ha picknick på Gran Vía. Svaret blev nej. Den generella regeln för användandet av det offentliga rummet löd att varje offentlig plats ska brukas i enlighet med vad den är avsedd för, alltså i överensstämmelse med dess "natur". Trillo exemplifierade detta "användande av platsen i enlighet med dess natur" med att i parken promenerar man, på vägen färdas man, och i havet badar man. Att bruka platsen på det sätt den

är avsedd för, alltså att följa de anvisningar den fysiska designen ger, kallas för "gängse gemensam användning" och det är vad varje medborgare har rätt till i det offentliga rummet. Alla får ta en kvällspromenad i Retiro, alla får köra bil på Gran Vía och alla har rätt till ett dopp i Medelhavet. Denna "gängse gemensamma användning" lyder under regeln att ditt användande av platsen inte på något sätt exkluderar någon annans, och om så är fallet måste du ansöka om tillstånd för din aktivitet hos myndigheterna. "Exkluderande verksamhet" respektive "användning i enlighet med platsens natur" förklarade Trillo pedagogiskt med exemplet en flod: Om du badar i en flod påverkar inte detta andras användning av floden, du simmar ju bara ett tag i vattnet. Men om du

skulle vilja ta vatten från floden med hjälp av en liten pumpstation förhåller sig saken dock annorlunda eftersom detta resulterar i mindre vatten i floden för de andra som vill bada. Du behöver därför ett tillstånd för att nyttja floden i privat intresse.¹

Det verkar mycket klokt att någon ser över användandet av våra gemensamma platser så att inte privata intressen invaderar stadsrummen på bekostnad av medborgarnas rättighet att bruka det offentliga rummet. Men hur väl fungerar

Den urbana picknicken. Picknicken står för något idylliskt och fridfullt. Genom att introducera picknicken i miljöer där den vanligtvis inte finns kan man skapa en perspektivförskjutning som kan provocera fram ett ifrågasättande av det egna förgivettagandet.

det? Verkar det inte som om myndigheterna är tämligen generösa med tillstånd om de har något att vinna på det, det vill säga om de kan ta ut höga avgifter och om det är verksamheter som överensstämmer med den bild av staden som man önskar förmedla? Vi tar exemplet med uteserveringarna på Plaza Mayor: de stämmer helt med den bild av historisk och pittoresk stadsmiljö med mysig kaféstämning som så många uppskattar. Samtidigt kan kommunen ta ut avgifter för dessa populära uteserveringar; alla verkar vinna på det. Men att som medborgare behöva betala för att få slå sig ned på Plaza Mayor, där det förövrigt knappt finns några sittplatser, är inte det i allra högsta grad exkluderande? Självklart menar vi inte att uteserveringar alltid behöver innebära något negativt för det offentliga rummet, tvärtom kan det många gånger bidra med mycket liv och atmosfär. Men när kommunen enligt sina stadsideal väljer ut lämpliga och gärna lukrativa verksamheter som får tillstånd att hyra en bit av det offentliga rummet, för att bruka det på ett exkluderande sätt, vad händer då med det gemensamma stadsrummet?

P-plats: parkering eller picknick

Trillo gav oss några avskräckande exempel på vad den typ av anspråkslösa aktiviteter som vi föreslagit, en urban picknick, skulle kunna leda till om inget tillstånd krävdes; "Tänk om alla skulle ta med sig en filt och ha picknick på Gran Vía,

Picnic by the Motorway

I'm so sorry to hear about the news,
Don't you worry,
I'll buy us a bottle and we'll drink in
the petrol fumes,
I'm so sorry to hear about your
world,
Don't you worry,
There's a gap in the fence down by
the nature reserve....

Suede, 1996 (Coming Up)

då skulle det vara omöjligt att cirkulera där och platsen skulle förlora sin tänkta funktion som rörelsestråk och sin mening som offentligt rum?" Detta verkar vara det vanligaste argumentet för att en picknick i stadsrummet inte kan vara tillåtet. Men vid närmare eftertanke; tänk om alla hade varsin bil som de ville parkera i centrala Madrid, då skulle alla gator och trottoarer var överfulla av fordon. En helt galen idé som trots allt inte ligger så långt ifrån verkligheten. Kanske skulle ett eventuellt picknickbehov kunna lösas på samma sätt som parkeringsbehovet; markerade zoner för att parkera privata objekt under en begränsad tid, din motorcykel eller Mazda, eller ditt campingbord och din picknickkorg. För många kan denna diskussion tyckas löjlig och överdriven; "bilen och behovet att parkera är ju nödvändigheter för att staden skall fungera". Privatbilismen anses vara ett faktiskt behov, och inte en fritidsaktivitet som kan åtnjutas när basbehoven är uppfyllda (det vill säga när bilen är parkerad). För några år sedan genomförde några ungdomar i Norrköping en aktion som handlar just om detta. I protest mot stadens bilism löste man en parkeringsbiljett och slog sig ner på en parkeringsruta, och avnjöt där sin picknick under den betalda tiden; ett sätt för stadens invånare utan bil att få ta del av dessa utrymmen.

Om vi återgår till kontrollen av aktiviteterna i det offentliga rummet så var ju den generella regeln för användandet att varje offentlig plats ska brukas i överensstämmelse med dess "natur". Denna regel är dock inte särskilt konkret och frågan är om inte kontrollen på en offentlig plats är betydligt mer styrd av de invanda sociala koderna än den teoretiska lagen? Eller är de sociala koderna egentligen en förlängning av lagen? Polisen, som kan sägas kontrollera att lagen åtföljs i stadsrummet, kanske inte i första hand strikt följer lagtexten, utan sitt eget "sunda förnuft" som är baserat på just invanda sociala beteendemönster. När en oväntad aktivitet, som en urban picknick skulle kunna vara, plötsligt dyker upp på Gran Vía stör den kanske snarare normaliteten än bryter mot lagen. Det är svårt att avgöra om det verkligen är olagligt att ha picknick på Gran Vía. Om vi gör en egen fri tolkning av vad begreppet "exkluderande verksamhet" innebär kan vi kanske komma undan denna paragraf genom att bjuda in alla som önskar till vår picknick. Detta skulle i sådana fall leda till en högst inkluderande och deltagande aktivitet som kanske, om den blev vanlig, skulle kunna klassas som en "gängse gemensam användning".

Platsens picknickpotential

Ända från början har det blivit så att vi har pratat om just picknick som en aktivitet i stadsrummet. Hela tiden har vi nog sett det som ett exempel bland andra; det kunde lika gärna ha handlat om att spela fotboll, sova, sola, cykla eller vad som helst man kan tänkas vilja göra. Men när vi sedan skulle börja planera själva experimentet kom vi fram till att det kanske var just en picknick som lämpade sig bäst för att testa dessa stadsrum. Picknick är något som de flesta kan relatera till, och dessutom handlar det om ett så pass grundläggande behov som att äta. Ofta är picknicken relaterad till fritid; bort från den stressiga vardagen, på en grönskande äng, på en solig klippa, under ett stort träd i en lummig park eller på stranden efter badet... Allt är lugnt och skönt; picknicken står för något fridfullt och behagligt, kanske höljs picknicken i ett romantiskt ljus. Picknick är hur mysigt som helst. Varför skulle man då vilja ha en picknick på Gran Vía? Det finns väl inget njutbart i att slå sig ner med picknickkorgen i detta bullriga, stökiga och hyperaktiva stadsrum?

Det är inte lätt att förutse vilka behov som kommer att finnas i den framtida staden och därmed kan det också vara svårt att undersöka förändringspotentialen hos platsen för dessa okända framtida behov. Om vi ponerar att picknick skulle bli ett framtida behov, bara för att ta ett exempel, skulle det kunna innebära drastiska omställningar av våra stadsrum, precis på samma sätt som bilen en gång helt omformade våra städer. En absurd men intressant tanke är hur det skulle kunna se ut om picknickbehovet en dag helt konkurrerade ut bilen och att alla skulle vilja slå sig ner med sin matsäck på Gran Vía, som

Betald picknickbiljett. Bilparkeringen är en bit offentlig mark som får användas på ett exkluderande sätt om du betalar en avgift. Skulle man på liknande sätt kunna lösa det eventuella picknickbehovet, med anvisade rutor som kan hyras under vissa tider.

Picknickstråket Gran Vía. Förändrade behov påverkar stadens fysiska utformning. Tänk om kravet på möjliga picknickplatser i innerstaden skulle få samma genomslagskraft som bilismen fick under 60-talet.

kanske skulle kunna bli det nya picknickstråket i Madrid. Vad skulle i så fall hända rent fysiskt med platsen?

Det här experimentet är ett försök att undersöka möjligheter till nya funktioner för offentliga rum i den framtida staden. Vilka förändringar är möjliga och vad skulle krävas? Vad har Gran Vía för fysiska förutsättningar för att transformeras till ett picknickstråk? Hur fungerar skapande och förändring av de sociala koderna i stadsrummet?

Att utmana med det oväntade

Idén med picknick-experimentet grundar sig på flera tankar: Vi ville dels testa hur lagen tillämpas; skulle vi bli tillsagda av polisen och vad skulle de i sådana

fall hänvisa till? Men vi önskade även testa gränserna för vad som är tillåtet i olika stadsrum både materiellt och socialt. Genom att utgå från begreppen sociomateria, fakticitet och materiell tröghet – som behandlas av Österberg – ville vi undersöka rummets fysiska förutsättningar; hur pass ”medgörliga” är platserna för att genomföra en picknick? Hjälper de till eller motarbetar de picknicken och på vilket sätt? Vad karakteriserar en flexibel respektive en trög plats?

Samtidigt ville vi utmana rummets sociala koder; vad skulle människorna på platsen säga? I det absurda mötet mellan den idylliska picknicken och det hetsiga storstadslivets vardag har vi eftersträvat en reaktion från omgivningen. Vi ville framkalla någon slags förtjusning; en känsla av att ”det där skulle jag också vilja göra”, och inspirera till en mer kreativ användning av stadsrummen. Tanken var att påminna folk om att nyttja det offentliga rummet, och att de har rätt till att göra det! Att det inte är nödvändigt att betala 150 kr för att få äta en baguette på Plaza Mayor, och att bara för att man inte bor granne med en av Madrids få parker är det inte omöjligt att sitta utomhus och äta lunch. Man skulle kanske också kunna se picknickaktionen som en liten protest mot det aggressiva bilanpassade stadslandskapet där många gånger bilisten prioriteras framför fotgängaren och där bilarna många gånger tar över hela platser; en ”reclaim the streets”-manifestation i miniformat.

När vi började fundera på hur picknicken skulle genomföras var något av det viktigaste de väntade reaktionerna hos människorna på platsen; vilka känslor ville vi väcka och i vilket syfte? Med vilka medel skulle vi kunna uppnå detta? Skulle vi kanske ta fasta på kontrasten privat - offentligt och bygga upp en hemmiljö i stadsrummet; ett bord med två pinnstolar, vit duk, tallrikar, bestick och kanske en pelargon? Många skulle nog känna igen sig i miljön och kanske störas av att den var exponerad i en offentlig sfär, men förmodligen skulle de flesta tänka att det bara var ett spektakel och vårt experiment skulle inte få den önskade effekten. Det var liksom för tillgjort och arrangerat, och vi kom fram till att något mer subtilt skulle få större effekt. Slutligen bestämde vi oss för att en enkel picknick med rödrutig duk direkt på marken nog kunde ge associationer till barndomens sommarpicknickar och framkalla en personlig, och kanske även nostalgisk, reaktion till själva aktiviteten. Den oskyldiga

picknicken i kontrast till det hyperurbana stadsrummet skapar en konflikt som kunde få folk att reagera. Vi förmodade att några skulle bli irriterade, en del kanske arga, men vårt mål var inte att väcka förargelse eller störa. Picknickarna skulle genomföras så att de fysiskt inte störde eller hindrade cirkulationen. Ett tag funderade vi på att ansöka om ett tillstånd för våra picknickar. Juristen Trillo trodde dock att vi skulle bli utan tillstånd om vi skulle anstränga oss att skicka in en ansökan. Vår aktivitet ”urban picknick” räknas antagligen inte till kategorin ”för staden nyttiga verksamheter”. När vi senare samtalade med Jesús Martín från nätverket ”la Red de Lavapiés” berättade han om hur deras ansökan om att arrangera en utomhusbiograf inte ens hade behandlats, och när tiden för den utlysta filmen närmade sig bestämde de sig för att ändå visa filmerna, vilket ledde till polisanmälan². Vi bestämde oss för att inte söka tillstånd för våra urbana picknickar, mest på grund av tidsbrist, även om det hade varit mycket intressant att se hur en sådan ansökan hade behandlats hos kommunen.

Förberedelser

När det var dags att välja ut vilka platser vi skulle genomföra experimentet på insåg vi att våra diskussioner hela tiden hade kretsat kring tre platser, utan att vi egentligen hade tänkt på det; Gran Vía, Plaza Mayor och tomten på C/Fuencarral. Gran Vía eftersom vi såg det som den minst picknick-vänliga platsen i Madrid; full av kommersiella budskap skriker den ut ”kom och spendera dina pengar!”. De båda trottoarerna är fulla av shoppingtörstiga människor på väg till nästa butik, och mittemellan störtar biltrafiken fram i båda riktningar. Plaza Mayor intresserade oss av den anledningen att det är ett torg full av sittplatser, men bara om du betalar för dig. Utöver alla enorma uteserveringar som väljer ut från fasaderna finns det bara fyra egentliga bänkar där man kan slå sig ner och vila benen. Dessutom är Plaza Mayor intressant på grund av sin fysiska utformning; ett representativt maktrum från 1600-talet. I motsats till dessa två kommersiella platser var tomten på c/Fuencarral en frizon i den kommersiella staden. Denna tomt var ingen juridiskt offentlig plats, vilket markerades med ett stängsel, och därmed fanns här en konflikt mellan det privata och offentliga som var intressant att undersöka.

Vi bestämde oss alltså för att välja dessa tre platser till våra ”experimentlokaler”. Var och en av dem representerade olika typer av stadsrum med skilda egenskaper, och vi trodde oss, mer eller mindre, kunna förutspå vad som skulle kunna hända på de olika platserna. Dessutom tyckte vi att det kunde vara intressant att jämföra med en plats där picknick verkar vara accepterat, och på så sätt kom även Plaza de Lavapiés med i experimentet. Det intressanta med det här torget är att det generellt sätt tycks vara socialt accepterat, mycket på grund av de människor som bor i dess omgivning. Den fysiska utformningen har dock inget gemensamt med en klassisk picknickplats, som till exempel en grönskande park, snarare är det ett vanligt stenlagd stadsdelstorg. Efter våra observationer av platsen kunde vi anta att picknick var en tillåten aktivitet här.

Rutig duk och picknicksällskap

För att genomföra experimentet behövde vi hjälp av några som kunde utföra själva picknicken, vi var nämligen säkra på att experimentet inte skulle få samma utslag om två blonda ”guiris” satte sig ned på Gran Vía med sin rödrutig duk. Antagligen skulle folk bara ruska på huvudet och muttra något i stil med ”galna turister”. Det kändes därför viktigt att de som skulle utföra picknicken kunde smälta in i den övriga massan utan problem, alltså att de såg någorlunda spanska ut. Dessutom behövde vi koncentrera oss på att observera och dokumentera vad som egentligen hände på platsen. Vi hörde efter med några kompisar, som kändes tillräckligt ”unga och rebelliska” för att klara av trycket från platserna, om de hade lust att ställa upp. De gillade vår idé och den första picknicken genomfördes av två tjejkompisar, Luna och Paula, och de övriga tre av Asun, Mercedes och Nathan. Till en början var det tänkt att Luna och Paula skulle genomföra alla fyra picknickar, men det visade senare bli komplicerat; vi ville genomföra experimenten en vardag, så pass sent att många hade begett sig ut på stan efter jobbet, men samtidigt inte för sent så att vi fortfarande kunna fotografera med dagsljus, och dessutom skulle det passa med våra medarbetare. Efter att ha genomfört den första picknicken fick vi problem att hitta en gemensam tidpunkt för att träffas och fortsätta med de resterande picknickarna. Det drog ut på tiden och till slut bestämde vi oss för att höra med Asun och hennes kompisar. Det hade självklart varit bra om alla picknickar

hade genomförts av samma personer för att kunna jämföra upplevelsen, men samtidigt tror vi nog att de två ”picknickteamen” har ganska lika referensramar och reagerar på liknande sätt. Dessutom var våra egna reaktioner väl så viktiga.

En riktig picknick kräver vissa attribut: en korg, en rutig duk, tallrikar och muggar i färgglad plast, och servetter. Dessutom hör det till att picknickmaten är av den lite lyxigare sorten med någon typ av efterrätt. Vi begav oss således till den närmsta kinesiska prylbutiken för att inhandla samtliga ateraljer. Vi planerade menyn och gick till affären för att inhandla alla nödvändiga ingredienser. Dock var vi noggranna med att inte servera alkoholhaltiga drycker som vin eller öl (som annars kan vara brukligt vid picknickar), eftersom vi inte ville att experimentet skulle falla på att man bröt mot lagen om att inte förtära alkoholhaltiga drycker på allmän plats.

c/ fuencarral 57

TISDAG 14 JUNI 2005

Trottoaren på shoppingstråket c/Fuencarral kan ibland kännas som en medvetet utplacerad hinderbana, där man måste kryssa mellan modebutikernas kampanjskyltar, menyföreslag från någon restaurang, byggnadsställningar, kontainrar, soptunnor och alla de människor som rör sig här. Samtidigt måste man akta sig för att inte trilla ut i körbanan. I korsningen mellan c/Fuencarral och c/Santa Barbara finns dock en öppning; ett stort fritt rum, yta, luft... men inhägnat av ett stängsel. Den här rivningstomten är inget offentligt rum i juridisk mening, och man har väl markerat det förbjudna inträdet med det höga stängslet och grindar låsta med stora hänglås och extra varv av tjock stålvajer. Det är nästan retligt att se denna stora yta där bakom stängslet, obeträddbar. Men om man kommer lite närmre kan man upptäcka ett litet glapp mellan stängslet och husväggen där man kan ta sig in på tomten.

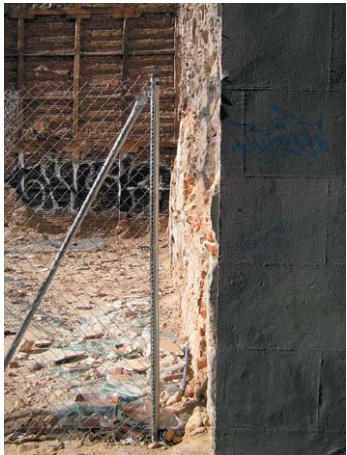
När vi gick till platsen denna tisdagseftermiddag var mycket folk på väg hem från jobbet, eller kanske redan på väg ut igen. Luna och Paula klev in på platsen genom öppningen och hittade en lämplig plats för picknickduken, ungefär mitt på tomten, där de satte sig ner och började äta den pastasallad vi hade tillagat tidigare under dagen.

det är dock inte alla som
bekymrar sig så mycket

en öppning mellan stängslet och väggen
där vi kan ta oss in utan att på något
sätt skada platsen

att gå innanför staketet väcker
uppmärksamhet

luna och paula har nu tagit sig
in på tomten och hittat en bra
plats för en picknick

"vilka tokstollar"

luna och paula verkar oberörda och
fikar i lugn och ro

polisen kör förbi flera gånger
men säger ingenting, folk tittar

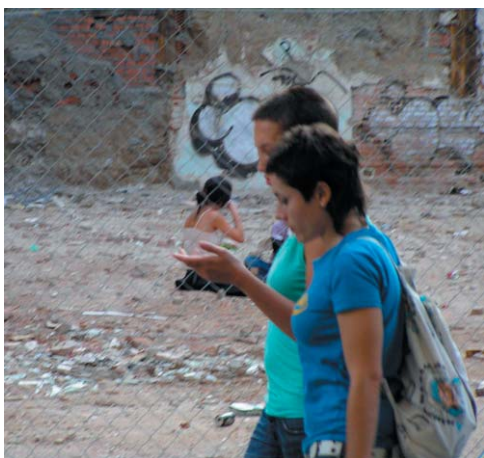

några på motorcykel stannar
och vänder sig om

många som passerar skrattar till åt
valet av picknickplats

från shoppingstråket c/fuencarral
är det här ett konstigt inslag

"kolla, de har picknick, wow"

"åh, titta... coolt"

två tjejer går förbi utan att
lägga märke till picknicken

en pojke skrattar och vill stanna och titta
på den underliga picknicken, men hans mamma
vill gå vidare med sin väninna och bryr sig
inte så mycket

en tjej och en kille, turister tror vi, stannar och fotograferar oss och vi ropar till dem att de ska komma in, de skrattar och går sin väg

utifrån verkar det som om man skulle känna sig väldigt utsatt

till slut tar även vi oss in på tomten och märker att det är en ganska behaglig picknickplats

grannarna i huset brevid sitter i balkongdörren och börjar att hojta glatt till oss

Om man ska tala om ”platsens natur” för rivningstomten på c/Fuencarral hamnar man i ett litet dilemma. Platsens fysiska form är ju inte designad i den mening som traditionella stadsrum är och har därför ingen definierad form som skulle kunna peka på en speciell typ av användning. Snarare är formen ett resultat av en handling, rivningen av huset, och i väntan på nästa byggprojekt har man inte utnyttjat det glapp i rum och tid som tomten i dagsläget utgör. Säkerhet och kontroll är däremot tillgodosedda; ett stängsel runt platsen som förhindrar inträdet och markerar den privata egendomen. Kanske kan man se ”platsens natur” som just en framtida byggarbetsplats med tillträde förbjudet. En picknick på tomten vid c/Fuencarral skulle i sådana fall innebära att man bryter mot denna ”natur” endast genom att sig in på tomten. Detta märktes tydligt; direkt när Luna och Paula tog sig igenom stängslet började folk att misstänksamt titta på dem. Vad skulle de två tjejerna göra inne på rivningstomten?

Formmässigt är platsen enkel och odefinierad, egentligen består den bara av en yta med fasader som rumslik avgränsning. Stängslet är en fysisk faktor som motarbetar en picknick på den här platsen; den talar om att här bakom ska du inte gå, både för platsens och för din skull. Helt omöjligt är det dock inte att passera; glappet mellan stängslet och det ena husväggen tillåter en ganska enkel passage. Marken utgörs av en skräpig jordyta och är därmed inte lika värmeabsorberande som stadens hårdgjorda golv. Väl inne på platsen är den fria ytan helt tillåtande och formen motsätter sig få aktiviteter: Det fanns gott om utrymme för en picknick och det var bara att slå sig ner någonstans där marken inte var för skräpig.

Man skulle kunna tro att platsen var okodad socialt sätt, och det kanske är ett riktigt påstående vad det gäller själva tomten. Men folket utanför stängslet reagerade starkt på picknicken innanför; det var en märklig scen med två tjejer sittandes på en röd- och vitrutig duk inne på den kaosartade tomten. De flesta upplevde dock situationen mest komisk; många började skratta och kommenterade det med ”kolla de har picknick där, wow”, ”vilka tokstollar”. Andra ruskade bara på huvudet och skyndade vidare. Två äldre män stannade

till och stod en längre stund och pratade med varandra och blickade menande mot Luna och Paula. De pekade mot skylten från rivningsfirman som sitter på en av väggarna, och vi blev lite nervösa att de tänkte ringa tomtägaren och skvallra, men till slut gick de vidare. Kanske insåg de att det bara handlade om en fredlig picknick, och det kunde väl ingen ha så mycket emot? Generellt kan man nog säga att det var mest äldre människor som såg skeptiska ut, kanhända har den äldre generationen mer respekt för den privatägda egendomen. Majoriteten av de som passerande drog dock på munnen, och en tjej fotograferade situationen. Det där med en picknick på en rivningstomt var nog inte en sådan dum idé, att börja bruka de outnyttjade ytresurserna i staden.

Vi fick ingen tillsägelse varken av folket runt omkring eller av polisen, som två gånger passerade förbi på c/Fuencarral (kanske utan att se oss). Det faktum att platsen är privat och att vår picknick faktiskt i detta fall skulle kunna ses som en lagförbrytelse gjorde oss en aning nervösa, men brottet var ju ganska oskyldigt.

Känslan som platsen gav vid picknicken var ganska överraskande och ambivalent. Vi associerade tomten med ett mellanrum i staden som stod för lugn och frihet, men när vi insåg vilka enorma mängder människor som passerar tomten och kunde betrakta personerna på picknickduken likt apor i bur, blev vi osäkra. Till en början, när vi befann oss utanför stängslet, upplevde vi det som obehagligt att sitta där inne, helt exponerad för förbipasserande människor. Vi blev till och med lite nervösa och kände att vi inte ville pressa våra vänner länge utan att picknicksessionen fick bli kort. När vi sedan gick in på platsen och slog oss ned på duken tillsammans med Luna och Paula insåg vi att det där lugnet och den där friheten vi hade pratat om visst fanns där. Stängslet fungerade mer som ett skydd från omvärlden och den hetsiga stämningen på c/Fuencarral, och människornas blickar och kommentarer nådde inte riktigt fram till platsen innanför. Det kändes nästan som om man satt inne i en skyddad bubbla mitt i Madrids rusningstrafik, och Luna och Paula instämde att de hade varit mer nervösa utanför platsen men att lugnet infunnit sig när de slagit sig ned på tomten. Picknick på c/Fuencarral hade varit en spännande och annorlunda upplevelse.

gran via

TISDAG 12 JULI 2005

Nästan en månad efter det första picknickexperimentet var det åter dags att ge sig ut med den röd- och vitrutiga duken, denna gång med Asun, Mercedes och Nathan. Vi hade stämt träff på Gran Vía där också den första rätten i dagens trerättersmeny skulle intas. Vi hade några dagar tidigare undersökt var på detta pulserande flödesstråk, präglad av storstadsmetropol, man skulle kunna få plats med en picknick. Det var inte lätt, men mellan strömmen av shoppande människor och den hysteriska trafiken hittade vi en liten remsa avsedd för olika ”stationära” objekt som bänkar, papperskorgar, belysningsstolpar och tidningskiosker, och där det även brukar stå motorcyklar parkerade. Här tänkte vi att det nog skulle vara möjligt att hitta en plats. Mycket riktigt fanns ett litet utrymme ledigt, mellan de uppställda motorcyklarna och en telefonkiosk, där våra tre ”picknickare” slog sig ner och intog dagens förrätt; guacamole med nachos.

mitt på gran vía, mycket
folk som passerar

det är inte direkt någon rofylld
plats för picknick, bara någon meter
från körbanan

polisen kör förbi, men säger
ingenting

många skrattar till, en del stirrar
och en del ser ingenting eller så bryr
de sig inte

"titta, titta... vilket ställe"

inklämnda mellan biltrafiken och flödet
av shoppande människor

två ungdomar går väldigt
nära och drar sig inte för
att stirra

en tjej och en kille håller minen
precis när de passerar, men börjar
sedan skratta

mitt bland de parkerade motorcyklarna

en kille vänder sig om för att
titta efter, jo de har picknick
på gran vías trottoar

“vilket ställe att ha
picknick på”

två ungdomar kommer och parkerar sin
motorcykel precis brevid picknicken

“o fan”

vi slår oss ner och farbror efter farbror passerar
och stirrar på oss genom solglasögonen

en del ruskar på huvudet åt den
olämpliga picknickplatsen

Gran Vía är en plats med en väldigt tydlig ”natur”; här ska man cirkulera, vare sig man gör det i en bil, en buss eller till fots. Hela rummet präglas av detta flöde, fram och tillbaka, hit och dit, och det finns ingen plats för vila. Trottoarerna är utformade med en ”remsa” för utrustning, och detta smala utrymme är den enda möjliga plats att stanna upp på utan att bli påsprungen. Det är uppenbart att det inte ligger i platsens ”natur” att ha picknick här.

Huvudgatans form är linjär och med smala trottoarer i förhållande till antalet brukare. Den fria ytan är helt upptagen av fotgängare varför den enda möjliga zonen var ”remsan” med utrustning närmast vägen. Det fanns helt enkelt inget utrymme för en picknick på Gran Vía; kiosker, motorcyklar, papperskorgar och andra objekt motarbetade fysiskt denna aktivitet. Och om man såg till hela rummet var biltrafiken – med buller och höga hastigheter – den mest besvärande fakticiteten.

Även på denna plats lockande picknicken till en hel del skratt och några av de kommentarer vi lyckades uppfatta var: ”o fan”, ”vilket ställe att ha picknick på” och ”titta, titta... vilket ställe”. Det var dock förvånansvärt många som inte verkade reagera alls, kanske var de helt fokuserade på att ta sig fram på trottoaren och såg inte picknicken vid sidan om. En dörrvakt till en affär i närheten såg lite skeptiskt på picknicken och snart kom en välklädd man (kanske chefen) ut och verkade kommentera händelsen. Men ingenting hände. Kanske är Gran Vía ett så opersonligt och metropolitiskt stråk att man knappt bryr sig om ovanliga situationer som utspelas där? Förmodligen är platser som är mindre ”allmänna” och kanske ligger inne i kvarteren mer socialt kodade eftersom människorna har en mer personlig relation till platsen.

Skulle polisen, som ständigt patrullerar på Gran Vía, säga till oss om de strövade förbi? Kanske skulle vi, i så fall, kunna peka på motorcyklarna och hävda att de inte heller fick vara där; lite barnsligt obstinat men i alla fall en intressant fråga. Men det patrullerade inte förbi någon polis denna eftermiddag och vi fick inte heller någon tillsägelse om att bege oss därifrån. Vi hade gissat att i alla fall någon skulle ha kommenterat det faktum att picknick inte var en lämplig aktivitet på Madriids huvudgata.

Gran Vía hör nog inte till Madriids trevligare picknickplatser. Omgiven av stressade människoben, som skyndar fram och tillbaka mellan affärer, tunnelbana och busshållplatser, är det svårt att känna lugn och ro för att njuta av sin picknick. Asun berättade att maten nästan fastnade i halsen när hon satt mellan springande ben och snurrande motorhjul. Den hetsiga trafiken medförde en mycket otrevlig picknickmiljö och eftersom den lilla ”utrustningsremsan” för en möjlig picknick ligger precis intill körbanan kändes det som om man vilken sekund som helst skulle bli påkörd av någon bil. Uteserveringarna på Gran Vía är ofta fullsatta märkligt nog, men faktum är att skillnaden är stor mellan att sitta direkt på marken och på en stol vid ett bord. På marken kan det lätt kännas som om allting händer ovanför ens huvud (vilket ju också är fallet) och man känner sig ganska maktlös. Om man istället sitter i nivå med flödet blir det inte riktigt lika hotfullt. Skulle då kanske ”restauranglösa” bord vara ett alternativ för att anpassa platsen till ett picknickbehov?

plaza mayor

TISDAG 12 JULI 2005

Efter förrätts-picknicken på Gran Vía gick vi vidare mot nästa plats, Plaza Mayor, för att där inta dagens huvudrätt; couscous-sallad med grekisk yoghurt och bröd. Det var ganska lite folk på Plaza Mayor, kanske var det fortfarande för varmt här. Några turister hade dock trotsat värmen och gick runt med kameran i högsta hugg och fotograferade torget ur alla tänkbara vinklar. Andra hade satt sig ner på uteserveringen för att prova på någon spansk specialitet. Vi gick mot skuggsidan och Asun, Mercedes och Nathan bredde ut duken ungefär 15 meter ifrån en av uteserveringarna. Det fanns mycket yta att välja på och vi riskerade inte att på någon plats hindra röresleflödet. Mitt under picknicken ringde Mercedes mobiltelefon och hon var tvungen att avvika av jobbskäl.

4. Cervecería

EBOL

CERVECERIA

Turkey del Corregidor
Cerveza del Sabor XVII

kyparna på uteserveringarna tittar nyfiket och börjar prata med varandra, till en början verkar de störda av det korta avståndet till restaurangerna men till slut verkar de inte bry sig och skrattar; "med duk och allt..."

på plaza mayor är marken fortfarande het av solen, även i skuggan, det bränner lite i baken

en del passerar förbi utan att ta någon större notis

nästan som på uteserveringen

lunch på plaza mayor

på plaza mayor är allt som vanligt; lite längre bort kan man bli avmålad eller köpa sig en oljemålning

det är ganska lite folk här
nu, mest turister

"vad schysst... vad schysst"

"en sallad här och jag
skulle trivas"

vi sätter oss ner med de andra och
så kommer en hemlös man förbi och
ber om våra matrester

asun ger honom en portion
couscous-sallad i en chipspåse

några vänner till asun, nathan och mercedes
kommer förbi och de pratar lite om ett hus
i marocko

REAKTIONER – SOCIALA KODER UPPLEVELSEN – PLATSENS RESPONS

LAGEN – NORMEN FYSISK FORM

PLATSENS NATUR

plaza mayor

Plaza Mayors ”natur” är svårfångad: Torget byggdes som ett representativt torg där kungamakten kunde visa upp arméstyrkorna, men där även tjurfäktningar och tornéspel hörde till aktiviteter förknippade med platsen. Dagens Plaza Mayor är dock inget direkt maktrum, utan präglas mer av turism och underhållning. Torgets ”natur” i dagsläget handlar mer om upplevelser; hit vill man att människor ska komma och uppleva det traditionella spanska torget och känna historiens vingslag, vare sig man är turist eller Madridbo. En picknick är kanske inte en aktivitet som är tänkt att ske på Plaza Mayor, men eftersom torgets ”natur” är otydlig, så är det inte uttalat att man genom en picknick bryter mot dess karaktär.

Plaza Mayor är, i jämförelse med Gran Vía, en något mer ”picknick-vänlig” plats. Här är det fritt från biltrafik och det finns gott om plats. Rummet är utformad som en öppen stor yta, kringbyggd av skyddande byggnader, men platsen har endast fyra fasta sittplatser. Dessutom finns här ett flertal restauranger som med sina uteserveringar breder ut sig över torgytan. Det betyder att om man vill sitta ner här ska man vara beredd att lägga en slant på en kopp kaffe. Annars kan man cirkulera runt, med eller utan kamera, och om det är något jippo på gång (ofta sponsrat av något stort företag) så får man gärna delta. Med denna utformning är det därför ganska svårt att tolka vad man får och inte får göra; dels är det en historiskt präglad plats med mycket traditioner bundna till sig, men samtidigt har platsen fått en helt ny kontext. Eftersom det finns så få sittplatser på torget är det inte ovanligt att folk sätter sig ner direkt på marken och då är ju steget inte långt till att ha picknick. Materialiteten i sig motarbetar inte picknicken, men den hjälper inte heller till något vidare. Denna eftermiddag var det väldigt hett, inte minst på marken. Hela dagen hade gatstenen ackumulerat solens värme och när vi slog oss ner brände det nästan i rumpan; en fakticitet som är svår att påverka.

Turisterna som uppehöll sig på torget var inga väktare av sociala koder, misstänkte vi. Tvärtom brukar turister älska kuriosa upptåg i stadsmiljön som kan tolkas som ”inhemska”, och vi var ett tag osäkra på om de skulle förstå picknicken som någon slags gatuteater och lägga en slant på duken.

Men de flesta gav endast nyfikna blickar på säkert avstånd. En man som fick syn på oss sa högt till sin kompis ”en sallad här och jag skulle trivas”. En annan blev nog inspirerad och sa ”vad schysst... vad schysst”. Kanske satte vi igång lite tankeverksamhet hos dessa personer, var de kanske sugna på att slå sig ner. En hemlös man – som vi tidigare hade pratat med under ett av observationstillfällena – kom plötsligt fram och frågade om vi inte hade en bit mat över och blev på så sätt en del av situationen. Ett problem under observationen av denna picknick var att få personer uppehöll sig på torget, vilket gjorde det svårt att närma sig för att tjuvlyssna; man ville ju inte gärna bli tagen för ficktjuv. Den riktiga prövningen var dock att konsumera medhavd mat precis intill restaurangernas uteserveringar. När Asun, Mercedes och Nathan slog sig ner på sin picknickduk observerade vi hur kyparna direkt började snegla på dem och prata sinsemellan. Antingen var de misstänksamma till den ”alternativa middagen” eller så var de helt enkelt överraskade av situationen (vi lyckades inte höra deras samtal). Kanske var det just duken som aktiverade denna misstänksamhet; den markerade något planerat och mer stationärt, som kanske inte hör hemma i en så pass offentlig miljö som Plaza Mayor. Kyparna tappade dock snart intresset och återgick till sitt vanliga jobb; att med spanska läckerheter locka turister.

Vi antar, med ganska stor säkerhet, att det inte skulle anses som olagligt med en picknick på Plaza Mayor. Ingen polis passerade förbi platsen under tiden, men det var inte heller någon annan som yttrade något negativt. Kanske skulle det vara mer tveksamt om vi var väldigt många så att man störde den fria rörelsen över platsen.

Vi höll alla med om att Plaza Mayor var vänligare som picknickplats jämfört med Gran Vía; den fysiska platsen, de sociala förhållandena och atmosfären i sig gjorde picknicken behaglig och vi upplevde nästan att rummet välkomnade denna verksamhet.

plaza de lavapiés

TISDAG 12 JULI 2005

Vi resterande fyra gick vidare mot Plaza de Lavapiés. Det var fortfarande varmt ute och vi började allihop bli ganska trötta. Asun och Nathan satte sig ner i skuggan på torget och granithällarna var fortfarande stekheta från dagens sol. Här plockades dagens efterrätt fram; fruktsallad med chokladkakor. Det var ganska lugnt på Plaza de Lavapiés, antagligen var det för varmt för att uppehålla sig även här. Helt säkert skulle det bli mer liv här senare under kvällen. Tunnelbanestationen som finns på torget var stängd för sommaren på grund av ombyggnad, vilket självklart påverkade aktiviteten på torget. Några män hade slagit sig ner en bit ifrån Asun och Nathan; två på en bänk och en tredje halvliggandes på en kartong på marken, ett bra sätt att isolera sig från granitens lagrade solvärme. Nere vid tidningskiosken stod några ungdomar och hängde och hela tiden passerade människor torget i olika riktningar.

NCE

aquí se
cumplen
las
ilusiones
de todos

en polisbil kör förbi och de två poliserna
skrattar och pekar mot den seriösa picknicken
med rutig duk och allt

ganska lite folk på plaza de lavapiés
nu, dessutom tas nu halva torgytan upp av
byggarbetsplatsen för tunnelbanestationen

de flesta bryr sig inte så
mycket

det är fler som har slagit
sig ner på marken, det är
ganska vanligt här

en farbror vänder sig om

folk rör sig över torget som vanligt
utan att bry sig så mycket

en kvinna kommer fram och säger att
det ser trevligt ut

en del folk har samlats i skuggan under
träden, men de verkar inte ta någon notis
om picknicken

när vi är på väg att gå kommer en grupp
ungdomar som ska ha Capoeira-uppvisning
på torget

en äldre dam passerar och vänder
på huvudet

folk går fram och tillbaka över torget,
några sätter sig ned

polisen kör förbi ännu en gång

det är ganska varmt ute, men samtidigt
lugnt och skönt på torget

Plaza de Lavapiés är ett ganska typiskt stadsdelstorg, stenlagd och med omgivande fasader som inhyser affärer och restauranger. Platsens ”natur” kan sägas vara ett vardagstorg; ett torg dit du går för att handla, ta tunnelbanan, eller för att träffa en kompis. Plaza de Lavapiés särskilda sociala karaktär kommer av ett kvarter med mycket inflyttade människor från olika delar av världens alla hörn, varför platsen fått en mycket speciell atmosfär av kulturella blandningar och mycket olika typer av användningar. Torget är därför mycket tillåtande för annorlundaheter. En picknick bröt antagligen med torgets ursprungliga natur, stadsdelstorgets verksamheter av möte, handel och kommunikation. Men det nya sociala sammanhanget som präglade platsen kunde lätt absorbera denna typ av aktivitet. Det var till och med så att picknicken kunde anses vara passande rebelliskt för stadsdelens alternativa atmosfär.

Det fanns ganska mycket plats på torget denna dag som möjliggjorde en picknick. Vi hade ett flertal gånger observerat grupper av personer som hade slagit sig ner direkt på marken, trots att det finns mycket sittplatser på torget. Samtidigt var torgytan begränsad när mycket folk var i rörelse; eftersom det inte erbjöds någon plats på marken som var skyddad från cirkulationen skulle det under vissa tidpunkter vara komplicerat med en picknick här.

Socialt sett var Plaza de Lavapiés, som tidigare nämnts, en förvånansvärt tillåtande plats. Ingen tycktes visa någon irritation eller missnöje över vår aktivitet. Vi hade i experimentet med de urbana picknickarna hoppats på mer interaktion från människorna på platsen, men förutom mannen som bett om en bit mat på Plaza Mayor hade ingen vågat närma sig. På Plaza de Lavapiés var torgets ”stammisar” dock inte sena med att börja prata med oss och höra sig för om vad vi höll på med.

Två polisbilar passerade förbi picknicken. Torget är under ständig uppsikt eftersom det har rykte om sig att var en problemfylld plats. Men de två unga polismännen bara skrattade när de gled förbi i sin bil. De andra personerna

som vistades på torget denna eftermiddag tog knappt notis om vår urbana picknick, och de som kommenterade den var verkade se det som något positivt.

Det var en trevlig efterrättsstund där på torget tillsammans med de andra personerna som hängde omkring på platsen. Lugnt och skönt kändes det, och det framstod som ganska naturligt att breda ut sin rutiga picknickduk på Plaza de Lavapiés och avnjuta en fruktsallad.

Diskussion: Urban picknick

De urbana picknickarna lät oss undersöka hur olika stadsrum svarade på en konkret aktivitet som inte var den gängse för platsen. De känslor som upplevdes i de olika miljöerna berättar en del om platsens motstånd respektive accepterande: Plaza Mayor och Plaza de Lavapiés var ganska sköna picknickplatser, trots att det infann sig en viss osäkerhet när vi skulle inta vår medhavda matsäck intill uteserveringarnas monopolverksamhet. På Plaza de Lavapiés var det till och med roligt att ha en picknick; människorna runt omkring kommenterade handlingen vänligt och man blev glad av upplevelsen att känna sig delaktig i torgets väv av aktiviteter.

Gran Vía var den i särklass mest obehagliga picknickmiljön. Platsens responderade aggressivt och fick oss att sätta maten i halsen, och producerade obehagliga känslor som stress och oro.

Tomten på c/Fuencarral var mest tvetydig till sitt uttryck. Utifrån upplevde man ett inbillat obehag som man tyckte sig se hos dem som satt på picknickduken inne på platsen, men innanför stängslet var platsen lugn och man kunde nästan känna lite eufori. Det uppstod en slags upprorisk lycka när vi satte oss ned på den rutiga duken inne på den skräpiga rivningstomten och hällde upp lite tropisk juice i en platsmugg; en skön känsla av att det var på riktigt. Inget hade retuscherats eller gömts undan, det var så här verkligheten presenterade sig.

Våra egna känsloupplevelser var betydelsefulla för att kunna tolka de olika platsernas respons på picknickaktionen, men reaktionerna hos människorna i omgivningen var minst lika intressanta. De kunde kanske avslöja något om invanda koder eller beteende. Några personers tydliga irritation visade förmodligen på den konflikt mellan förväntad och verklig situation som picknicken hade skapat. Vi tolkade denna störning som ganska positiv eftersom det betydde att personen både hade registrerat och reflekterat över aktiviteten, kanske kunde denna irritation i något fall leda till ifrågasättandet av de egna föreställningarna.

Picknickarna utlöste många skratt, kanske både av förvåning och av dråplighet, eller till och med av förtjusning. Vi hoppas att känslan av att ”det

där skulle jag också vilja göra” smittade av sig på några av de människor som råkade förbi en av picknickstunderna.

Platsens ”natur”, som juristen hade talat om, innebar att varje stadsrum hade ett syfte och ett mål med sin existens. Denna ”natur” kan tolkas som en summa av en fysisk form, en tänkt funktion och ett socialt sammanhang. I samtliga fall var vi tvungna att bryta mot någon av dessa tänkta parametrar för att utföra vår picknick. Gran Vía var dock det tydligaste exemplet på en plats där rörelsestråkets ”natur” motsatte sig aktionen.

Stadsrummens utformning indikerar ibland bestämt tänkta användningsområden och spektrumet av möjliga aktiviteter är där begränsat. Gran Vía – med den uppenbara bristen på utrymme, den omgivande auktoritära monumentalarkitekturen och den ständiga hastigheten – var den fysiska plats som strängast motsatte sig en behaglig picknick. Den fysiska trögheten och bristen på flexibilitet är intressant att jämföra med tomten på c/Fuencarral. Rivningstomten var i sin fria och odefinierade utformning mycket anpassningsbar till olika användningar och ingav möjligheter, men dess brist på flexibilitet låg i detta fall i lagliga restriktioner som förbjöd alla typer av brukande.

Plaza Mayor var förvånansvärt fysiskt medgörlig för en picknick: Den stora ytan har på liknande sätt som c/Fuencarral något odefinierat över sig som gör att den anpassar sig lika bra, eller dåligt, till alla typer av aktiviteter. Utformningen kan tolkas som en kompromiss inför olika verksamheter och torget visar på, egentligen utan ansträngning, en flexibel gestaltning.

Det finns ett samband mellan platsens fysiska tröghet och det sociala motståndet. Om den fysiska materian motverkar en viss användning så uppmärksammas detta ofta av andra människor på platsen. Konflikten mellan materian och användningen blir synlig och resulterar i vissa fall i ett misstycke; det är tydligt att aktiviteten inte passar in på den här platsen och därför är den inte heller lämplig ur ett socialt perspektiv. Det behöver dock inte alltid vara så; vissa platser i Madrid kan sägas var mycket socialt accepterande trots att den fysiska gestaltningen inte är speciellt medgörlig för olika typer av aktiviteter.

Plaza de Lavapiés är ett utomordentligt exempel på när den sociala normen inte exkluderar; de flesta situationer och aktiviteter skulle kunna rymmas på detta torg, och denna potential är också dess styrka; det gör torget levande och spännande.

Normernas gränser var mer komplicerade att testa. Vi visste att en urban picknick i princip inte var tillåten på gator och torg, men kanske det fungerade annorlunda i praktiken. Vi fick ingen tillsägelse av polisen och inte heller av någon annan person, som kunde agera väktare och tala om för oss att vår aktivitet inte var lämplig. Vi tolkar detta som att picknicken inte allvarligt bröt varken mot sociala eller juridiska regler. Om vi skulle upprepa experimentet skulle vi dock pröva att söka tillstånd för vår urbana picknick för att undersöka möjligheten att kunna få rättslig dispens att personligt använda det gemensamma rummet på ett ”exkluderande sätt”, på samma sätt som Vodaphones reklamjippo på Puerta del Sol.

Platser som är mer präglade av natur, med mycket vegetation, verkar generellt vara mer tillåtande och anpassbara till en mängd olika aktiviteter. Det är nästan så att grönskan i sig själv välkomnar till picknick, kanske är det känslan av natur som skapar friheten; i skogen finns inga bestämda koder att förhålla sig till. Toleransen för urbana picknickar tycks sjunka proportionellt med graden av stadsmässighet och andelen hårdgjort material.

Vi hade hoppats på mer interaktion med människor på platserna under experimentets gång, men kanske picknicken inte hade förmåga att bjuda in folk till delaktighet. Bara i några enstaka fall hade personer blandat sig i handlingen. Kanske tolkades situationen som för privat; att man inte kunde vara med för att man inte var inbjuden. Ett alternativt experiment kunde aktivt ha inkluderat andra brukare och gjort dem delaktiga i aktionen. Kanske skulle man på så vis kunna skapa situationer med förmåga att öppna för mer interaktion mellan människor i staden.

Faktum kvarstår: olika platser är bra för olika saker. Även om man strävar efter en ökad flexibilitet hos de gemensamma rummen så måste fortfarande

förhoppningen vara att skapa en rikedom av varierade platser, där inte ensidig användning och monopolverksamheter dominerar. Tankeexperimentet med picknicken som ett framtida behov i staden är ett absurt exempel, som dock har förmåga att belysa problemen mellan stadens form och dess skiftande funktioner.

En dag, någon vecka senare hände följande: En kompis som kände till vårt intresse för stadens mellanrum kom till oss och berättade en av hennes väninnor i sin tur hade beskrivit hur hon hade sett ett par tjejer som hade haft picknick på en av de centrala rivningstomterna i Madrid. ”Jag tänkte att det skulle intressera er”, sa hon, och vi log åt att ryktet hade gått före oss. Några människor hade bevisligen uppmärksammat vår aktion; men hur skulle de reagera om de såg den upprepas? Är inte det offentliga rummets form ändå på lång sikt oberäknelig? Förändrade förhållande i samhället genererar nya behov i staden och när många människor uttrycker samma behov uppstår krav på anpassning av den fysiska miljön. Det kan också vara så att en ofta upprepad aktivitet i ett stadsrum till slut accepteras som platsens funktion, även om inte rummet fysiskt omgestaltas för att inhysa denna användning; stadsrummet förlorar sin ursprungliga funktion och ”återanvänds” för nya typer av användningar. Är det möjligt att genom många människors oväntade aktiviteter i stadsrummet faktiskt förändra det offentliga rummets tänkta funktioner?

NOTER

1. E-post från Diego Trillo till Emma Simonsson, 2005-05-14.
2. Samtal med Jesús Martín, la Red de Lavapiés, 05-06-27.

»AKTION: MADRID

Utmärkta platser

Stadens mellanrum väntar på att bli aktiverade. Tillsammans formar de ett nätverk som möjliggör invånarnas kreativa medverkan. I en aktion märker vi ut ett antal mellanrum i Madrids innerstad och genom att ställa frågan ”Vad skulle du vilja göra på den här platsen?” önskar vi utmana människors föreställningar om dessa rum, inspirera till att börja använda dem och att se möjligheterna i deras form och funktion.

De öppna och gemensamma platserna i staden räknas in i en sammanhängande struktur som kan benämnas ”det offentliga rummet”. Till denna struktur är invånarna hänvisade att uppehålla sig, här sker de gemensamma aktiviteterna såväl som transporter från en punkt till en annan. Men det är många som ska samsas i den här strukturen, som har en begränsad kapacitet, och ibland blir bristen på svängrum påtaglig; i trängsel och trafikstockning där kroppar måste kämpa mot varandra om utrymme. Men i trängseln med den tröga folkmassan upptäcker vi öppna platser som inte är tillgängliga för stadens invånare; bakom stängsel och murar breder stora ytor ut sig av outnyttjat och icke-officiellt utrymme – från prunkande ödetomter till skräpiga grusgårdar – som tycks ligga i träda i väntan på ett bygglov. Ibland kan man nästan tro att platsen har glömts bort helt där bakom den höga tegelmuren. Frågan är om man inte borde öppna upp och använda stadens platser på ett mer effektivt sätt?

Det är inte bara själva nyttjandet av rummet i sig som vi efterfrågar, utan även innehållet; strukturen av offentliga platser som konstituerar staden grundas på gemensamheten – den samstämda gruppens aktiviteter – och det individuella initiativet lämnas inget utrymme, utan måste istället ta plats utanför den offentliga strukturen. Det handlar om rätten till staden, som Lefebvre uttrycker det. Dessa mellanrum som lämnats åt sig själva och åt tidens förändringskraft hamnar någonstans i gränslandet mellan det privat och det offentliga, mellan individ och grupp, och möjliggör verksamheter

och interventioner som de ”ordinära offentliga rummen” inte förmår, vågar eller vill inhysa. Geografisk ligger de sida vid sida, den etablerade gatan och det spontant kaotiska mellanrummet, men begreppsmässigt är avståndet betydligt större. Mellanrummen hamnar utanför den etablerade strukturen av offentliga platser, men istället för att betona utanförskapet bör man kanske tala om rummens parallella tillvaro; mellanrummen och dess aktiviteter existerar parallellt med den officiella staden. Detta sätt att tänka har referenser till Solá-Morales begrepp *terrain vague* men är också resultatet av en kreativ process där mottot ”mind the gap” har drivit oss att uppmärksamma just mellanrummens glipor och diskontinuiteter.

Produktion av mellanrum

I Madrid har en omfattande renovering av innerstadsbebyggelsen lett till att hållrum skapas, fylls igen och återskapas i snabb takt; hus som stått i ruiner jämnas med marken samtidigt som nya byggnader poppar upp och fyller ut ett mellanrum någon annanstans i staden. Ibland går processen snabbt och vissa rivningstomter övergår nästan direkt till att bli byggarbetsplats och omedelbart spikar byggfirman upp sin logga, medan andra tomter kan stå tomma i årtal. Dessa platser intas av träd och buskar, och inte sällan även av människor, som gör dem till urbana naturreservat. Vissa av dessa öppna rum är svåra att upptäcka eftersom de döljs bakom höga murar som byggts runt platsen i det dubbla syftet att skydda platsen från personen, och personen från platsen. Men vad skulle hända om personen och platsen introducerades för varandra? Vilka möjligheter finns i detta möte?

Verbet ”utmärka” har att göra med identifiering; att förse platser eller gränser med ett igenkännande tecken, och likaledes står substantivet ”utmärkning” för samma typ av rumslig identifiering; en ”*systematisk markering av grund, farleder eller liknande med hjälp av sjömärken*”.¹aktionen att utmärka/märka ut mellanrum i staden är en identifieringsakt, en handling som markerar ett antal platser med liknande karaktär och som uppmärksammar deras existens (som både kan vara otillförlitliga likt grunden, eller vägledande som farlederna). Att utmärka sig

betyder även att sticka ut från mängden, att vara annorlunda, att kännetecknas av sin egenart. Men ordet ”utmärkt” används främst i dagligt tal för att markera ett superlativ; en utmärkt plats blir i den bemärkelsen en framstående plats med en mängd positiva egenskaper.

Med aktionen ”utmärkta platser” vill vi göra människor medvetna om stadens mellanrum, både deras rumsliga existens och deras möjlighet till intervention. Genom att fråga ”Vad skulle du vilja göra på den här platsen?” önskar vi utmana människors föreställningar om dessa platser, inspirera dem till att börja använda dem och att se möjligheterna i deras form och funktion. Utmärkningen av platserna är samtidigt en form av annekteringsakt; vi identifierar punkter i staden som kan fungera som referenser för en ny typ av stadsrum där det individuella uttrycket och den direkta interaktionen kan få spelrum. Genom utmärkningen får vi tillfälle att porträttera några av Madrids mellanrum; deras vitt skilda fysiska uttryck, deras känslomässiga laddning och deras funktion. Genom att besöka referenspunkterna vid olika tillfällen kan vi även se hur platserna förändras över tiden.

Förberedelser

I Madrids kommuns program för revitalisering av centrum hittade vi en upprustningsplan där 60 ”vakanta tomter” hade markerats på en karta². Några av dessa markeringar undersöktes och på enstaka platser fanns mycket riktigt en öppen tomt. Stadsbyggnadskontorets handlingar tycks inte ha förmåga att uppdateras i tillräckligt snabb takt och i flera fall var platserna på planen fortfarande – eller redan – en byggnad på detaljplanen. Redan innan ”mind-the-gap”-projektet hade påbörjats hade vi även själva uppmärksammat ett antal rivningstomter och mellanrum i Madrid som på något sätt hade fångat vårt intresse, men för att upptäcka fler av stadens ”hålrum” fanns inga andra genvägar än att helt enkelt ströva omkring i Madrid och aktivt söka upp nya platser.

Efter att ha rekognoserat ett antal rum i Madrids centrum började vi fundera på hur utmärkningen av platserna skulle ske. Samtidigt som vi önskade uppmuntra stadens invånare till att aktivera de olika öppna stadsrummen på ett fantasifullt och, för den delen, personligt sätt, så var inte syftet att provocera

till att börja ockupera rivningstomter. Utmärkningen skulle vara lågmäld och inte alltför politisk eller provocerande, snarare uppmuntrande. Vi tänkte oss ett sorts meddelande som kunde ställa en fråga och ge möjlighet att svara. Vi var självklart intresserade av hur människor skulle reagera på dessa utmärkta platser, om de skulle entusiasmeras till aktivitet och omformning av dessa rum, eller om de skulle opponera sig mot förslaget. Det var därför av stor vikt att det fanns chans att svara på aktionen, vilket kunde ske via e-post. Vi hoppades kunna få in förslag som kunde avslöja vilka behov som fanns hos stadens invånare; ”mind-the-gap”-projektet handlar till stor del om stadsrummets möjliga anpassning till framtida behov, men dessa behov är svåra att förutse. Vilka funktioner kan stadens öppna rum få i framtiden, och vilka aktiviteter anser stadsrummets brukare vara nödvändiga?

Markera mellanrum

Platsernas utmärktes som röda referenspunkter på en stadskarta, och varje punkt markerade en plats som i rummet, likväl som i tiden, artikulerade ett mellanrum. Upptäckte man en av dessa punkter skulle kartan avslöja fler platser i staden där det individuella och spontana uttrycket hade möjlighet och utrymme; platserna var förenade i ett nätverk. När mellanrummen förenats och förstärkts i en abstrakt organisation tycktes de få en annan innerbörd. Nätverket härmade den rationella infrastrukturen i samhället och kunde lika gärna ha illustrerat sophantering med sina knutpunkter för avhämtning eller kollektivtrafikens hållplatser. Ännu ett strukturlager lades till den officiella staden; ett nätverk av mellanrum – inte helt olikt Deleuzes rhizomstruktur – abnormiteter och glipor i tid och rum, som kanske kunde förstås som en nödvändig infrastruktur som befann sig mellan den personliga och den överordnade strukturen. Att göra det udda till en struktur kanske kan kännas paradoxalt, men idén var inte att försöka normalisera, utan snarare att utmana invanda tankemönster.

Utmärkningen skulle vara ganska anspråkslös och inte väcka för mycket uppmärksamhet, likt de personliga meddelanden man ofta hittar uppklistrade på stan som frågar efter en bortsprungna katt eller som söker en

hay espacio

Los solares vacíos de la ciudad están esperando para ser activados. Entre sí forman una red para la posible intervención creativa de los ciudadanos.

¿qué hacemos?

mándanos tus ideas... pensamientos... propuestas...
 mindthegap@madrid.com

mándanos tus ideas... pensamientos... propuestas...
 mindthegap@madrid.com

mándanos tus ideas... pensamientos... propuestas...
 mindthegap@madrid.com

mándanos tus ideas... pensamientos... propuestas...
 mindthegap@madrid.com

mándanos tus ideas... pensamientos... propuestas...
 mindthegap@madrid.com

mándanos tus ideas... pensamientos... propuestas...
 mindthegap@madrid.com

mándanos tus ideas... pensamientos... propuestas...
 mindthegap@madrid.com

mándanos tus ideas... pensamientos... propuestas...
 mindthegap@madrid.com

mándanos tus ideas... pensamientos... propuestas...
 mindthegap@madrid.com

mándanos tus ideas... pensamientos... propuestas...
 mindthegap@madrid.com

mándanos tus ideas... pensamientos... propuestas...
 mindthegap@madrid.com

mándanos tus ideas... pensamientos... propuestas...
 mindthegap@madrid.com

mándanos tus ideas... pensamientos... propuestas...
 mindthegap@madrid.com

mándanos tus ideas... pensamientos... propuestas...
 mindthegap@madrid.com

mándanos tus ideas... pensamientos... propuestas...
 mindthegap@madrid.com

mándanos tus ideas... pensamientos... propuestas...
 mindthegap@madrid.com

mándanos tus ideas... pensamientos... propuestas...
 mindthegap@madrid.com

mándanos tus ideas... pensamientos... propuestas...
 mindthegap@madrid.com

mándanos tus ideas... pensamientos... propuestas...
 mindthegap@madrid.com

mándanos tus ideas... pensamientos... propuestas...
 mindthegap@madrid.com

mándanos tus ideas... pensamientos... propuestas...
 mindthegap@madrid.com

mándanos tus ideas... pensamientos... propuestas...
 mindthegap@madrid.com

lägenhetskamrat. Längst ned på postern med de utmärkta punkterna fanns små lappar med vår e-postadress dit funderingar och idéer hänvisades. Till en början funderade vi på att föreslå aktiviteter på de olika tomterna för att underlätta reaktioner; om vi till exempel skrev ”här skulle vi kunna anlägga en trädgård!”, eller; ”här finns det plats att spela fotboll”, skulle kanske någon nappa på den föreslagna idén och svara oss. Vi började tänka på vilka sorts aktiviteter stadens invånare skulle önska sig på dessa platser. Någon kanske ville bygga en fantasifull lekpark med trädkojor, eller kanske en grillplats för kvarteret. Till slut bestämde vi oss för att inte spekulera i önskade aktiviteter, det kanske skulle ha motsatt effekt och begränsa fantasin; texten på postern blev istället mer poetisk och lockande.

På postern stod det:

Det finns plats.

Stadens mellanrum väntar på att bli aktiverade. Tillsammans formar de ett nätverk som möjliggör invånarnas kreativa medverkan.

Vad gör vi?

Att spänna upp ett nätverk

Natten den 23 juni begav vi oss ut i på Madrids gator för att markera punkterna i nätverket. Totalt markerades 10 mellanrum i olika stadsdelar, som vi under en tid hade samlat på oss på en karta.

Dagen efter, vid middagstid, gick vi ut för att ännu en gång besöka alla punkter, se över utmärkningarna och samtidigt observera platserna och folket runt omkring. Vi började vandringen i kvarteret Chamberí, vid den stora och öppna rivningstomten på c/Juan Austria: Postern satt kvar på stängslet som separerade tomten från gatan, och byggarbetarna som redan hade anlant till platsen hade inte gjort någon notis om vår markering. Ingen adresslapp var tagen och efter att på håll ha observerat plasten en stund fortsatte vi ner mot Malasaña.

Tomten på c/La Palma stod helt öppen mot trottoaren och tycktes mycket tillåtande för aktiviteter. Vi hade räknat med att vårt meddelande skulle

sitta kvar här på muren bland alla andra annonser och affischer, men markering var borta och vi började spekulera i om någon kanske hade tagit den med sig av intresse, eller helt enkelt blivit irriterad av budskapet och rivit ned kartan?

Några gator längre bort ligger rivningstomten i hörnet på c/Fuencarral som vi redan hade observerat vid upprepade tillfällen. Denna tomma yta verkade vara perfekt som aktivitetsplats eller som temporärt torg, och eftersom platsbristen var särskilt påtaglig i dessa kvarter kändes tanken inte främmande. Markeringen vi hade satt upp på stängslet var borttagen, precis som alla andra lappar som fanns där kvällen innan; förmodligen hade kommunens städpatrull passerat förbi under morgontimmarna. När vi stod där såg vi hur två killar lite längre bort hade stannat upp och stod och pratade precis bredvid den hänglåsförsedda porten. Den ene pekade på platsen och gestikulerade som om han försökte förklara något, det var uppenbart att platsen intresserade dem på något sätt. Vi hade redan märkt att många personer delade vårt intresse för stadens mellanrum och att flera verkade engagerade i avgörandet om deras framtid.

Vi kryssade genom gränderna i kvarteret Chueca mot hörntomten vid c/Gravina. Att gå från plats till plats förstärkte känslan av att röra sig i ett nätverk, i en tänkt struktur av mellanrum och övergivna rivningstomter. Mellanrummet på c/Gravina var smalt, med uppväxta träd och väl separerat från folkströmmen på trottoaren med ett stängsel. Markeringen satt kvar på stängslet, och vår iver ökade när vi såg att en adresslapp var avriven. Mycket folk passerade förbi den här platsen på väg till och från Plaza de Chueca och vi stod ett tag och observerade människoströmmarna. Ett fåtal personer lät blicken vandra över postern, liksom för att se vad det rörde sig om, men ingen stannade för att läsa noggrannare. Var kanske postern för blygsam, frågade vi oss, medan vi började vandrigen bort mot kvarteren på andra sidan om Puerta del Sol.

I närheten av Plaza Jacinto Benavente hade vi lokaliserat en stor rivningstomt som var inhägnad av en hög mur och på den låsta porten av korrugerad plåt hade vi lämnat markeringen som visade på en plats för möjlig intervention. Kartan med det utritade nätverket satt fortfarande på den tillfälliga porten och någon hade uppenbarligen passerat förbi här, läst

c/Gravina

I stadsdelen Chueca finns en smal hörntomt som kan tas av trottoarer. Flera uppväxta träd skvallrar om att tomten har varit obebudd en längre tid. Ett nätstängsel skiljer tomten från gatan och det finns inga tecken på att platsen används av någon. En byggnadsställning längs den ena husfasaden kan betyda ett nytt byggprojekt inom kort.

c/Bolsa

På c/Bolsa har man valt att inte exponera platsen, utan tomten ligger dold bakom en hög mur. Det är omöjligt att se vad som händer där inne, och de flesta lägger nog inte ens märke till rummet innanför. Tomten är stor och sträcker sig längs två gator. Platsens centrala placering nära Sol gör att den säkerligen snart bebyggs.

c/Santo Tomás

Den lilla tomten ligger i närheten av Plaza Mayor och är väl inhägnad av både mur och stängsel. Två väldiga fasader kantar tomten och mellan muren och vägen växer ett antal cypresser. Det är omöjligt att säga om platsen används; kanske brukas den som parkeringsplats? Det tycks varken finnas tendens till att bebygga eller öppna upp.

vårt meddelande, tagit en adresslapp och gått vidare (kanske till nästa punkt i nätverket?).

Vår nästa referenspunkt var en liten och spännande hörnplats vid c/Santo Tomás, väl instängslad och skyddad. Tillfälligheten ger mötet mellan individen och nätverket; ett otal människor skulle korsa det nätverk av mellanrum vi spänt upp över Madrid, men bara ett fåtal skulle passera en av dess noder och upptäcka dess handlingsutrymme. Vi såg att minst två personer noterat vår utmärkning av den lilla hörnplatsen och tagit en adresslapp med sig; skulle de fortsätta till de andra platserna?

Vi vandrade vidare mot kvarteret La Latina och ännu en murinhägnad plats vid Plaza de Cordón. Muren hade byggts upp ganska nyligen och vi kunde erinra oss om hur den plats såg ut som nu hamnat innanför inhägnaden. Uttrycket på torget var nu ett helt annat då en steril vägg avgränsade rummet; en mur helt utan affischer eller klotter mötte oss nu, och vår lapp hade noggrant plockats bort liksom alla andra personliga uttryck.

Vi fortsatte ner mot Rastrokvarteren och letade upp en väg i skuggan av en robinia-allé, det var hett ute nu. Vid korsningen till c/Mira el Sol satt kartan med de utmärkta platserna kvar ensam och lyste vit i solljuset. Även på den rödostiga porten in till det grönskande mellanrummet på c/Rodas fanns vår markering kvar, men vi hade inget bevis för att någon hade noterat dessa punkter. Separerade från det offentliga rummet med murar och stängsel avskiljdes ett sublimt och hemlighetsfullt rum från ett transparent och rationellt; vem hade egentligen förmåga att uppmärksamma denna parallella existens i staden?

Vi vandrade mödosamt uppför de branta gatorna i stadsdelen Lavapiés till rivningstomten på c/Lavapiés där platsmarkeringen satt kvar bland annonser om brasiliansk livemusik och aktuella skivsläpp. Ingen verkade ha tagit någon notis om nätverkskartan den här morgonen, men platsen var perfekt placerad för förbigående på väg ned till det populära Plaza de Lavapiés. Högre upp i stadsdelen, på c/Ave Maria, var den sista av de utmärkta platserna lokaliserade; en skräpig rivningstomt omgärdad av kontainrar och sporadiska skärmar. De platser som fortfarande hade rester av föregående verksamheter – som kaotiska minnesbanker blandade med blivande funktioner – var de

Plaza de Cordón

Stora delar av det som skulle kunnat vara Plaza de Cordón har dolts bakom en mur som hålls ren från både klotter och annonser. Platsen var innan öppen, delvis avskild av ett stängsel, men har nu hägnats in förmodligen för att påbörja bygget. Tomten ligger i de trånga kvarteren runt Plaza Mayor. Förmodligen används inte platsen idag.

c/Mira el Sol

I den lite nedgångna stadsdelen Embajadores har en stor rivningstomt slarvigt inhägnats av ett stängsel. Platsen ligger ca en meter under gatunivå och schaktmassor blandat med skräp ligger spritt över platsen och gör den svår att nyttja. Gissningsvis kommer tomten att saneras. Utöver graffiti märks ingen användning av platsen.

c/Rodas

Platsen bakom tegelmuren på c/Rodas i Lavapiés verkar magisk. Tomten har stått tom i decennier och stora träd sträcker sig nu över muren. Platsen innanför skulle kunna vara en öde-trädgård, och man kan undra om någon har tillgång till dörrnyckeln. Säkert finns det många som skulle vara intresserade av att använda denna plats.

mest intressanta. Tomten på c/Ave Maria fascinerade på något charmerande stökiigt vis; den var en paradox i det perfektionistiska samhället och en fristad från rationalism och ordning. Markeringen satt kvar på en av skärmarna och argumenterade för platsens vikt i nätverket.

Vi började vandra tillbaka norrut förbi turistkvarteren Huertas och uteserveringarna på Plaza de Santa Ana, förbi de monumentala bankbyggnaderna vid Sevilla och sedan längs strömmen på Gran Vía. När vi på vägen hem ännu en gång passerade förbi den smala tomten på c/Gravina upptäckte vi att utmärkningen nu var borttagen. Vi fortsatte hemåt och frågade oss om vi skulle få någon respons på gårdagens aktion.

C/Espoz y Mina

I kvarteren runt Puerta del Sol har ett av hörnhusen rivits och lämnat ett öppet rum efter sig, som dock döljs bakom en hög tegelmur. Det är inte omöjligt att ta sig över muren och innanför finns bl.a. kartonger och gamla flaskor. Det är troligt att någon brukar detta rum kontinuerligt. Texter har sprejats på murens insida.

c/Bajo de San Pablo

Tomten, som ligger i kvarteret Malasaña, tycks kaotisk med trasigt stängsel och halvrasade murar. Innanför ligger stora högar av skräp blandat med jordmassor. Det är lätt att ta sig in på tomten och man kan lätt vistas där utan att bli sedd från gatan. Vi frågar oss om tomten nyss blivit sanerad från tidigare användning.

Uppföljning

Under veckan som följde var vi uppmärksamma på de platser vi hade markerat för att kunna upptäcka och följa eventuella förändringar. Under tiden väntade vi ivrigt på ett e-brev i inkorgen, men det verkade utebli. Vi avvaktade nästan en vecka tills vi ännu en gång gick ut för att kontrollera våra platser och ersätta de affischer som blivit nedtagna. Sent på kvällen den 28 juni gick vi ut för att ännu en gång observera platserna i nätverket och se över utmärkningarna. Tre nya mellanrum hade lokaliserats som skulle utmärkas; en tomt i kvarteret La Latina med höga träd och riklig vegetation dolt bakom en mur försedd med glasskärvor högst upp för att förhindra inkräktare, en muromgärdad tomt bland smågatorna i närheten av Puerta de Sol, samt en kaosartad plats strax bakom Callao. På vägen tillbaka upptäckte vi till vår stora förvåning att platsen på c/Gravina i Chueca inte längre var ett mellanrum, utan hade belamrats med stora staplar av plaströr och annat byggmaterial. Det stängsel som tidigare skilde tomten från gatan var nu borttaget; platsen var nu beträddbar vilket förmodligen tydde på dess gradvisa försvinnande. När man ansåg att det inte längre var nödvändigt att skydda invånarna från dessa platser berodde det på att stängslets tillsyn hade ersatt av en annan typ av kontroll. Tre nya punkter hade adderats till vårt nätverk, men samtidigt hade en plats försvunnit; strukturen av mellanrum var flexibel och dess utbredning tillfällig.

Platserna märks ut på nytt

Kvällen den 29 juni gav vi oss ut ännu en gång. Vi promenerade genom kvarteret Chamberí. Det var mycket folk i rörelse så här dags, gamla och unga som sökte lite kvällssvalka på stadens gator. En sista gång skulle vi besöka de utmärkta platserna och summera våra observationer och funderingar. Turen startade med punkten som markerade rivningstomten på c/Juan Austria där vi kunde iaktta hur byggarbetet hade påbörjats även i södra delen av tomten, och vi tänkte att platsen nog snart skulle skymmas bakom en fasad. Vi betraktade en stund den bård av graffiti som löpte längs ena fasaden; det är en efemär konststart, graffitin, precis som platsen i sig. Ett tag finns den där – graffitimålningen – någon tycker det är vackert, andra blir irriterade av dess skräpiga uttryck. Men nu skulle i alla fall både platsen och dess sprayade

kommentarer byggas bort. Vår poster var dock kvar, med fem lappar avrivna; var det kanske trots allt någon i kvarteret som ville ha kvar mellanrummet?

Vi fortsatte ner till c/Gravina där staplarna av byggmaterial låg kvar. Vi frågade oss om platsen skulle bebyggas eller om den bara skulle användas som tillfällig förvaring; den hade stått tom så länge vi kunde minnas och det skulle vara dråpligt om dess igenbyggnad skulle påbörjas under just den tid vi genomförde vårt experiment. Vi talade vidare om mellanrummens flyktiga och osäkra existens i staden, och till slut inbillade vi oss att vi skulle finna tomten på c/Fuencarral överhöld av byggnadsställningar. Men platsen såg ut som vanligt och hela stängslet hade sanerats från annonser och affischer.

Vi vandrade vidare mot c/La Palma och upptäckte att markeringen även denna gång hade avlägsnats från platsen, men inte bara den; en bit av muren som tidigare bildade en port var också borttagen. Tre tjejer i en bil svängde plötsligt in på tomten, förmodligen i ett desperat försök att finna en parkeringsplats. Men de ångrade sig snabbt och backade ut igen, kanske upptäckte de den tillfälliga bostaden längst in på tomten och ville inte inkräkta.

Längre ner mot Callao låg den nyfunna tomten på c/Bajo de San Pablo, en tomt som med sitt närmast kaotiska uttryck pockar på uppmärksamheten. Här hittar man rivna murar, skräp och schaktmassor i stora högar, blandat med spontan vegetation och ett och annat träd. Ännu en plats i nätverket som karaktäriseras av abnormitet och som skulle kunna beskrivas som en glipa bland stadens ordnade rum. Här fanns utrymme för improvisation! Det offentliga rummets struktur byggde på ett samstämmigt grupp beteende medan dessa mellanrum var mer av ett solo där det personliga uttrycket kunde absorberas. Bredvid tre uppklistrade affischer om en poesikväll satt vår poster med två adresslappar tagna. Egentligen var det lätt att ta sig in på tomten eftersom muren var halvt riven. Vi funderade på att gå in och undersöka platsen närmare men tvekade; det var redan sent och vi tyckte oss skymta andra människor inne på platsen. Eftersom det här är ganska osäkra kvarter präglade av illegal handel och prostitution valde vi att utforska platsen en annan dag och nu gå vidare.

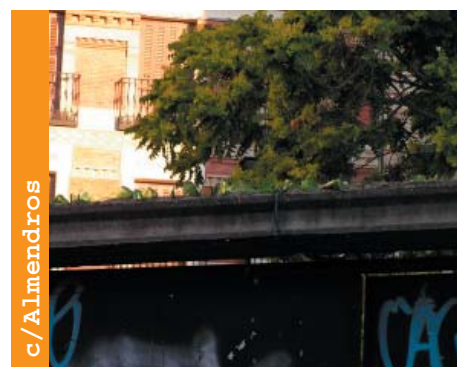
Vi fortsatte förbi shoppingstråken i riktning mot Puerta del Sol och in bland smågatorna runt Plaza de Santa Ana. Rivningstomten på c/Espoz y

På en gata nära Plaza de Lavapiés finns ett stort öppet rum som är noggrant avskilt från gaturummet av en hög tegelmur. Det finns inget titthål som avslöjar platsens inre. Platsbristen i stadsdelen är påtaglig och det skulle inte förvåna oss om tomten redan brukas av någon. Platsen har tre sidor som gränsar mot gatan, men endast en dörr, som är stängd.

Platsen på c/Ave Maria i Lavapiés är sporadiskt inhägnad av skärmar och stängsel som försöker inhägna området. Tomten verkar vara en byggnadsplats, men det är osäkert om det är rivning eller uppbyggnad man arbetar med. En av fasaderna har fortfarande sina kaklade väggar kvar vilket ger en platsen en speciell inkomhuskänsla.

Bakom en hög mur i kvarteret La Latina sträcker ett stort träd ut sina grenar över kanten. Muren är försedd med glasbitar för att hindra spontana besökare. Innanför tycks det finnas mycket växtlighet, men spontan och ovärdad. Kannhända använder sig grannskapet av platsen, fast vi kan inte se något spår av aktivitet i ödeträdgården.

Mina ligger i ett hörn och omges av en hög tegelmur utmed två gator. Muren var dock tillräckligt låg för att vi skulle kunna hålla upp digitalkameran och ta ett kort över murkrönet och på så vis få veta vad som fanns på andra sidan. Det kändes nästan obehagligt att titta på bilden, vi kunde ju inte riktigt veta vad som skulle dyka upp på displayen. Men fotot visade bara en massa hopvikta kartonger och annat skräp, och vi funderade på om de kanske fungerade som provisoriska sängar, dessa kartonger. Bredvid en affisch som annonserade en konsert med rocklegenden Miguel Ríos satt vår markering, och tre personer hade uppmärksammat denna punkt i nätverket kunde vi konstatera.

Vi gick vidare mot Plaza de Jacinto Benavente där platsen med den korrugerade plåtporten fortfarande var utmärkt och nu hade totalt minst sju personer läst vårt meddelande och intresserat sig för platsen. Vi var förstas hemska nyfikna på hur detta rum såg ut innanför muren, men vi anade bara den öppna ytan där inne mellan gångjärnen i porten. Den lilla mystiska platsen vid c/Santo Tomás samt den vilda trädgården på c/Almendros hade båda fått sina markeringar borttagna, och vi förundrades över hur snabbt vår poster med de utmärkta platserna togs bort. Hade någon utsett sig till väktare och sanerat dessa privata platser för att förhindra en eventuell ockupation? Eller hade någon intresserad tagit med sig kartan över platserna?

Vi kryssade igenom kvarteren i La Latina ned till grusytan vid c/Mira el Sol där vår bortrivna markering verkar vara den enda förändringen sedan sist. Vi drog snabbt vidare till Lavapiés där vi kunde anteckna att båda de muromgärdade tomterna på c/Rodas och c/Lavapiés hade uppmärksammat och att ett flertal adresslappar var avrivna. På dessa platser, liksom andra inhägnade tomter, kunde vi bara spekulera i hur tomterna såg ut och eventuell användning av platsen innanför. Den frodiga tomten på c/Rodas hade verkligen blivit föremål för våra fantasier, men ryktesvägar hade vi hört att kommunen planerade att förlägga en vårdcentral till denna plats. Skulle vi lyckas dokumentera mellanrummet innan?

Vandringen avslutades med det stökiga mellanrummet på c/Ave Maria där ingen fysisk förändring kunde observeras, trots att platsen mer eller mindre var en byggarbetsplats. Vi hittade vår markering på marken precis nedanför stängslet, nedriven eller nedbläst, men dock med en adresslapp avriven från

c/Juan Austria

Platsen ligger i den lite mer "finare" stadsdelen Chamberí. Det är en stor öppen plats omgiven av husfasader och mot gatan avskild av ett transparent stängsel. Fasaderna har band av graffiti, men förövert märks ingen användning av platsen. Byggarbetet har redan påbörjats på tomtens norra del och snart kommer troligtvis rummet att vara ersatt av ett hus.

c/La Palma

I det gyttiga kvarteret Malasaña ligger en tomt som är helt öppet mot gatan. Platsen har förmodligen varit öppen länge för det finns mycket saker samlat här och gräset har redan vuxit sig högt. Någon har byggt sig ett fantasifullt hus längst in på tomten. Det finns inga tecken på att man vill bebygga eller stängsla in platsen.

c/Fuencarral

Tomten på c/Fuencarral var bebyggd till helt nyligen. Platsen var öppen ett tag direkt efter rivningen, men stängdes snart av med ett nätstängsel. Platsen ligger i kvarteret Malasañas utkant i ett område med få öppna stadsrum. Ibland används tomten som sovplats eller till att förvara föremål, men den blir snabbt åter uppstädad.

hay espacio

Los solares vacíos de la ciudad están esperando para ser activados. Entre sí forman una red para la posible intervención creativa de los ciudadanos.

¿qué hacemos?

mándanos tus ideas... pensamientos... propuestas.....

mindthegap@madrid.com

mándanos tus ideas... pensamientos... propuestas.....

mindthegap@madrid.com

mándanos tus ideas... pensamientos... propuestas.....

mindthegap@madrid.com

mándanos tus ideas... pensamientos... propuestas.....

mindthegap@madrid.com

mándanos tus ideas... pensamientos... propuestas.....

mindthegap@madrid.com

mándanos tus ideas... pensamientos... propuestas.....

den nu smutsiga kartan med utmärkta platser i centrala Madrid. Med eller utan markering var platserna en del av ett nätverk, men denna struktur var skör som en tanke och vi funderade på hur den vidare kunde stärkas och utvidgas.

Ett svar och flera frågor

När vi hade summerat observationerna från alla besök på referensplatserna kunde vi räkna till totalt 28 tagna adresslappar, och vi bedömde chanserna som relativt goda att kunna få respons på aktionen. Ett flertal personer hade uppmärksammat våra markeringar och förmodligen även platsen bakom, och kanske hade de fantasifulla idéer om hur de ville förverkliga dessa rum. Vi satte upp en tabell och antecknade var adresslapparna blivit tagna för att se om något område skulle ge mer svar än andra. Tomterna på c/Juan Austria och c/Bolsa var de enda platserna där markering fått sitta hela veckan, och på den sistnämnda var utdelningen störst med totalt sju tagna adresslappar. Däremot var platserna på c/Fuencarral och c/La Palma dåligt representerade, markeringen hade inte fått sitta uppe längre än ett dygn. Dessa två sistnämnda platserna var av speciellt intresse för oss och vi började resonera om varför inte utmärkningen fått sitta kvar. På c/La Palma var det möjligt att de personer som var bosatta på tomten hade tagit ned markeringen; förmodligen ville de inte ha någon annan aktivitet på platsen. Kanske var det inte rätt att markera denna tomt från början, den var ju egentligen redan aktiverad när vi först kom dit. Men med c/Fuencarral förhöll det sig annorlunda. Där var det antagligen nitiskt renhållningsarbete för att hålla det viktiga shoppingstråket rent och attraktivt som var anledningen till markeringens hastiga försvinnande.

Vi väntade otåligt några dagar på ett eventuellt svar, och så äntligen fredagen den 1 juli fanns ett e-brev i inkorgen:

Hej, hur är läget. Jag har sett en liten affisch uppsatt i Lavapiés och jag skulle gärna vilja veta vad det är ni föreslår. Jag heter Carlos, och sedan ett tag tillbaka har vi en tomt som vi "återtagit" där vi gör en del, ganska begränsade, saker. Om ni funderar på ett liknande initiativ kan vi kanske utbyta information och erfarenheter. Hoppas vi kan hålla kontakten.

Vi misstänkte att tomten som hade "återtagits" var tomten på c/Olivar, där gruppen LABO håller till, och som vi tidigare besökt vid ett flertal tillfällen. Denna plats verkade vara det mest intressanta exemplet på ett organiserat aktiverat rum i Madrid, med olika typer av brukarmedverkan och organisationer i nätverk. Vi svarade Carlos och förklarade vårt projekt, som plötsligt kändes väldigt teoretiskt. Vi hade alltför lite praktisk kunskap för att kunna förklara hur idéerna kunde tillämpas i verkligheten. Skulle utrymmet lämnas helt fritt för alla sorts personliga uttryck, eller var man tvungen att ha någon typ av kontroll? Kunde en grupp aktivera ett mellanrum, eller bara enskilda personer var och en, och vilka aktiviteter kunde utrymmet klara av att absorbera på samma gång? Vi bestämde oss för att återuppta kontakten när vi själva hade fått mer erfarenhet om de praktiska frågorna rörande en radikal brukarmedverkan och aktiveringen av ett mellanrum. Carlos e-post blev det enda svaret på aktionen och vi reflekterade en stund över var de 27 andra adresslapparna hade hamnat. Många som hade tagit en adresslapp tyckte säkert att det här var intressant och hade för avsikt att svara oss. Men det krävdes en ansträngning att först och främst komma ihåg lappen när man kom hem, och sedan verkligen sätta sig ner och skriva en personlig reflektion på vår fråga. Kanske var det ett alltför

[Save Address](#) [Block Sender](#) [This Is Spam](#)

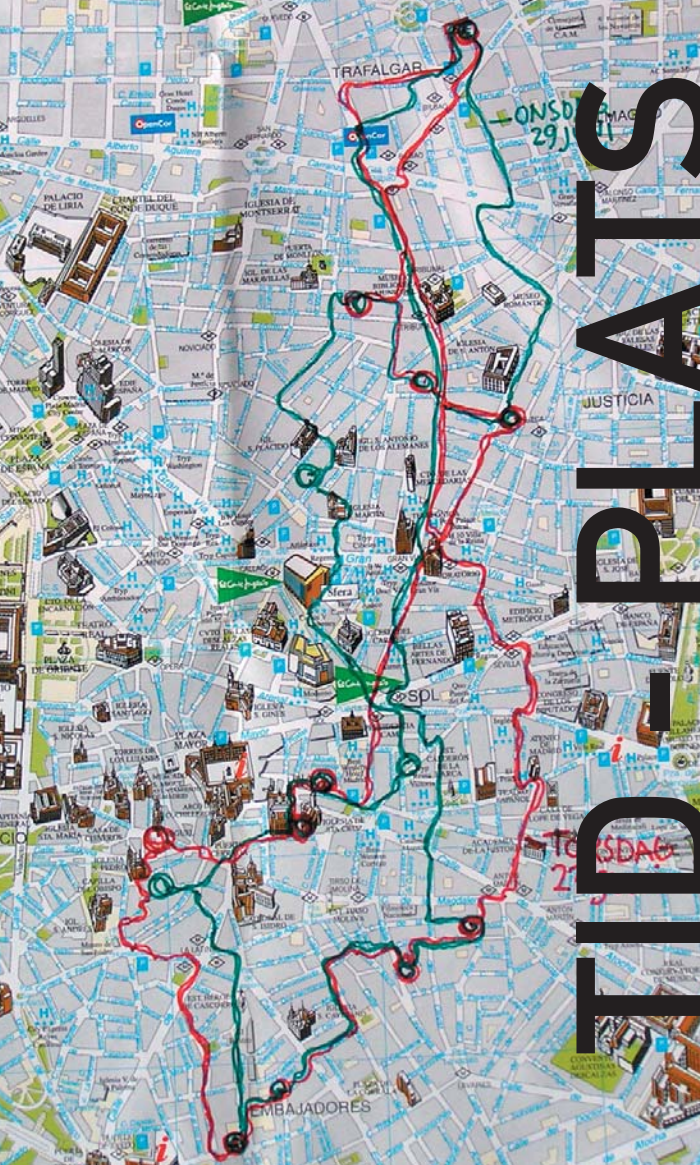
To: mindthegap@madrid.com
CC:
Subject: solares
Date: Fri, 1 Jul 2005 12:05:34 +0200 (CEST)

[Back To \[INBOX\]](#)

Show Full Headers

Hola, qué tal. He visto un cartelillo pegado por Lavapiés y me gustaría saber algo más de lo que estáis proponiendo. Mi nombre es Carlos, y hace tiempo que tenemos "recuperado" un solar en Lavapiés en el que hacemos algunas cosas, muy limitadas. Si pensáis en llevar alguna iniciativa de este estilo, podemos intercambiarnos información y experiencias y ver si nos mantenemos en contacto.

Una saludo. Carlos

plats	23 juni	28 juni	29 juni
C/Juan de Austria	13.21 ●	22.35 4	19.31 5
C/La Palma	13.35 ✗	00.37 ✗ NY	20.07 ✗
C/Fuencarral	13.40 ✗	00.44 ✗ NY	20.02 ✗
C/Gravina	13.52 1	00.51 ✗ NY	19.55 ✗
C/Bolsa	14.20 1	22.55 6	20.45 7
C/Santo Tomás	14.24 2	22.56 ✗ NY	20.49 ✗
Plaza de Cordón	14.30 ✗		
C/Mira el Sol	14.47 ●	23.23 ✗ NY	21.12 ✗
C/Rodas	14.52 ●	23.30 ✗ NY	21.15 3
C/Lavapiés	15.05 ●	23.44 ✗ NY	21.28 4
C/Ave Maria	15.12 ●	23.50 ✗ NY	21.34 1
C/Almedros		23.07 NY	20.56 ✗
C/Espoz y Mina		00.03 NY	20.46 3
C/Bajo de S.Pablo		00.24 NY	20.17 2

15.12 = tidpunkt

= affisch kvar

= antal tagna lappar

= affisch borta

NY

= ny affisch

komplikerat moment; det var lätt hänt att lappen lades tillsammans med andra lappar över saker som borde göras, och glömdes bort. Antagligen hade vi fått bättre respons om det på något sätt hade funnits möjlighet att svara direkt på plats.

Från teori till praktik

Vad skulle det egentligen betyda att dessa platser togs i anspråk? Skulle stadens invånare bli lyckligare, eller friare, mer kreativa, eller kanske bara vildare? Att släppa kontrollen kan vara vanskligt och i det offentliga rummet kan detta inte tillåtas, gruppen måste prioriteras framför individen. Skulle mellanrummen kunna bli till reservat för den individuella fantasin och den personliga interventionen? När staden återspeglar staten blir varje mellanrum till en fristad, en parallell värld som fysiskt är inkluderad i stadsstrukturen, men som ändå hamnar utanför alla dess normer om rationalitet och transparens.

Projektet ”utmärkta platser” hade blivit mer till en aktion än ett experiment. Under över en veckas tid hade 13 platser varit markerade i centrala Madrid; punkter som under en tid hade konfigurerat ett nätverk i staden som kunde ses som en alternativ infrastruktur. Samtidigt hade markeringen identifierat utrymmen som kunde tas i anspråk och som var öppna för det individuella uttrycket i stadsrummet. Vi var nöjda med vetskapen att ett antal människor under denna tid hade uppmärksammat referensplatserna och hoppades att de kunde föreställa sig ännu en typ av stadsrum som varken var gata, park, eller torg; varken helt privat eller helt offentligt i begreppens strikta mening. Vi funderade vidare på hur vi skulle kunna vidareutveckla idén från ”utmärkt plats” till ”aktiverad plats”, från teori till praktik; och vi bestämde oss för att ännu en aktion skulle genomföras.

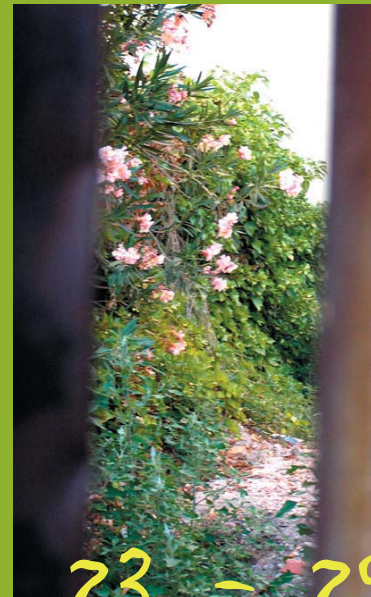
NOTER

1. Stora Svenska Ordboken, Nordstedts, 1998, s 1381.
2. Ur programmet för revitalisationen av Madrids centrum; "La revitalización del centro urbano – plan de acción", Oficina del centro, Concejalía de urbanismo, vivienda e infraestructura; <http://www.munimadrid.es/Principal/ayuntamiento/servmuni.asp> 2005-04-30

utmärkta platser

23 - 29 juni 2005

Aktiverat (mellan)rum

Aktiverat rum, subst. ett mellanrum i staden som någon (el. några) har uppmärksammat, börjat använda sig av och på något sätt upprättat en personlig relation till; en plats som präglas av interaktiva processer och där det ges utrymme för det personliga uttrycket; ett rum som tillgodoser ett behov och således inte bara är ”ett tomrum” eller ”en rivningstomt”, utan en plats med mening.

Att förflytta sig i ett nätverk av rum fulla av möjligheter var oerhört inspirerande. Efter aktionen med de utmärkta platserna fanns en vilja att gå vidare och konkretisera idén om det aktiverade rummet, och på ett mer direkt sätt bjuda in till användning av stadens mellanrum. Att själva aktivera ett rum var nödvändigt om vi ville experimentera med rummets potential för interaktion. En sådan aktion skulle ge oss erfarenheter om hur det skulle kunna gå till rent praktiskt, och även hur olika människor skulle reagera på ett initiativ som detta. Vi började fundera på hur vår aktivering skulle gå till; på vilket sätt skulle rummen locka till användning? Tanken var inte att konstruera något eller bygga bort platsens nuvarande karaktär, utan snarare handlade det om ett subtilt tillägg i det existerande rummet. På så vis kunde den föränderliga och odefinierade formen bevaras samtidigt som platsen togs i anspråk. Vi ville uppmärksamma rummen som en plats för individen och det personliga uttrycket.

Sedan länge var vi väldigt förtjusta i rivningstomten på c/Fuencarral – här hade vi passerat förbi dagligen i flera månader och med trånande blickar suktat efter den till synes oåtkomliga platsen. Tidigare fanns här inget stängsel och flera gånger hade vi sett människor inne på tomten, många verkade fascinerade av platsen och ett flertal hade fotograferat den speciella miljön. Varje gång vi kom fram till det plötsligt öppna rummet på den klaustrofobiska c/Fuencarral fick vi lust att agera i detta rum, börja använda det på något sätt, öppna det,

låta människorna stanna till ett tag och andas. Under en lång tid hade vi byggt upp en personlig relation till den här platsen, men fortfarande bara inom oss själva. Nu var det alltså dags att handla och möjligheterna för tomten var många; en stor öppen plats, centralt belägen och omgiven av ett stängsel som man lätt kunde ta sig förbi. Tanken att göra ett temporärt torg här, likt Cirugedas platser i Sevilla, hade dykt upp flera gånger och säkerligen inspirerat oss, men den här gången fick det bli något mer blygsamt och personligt.

Tanken med experimentet var att med enkla medel aktivera ett rum och uppmärksamma dess användningspotential. Genom vår aktivering eftersträvade vi att manifesteras stadens mellanrum som en nödvändig reserv. Det skulle dock vara svårt, till och med paradoxalt, att kräva ett allmänt erkännande av platserna; som arkitekturkollektivet Stalker har hävdad tycks mellanrummen endast kunna överleva om de accepteras som en nomadisk struktur. En hierarkisk maktutövning på dessa rum skulle motarbeta deras existens. Om man officiellt skulle besluta att dessa kaotiska mellanrum skulle upplåtas för fri kreativ verksamhet skulle åtgärder för städning, skyddsanordningar och kontroll krävas, vilket i sin tur skulle betyda att den spontana och kreativa karaktären skulle gå förlorad. Istället kan man prata om en rhizomstruktur med en horisontell maktprofil där alla har samma rätt att påverka rummet. Genom vår handling i rummet vill vi generera ytterligare aktiviteter på platsen; vår aktion uppmanar till re-aktion så att en dialog av handlingar kan uppstå. Vi vill framkalla en plats där det fysiska uttrycket är en pågående interaktiv process, där användningen bygger vidare på någon annans användning; ett stadsrum mottagligt för kreativ verksamhet och direkt intervention.

Förberedelser

Vi började diskutera hur aktionen skulle gå till rent praktiskt; hur skulle vi fysiskt kunna påverka rummet för att locka förbipasserande till användning.

Det enklaste sättet skulle antagligen vara att placera ut något objekt på platsen som på ett tydligt sätt inbjöd till en temporär aktivitet. Idéerna kretsade först kring bestämda aktiviteter, som att spänna upp ett volleybollnät, måla upp en fotbollsplan, eller något i den stilen. Men snart enades vi om att det kanske inte var en så bra idé; risken – ansåg vi – var att aktionen blev alltför aktivitetsspecifik och konstruerad, vilket lämnade lite plats till fantasin och försvårade för möjligheten till att re-agera.

Det var nu redan juli och staden var som en öken på dagarna; torr, het och öde. Många Madriddor började fly till kusten och varje fredag syntes karavaner av fullastade bilar på väg bort från staden. Vi tänkte på alla dem som inte har möjlighet att ta sig till ”playan”, och såg framför oss hur vi istället tog in semestern och alla dess tillbehör till stan. Vi ville inbjuda till att använda platsen genom att spela på associationer till välkända attribut och aktiviteter.

Med två strandstolar, strandtennis-spel och en badboll kunde vi skapa en bekant situation, på fel ställe; en kontrast mellan plats och aktivitet som kunde få människor att uppmärksamma situationen. Experimentet kan tyckas vara banalt till sitt upplägg, men samtidigt både humoristiskt och tydligt inbjudande. Lika ironiskt som det är med en öppen, men icke beträddbar, plats i centrala Madrid skulle det vara att finna strandsemestern på en rivningstomt.

Samtidigt som vi smed dessa planer skissade vi på en bild som skulle visa på hur en aktivering skulle kunna se ut. Tanken var att några dagar innan

aktionen sätta upp denna bild på platsen, föreställande den kommande scenen. Vi gjorde ett fotomontage över den välkomnande tomten med portarna på vid gavel och med två röda stolar inne på platsen. Vi skulle visserligen inte ha möjlighet att sedan öppna grinden, men det var viktigt att rummet såg inbjudande ut.

Vi bestämde oss för att genomföra aktionen tidigt en morgon så att alla de som var uppe tidigt på väg till jobbet skulle mötas av den annorlunda och förvånande scenen inne på den annars så öde tomten på c/Fuencarral. Frågan var dock huruvida någon skulle våga sig in och slå sig ner i en av stolarna. Eller skulle vi själva bli tvungna att ta första steget?

Aktion. Jagning.

Kvällen den 19 juli gick vi till tomten på c/Fuencarral för att se efter exakt hur stor öppningen mellan stängslet och husväggen var, och om vi utan problem kunde få in campingstolarna. Men när vi kom fram till platsen upptäckte vi, till vår stora förvåning (och besvikelse), att platsen inte längre var tom och övergiven. Någon hade ställt upp stora staplar med plank och några kontainrar innanför stängslet, och i ena hörnet hade ett grönt nät spänts upp kring en byggnadsställning liksom för att bygga ett provisoriskt förråd. Tomten verkade redan vara upptagen. (Senare fick vi veta att det pågick en filminspelning i närheten och att platsen fungerade som lastplats och förvaring av material.) Lite besvikna funderade vi på vad vi skulle göra, om vi skulle ställa in vår aktion eller inte. När vi sedan såg att glappet mellan stängslet och husväggen noggrant hade täppts igen av extra stängsel bestämde vi oss för att inte genomföra aktionen den här dagen. Vi började istället överlägga om någon av de övriga ”utmärkta platserna” skulle kunna vara lämplig för vår aktion, med exakt samma rekvisita. Efter mycket resonering fram och tillbaka enades vi om att vår idé, utan att vi tidigare hade reflekterat över det, var mer eller mindre platsspecifik. Det skulle bli svårt att uppnå samma uttryck och genomslagskraft på en annan tomt. Vi kunde inte heller erinra oss att någon av de andra tomterna gav samma möjlighet att ta sig in utan problem och samtidigt vara tillräckligt synlig från gatan. Vi beslutade oss för att avvakta tills vidare. Kanske

recupera tu
espacio

skulle filminspelningen vara över redan inom några dagar? Eller kanske skulle vi kunna tänka om och anpassa aktionen till något av de andra mellanrummen?

Detta var vår sista vecka i Madrid innan vi återvände hem till Sverige. Filminspelningen höll på hela veckan ut och vi fick inte möjlighet att genomföra aktionen på c/Fuencarral som vi hade tänkt. Det blev inte heller någon tid till att vidareutveckla vår idé och få den att överensstämma med en annan tomt.

Experimentet ”aktiverat rum” är på intet vis ett avslutat kapitel. Rekviriten finns kvar i ett förråd i Madrid och väntar på att få göra entré i något lämpligt mellanrum, vare sig det är tomten på c/Fuencarral eller en annan plats. Det mellanrum som vi en dag ska aktivera kanske ännu inte existerar, kanske är det fortfarande en förfallen och övergiven byggnad i väntan på att rivas. Sökande efter stadsrummets möjligheter fortsätter...

SHUT
DISCU
SSION

»»MIND THE GAP

»MIND THE GAP

Slutdiskussion

Staden lockar. Stadslivet är ett myller – komplext och irrationellt. Men inte för att det är planerat så. Det blir så, just på grund av att stadens gemensamma liv består av en massa enskilda liv, som har olika motiv för att finnas i och delta i stadslivet, och för att stadens förvaltare genom tiderna har satt olika spår, som finns kvar i olika lager. Oavsett sociala och miljömässiga problem bär staden på alla möjligheter. För att närma sig en förståelse för det komplexa krävs ett tvärvetenskapligt perspektiv där man vågar bryta invanda mönster. Vårt sätt att ”bryta”, för att se nya aspekter av staden, har varit att både acceptera det traditionella och det benämnda, samt fokusera på och förstå det som har halkat emellan.

De hålrum och oväntade öppningar som dyker upp i stadsstrukturen utmanar invanda tankemönster. Det offentliga rummets form och funktion tas ofta för givet och de etablerade stadsrummens normbildande fysiska och sociala koder accepteras som självklara; ”så är det, och så har det alltid varit” – men det skulle kunna vara annorlunda!

Mellanrummets utmaning

Mellanrummen provocerar till kritiskt tänkande; med odefinierade normer och aktiviteter, och en form som ständigt förändras med tiden och människors aktivitet, har dessa rum fått oss att inse de traditionella stadsrummens begränsningar och ibland förtryckande med hjälp av normaliserande kodsystem.

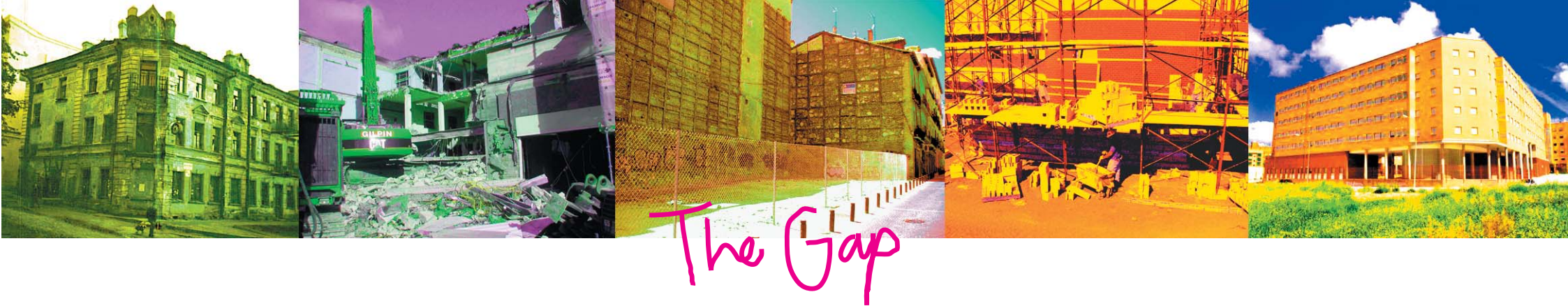
I sökandet efter ett alternativt förhållningssätt till stadsrummet, med andra rumsformer som har potential för att möta ändrade behov, kan mellanrummet bli en viktig utgångspunkt. Det handlar om rum med en tidsrumslig förändringspotential som har förmåga att anpassas efter olika situationer, platser som kan skapas genom en direkt interaktion med

människan och där det finns utrymme för spontanitet och personliga uttryck. Det handlar inte om att ersätta traditionella typer av offentliga rum i staden, utan istället att utöka den ”typologi” av stadsrum som tycks existera, i strävan efter en rikare mångfald. Det är inte främst en stilmässig förändring som eftersöks, utan ett förändrat förhållningssätt till plats och användning. Flexibla lösningar kan även innebära en öppning för de etablerade stadsrummen; det gäller att se möjligheten i varje plats, i varje stund. Det krävs att vi öppnar för nya hybrider mellan offentligt och privat, och en flexibilitet som inte bara inkluderar det fysiska, utan även det juridiska.

Tendenserna som vi uppfattar i den samtida staden handlar om anpassningen till den nya kunskaps- och upplevelseekonomin, där turismen ibland får

stadskärnorna att likna museer eller temaparker (”theme parks”) över det som har varit. Jakten på en konkurrenskraftig identitet – som kan locka turister, skattebetalare och nya finansörer – innebär en satsning på stadsbilden och på karakteristiska monument; ideal som ofta resulterar i gentrifiering och en uppstädning av det opassande, spontana och annorlunda. Det finns en strävan efter integrering och samstämmighet som tycks leda till att staden successivt görs mer och mer homogen. Enigheten och likriktningen skapar normer för vad som är normalt och vad som inte är det. Men det är mötet med ”den andre”, med det som är annorlunda, som skapar tolerans och förståelse för olikheter i samhället, och detta möte är också det offentliga rummets viktigaste mening. Vad har man för målsättningar med stadsbyggandet? Att bygga bort ojämnheter och problemen i staden? Allt det som skiljer sig från den enande likheten i bilden av staden, det som ses som annorlunda, bidrar till komplexiteten och mångfalden.

I stadens mellanrum samlas det som inte har fått utrymme någon annanstans i staden; de udda verksamheterna, det personliga uttrycket och de

The Gap

”annorlunda” människorna. Mellanrummen är platser i staden som bokstavligen talat döljer sig bakom reklamskyltarna, de är icke-vinstmaximerade rum där det inte finns krav på konsumtion. Kan man kanske tala om en mer medborgerlig plats; en plats där människor *är* på lika villkor? Ofta uppstår en mer direkt form av brukarmedverkan i dessa rum; finns det kanske en större demokratisk potential i dessa rumsformer?

Att ta ansvar som landskapsarkitekt

Landskapsarkitekturen är politisk och det är viktigt att vara medveten om vilken roll, och framförallt vilket ansvar, man som landskapsarkitekt tar på sig i skapandet av staden. Det handlar om att vara medveten om vad utformningen av den fysiska miljön kan få för samhällsliga konsekvenser; att inte ta ansvar är också ett politiskt ställningstagande. I glappet mellan att se och att göra – mellan teori och praktik – finns möjligheter att utforska och experimentera med nya förhållningssätt för att vidga stadsrummets funktioner. Att inte acceptera stadsrummet som något givet, utan i stället se möjligheterna till att förändra, är att utmana invanda tankemönster, hos sig själv och sina kollegor liksom hos politiker och beställare.

Protesterna som kräver ett återintagande av gatorna och som hävdar rätten till staden är tydliga tecken på att det inte står helt rätt till med ”det offentliga rummet”. Privata marknadsintressen som reklamaffischer och ”jippo”-arrangemang, inkräktar allt mer på stadens gator och torg, som inte längre är platser där alla kan vistas på lika villkor. Genom att medvetandegöra reklamens ”övertagande” i den offentliga miljön, i planering och gestaltning, kan man skapa gehör för att begränsa kommersiella enkelriktade budskap.

Rätten till staden handlar också om att ifrågasätta den ständiga kontrollen av människors aktivitet. Vad skulle hända om de fysiska koderna var svagare; om man i gestaltningen inte strävade efter att styra människors upplevelse i staden? Det handlar om en tillit till människors förmåga att själva skapa platser genom sin närvaro och sin kroppsliga aktion; att våga överlämna makten åt brukarna, och ibland kanske ta ett steg tillbaka för att låta staden omformas och påverkas i interaktion med dess invånare istället för att bli en ”uppifrån” regisserad upplevelse.

I skapandet av en levande stad blir det viktigt att verka för allas rätt till staden; att eftersträva platser som tolererar personliga initiativ och uttryck, att ta tillvara på de positiva energier som finns och se möjligheterna även i det lilla. Med kreativitet och fantasi kan landskapsarkitekturen utvecklas i gränsöverskridande samarbete med konstnärer, filosofer och sociologer, och på så vis uppnå en mer lekfull variant av den existerande staden, istället för att sträva efter en idealiserad ”ny” stad för ”nya” invånare. Genom att söka nya former och koncept kan man vidga stadsrummets funktioner för olika behov. Det är dags att agera, stadsrummet skulle kunna vara så mycket mer!

Process utan slutmål

Det har från början varit svårt att slå fast ett konkret mål för projektet, själva sökandet och diskussionerna igenom arbetsprocessen har varit projektets egentliga mål; att aktivt söka en förståelse för de omvandlingar som sker i vårt samhälle för att kunna inta nya förhållningssätt och agera inför framtiden. Men det finns ingen slutpunkt där förståelsen för vår komplexa samtid har uppnåtts, utan bara en strävan att ständigt söka mer kunskap och en ännu större förståelse, genom att ifrågasätta samhället och vår fysiska och sociala

omgivning. Målet har också varit att språkligt och formmässigt uttrycka den ökade förståelsen för samtiden och stadsrummets förutsättningar som åstadkommit i projektet, genom att ta del av olika tankar och teorier, genom att analysera situationer i staden och genom att själva experimentera med fysiska och sociala koder i stadsrummet.

Vi har i syfte att kartlägga de faktorer och aktörer som samverkar i det urbana fältet rört oss snabbt över stora ytor. Kanske kan denna arbetsmetod uppfattas som svindlande och med brist på fördjupning, men vi har ansett det nödvändigt att sondera terrängen för den samtida staden, och vi har försökt se sambanden i ett horisontellt perspektiv, som en geografi av initiativ, händelser, ideal, användningar, behov, och ekonomiska och sociala verkligheter.

På detta sätt har vi genomfört ett projekt som har varit otroligt lärorikt och inspirerande. Genom att kritiskt analysera stadsrummet har vi inte bara varit tvungna att utmana de gängse föreställningarna om det offentliga rummet, utan även provocerat fram ett ifrågasättande av de egna fördomarna. Det finns inget självklart givet – det skulle lika gärna kunna vara annorlunda. Genom detta projekt har vi fått möjlighet att sätta oss in i den pågående debatten om stadens offentliga rum, vi har fått en ökad insikt om arkitekturteorier, samtida filosofi och politik, pågående samhällsförändringar och förhållandet mellan människa och arkitektur. Vi har tvingats vidga perspektiven och öppna vår tolkning av landskapsarkitekturen mot filosofin, mot konsten, mot sociologin...

Vi hoppas att detta projekt inte bara har ökat vår egen förståelse för de komplexa förhållanden som formar stadsrummet, utan att även läsaren har fått en liknande behållning av projektet. Vi hoppas att detta arbete kan inspirera till ett mer kreativt förhållningssätt till stadsrummet, och att debatten om det offentliga rummet förs vidare. Mind the gap innebär att ta tillvara på de öppningar som finns!

Källförteckning

Böcker

Arendt, Hannah. *Mellan det förflutna och framtiden*. 2004, Göteborg.

Arendt, Hannah. *Människans villkor*. 1986, Göteborg.

Careri, Francesco. *Walkscapes*. 2002, Barcelona.

Castells, Manuel. *Identitetens makt. Del II Nätverkssamhällets framväxt*. 2000, Göteborg.

Danielsson, Tage. "Sagan om Frankensteins medeltal", i *Sagor för barn över arton år*. 1964, Stockholm.

Habermas, Jürgen. *Borgerlig offentlighet*. 2003, Lund.

Jacobs, Jane. *Den Amerikanska storstadens liv och förfall*. 2004, Göteborg.

Klein, Naomi. *No Logo*. 2000, Stockholm.

Kostof, Spiro. *The City Assembled*. 1992, London.

Lefebvre, Henri. *Rätten till staden*. 1982, Stockholm.

Lynch, Kevin. *La imagen de la ciudad*. 1998, Barcelona.

Sadler, Simon. *The Situationist City*. 1999, Cambridge.

Sola-Morales, Ignasi. *Territorios*. 2002, Barcelona.

Werne, Finn. *Den osynliga arkitekturen*. 1987, Lund.

Werner, Carla. *Staden som livsrum - stockholmare om staden*. 1991, Stockholm.

Österberg, Dag. *Stadens illusioner*. 2000, Göteborg.

Antologier

Arkitekturteorier. Skriftserien *Kairos 5*. Wallenstein, Sven-Olof. (red). 1999, Stockholm.

Connection – la condición cambiante de la ciudad, la arquitectura, el urbanismo. Actar (red). Verb, Architecture boogazine. 2004, Barcelona.

Nomadologin. Skriftserien *Kairos 6*. Wallenstein, Sven-Olof. (red). 1998, Stockholm.

Tänk -21 inlägg om framtidens stad. Dahlman, Eva. (red). 2001, Malmö.

Urbanitetens omvandlingar. Johansson, Thomas & Sernhede, Ove. (red). 2003, Göteborg.

Artiklar – Tidskrifter

Bohigas, Oriol. "La ciudad como espacio proyectado", i *La arquitectura del espacio público: formas del pasado formas del presente*, Junta de Andalucía, Consejería de Obras Públicas y Transportes. 1999, Sevilla.

Deleuze, Gilles. "Samtalet. Vad är det och vad är det bra för?", i *Glänta/Aiolos*, 2003:4-2004:1

Deutsche, Rosalyn. "Torgskräck", i *Area 3*, 2002.

Emilson, Anders. "Rätten till staden", i *Area 1*, 2002.

Från Situationism till Poesi, Paletten, nr 251-252, 2003.

Gabrielsson, Catharina. "Staden som form och upplevelse", i *Stadsarkitekt – roller och betydelser*. 2001, Arkitektförbundet.

Gullbring, Leo. "Creative construction", i *Area 1-2*, 2003.

Gullbring, Leo & Hellström, Maria. "Bo enligt Tham" i *Area 2*, 2001.

Lagnefeldt, Kerstin & Ydmark, Magnus. "Det andra samhället", uppsats i kursen "Landskapsarkitekturens miljöpsykologi", SLU, 2005.

Lantz, Maria. "Det expanderade konstrummet", i *Statens konstråds årskatalog nr 33*, s. 126- 135. 2004, Stockholm.

Lindholm, Gunilla: *Public space: a 'tragedy of the commun' or a hidden potential*, Paper, Life in the Urban Landscape, 2005.

Mildner, Anders. "Reklamen invaderar stadsrummet", i *Arkitekten 12*, 2004.

Nielsen, Tom. "Den postmoderna stadens två paradigm", i *Arkitektur 6*, 2005.

Red de Lavapiés. "Manifest "todo por el barrio...pero sin el barrio", Club de debates urbanos. Madrid, 2003.

Skog, Daniel. *Privat och publik kommunikation på LunarStorm*, Myndigheterna för Skolutveckling.

Ståhl, Åsa. "Småstad" i Area 1, 2002.

Zetterfalk, Per. "Karlskrona 2 – den digitala staden", i Human IT 1-2, 2002.

Internet

Borén, "Icke-platser" Kulturgeografiska institutionen.
www.geo.ruc.dk/nst/boren27.html, 2005-05-12.

Grönlund, "Urbanitet och identitet", Norfa Fokarsymposium, 1996,
http://hjem.get2net.dk/gronlund/Urbanitet_och_identitet_96.html, 2005-09-25.

Cirugeda, Santiago. www.recetasurbanas.net/, 2005-10-22.

Gullbring, Leo. "Mellan Jerker Söderlind och Lars Mikael Raatamaa"; www.calimero.se/stadspl.htm, 2005-03-30.

Gullbring, Leo. "Reclaim the streets gudfader" www.calimero.se/woods.htm, 2005-01-10.

Larsson, "Internet som offentligt rum", artikel från "Sebeokean", Högskolan i Jönköping.
www.hlk.hj.se/sebeokean/1-97/Docs/karinl.HTM, 2005-09-24.

Sinclair, Jason "Arganzuela pierde sus árboles", El País nätversion 2005-08-26 www.elpais.es/articulo/20050826elpmad_2/Tes/elpepiatmad/ 2005-09-20.

Reclaim the streets-manifestation, Madrid.
www.otromadrid.org/abierto/leer.php?id=404, 2005-04-22.

"Invandrarföretagande och gentrifiering - integration och stadsomvandling i svenska städer", www.keg.lu.se/forska/projekt/invandr.htm, 2005-03-02.

Monografi om Lebbeus Woods från arkitektskolan i Valencia.
www.arq.upv.es/lebbeus/teoria, 2005-02-20.

"El proyecto de Ciudad", Area de Gobierno de urbanismo, vivienda e infraestructura;
www.munimadrid.es/Principal/monograficos/secciones/urbanismo/AreadeGobierno/Pciudad/index.htm, 2005-07-12.

Programmet för revitalisationen av Madrids centrum I. "La revitalización del centro urbano – proceso de elaboración", Oficina del centro, Concejalía de urbanismo, vivienda e infraestructura;
www.munimadrid.es/Principal/ayuntamiento/servmuni.asp, 2005-04-30.

Programmet för revitalisationen av Madrids centrum II. "La revitalización del centro urbano – plan de acción", Oficina del centro, Concejalía de urbanismo, vivienda e infraestructura;
www.munimadrid.es/Principal/ayuntamiento/servmuni.asp, 2005-04-30.

Planprogram för Davidshalls torg, Malmö kommun, Dp 4866, www.malmo.se, 2005-09-05.

Calle 30, www.munimadrid.es/Principal/adjuntacielo.asp?pagina=/Principal/EnlaceHome/Calle30/index.htm, 2005-09-10.

Madrid olimpico, www.munimadrid.es/Principal/ayuntamiento/ServMuni/urbanismo/emsmunimadrid/magica.html, 2005-11-05.

Barcelona 22@, www.bcn.es/22@bcn/cast/presentacion/index.html, 2005-11-13.

LABO, c/Oliver. <http://sindominio.net/laboratorio>, 2005-06-07.

Turning Torso, www.turningtorso.com, 2005-10-19.

Jakriborg, <http://axelnelson.com/lund/staffanstorp/jakriborg.htm>, 2005-03-30.

Definition globalisering, http://www.sverigemotrasism.nu/templates/svNormal____2531.asp, 2005-03-30.

Beskrivning av Schouwburgplein
http://www.west8.nl/W8_Archives/archive.html, <2005-10-22

Beskrivning av Madrid,
www.ticket.se/sv/guide/dest.html?id=PL004408&type=Place, 2005-04-30.

Officiell hemsida för kandidaturen inför OS 2012, www.madrid2012.com, 2005-04-30.

Turistinformation, www.aboutmadrid.com, 2005-04-30

Club de Debates Urbanos,
www.clubdedebates.com/Textos/debatecirculo.pdf, 2005-10-20.

Otro Madrid, www.otromadrid.com, 2005-11-04.

Otro Madrid mot OS 2012, www.otromadrid.org/m2012, 2005-11-04.

Itinerarios del sonido, www.itinerariosdelsonido.org, 2005-11-05.

Muntliga

Trillo, Diego. E-post till Emma Simonsson, 2005-05-14.

Martín, Jesús. Samtal, la Red de Lavapiés, 2005-06-27.

Gutiérrez Cabrero, Luis. Föreläsning "El cine y la ciudad", Casa Encendida, 2005-03-10.

Librizzy, Lenny. Moviums seminarium, SLU, Alnarp, 2005-01-28.

Azqueta, Diego. Föreläsning, Casa Encendida, "El laboratorio de la ciudad", 2005-02-21.

Centro Cultural Seco. Föreläsning arkitektskolan Madrid, ETSAM, 2005-04-25.

Bildförteckning

Där inget annat anges bilder och fotografier av författarna.

DEL 1 >> TEORI [sondering:staden]

s. 18 Foto: Philip Greenspun © 2000

www.photo.net/photo/2000pcd1677/tokyo-subway-71.tcl, 2005-10-10

s. 23 Foto: Akay, www.akayism.org/hq.html, 2005-02-19

s. 24 Foto: Dan Hallemar, Arkitekten, nr 12 2004, s. 20

s. 25 Foto: Banksy, www.banksy.co.uk/outdoors/02.html#, 2005-09-25

s. 27 Bild: Banksy, www.banksy.co.uk/indoors/02.html#, 2005-09-24

s. 31:1 Foto: Katrin Jacobsen,

<http://www.aftonbladet.se/vss/resor/story/0,2789,771582,00.html>, 2005-11-18

s. 31:2 Foto: Frida Stångberg

s. 32 Foto: Robert Israelsson, www.yelah.net, Bild-ID: 1504, 2005-02-19

s. 33 Foto: Ryman © 1968

www.ringdansen.se/introduktion/historik3.asp#, 2005-10-26

s. 34 Bild: HSB Turning Torso ©

www.turningtorso.com, boende > service, 2005-10-17

s. 35:1 Foto: Mats Andersson

<http://www.mats-andersson.se/blogg/index.asp>, 2005-11-19

s. 35:2 Foto: Steven Brooke ©

www.theseasideinstitute.org, 2005-10-26

s. 37 Foto: Frida Stångberg

s. 43 Foto: Elin Henriksson

s. 46 Foto: Akay, www.akayism.org/hq.html, 2005-02-19

s. 52 Bild: Guy Debord

<http://imaginarymuseum.org/LPG/Mapsitu1.htm>, 2005-02-16

s. 54:1 Foto: Jeroen Musch

www.west8.nl/W8_Archives/archive.html, 2005-10-14

s. 54:2 Foto: Claas Dreppen Stedt

www.buero-kiefer.de/projekte/buero-kiefer.de_projekte.html, 2005-02-19

s. 55-56 Foto: Santiago Cirugeda, www.recetasurbanas.net

s. 57:1-2 Foto: Rob t'Hart, www.rob-thart.nl, 2005-10-14

s. 57:3 Bild: Plot A/S, www.plot.dk; 2005-03-27

s. 58 Foto: Martin Kenny, Creative Commons

www.seenobjects.org/2004-07-14-pavement-chalk; 2005-09-24

s. 59:1-2 Bild: Lebbeus Woods

www.domusweb.it/Domus/latest/singola_news.cfm?CodNews=33293&Tipo=1, 2005-02-14

s. 61 Foto: Kerstin Lagnefeldt

s. 62:1 Bild: Caspar David Friedrich, www.seelennahrung.de/WEBLOG/Friedrich%20-%20Abtei.jpg; 2005-10-24

s. 62:2 Bild: Caspar David Friedrich, <http://germarrudolf.com/pics/friedrich9.jpg>; 2005-10-24

s. 62:3-4 Foto: Lara Almarcegui, www.artnet.com/artwork/184723/lara-almarcegui-descampado.html/www.konsten.net/arkivet/changing_places.html, 2005-10-24

s. 68 Bild: James Moody, www-personal.umich.edu/~mejn/networks/, 2005-09-25.

Publicerad i "Race, school integration and friendship segregation in America", American journal of sociology 107(3) 679:716, 2001

s. 72 Bild: Rune Nielsen, Superflex

www.superflex.net/tools/supercity/karlskrona2/; 2005-10-26

DEL 2 >> ANALYS [referens:madrid]

s. 89 Bild: Sara Flood

s. 90 Bild: Emma Simonsson

s. 91 Bild: Karin Görlin

s. 92 Bild: Luján Gozalo Marcos

s. 93 Bild: Kerstin Lagnefeldt

s. 94 Bild: Shermin Voshmgir

s. 95 Bild: Begoña Laquidáin

s. 97:4 Bild: MVRDV, www.mvrdv.nl, 2005-09-15

s. 98 Ur programmet för revitalisationen av Madriids centrum;
http://www.munimadrid.es/principal/monograficos/urbanismo/secciones/revitalizacion_centro/acc_02.pdf, 2005-04-30

s. 99:2 Ur programmet för revitalisationen av Madriids centrum;
http://www.munimadrid.es/principal/monograficos/urbanismo/secciones/revitalizacion_centro/acc_04.pdf, 2005-04-30

s. 100 Ur programmet för revitalisationen av Madriids centrum;
http://www.munimadrid.es/principal/monograficos/urbanismo/secciones/revitalizacion_centro/acc_04.pdf, 2005-04-30

s. 101 Blomstermarknad, Tirso de Molina. Galán/Lubascher Arquitectos
www.galanlubascher.com

s. 102 Print screen-sekvenser från hemsidan för barntävlingen Calle 30,
© Madrid, Calle 30, www.madrid.es, 2005-10-30

s. 103 © Madrid, Calle 30, www.munimadrid.es/Principal/adjuntacielo.asp?pagina=/Principal/EnlacesHome/Calle30/index.htm, 2005-10-30 ("Imágenes cedidas desinteresadamente por Madrid Calle 30 S.A")

s. 109 Ur programmet för revitalisationen av Madriids centrum;
<http://www.munimadrid.es/principal/monograficos/urbanismo/secciones/areadegobierno/fotos/amparo.jpg>, 2005-04-30

s. 115 Bild: Raúl Lázaro

s. 118:2 Detaljplan för Mendez Álvaro

s. 118:4 Utdrag ur översiktsplanen för fastigheten på c/Fuencarral

s. 119:1 Flyer för hiphop-festivalen "Cultura Urbana"

s. 119:2 Kreativt Centrum, Mataderos Legazpi; Ur programmet för revitalisationen av
http://www.munimadrid.es/principal/monograficos/urbanismo/secciones/revitalizacion_centro/acc_04.pdf, 2005-04-30

s. 122:1-2 Ur Barcelona kommuns beskrivning av projektet 22@bcn, © ANIMA Graphics
www.bcn.es/22@bcn/pdf/22@_estado_ejecucion.pdf, 2005-11-13

s. 122:3 Ur Barcelona kommuns beskrivning av projektet 22@bcn, © 22@
www.bcn.es/22@bcn/pdf/22@_estado_ejecucion.pdf, 2005-11-13

s. 128 Foto: Christóbal Manuel
Projekt: Itinerarios del Sonido, Conde Duque, www.itinerariosdelsonido.org, 2005-06-17

s. 133 Bild: Paul Zucker, ur Kostof, The city assembled, s 146, 1992
(original Zucker: Town & Squares, 1959)